A

KISFALUDY-TÁRSASÁG

ÉVLAPJAI

XXXIX. KÖTET

M. Irod. O.
1011/39.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG

ÉVLAPJAI.

LEGIFJ. SZÁSZ KÁROLY
KÖNYVTÁRA

ÚJ FOLYAM

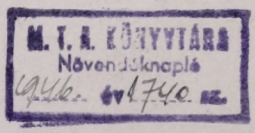
HARMINCZKILENCZEDIK KÖTET.

1904—1905.

BUDAPEST.
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.
1905.

300858

FRANKLIN-TARSULAT NYOMDÁJA.

TARTALOMJEGYZÉK.

I.

Az LIX. ünnepélyes közülés.

	Lap
Beöthy Zsolt elnöki megnyitó beszéde	3
Vargha Gyula titkári jelentése	10
Kozma Andor: Csokonaihoz (költemény)	17
Ferenczi Zoltán: Csokonai emlékezete	21
Pekár Gyula: Csokonai vőlegény (elbeszélés)	35

II.

Székfoglalók.

Négyesy László: Bajza József emlékezete	51
Beöthy Zsolt elnöki beszéde Négyesy Lászlóhoz	74
Csengeri János: Euripides Hippolytosa	76
Beöthy Zsolt elnöki beszéde Csengeri Jánoshoz	90

III.

Petrarca születésének hatszázadik évfordulója.

Beöthy Zsolt elnöki ülésmegnyitó beszéde	94
Radó Antal: Petrarca emlékezete	95
Hegedüs István: Arezzói emlékek	109

IV.

A havi ülések felolvasásaiból.

Fiók Károly: Hitopadesa (műfordítás)	123
P. Thewrewk Emil: A magyar Homer-fordítás	158
Dr. Viszota Gyula: Kisfaludy Károly mint hírlapíró	167

V.

Elhunyt tagok emléke.

Bajza Józsefről. Elnöki ülésmegnyitó beszéd, Beöthy Zsolttól	183
Jókai Mór elhunyta	185
Beszéd Jókai Mór ravatalánál, Beöthy Zsolttól	187

*

M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Lap
Jovanovics János elhunyta ... 189
Beszéd Jovanovics János ravatalánál, Beöthy Zsolttól ... 189
Közlemény Jovanovics Jánosról ... 190
Öman Viktor Emánuel elhunyta ... 191
Helmeczy Mihályról: Négyesy László beszéde az ünnepi lakomán ... 192

VI.

Birálatok és pályázatok.

Sebők Zsigmond: Biráló-jelentés a kisebb regényre kitüzött Lukács Krisztina-jutalom pályázatáról ... 201
Radó Antal: Biráló-jelentés a Széher Árpád-jutalom ügyében ... 207
Csengeri János: Különvélemény ugyanazon ügyben ... 214
Alexander Bernát: Biráló-jelentés az ifj. Bojári gróf Vigyázó Sándor-jutalomra beérkezett pályaművekről ... 215
A Társaság jutalom-tételei ... 217

VII.

Mirèio.

Gábor Andor: Mirèio, Mistral provencei költeményének műfordítása. A Társaság dicséretével kitüntetett pályamű ... 221

VIII.

Tájékoztató közlések.

A Társaság személyzete (Elnökség, tisztviselők, állandó bizottságok) 379
Rendes tagok névsora ... 380
Levelező tagok « ... 381
Elhunyt tagok « ... 382
Alapítók « ... 386
Tagválasztás ... 392
A Társaság irodalmi ünnepélyei ... 393
A Társaság részvétele irodalmi, művészeti és közművelődési ünnepélyeken ... 394
A Társaság kiadványai ... 398
Irók életrajzai ... 400
Balassa Bálint hamvai ... 402
A csurgói Csokonai-szobor ... 403
A Jókai-emlék ... 403
A Péterfy-alap ... 403
Nagyobb új alapítványok ... 404
A Társaság 1904. évi zárszámadása és 1905. évi költségelőirányzata 404
A Társaság vagyona ... 405

I.

AZ LIX. ÜNNEPÉLYES KÖZÜLÉS CSOKONAI EMLÉKEZETÉRE

1905 FEBRUÁR 12-ÉN.

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉD.

Beöthy Zsoltól.

Tisztelt közönség!

Mai ünnepi közülésünkre, melyet a Társaságnak, a debreczeni Csokonai-kör küldöttségének és közönségünknek szíves üdvözlésével ezennel megnyitok, nemcsak azért sereglettünk egybe, hogy szokás szerint számot adjunk egy évi munkásságunkról, hanem hogy kegyelettel áldozzunk a magyar költői szellem egyik legeredetibb és legbájosabb képviselőjének emléke előtt. A század távolából új erővel és varázszsal csattog fülünkbe, szívünkbe a madárszó, édesbús, kaczagó és zokogó trillák. Érezzük az élet visszásságait feledtető hevületet, mely tréfába, csúfságba, kaczagásba fojtja a fojtogató gondot; érezzük a nemes elragadtatást, melylyel lelkünk a legmagasabb régiókba törekvő szellem szárnyain fölfelé repül; érezzük a fájdalmas gyönyörűséget, melyet a vergődő szivek költői hangjaiban ajándékozott nekünk az élet legfelső, kiegyenlítő harmóniájának örök törvénye; de érezzük e csodálatos hatású és összetételű költői erőben a magyarság lelkét, erejét, törekvéseit, sőt jövendőjét. Az édes szavú madár vándormadár volt, de olyan boldogtalan sorsú vándormadár, ki a nyájas, derűs, tiszta eget mind csak kereste, kereste, de sohasem tudta megtalálni. Fészket magának nem rakhatott sehol, de egyike volt a nemzet legfáradhatatlanabb fészekrakóinak. Igen, ezek a szegény, kopott énekes madarak rakták újra biztosságunknak, szabadságunknak, fejlődésünknek, egész nemzeti életünknek fészkét, melyet ellenség és zivatarok földúltak és elpusztítottak. Keresgélték a szálakat a réginek szertefútt romjaiból; keresgélték és összehordták idegen erdőkből, idegen mezőkről; de összevegyítették, egygyé erősítették az édes anyaföldde l. Közöttük ő is, ki szavának erejére és édességére az első volt közöttük s mivel földi pályáján, csüggesztő sorsának boldogtalanságával az utolsó: talán érdemben is a legkiválóbb. Mintha csak felőle szólnának Bessenyei György legszebb költeményének ezek a szavai:

Mint a fülemile, a mely örömétül,
Indíttatván, itt-ott zöld ágacskákra ül:
A hajnalnak tüzét hasadni szemlélvén,
Várja a víg napot, mindig énekelvén;
Kedvei közt, tudjuk, oly soká zengedez,
Hogy végtére nyelvén vére is csergedez.

Valóban, ha áttekintjük irodalmunk felujulása korának egész költészetét, a mult század elejéig: alig vonhatjuk kétségbe, hogy munkásai közül Csokonai volt a legnagyobb tehetség. Költészete értékének kortársaihoz való viszonya tekintetében az utókor nem adott igazat sem Kazinczynak, sem Kölcseynek. Alakját annál közelebb érezzük szivünkhöz s annál fényesebben látjuk, minél inkább a távol ködébe vesznek a régi irodalmi ellentétek egyoldalú szempontjai. Kései dicsőségét keservesen kellett megfizetnie. Attól a naptól, melyen szegény anyja karjai közül elszakadt, addig a napig, melyen, most száz esztendeje, szülőföldje pihentetve karolta át; attól a naptól, midőn az ősi debreczeni kollégium kapuja zordonan bezárult mögötte, kitaszítván őt a világba, addig a napig, melyen ez iskolának ódon falait dicsőségének reááradó fényében fürösztötte meg: a sors csak csalódást, csak megalázást, csak keserűséget ontott bolyongó, végezhetetlen útjára. Szerencsétlensége az emberi balvégzetnek mind a két forrásából áradt: az élet korlátai közé illeszkedni nem tudó természetéből s értetlen, és értetlenségében közönyös vagy ellenséges környezetéből. Az ő szabad, nyugtalan, vándormadár természete a lekötöttség, röghöz ragadtság, maradiság világában; az ő eszményi fölemelkedése, tiszta emberszeretete, égő jogérzete a franczia forradalomra következett visszahatás korszakában; a nemzeti mívelődés megváltó erejében való munkás hite, lelkesedése az avatag pusztaságban, midőn az író legfeljebb mecenásokra gondolhatott, közönségre alig; szellemének érzésben, eszmélkedésben gazdagsága, szinte egyetemessége az irodalmi egyoldalúságok, konok ellentétek elszigetelő torzsalkodásai között; rendületlen hite a maga magyar költői halhatatlanságában, midőn nemzete a saját jövőjére is csak kétkedve, sőt lemondva gondolt. Százhúrú lantjának mindössze két olyan hangja volt, a melylyel bizton számíthatott megértetésre, az egyik talán kényszerű, de a másik eredeti: a nagyoknak szóló hódolat s az önfeledt jókedv dévaj tréfája.

Azonban pályája, melyben a vándor deák, vándor tanító és vándor lantos pályája egyesülnek, a mint lelkében költészetté olvadnak a dévaj csínyek és fenséges eszmélkedések, — pályája mégsem volt vigasztalan. A nyomorúság, félreértések és csalódások között a lelkesedés, enyhület, sőt öröm forrásai is, különösen három forrása, ki-

apadhatatlanul árasztották a gyógyító, fentartó, erősítő írt. Az egyik lelkének a maga költői, képzeleti világába való szabad és tetsző elmerülése volt, ennek az elmerülésnek az az elszigetelő, kizáró teljessége, melyben fölemelő költői gyönyörűséggé lesz a lesujtó emberi fájdalom. Az életnek e varázslatos színváltozásaiban rokona minden nagy, sőt minden igazi költőnek. Azokra a titkos, szép órákra gondolok, melyeket *Bessenyei Sándorhoz* írt ódájában oly szívbeosontó, egyszerű bájjal fest:

Én a tarka virággal
Tűzött rétbe tekintgetem
A rám integető eget,
A hozzám nevető berek
Ékességeit, a fejér
Nyárfák lengeteg ágait
S a völgyben zuhogó folyást.
Alszom rózsalevél alatt,
S hallom dalaidat, Chloe...
Körültem csak öröm lebeg.

Van-e, a ki méltán nem irigyelheti a boldogságnak ilyen óráit a boldogtalan költőtől?! De van lelkének más békítő, erősítő forrása is. Ilyen megfogyhatatlan, rajongó, sőt az élet visszásságaival arányban izmosodó hite a nemzeti és emberi haladásban, a nemzeti és emberi életen uralkodásra hivatott igazságnak elkövetkező győzelmében. Olyan bizton várta ezt a diadalt, mint az éj csöndjében, hideg és szegényes szobájában, pislogó faggyúgyertyája mellett írván bölcseleti költeményeit: a természet törvényéből várta a piros hajnalt, mely világosságot és meleget fog árasztani körülötte. De ép ilyen törhetetlen volt a hite saját költői és nemzeti hivatásában, e hivatásnak megfelelő erejében s hírének és nevének dicső jövőjében. Hitte, hogy a hír

Majd talán felvészi nevemet szárnyára
S pengeti azt egész hazám hallatára.

Ebben a fenséges költői önérzetben, melyet a *Tihanyi ekhón* s a *A hiren* kívül a melancholiának és erőnek oly csodálatos összeolvadásával fejez ki a *Kifakadás*ban, a *Dugonicsra* írt kis költeményben s a *Földit* sirató ódában, rokona Zrinyinek és Petőfinek. A halhatatlanság hitével élt a visszhangtalanságnak abban a siket világában, melyben munkáit kinyomatni sem birta s panaszaira csak a természet, csak a tihanyi ekhó felelt. Méltán ünnepeljük halála fordulóját. Egész életében úgy tekintett halálára, «mikor szeme világán vak kárpitot sző a halál», hogy nemzetének szeme akkor fog megnyilni s feléje fordulni; úgy nézett sírja elé, mint halhatatlanságának megnyíló kapujára. És valóban, midőn ma, halála napjának százados fordulóján gyujtjuk

meg az áldozat tüzét emlékezetének: voltaképen halhatatlanságának tőle megjelölt születésnapját ünnepeljük.

De ez a saját nevének jövő dicsőségébe vetett hite nem meríti ki lelkének a következő időkbe látó prófétai mozzanatát. Egész képzeletében eleve csiráztak, jelentkeztek, forrottak a jövő magyar költészetének vezető eszméi. Munkásságának egyik legjellemzőbb vonása, melyre nézve példátlanul áll korában s talán irodalmunknak egész történetében, hogy költői pályája egyes mozzanataiban az ő vele induló XIX. századnak egész magyar költészete, a benne fölmerülő gondolatok, irányok és alakok, legalább csirájokban, mintegy előre vannak képezve. A hogy a középkor művészi képzeletének tipologiája szerint az evangéliom történetei az ó-testamentomban nemcsak meg voltak jövendölve, hanem előre le is írva: ilyen eleve kiképzését találjuk a XIX. század költői fejlődésének Csokonai költészetében. Kell-e bővebben szólanom róla, mint klasszikai ódaköltőről és anakreontistáról? A *Földi-óda* Kazinczy kora műformájának bizonyára legmeghatóbb és legfenségesebb termékei közé tartozik költészetünkben. Modern ódájának elegikus színével, képzet-csapongásával, gondolati tartalmával Vörösmarty lírája felé mutat. Kapcsolatot tüntet föl e későbbi idő epikai törekvéseivel is, még pedig ép úgy költői, mint nemzeti tekintetben. Hexameteres époszt kezd írni *Árpád*ról s az elaludt magyar nemzetet akarja feltámasztani vele. Már becsüli és gyűjti a nép dalait, a miben félszázad múlva találja meg első követőit. Elődje továbbad Petőfinek is, még pedig nem csupán azzal, hogy népdalokat ír, melyek csak annyiban különböznek Petőfiéitől, a mennyi különbséget a félszázad nyelvfejlődése mutat: hanem szellemének valószerű hajlama, mély érzékenysége és fogékonysága, abszolut őszintesége, hangjának önkénytelen és természetes dalszerűsége, egész világának költői színe tekintetében sem áll senki költőink közül közelebb Petőfihez, mint Csokonai. Aranynak egyik legelső tanító mestere volt s különösen a humoros felfogásnak és kifejezésnek az a módja, melylyel *Toldi* költője föllépett s a mely *A nagyidai czigányok*ban emelkedett legmagasabbra: nem emlékeztet-e a legelevenebben a debreczeni kollégium mély érzésű és szilaj kedvű tógátusára? Ott van szellemének egy sugara a *Honnan és hová* magasztos tünődéseiben is. Annak a bölcselkedő költészetnek, melylyel Arany és Madách nyitottak új távlatokat szellemünk előtt, első igazi mestere megint senki más, mint a *Lélek halhatatlanságá*nak költője. Ime, nehány futólagos utalással, Csokonai pályája a mult század költészetében, ennek kicsirázása, fejlődésének minden fontosabb, egyetemesebb mozzanatára nézve, az övében. Toldy Ferencz erről talán

nem adott számot magának, de bizonyára érezte. A mit senki kedvéért nem tett: Csokonai költői nagyságának elismerésében megtagadta első álláspontját s védelmében ellentétbe helyezkedett Kazinczyval és Kölcseyvel. Szellemének, egész felfogásának uralkodó erejével ezt a történeti jelentőségét érezte meg Csokonai költészetének s minden valószínűség szerint ez volt az a titkos kapocs, mely őt, ellenére bálványának és barátjának, oly erősen fűzte Csokonaihoz. Maga mondja, hogy «ifju korában elszédítették mesterei», de érzi, hogy «elégtétellel tartozik a megsértett költő árnyékának» s már 1844-diki nagy életiratában Csokonait kora élére állítja.

A költői fejlődéssel, melynek ily csodálatos előreérzéssel és szellemi gazdagsággal rakta alapjait, ebben a fejlődésben való részességével: nemzeti jelentőségének bizonyára legfontosabb oldalára is rámutattam. De nem az egyetlenre. A mi költőink, mióta csak a legelső magyar rím összecsendült, munkás részesei nemcsak a nemzet eszthetikai, hanem politikai életének is; a legkényesebb fül sem érezte nálunk soha «csúf dalnak» a politikai dalt, ha szívből fakadt és szívhez jutott. Csokonai magyarabb lélek volt, hogysem kivételt tehetne. Legelső kisérleteitől kezdve haláláig végigkiséri pályáját a törekvés: hogy eszméivel egyenesen és közvetetlenül is lendítsen a nemzeti közhaladás kerekén, mely korában oly lassan mozgott, sőt már-már megállással fenyegetett. A magyar nyelv meggyökereztetése, terjesztése, közérvényre emelése és irodalmi fejlesztése: mily szakadatlanul izzó, ujra meg ujra kitörő motivuma érzésének és költészetének! Éjjeli-nappali álma a nemzet minden vezető osztályának egy mívelődésben, de igazi mívelődésben egyesítése. Érzi, vallja, hirdeti, hogy ettől, csak ettől függ nemzeti életünk kifejlődése, felvirágzása s a mívelt világ életéhez való méltó csatlakozása. Kedves Rousseaujával kezében és szívében, hiszi, várja, követeli az emberjogok, a nagy «igazság» győzelmét; de, szelíd lelkében minden felforgatástól visszariadva: a terjedő emberszeretetet és felvilágosodás alapján. Igaz, merő általánosságok; de ne feledjük el, hogy épen ezekben az általános eszmékben fogantak meg és képződtek ki azok a határozott törekvések, melyek az új Magyarországot, nemzeti életünknek uj fészkét, megalkották. Csokonai látta már képzeletében a felserkent magyart, a hasadó hajnalt, a víg eget, a Dunának koszorút fonó nimfáit. De mikorra látta? A *Magyar, hajnal hasad* című költeményét 1796-ban ezzel a szinte húr-pattantó akkorddal végzi:

Ezt minap egy jámbor magyar énekelte
S benne a huszadik századot képzelte.

Ime reánk virradt ez «a költőtől megálmodott század», a huszadik. És Csokonai eszméire, törekvéseire, pályájára visszagondolva egy uj tanulság világlik elénk. Nemzeti ébredésünknek és küzdelmeinknek régi iró apostolai a XVIII. század végén és a XIX.-nek elején míg lángoló érzésökkel a megindult ujjászületés, haladás lelkét szolgáltatták, eszméikkel pedig czéljait és eszközeit világították meg: pályájok sötét emlékével ennek a haladásnak *mértékét* állítják szemünk elé. Kortársaikat szívök lángjával lelkesítették, bennünket, késő unokákat, szívök vérével biztatnak. Száz éve, hogy elkövetkezett rá az az «áldott magánosság», melyet egyik legszebb költeményében oly sová rogva hivogatott. Földi kálváriáját abban a világban, melyben a magyar «poézis a szegénység anyja és dajkája» volt, mindnyájan ismerjük. Ezt a világot akarta megmozgatni ő is. Csak arra az egy esztendőre pillantva vissza, melyben elköltözött, a százados emlékezés milyen hihetetlen mértékét nyujtja nemzeti fejlődésünknek! Azon a zordon, kemény télen, melynek sanyarúságait pusztító járványok és hallatlan drágaság súlyosították: hazaszerte örömtüzek lobogtak mindenfelé a vármegyeházak udvarain és a városok piaczain s háláadó zsolozsmák zengettek a templomokban. Rádai Gedeon akkori irodalmi életünk egyik központjában, a péczeli kastélyban, mozsarakat durrogtatott, juhokat süttetett, hordókat veretett csapra az ujjongó népnek. Annak az öröme lelkesített nagyot és kicsinyt széles e hazában, hogy Ferencz király fölvette az örökös ausztriai császári czímet. De ha nemzeti politikánk ébersége, előrelátása, tettereje szunnyadt, legalább elemi ösztönei ébredeztek, egyelőre csak abban az irányban, melyet íróink, Bessenyei György óta, versben és prózában harsogtak az elalélt magyarság fülébe. A magyar nyelv országos térfoglaló útjában egy lépéssel előbbre halad, az elsővel ebben a században. Gróf Pálfy Károly kanczellár magyar beszéddel köszönti a pozsonyi országgyűlésre megjelent királyt s az engedelemmel, hogy a vármegyék magyarul is tárgyalhassanak s deák fölterjesztéseiket magyar szöveggel is kisérhessék, nyelvünk tanítása az iskolákban elrendeltetik. A hirlapok szinte ujjongva emlegetik az intézeteket, melyek készen és sietve hajtják végre a törvényt. Künn zajlik a háború s az új császárságot vereség éri vereség után. A pozsonyi országgyűlés megnyitásának napja: az ulmi katasztrófa napja s alig oszlanak szét követeink a koronázó városból, kapui előtt megharsannak Davoust tábornagy trombitái. A régi magyar hősiség árnyéka, egy megajánlott nemesi fölkelésben, megjelenik a szinpadon, de csak mintegy díszletképen és nagy későn. Mily kevés öntudat, mily homályos előrelátás, élő erőknek minő szunnyadása, holtaknak ébresztgetése!

Ebből a világból álmodta meg Csokonai a Széchenyi, Kossuth, Deák világát, a Petőfi és Arany világát. Álmodta s a mint az istenek tudnia adták, harsogó, kaczagó és játszi énekével segített rakni alapjait s ezzel új nemzeti létünk fészkét. Munkája, pályája nem érte végét azzal a nappal, melynek ma emlékezetét üljük. Testi szemeivel az ébredést is alig láthatta, de szellemével része volt az alkotásban és küzdelemben is, midőn egyre több szívben, végre az egész nemzet szívében visszhangozó költészete őrizte magyarságunkat, serkentette kedvünket, erősítette hitünket és ápolta eszményeinket. Szellemének ereje ott harczolt nemzeti életünk mult századi époszának minden győztes csatájában s ott fog harczolni mindaddig, míg ez az élet igazán nemzeti marad. Ma nem «egy hív magyar lantja zokog felette», mint a hogy képzeletében látta, hanem minden magyar szív hű és hálás szeretettel emlékezik felőle. Népe nem azt panaszolja, hogy: «mért nem élt századunkban», hanem érzi és vallja, hogy: él századunkban és élni fog századainkban.

TITKÁRI JELENTÉS.

VARGHA GYULÁTÓL.

Tisztelt közönség!

Nekem, ez ünnepélyes órában nincs más feladatom, csak az, hogy számot adjak társaságunk legutóbbi esztendejének munkásságáról. De vajjon lehet-é jelentésem egyszerű krónikája egy rövid évnek, midőn emlékezésünk abba a korba ragad vissza, mely társaságunk atyjának, Kisfaludy Károlynak korát is megelőzte? Kivonhatom-é egészen magamat annak a nagy szellemnek ihletése alól, kinek ünneplésére ma összegyültünk? Kitágul előttem a szín, s szellemalakok jelennek meg rajta, kikelve százados sirjaikból. Látom keserves földi bujdosását annak a halhatatlanunknak, ki a magyar lyrából oly erős, oly igaz, oly édes hangokat csalt ki, minők később Petőfi lantján zendültek meg. Látom a nagynak vergődését a kicsinyes viszonyok lánczai közt. Látom a korát megelőzött s korától meg nem értett költőnek szenvedésektől megtört alakját, s érzem sorsának mély tragikumát. Hogy ég, hogy lobog el egy fényes tehetség, minőt a gondviselés kegyelme csak ritkán ád, az ellenséges viszonyok közt: Csokonai példája megtanít erre. De ez a pálya azt az óriás haladást is megmutatja, a mely irodalmunk helyzetének javulásában történt az alatt a száz esztendő alatt, mely Csokonai koporsója s Csokonai mai ünnepeltetése között fekszik. Mily kevés elismerésben, mily kevés jutalomban részesült az a toll, melylyel a költő, rövid pályája alatt, nevét a halhatatlanság könyvébe jegyezte be. Még kiadó sem akadt széles e hazában, a ki egy Csokonai költeményeit kinyomatta volna, s maga a költő keservesen megkuporgatott s orczapirulással összekoldult garasaival próbálta, de sikertelenül, kiadni munkáit, melyeket gazdag örökségül hagyott nemzetére.

Ma már szinte mesének tünnek fel ezek a szomorú idők. Hiszen oly könnyen felejtjük a multat s oly kevéssé becsüljük meg a mát. Jó néha visszatekinteni az útra, mely mögöttünk van; annál inkább,

mert irodalmunk helyzetének emelkedése egyúttal nemzeti emelkedésünk mértékét is mutatja.

Társaságunk mult évi története fényesen tanuskodik róla, hogy a megerősödött magyar társadalom mily örömest áldoz az irodalom oltárán.

Vásárhelyi Wodiáner Arthur úr 10.000 koronával gyarapította társaságunk alaptőkéjét, hogy kiadványaink sorozatát még gazdagabbá tehessük. Hirsch Jakabné úrnő, néhai Landau Horácz úr emlékére az örökösök nevében 2000 koronás alapítványt tett. A Pesti Hazai Első Takarékpénztár, e multjánál és jelenénél fogva egyaránt nagy intézet, nemeskeblű alapítójának, a mi egykori igazgatónknak, Fáy Andrásnak emlékére, mint évről-évre rendesen, ebben az esztendőben is megujította 400 koronás alapítványát; egy másik régi, kitünő intézetünk, az Első Magyar Általános Biztosító Társaság, melynek alapításában szintén hazánk legjobb fiai vettek részt, hasonlóképen megujította 400 koronás adományát. Székely Ferencz és Baros Gyula urak 200—200 koronával léptek alapító tagjaink sorába. Dr. Szőcs Ferencz úr pedig 200 koronás alapítványát ujabb 200 koronával gyarapította. Fogadják valamennyien társaságunk meleg köszönetét. Fogadja köszönetünket társaságunk lelkes barátja, Ruszti Ruszt József úr is, ki Toldy Ferencz születésének százéves fordulója alkalmából, melyet egykori elnökünk nagy érdemeihez méltón kivánunk megünnepelni, társaságunkat a magyar irodalomtörténet atyjának művészi márvány mellszobrával ajándékozza meg.

Még egy adományról kell megemlékeznem. Csillag Gyula úr, a Péterfy örökösök nevében, korán elhunyt társunk Péterfy Jenő munkáinak tiszteletdíjából 1000 koronát a boldogult síremlékének fentartására adományozott. Társaságunk ez összeget külön alap gyanánt kezeli a kegyeletes czélra, de ha e kis tőke a kamatokkal egykor nagyobb alapítványnyá növi ki magát, társaságunk gondoskodni fog, hogy annak kamataiból ne csak a művészi síremlék tartassék fenn, hanem, valamely alkalmas módon e kiváló æsthetikus irodalmi emléke meg-megujíttassék.

A hála és kegyelet, irodalmunk elhunyt jelesei iránt, az elmult évben is több lelkes ünnepélyen nyert méltó kifejezést. Ez ünnepélyekben a Kisfaludy-Társaság is többnyire tevékeny részt vett.

Áprilisi ülésünkben ünnepeltük Bajza József születésének száz éves fordulóját. Nemcsak az elnöki megnyitó szónoki szárnyalása, hanem Négyesy László társunk magvas tanulmánya is méltó módon adott kifejezést társaságunk hálás emlékezetének, rég porló jelesünk iránt, ki egyike volt társaságunk megalapítóinak, s mint mély érzésű

költő, félelmes kritikus s irodalmunk és nemzetiségünk lánglelkű bajnoka felejthetetlenné tette nevét hazánk történetében.

Elvittük társaságunk koszorúját a csáktornyai Zrinyi szobor leleplezésére, hódolva a lángszellemnek, melynek ragyogását harmadfél század sem homályosította el. Ünnepeltük a magyar hőst és hazafit, kinek érczszobra ott a Dráva közelében, mint a Memnon szobra, megzendül minden napfelkéltekor, hirdetve a magyar-horvát testvériséget.

Nem hiányzott társaságunk koszorúja s üdvözlő köszöntése azon a szép ünnepen sem, melyet a «Komárom megyei és városi muzeum egylet» Komárom város két jeles fiának, ifj. Péczely Józsefnek és Tóth Lőrincznek, rendezett. Mind a kettő társaságunknak is nagy érdemű tagja, Tóth Lőrincz pedig azonfelül társaságunknak csak nemrég elköltözött nesztora volt.

Megjelent társaságunk képviseletében egyik kitünő társunk, Vas Gereben fürgedi emléktáblájának leleplezésén, s a pozsonyi Toldy-Kör jubiláris ünnepélyén. Örömmel üdvözöltük e derék irodalmi társulatot, mely hazánk végvárában, hol Buvár Kund óta annyiszor volt szükség bátor magyar szívre és erős magyar karra, három évtized óta oly nagy buzgósággal szolgálja a magyarság ügyét.

A halottak szomorú napján mi is oda helyeztük koszorúnkat Bartalus Istvánnak ép akkor felavatott síremlékére, melyet tanártársai és tanítványai emeltek. A magyar zenének e lelkes kutatója, népdalaink dallamainak fáradhatatlan gyüjtője megérdemli, hogy még e sietö s könnyen felejtő korban is hálásan emlékezzünk az ő zajtalan, de híven teljesített munkásságáról.

Ott voltunk több testvérintézet ünnepélyén, de közmívelődési intézeteink szíves meghivását sem hagytuk figyelmen kívül, külsőleg is kifejezni óhajtván, hogy az a kapcsolat, mely a magyar irodalom és a magyar nemzeti törekvések közt kezdettől fogva megvolt, ma sem gyöngült meg, ma is teljes erejében fennáll.

De nemcsak hazánk irodalmi és culturális ünnepeiben vettünk részt, nemcsak saját elhunyt jeleseink emlékét ünnepeltük; a világirodalom egy nagy alakjával szemben szintén leróttuk a tisztelet adóját. Petrarca születésének hatszáz éves fordulója alkalmából egész májusi ülésünket a nagy olasz költő és humanista emlékének szenteltük; az arezzói Petrarca-ünnepélyen pedig, hol nemcsak saját nemzete, hanem az egész művelt világ ünnepelte az ébredő renaissancenak ezt a fényességét, Hegedüs István társunk jelent meg a Kisfaludy-Társaság képviseletében. Tisztelt társunk ékes latin beszédben méltatta Petrarcát, mint latin humanista költőt, s ismertette termékenyítő

hatását a magyar költészet nem egy jelesére. Hegedüs István társunk szeptemberi ülésünkön hosszabb jelentésben számolt be kiküldetéséről, megkapó elevenségü képét adván a nagy irodalmi ünnepély lefolyásának.

Az ünnepléseken kívül a zajtalan hétköznapi munkát is nem lankadó lelkesedéssel s hagyományaihoz híven folytatta társaságunk, a nagyközönség rokonszenves érdeklődésétől kisérve. Havi üléseinken az év folyamán tagtársaink a következő előadásokat tartották: Bársony István: Az utolsó Barang, elbeszélés; Berczik Árpád: A figyelmes férj, elbeszélés; Csengeri János: Euripides Hippolytosza, műfordítás, székfoglaló; Dalmady Győző: Több költemény; Endrődy Sándor: Három anakreoni dal, s Töredékek közt című költemény; Fiók Károly: Két mese fordítása a szanszkrit Pancsatantrából; Hegedüs István: Petrarca latin költészete, tanulmány műfordításokkal, Arezzoi emlékek, jelentés az arezzoi Petrarca-ünnepélyről; Jakab Ödön: Péter Mátyás, humoros elbeszélés; Három költemény, A porczellán német, elbeszélés; Jánosi Gusztáv: Ariosto Orlando Furiosójából, műfordítás; Kozma Andor: A közvélemény, szatira; Góbék, humoros költemény; Lévay József: Ketten, Vergődés, költemények, ismét több költemény; Négyesy László: Bajza József emlékezete, székfoglaló; Pekár Gyula: Vitézi udvarlás, történeti elbeszélés; A Boldogasszony fátyola, elbeszélés; Radó Antal: Petrarca emlékezete, tanulmány, Petrarca daloskönyvéből műfordítások; Ifjabb Vojtina levele öccséhez, szatirikus költemény; Somló Sándor: Rákóczy bujdosása, jelenetek a hason című színműből; Szüry Dénes: Shylock és a részvét, tanulmány; Ponori Thewrewk Emil: Homer Iliászából, műfordítás; Gyermeknyelv és gyermeklélek, tanulmány; Váradi Antal: Emlékeimből; Gróf Zichy Géza: Részletek a Nemo című magyar történeti opera szövegéből. Vendégektől pedig a következő dolgozatokat mutattuk be: Bárd Miklós: Az első század, költemény; Csiky János: Tinódi énekei, tanulmány; Gábor Ignácz: A magyar ősi rythmus, verstani tanulmány; Rohonyi Gyula: költemények és műfordítások; Vértesy Dezső: Görög dalok a szerelem A-B-C.-jéből, műfordítás; Viszota Gyula: Kisfaludy Károly mint hirlapíró, irodalomtörténeti tanulmány. Összesen tehát havi üléseinken társaságunk tagjai 28 felolvasást tartottak, még pedig tizennégyet kötött s ugyanannyit kötetlen nyelven; s a vendégektől bemutatott hat dolgozatnak hasonlóképen fele vers, fele próza volt. Felolvasásainknál súlyt helyeztünk rá, hogy társaságunk ne egyoldalúlag szépirodalmi művek felolvasásával fogadja hallgatóit, hanem az alapszabályainkban megjelölt egész működési kört felölelve, aesthetikai és irodalomtörténeti tanulmá-

nyokkal is igyekezzék művelni a közízlést, s gyarapítani a komoly ismereteket.

Társaságunk munkásságának súlypontja azonban kiadványainkon nyugszik. Megjelent, nemsokára mult évi ünnepélyes közülésünk után, évlapjaink XXXVIII. kötete, a már korábbi évfolyammal megkezdett tetszetősebb formában s a közönség igényeinek megfelelő beosztással. Évlapjaink nem száraz krónikái társaságunk életének, hanem tagtársaink és felolvasó vendégeink legjelesebb irodalmi dolgozataiból szerkesztett gazdag almanachok, belső érdeküknél fogva nagyon megérdemelnék, hogy minél szélesebb körben elterjedjenek.

Az alapítói könyvtár sorozatában ez évben szintén oly művek jelennek meg, melyekből az olvasóközönség egyaránt meríthet gyönyörűséget és tanulságot. Egy harmincznyolcz íves vaskos kötetbe foglalva, szétküldésre készen áll felejthetetlen társunknak, Vadnay Károlynak becses irodalmi hagyatéka «Irodalmi emlékek» czím alatt. Részint emlékbeszédeket foglal magában e gyüjtemény, részint visszaemlékezéseket a szabadságharczot követő szomorú időkre. Vadnay Károlyban megvannak a memoire-író minden jeles tulajdonságai. Éles szeme jól megfigyeli az eseményeket, kis és nagy dolgokat egyaránt. Látja az életet, s le is tudja híven festeni, a maga színes elevenségében. Jellemezni pompásan tud, s gyakran egy-egy kis résen jobban bevilágít a jellemek rejtelmeibe, mint a hogy fárasztó analizissel lehetne. Színes elbeszélését meleggé, bensőségessé teszi az ő szeretettől áradó becsületes magyar szíve.

A másik mű dr. Sebestyén Gyulától: A honfoglalás mondáinak második kötete. Már az első kötet megjelenésekor, mult évi jelentésemben megemlékeztem e mű kiválóságáról, mely oly fáradságos kutatások alapján, s annyi szellemmel igyekszik bevilágítani hősmondánk s vele őstörténetünk homályába. Az első kötet a hunmondák utolsó lánczszemével a Csaba-mondával végződött, míg a most megjelenő kötet a tulajdonképeni magyar mondákat s a hun-magyar mondák irodalmi feldolgozását tárgyalja.

Népköltési gyüjtésünk, melyet a közoktatásügyi minister úr ő Nagyméltóságának nagylelkű támogatásával folytatunk, szintén örvendetesen halad előre, nemcsak a gyüjtés munkája folyik az ország különböző részeiben szép eredménynyel, hanem az összegyüjtött anyag feldolgozása és közzététele is folyamatban van. Legközelebb két kötet hagyja el a sajtót. Vikár Béla úr somogymegyei gyüjteménye s Mailand Oszkár úrnak a székelyföldön s a székelységgel határos magyarság között folytatott gyüjtéséből szerkesztett kötet. Nemcsak a két kiváló gyüjtő buzgó munkásságáról tesz tanuságot e két kötet, hanem

arról is, hogy a népi költés gazdag forrása, ha nem buzog is mindig egyenlő gazdagon, de nem is apadt el, még mindig meríthetünk belőle.

Kiadványaink sorát ez évtől kezdve egy ujabb vállalat gazdagítja «Életrajzok az irodalom köréből» czím alatt. Az eszmét Ferenczi Zoltán társunk pendítette meg, s Társaságunk őt választotta meg a vállalat szerkesztőjévé. A hazai és külföldi nevezetesebb írók és művészek életének és működésének művészileg megrajzolt képét fogja nyujtani e vállalat 8—10 ives kötetekben. A külső forma tekintetében is kifogástalan kiállításról a vállalat kiadója, a Franklin-Társulat gondoskodik s nyujt teljes garantiát.

De sajnos, nemcsak sikerekről, nemcsak reményekről számolhatunk be; a lefolyt év súlyos veszteségek emlékét is hagyja hátra. Társaságunk levelező tagjai közül kettőt ragadt el a halál. Elhunyt Zmáj Jovanovics János, a kiváló szerb költő, a ki a magyar irodalomnak annyi remekét ültette át anyanyelvére. A magyar-szerb testvériség e nemes képviselőjének ravatalára maga elnökünk helyezte társaságunk koszorúját s a magyar szó erejével dobogtatta meg a jobbára idegen ajkú gyászközönség szivét. Elhunyt Öman Viktor Emánuel is, ki messze északon, Svédországban szegődött hű tolmácsául a magyar irodalomnak. Társaságunk hálás emlékezése száll nyugvó poraihoz.

Még sokkal nagyobb veszteségről kell beszámolnom, Jókai Mór elhunytáról. De a gyász panasztalan elviseléséhez az a büszke tudat adja az erőt, hogy nemcsak társaságunk, hanem az egész magyar nemzet viseli. Jókaival egészen a horizon alá merült irodalmunk egének az a része, melyen a legfényesebb csillagok tündököltek. Nem az én gyönge tollam hivatott leirni, hogy Jókaiban mit birt és mit vesztett a magyar irodalom. Társaságunk a költő emlékének külön ünnepélyes közülést fog szentelni, a melyen méltó ajkak hirdetendik dicsőségét. Társaságunk azonban közvetlenül a gyászeset után is megtette mindazt, a mit a kegyelet parancsolt. Legyen elég csak azt kiemelnem, hogy a végtisztességen másodelnökünk a magyar kormány, elnökünk pedig az összes irodalmi társaságok nevében mondott magasan szárnyaló gyászbeszédet, s társaságunk azonnal megtette a kezdeményezést, hogy Jókai halhatatlan érdemeit Magyarország fővárosában művészi emlékszobor örökítse meg. A szobor ügyét közmívelődésünk vezére, a közoktatásügyi minister úr vette kezébe, s hiszszük, hogy a nemzethez intézett lelkes felhívás útat talál minden magyar szívhez.

Veszteségeinket folyó hó 8-án tartott tagválasztó ülésünkön

igyekeztünk pótolni. Társaságunk nagy súlyt helyez rá, hogy a szellemi közösség Europa nemzeteivel minél élénkebb legyen, s örömmel csatolja magához azokat az idegen írókat, kik irodalmunkat más nemzetekkel megismertetik s főleg a kik a jelesebb magyar műveket más nyelvekre lefordítják. Mert ezáltal megtudja a világ, hogy a magyar nemzet nemcsak merít az europai czivilizáczióból, hanem saját lelkének tartalmából sokasítani is tudja az emberiség szellemi kincseit. Levelező tagokká megválasztottuk Lechner Gyula hazánkfiát, Madách Ember tragédiájának jeles német fordítóját, Schöldstrom Frigyest a kiváló svéd írót, ki hazája nyelvén tolmácsolja a magyar írókat s Vrchlicky Jaroszlávot a nagynevű cseh költőt, ki szintén lelkes barátja és hivatott tolmácsa a magyar irodalomnak. Melegen üdvözlöm mindhármukat, kivánva minél szebb sikert nemes munkájuknak.

De melegen üdvözlöm Bárd Miklós társunkat is, kivel a megüresedett rendes tagsági helyet töltöttük be. Az ő erős költői tehetsége úgy bukkant elő, mint egy sziget, melyet vulkánikus erő emel ki a tengerből, s melyen a délszak gazdag tenyészete virúl. Költői tehetségét különösen becsessé teszi az, hogy ízről-ízre magyar. Az ő lelkében a félig múlt időknek, egy már letünni kezdő nemzedéknek egész világa zsong. Vajha társaságunk buzdító elismerése előmozdítaná, hogy a lelkében rajzó árnyképek mind testet öltsenek.

CSOKONAIHOZ.

Kozma Andortól.

Jöjj, te kedves, kósza lélek,
Im idézlek: erre szállj!
Bárha tested a rögé lett,
Él, mi benned égi báj.
Mint a szívünk dalos kedve
Ide lenghetsz még közénk,
Kik ma dicső emlékedre
Koszorúkat kötözénk.
Tél tarolta kertek
Most rózsátlanok;
Némák mezők, berkek,
Még halál van ott;
Kiknek színes ajkát
Méhek csókolák,
Szirmuk' elhullajták
Gyönge violák;
Nárcisz sem buvik a hóban,
Nincs ma künn virág.
De valónál virulóbban
Int egy más világ:
Örök nyár világa,
Szép költészeted —
Szívem édes vágya
Abba késztetett.

Fényben úsznak ott a rózsák,
De van árny is, van ború.
Szádon tréfa, gúny, bohóság,
Szíved mélye szomorú.

Széles kedved kelt kaczajra,
Óh, te pajkos víg diák!
S könynek indul, a ki hallja
Sóhajos elégiád.
Én, elandalodva
Vers-világodon,
Éltedet dalodba
Bele álmodom.
Egy lapon vidám dal,
Máson csüggeteg,
Víg bohó, te rád vall
S rád, te búbeteg.
Szinte lüktet friss zenére
S ujong itt a sor,
Mint az ifju fürge vére
Tavasz nyiltakor.
Ott sir elhalóan,
Mint a tört remény —
Sorsod is, valóban,
Csak egy költemény.

Isten hozzád anyaváros,
Iskolás rend, vaskalap!
Gyümölcsös kert, nem virágos —
A poéta megszalad.
Menni, menni: ez az élet!
Megpihenni ott a hol.
Van virága az utszélnek
S bokrain madár dalol.

Honnan ifju vándor?
S merre visz a láb?
Hol akad leány s bor
Néked netovább?
Milyen fagy-feloldó
Könnyű fergeteg,
A mely szertebolygó
Utra kergetett?
Ten szived a nyughatatlan,
A mi egyre űz,
Abban lángol olthatatlan
A poéta tűz.
Ha érsz is akárhol
Egy-egy jobb napot:
Hí a csalfa távol —
S ma itt, holnap ott.

Csergő forrás víze vonja,
Kit csak testi szomj kinoz.
Téged, ifju lelked szomja
Hajt a hír forrásihoz.
Mind unod, ha már nem ujság;
Csak, a mit a szárnyaló,
Helikoni Pegazus vág,
Az az egy neked való.
Megizlelted már a
Törvénytudományt —
S a bölcs diétára
Mégy toronyiránt.
Kedves magyar múzsád
Im, ott szólni kezd.
S minő szomorúság,
Hogy nem értik ezt!
Utra ismét, ujabb révbe!
Lám, ott ír terem:
A csalódás keservére,
Édes szerelem.
De, mi édes volt itt,
Lesz legmostohább —
S Lillát sírva holtig,
Vándorolsz odább.

Ád egy rideg legényfészket
Az a szittya tartomány,
Melyben oly dús a természet
S koldus még a tudomány.
Ott segítesz a hiveknek
Törni lelki parlagot,
A kik szűz termőbe vetnek
Magyar műveltség-magot.
Hagyj e kedves tájon
Időzni veled,
Hol én megtalálom
Szülőföldemet;
Hol te, mint nagy emlék
Ma is megvagy ám —
Tőled énekelt még
Verset ott anyám.
Oly édes volt hangja,
Mikor dalolá;
Őt is még az anyja
Tanitotta rá.
Szépanyám meg szép leányul,
Sok sok év előtt,
Még a magad ajakárul
Hallá legelőbb.
Rőzsetűz-világnál
Némul a szüret
S úri társaság áll
S figyel körüled.

E nemes nagy vármegyében
Tárva minden ház neked.
Víg uraknak állsz kegyében,
Ha zeng pajkos éneked.
S ha dalolsz, mint Lilla híve,
Lágyan, a hogy csak te tudsz:
Sír a dámák gyönge szíve
S nékik is kegyükbe jutsz.
Búd szerzője: Ámor
A szív nyilaló;
Vigaszod: a mámor
Bachustól való.

De ki nékik áldoz,
Az a kékszemű
Hideg Minervához
Mint lehetne hű?
Mitől egykor megfutottál,
Iskolás nyügöd, —
Itt is csak belé jutottál
S nem soká nyögöd.
Honnan idetévedt
A nagy vádorut,
Kanyargván öt évet,
Oda visszafut.

Üdvözlégy szülői fészek!
Adjon isten jó anyám!
Bátran a szemedbe nézek,
Te se nézz pirulva rám.
A fiad, bár kósza lelke
Messze tájakon üzé,
Már hirét felénekelte
Magyar lantosok közé.
S nagy munkára tér ő
Visza most ide,
Mint a döngicsélő
Méh a köpübe.
A sok virágporbul,
Mit begyüjt Vitéz,
Édes verse csordul,
Mint hyblai méz.
S mind magasb sphaerákba törne
Szárnyas paripán...
Ah, de mennyi büszke terve
Terv marad csupán.
A ki vándor lélek,
Ha nyugtot talál,
Annak az nem élet,
Annak az — halál.

Még oly ifjan, tettre vágyva
Gyilkos lázban sorvad, ég.
— «Édes kincsem, más rózsája
Isten hozzád, itt a vég!...»
S a halálos küzdelemben
Bájaid hű dalnokát,
Anyjánál is édesebben,
Lilla, nem karoltad át.
Nem szivedre hajtá
Csüggedő fejét,
Csak neved sohajtá
Messziről feléd.
Vándor, tarka élet,
Tarka képzetek —
Minden semmivé lett,
Elvégeztetett...
Nem, ne ily bús hangon róla,
Lelkes dalt neki!
Ezt a lantost koporsója
El nem rejtheti.
Bár sírját megássák,
Lelke, az kicsap
S legszebb vándorlását
Még most kezdi csak.

Dalok szárnyán szál az égig
S szál azon korlátlanul.
Ámuló szemünkbe fénylik,
Ha felettünk átvonul.
Soha nem verik homályba
A nagy álló csillagok,
Könnyüded költői bája
Győzhetetlenül ragyog.
Hintsd ránk, égi bolygó,
Hintsd a fényözönt!
Ha bús, ha mosolygó,
Minden szív köszönt.

Fenn a végtelenben,
Hol pályád halad,
Száz év tova lebben
Mint egy pillanat.
Óh, de lenn a földi pályán
Nagy idő nekünk!
Tündöklésed szép csodáján
Csügg tekintetünk.
S ha mi szétomoltunk
Sirba téve rég:
Magyar égi boltunk
Fénye lész te még.

CSOKONAI EMLÉKEZETE.

FERENCZI ZOLTÁNTÓL.

A mese szerint egy király újszülött gyermeke bölcsőjéhez meghivta az összes jótevő tündéreket, hogy ajándékozzák meg a szépség, a kellem és az ész minden adományaival; de a tündérek egyikét elfelejti meghívni s ez haragjában az összes többi áldásokat átokká változtatja. Ez az eset minden nevezetes ember, de kivált költő születésénél jóformán ismétlődik; itt is majdnem mindig kifelednek egy-egy jótevő tündért s a sok áldás ennek az egynek haragja miatt legtöbbször átokká válik: a megajándékozott ujszülött a szenvedések osztályosa lesz, a sorsharag rajta próbálja ki leggyötrőbb eszközeit, üldözésének legkiszámítottabb módszereit.

Csokonai bölcsőjéhez is eljöttek a jótevő tündérek egész rajjal, kezökben tavaszi virágokkal, a rózsával, a nárcziszszal, a rukerczczel, az ibolyával; de nem is csak egy, hanem több tündért felejtettek el meghívni s gyönyörűnek igérkezett élet ritkán vált inkább a csalódások és szenvedések iskolájává, mint az övé, kinek «minden főbb öröme lépés lett a keserűségre».

Hiszen még születése helyét és kivált idejét is jelölhette volna ki a végzet kedvezőbben; de aztán 39 éves atyja már a költő 13-ik évében árván hagyja őt, örökségül adva neki egy még koraibb halál csiráit. Majd «az ő poesisra született nagy elméjét» Kovács József tanára a lehető legkedvezőtlenebb irányba tereli, bármily büszke is utóbb rája. A debreczeni iskolai élet általában sem volt nagyon alkalmas a költői hajlamánál fogva különcz és fegyelemre nem igen hajló ifjat akár meghódítani, akár alakítani; sőt még jobban kifejlesztette hajlamát a szokottól eltérő életmód iránt; másfelől az önszorgalmat erőszakolva, a tudásszomjával igen is megáldott ifjút a gyönge szervezetét aláásó munkára sarkalta. Majd 1792-ben alig hogy Kazinczyban egy bölcsebb vezetőt talál s alig akarja ez műveit kiadni a *Helikoni virágok*ban, Kazinczy e vállalata megszűnik, maga s

az egész irodalom fogságba kerül és az ifjú megfosztatik majdnem minden irodalmi érintkezéstől. Pár évre rá megindul az *Uránia*; alig nyílik tere a nyilvánosság előtti ösztönző munkásságra, a folyóirat a harmadik negyedévvel megszűnik. Megpróbálja aztán műveit négy kötetben önállón kiadni, nem akad Mæcenas. Majd 1795 juniusában épen az a főiskola tiltja ki kebeléből mindaddig leghíresebb tanítványát, melynek része van ferde irányú fejlődésében. Sáros-Patakról, a hová menekül, a nyughatatlanságnak az a tündére kergeti a világba s ad öt évre vándorbotot kezébe, a kit bölcsőjéhez meghivni elfelejtettek. Pozsonyi vállalata, a *Diétai Magyar Musa*, hová az 1796-iki országgyűléstől remélt nemzeti lelkesedés csalogatja, a tizenegyedik számmal megbukik. Első szerelmét tüdővész ragadja kora sírba, második szerelméből csak csalódást és örök bánatot szerez. A csurgói kenyérpálya 1798—1800-ig csak szaporítja sikertelen küzdelmeinek számát s 1800 május közepén csalódva megy haza Debreczenbe uj csalódásokra. Szenvedélylyel vágyik ugyanis ifjúkorát összes művei kiadásával lezárni, éveken át, egészen haláláig hiába; pártfogója nem akad sem Dunán innen, sem Dunán túl. Majd legalább *Dorottya* czimű furcsa eposzát akarja nyomtatva látni, de reményei gr. Festetich Györgyben füstté válnak. Pesti és más kirándulásai, munkáinak kinyomatása tárgyában, mind-mind hiábavaló emésztődések. A *Magyar Hirmondó* szerkesztőinek meghivó terve üres biztatásnak bizonyul. Közben 1802 jun. 11-ikén kis háza is leég és mikor szükségében gr. Széchenyi Ferenczhez könyvtári napdijas állásért folyamodik, nem talál meghallgattatást. Az *Anakreoni dalok*at ezalatt kiszedik Bécsben (1803), a *Lilla-dalok* három könyvét Kassán, *Dorottyát* Nagy-Váradon; de a kinyomott íveket kiváltani nem tudja s csak éppen *Dorottya* furcsa eposzának érhette meg a közönség elé juttathatása gyönyörét. De csak kissé utóbb, 1804. ápr. 15-én Rhédey Lajosné temetésén elszavalván *A lélek halhatatlanságá*-ról írt bölcseleti költeményét, meghűlt s az ebből kapott tüdőgyuladás következtében 1805 jan. 28-ikán tüdővész áldozata lett 32 éves korában.

A sors csapásai közt azonban volt ezeknél még nagyobb is. Az volt ugyanis Csokonai hite, hogy az irodalomtól oly idegen és «gyengélkedő nemzetünket» az ízlés nevelésével, a költészettel, az irodalomnak e legrégibb s legkedvesebb nemével kell megnyerni a művelődés számára; az orvosságot mézzel megkent szélű üvegben vagy mazsolába rejtve kell beadni. Ezért választotta ő is a költészet mívelését. De a sikert csak oly forma pártfogók által vélte elérhetőnek, mint Perikles, Mæcenas, Augusztus, X. Leó pápa, Richelieu, XIV. Lajos; mert korának felfogása szerint ezt tarthatta az egyetlen biztos útnak,

hogy kész műveit kiadhassa s újak irására kellő nyugalmat leljen. Egész élete tehát egy nagy Mæcenas keresésében tölt el.

Valami megható van abban, a mint egyik-másik művének kiadása végett most ehhez, majd ahhoz folyamodik, új és új ajánlásokon töprengve, dolgozva; valami megindító van abban a sok alkalmi költeményben, melyekben egy nagyobb czél érdekében mértéken felül dicsőit minden hazafi áldozatkészséget; valami szívet tépő van a megújított esdeklésekben, melyekkel ide-oda ajánlja magát a nemzet egyik-másik csillagának, hogy őt a pénz hatalmával a Helikonra felsegítse; valami mélyen elkeserítő van ifjúkori satirai vígjátékában, *Tempefői*-ben, melynek hősében könnyű a költőre ismerni, melyben a magyar előkelők közönyét, lenézését, megvetését rajzolja a magyar irodalommal szemben. Ezért e befejezetlen művénél alig írt valami jellemzőbbet; mert benne egész életének, küzdelmeinek, reménykedéseinek, keserves csalódásainak jóslata van.

Gondoljuk el, hogy Csokonai állandóan arról ábrándozott, hogy mint Tinódi, csak költő legyen, semmi más. Az íróságból akart megélni — több mint száz évvel ezelőtt. Minő merész és kilátás nélküli elszánás, minő számításnélküli önfeláldozás, minő tervszerű martyrpályára lépés, minő naiv gyakorlatiatlanság, minő megérdemlett csalódás. De épen ezek által lett ő az, a kit ma ünneplünk; mert tudni kell, hogy nem az u. n. jég hátán is megélni és a viszonyokhoz simulni tudók a legbecsesebb emberek; nem a számítás a lélek legmagasztosabb tulajdona. Az apostolság feltételei Krisztus óta nem változtak s ezek épen az eszmék világos látásában, az értük való teljes odaadásban állanak. Csokonai pedig apostolságra szánta el magát.

Nem kell tehát azt gondolni, hogy Csokonai a pártfogás keresésével csak magának akart valami könnyű megélhetést biztosítni. Ellenkezőleg: ő csakis a nemzeti irodalom szükségszerű segélyezésének határvonaláig kivánta a pártfogolást. Saját kényelmére nem gondolt, igényei nem voltak, szerénységében és kevéssel megelégedő természete mellett hivatal nélkül is atyai kicsiny örökségéből meg akart és meg is bírt volna élni, ha a ki nem fáradó sors kis házikójukat tűzzel nem emészteti meg. Nem; őt csakis a magyar irodalom helyzete sujtotta le s csak ennek érdekében várta, hogy valaki elkiáltsa a magyar íróknak azt a buzdító, hatalmas, munkára felhivó «nosza» szót, melyért annyit kért, könyörgött, esengett hiában. Ő látta, hogy az 1772 évvel kezdődött élénkebb irodalmi életünk újra hanyatlani kezd, fogyaték nemzetünket újabb süllyedés és haldokló zsibbadás kezdi meglepni, az 1780—90 közti tűz kialvóban, az új

könyvek száma évenként apad, a Melchisedek sorsában szenvedő nyelvünknek veszni kell s ha elhagyjuk, száz év alatt vége, feltámadás nélküli halál a sorsa.

Ennek az édes, egyetlen hazai nyelvnek szeretete adta ajkaira a rábeszélés, a dicsőítés, a hizelgés igéit és vétette vele eszközül az alkalmi költészetnek másként kevésre becsült mívelését. «Magyar nyelv! édes nemzetem nyelve! — kiált fel — te általad szólaltam én meg legelőször, te általad hangzott először az én füleimbe az édes anyai nevezet, te reszkettetted meg a levegő eget, a melyet legelőször szíttam az én bölcsőm körül, s te töltötted be azt az én nevelőimnek, az én hazámfiainak s az engemet szeretőknek nyájaskodásaival, te általad kérte az én csecsemő szám a legelső magyar ételt, a te darabolt ízecskéiden kezdettek kifejleni az én gyermeki elmémnek első ideái, mint a született hajnalnak apró sugárai, mikor a világosság lenni kezd. Azolta mind e mai napig is, az én ifjúságomnak változó sorsu napjaiig, édesebben hangzott terajtad az életnek közbeszéde s a pajtásságnak édes szava. Az én elmémnek gondolatja mindenkor feljebb emelkedett te általad, mint más idegen nyelvek által s a te kedves tolladból kicsorgott irásokban több örömet találtam, mint az idegeneknek legtanultabb munkáikban. Megelégedve s ezer gyönyörűségek között repkedett a te harmoniás szavaidon az én fiatal Musám, mint egy most született pillangó a rózsák és tulipánok hímezett virágain. De oh, szomorú idők! kevesen érezték ezen te kellemességidet: a te háládatlan magyarid egy holt szépséghez hajlottanak, te pedig közöttük elvetetve hevertél, mint egy magános márvány a pusztulással fenyegető kastélynak érzéketlen omladékán.»

Ime Csokonai szerelme, életének, érzelmeinek, szenvedelmeinek tárgya és szenvedéseinek kulcsa.

Ezért várta, kereste, ébresztgette óhajtva és reménykedve a költészetet munkára felhivó szózatot, s folyvást azt hitte, hogy jőnie kell és jőni fog. De azt is méltán hitte, hogy a nyelvért, a nemzetiségért küzdők között a gondviselés őt az első sorba állította. Hivatásának érzete világos öntudatként élt benne. Kivált midőn a Martinovics szerencsétlen kisérlete miatt egyszerre kerültek börtönbe majdnem összes számottevő iróink, mint midőn egyetlen hálófogás egy egész berek énekes madarait keríti kézre; midőn a végzet nem fáradó üldözése következtében majdnem összes többi költőinkre is az elnémulás szótlansága nehezedett: ekkor százszorosan hitte, hogy az ő kötelességei csak annál nagyobbak, hivatása annál súlyosabb. És az ifjú menyasszony nem ékesítheti fel magát nagyobb áhitattal az esküvőre,

mint a hogy ő előkészült, gazdagon feldiszítve a tudás anyagával. Mert tudnotok kell, hogy ebben, a bohémnak oly kedvvel rajzolt, könnyelműséggel annyiszor vádolt és bizonyára több tekintetben ki nem forrott ifjúban, a tudás szövétneke égett, lobogott és emésztett. Anyanyelvén kívül tudott görögül, s kivált latinúl annyira, hogy e nyelven a legnagyobb könnyűséggel írt és verselt; a maga erején megtanult németül, francziául, olaszul s majdnem bámulatot keltő, hogy minő mennyiséget olvasott össze, költőt és prózaírót, új és régi dolgot, kezdve a görög és római classicus írókon, át az olasz, német, franczia költőkön, æsthetikusokon, csillagászokon, természettudósokon, történelemirókon; ismert még oly műveket is, mint Lowthé a héber költészetről, melyre vagy 70 évvel utóbb Arany a maga verstani elméleteit alapítja. Büszkén írhatta, hogy nagymennyiségű eredeti művén és öt világnyelv költőiből való fordításain kívül még több száz magyar népdalt is gyűjtött, melyeket ki is akart adni s közülök egy sem jutott még csak kéziratban se ránk; ismeretszerzés végett beutazta vagy inkább bejárta és belakta csaknem az egész akkori Magyarországot; minden művet, mely a magyarok eredetéről és őstörténetéről szól, elolvasott, felkutatott s már 1802-ben tervbe vette annak a *Thesaurus antiquitatum Hungaricarum*-nak kiadását, melylyel az akadémia majdnem száz évvel utóbb a milleniumot ünnepelte meg.

És ez a rengeteg munka még mind csak előkészület volt, hogy élete nagy tervét, Árpádról szóló nemzeti eposzát megírhassa, melyhez ez a szorgalom, ez a kitartás, ez az eposzi lelkesedés négy évi kutatással és tanulással tette meg az előmunkálatot. Erre áldozta «teljes életét»; tervével már tanuló korában foglalkozott, már akkor jobb híján a Horváth Ádám *Hunniás*-ára pazarolta rajongását és a *Zrinyiász* nagy tulajdonait felismerve, ki akarta újra adni, de mint annyi mindenben, a sors itt is útját állta.

Árpádról több ok miatt akart egy nemzeti eposzt írni. Első sorban is az epopoeát tartotta a legnagyobb, legtökéletesebb és legnehezebb költői műnek, mely tehát a legméltóbb egy nagyot álmodó lélek egész tetterejéhez; másodszor egy ily nagy művet maga a nemzet is büszkén mutathatna az őt kicsinlő külföldnek, mert hiszen egy nemzetnek sincs egy nagy nemzeti eposzánál többje s a világon sincs, mint ő mondja, több hatnál; harmadszor e nagy önérzetet ébresztő mű alkalmas volna a hanyatló nemzet felrázására, az irodalom arany korának felidézésére, egy Virgiliusi lelkesítő hatásra; negyedszer benne kifejezhette volna mindazt, a mi lelke egész tartalmát tette: a nyelv iránti rajongást, midőn hexameterben hirdethette volna minden más

nyelv feletti báját, a magyarnak büszke önérzetét, mint jogos tulajdonát, a haza multjának történelmi nagyságát, mint útmutatót a jövőre, mint kevélyítő hatalmat a lenéző nyugottal szemben; végül igazolta volna saját nagyratermettségét, erejét és álmodott hivatását; de egyszersmind megfelelt volna e művel annak a nemzeti sóvárgásnak, mely e korszak minden költőjében valósággal kereste és várta a nagy múlt megéneklőjét és dicsőítőjét, a nemzeti nyelv erejének tanuságtevőjét. Mert ez volt a nagy nemzeti sóvárgásnak az a tárgya, minek mint a nemzetet egy új győzelemre vezető Isten kardjának elkészítésére, költők és nem költők egymást biztatták, rábeszélték, a miért 1790 után ezt a pár évtizedet legtermészetesebben az eposzi lelkesedés vagy sóvárgás korának kellene irodalmunkban nevezni.

És megvalósíthatta-e a költő azt, a mi az ifjúnak ábrándja és czélja, a férfi tanulmányainak és küzdelmeinek tárgya volt? Mire a hiábanvaló kérdés? Az ő és minden szerencsétlen magyar költő sorsában nemzetünknek a végzettől való üldöztetése szemlélhető szűkebb képben s az az örök, de fájdalmas igazság nyer kifejezést, hogy csak a tehetség az emberé, a nagyság a körülményeké.

Nem volna meddő ezzel kapcsolatban a ránk maradt tizenkét énekü tervből és vagy ötven sornyi töredékből következtetni magára a műre; de meghaladná e felolvasás körét s még inkább meghaladná Csokonai költészetéből az erre vonatkozó részletes következtetések terére tévedni. Ez utóbbi egészben azt mutatja, hogy vágyai jogosak voltak, bátran tűzhetett ki nagy czélokat s önérzettel hihette, hogy korát ki fogja elégíteni, mert senki sem lehetett volna inkább kora szellemének gyermeke. Az bizonyos, hogy írt volna bármit és bárminőnek, az költői lett volna alakilag és tartalmilag egyaránt. Mert az a rendkívüli gazdagság, mely műveiben minden lépten-nyomon meglep, a mindenütt meglátott szépségnek rendkívüli érzéke, a nagy és mély eszmék iránti természetes vonzódása, érzelmeinek önkénytelen felbuzdulásai, okvetetlen költői alakításra vezették volna. Ő valósággal szórta szellemének kincseit, költő volt tíz éves korában, tehát még öntudatos kora előtt; gyakran nem is gondolt vele, hogy azzal, a mit ír, mi lesz, hová téved, kinek kezébe jut; költeményei szétszóródtak, utóbb alig birta összegyűjteni őket; olyan volt, mint az örök tavaszban a dús talaj, mely csak terem, a megtartással nem gondol; hasonló volt költésében Donatellohoz, kiről írják, hogy pénzét műtermében egy kosárban tartotta s minden tanítványa tetszése szerint hordott el belőle.

Később az elmélet rendkívül hatott rája is, sőt maga is írt elméleti dolgokat a költésről; de már természetes ösztöne rendsze-

rint a helyes irányba terelte. Így lehetett ő lyrikusaink közül az első, kinek életét végig lehet kisérni költeményein s a ki költészetét a körűle és benne lezajló élet tükrévé igyekezett tenni. Érezte, hogy a költészet nem az alak, hanem a gondolatok és érzelmek művészete; nem is a lélek kedves játéka csak, hanem a lélek kényszere, gyönyöre és bánata, elragadtatása és gyötrelme, a természet érzésének, az élet mohó vágyának, a végtelenség sóvárgásának, a szépség iránti epedésnek kifejezése. Nem lehet tehát előre megszabott külalakja, vagy belső szerkezete; sőt minden költemény önálló valami, az élet és érzelem kölcsönhatásából származó belső lényeg, mely minden esetben maga teremti meg külalakját és belső alaptervét. Ezért nem helyeselte Petrarca módszerét, ki szerelmi költeményeit csak sonettalakban és nem Himfyét, ki dalait csak tizenkétsoru körmondatokban írta; mert ez mulhatatlanul erőszakolásra és egyhanguságra vezet. Ezért ő az a költőnk, kinél talán senki sem írta műveit többféle külalakban; az olasz canzonék változatos alakjaitól az Amadé formáiig, a classicus összes divatos versformáktól a német rímes verseken át a népdal rhythmikus versalakjáig egyik sem különös kedvencze. Ez abban az időben, mikor a költői formák miatt nálunk egész iskolák álltak döntő harczban s a lényeget feledve mellékes körülményre helyezték a súlyt, valósággal megnyilatkozás számba megy.

A legnagyobb lyrikusok annyiszor mondták az életet és a természetet mesteröknek, hogy közhely volna ismételni, ha a tény értelmezése nem volna oly sokféle. Azonban maga a tény csakugyan olyan, mint a mag, melyről azt mondják, hogy mindenütt ott van a földben, a talajban végbe menő bármely kedvező alakulásra kicsirázni készen. A természetet érző, közvetetlen, eleven impressionismus jellemzi Csokonai jobb műveit; érzelmeinek, tapasztalatainak helye, környezete, ideje, alkalma, tárgya van; ezek egészséges, néha épen durva realismusról tanuskodnak, talán mert a mit a természetben lát, nem akarja feladni álmodozásaiért, vagy mintha bizonyítni akarná, hogy a realitás sohasem rút. Ez adja meg ma is költeményeinek üdeségét, melyek közül a jobbaknak nem ártott a lefolyt száz év és ez az egészséges realismus nemcsak a tartalmat jellemzi, mert ez magában még nem volna művészet, hanem az egésznek előállítását, feldolgozását is.

Csokonai a költést épen úgy leirásokon s utánzáson kezdte, mint mindenki. Érzelmeinek mélységét és költése valódi tartalmát ő is a szerelemtől kapta, mint minden lyrai költő s talán mint minden valódi férfi. Az életbe lépő ifjú élete a nőkért, a nők által van,

vagy uruk, vagy rabszolgájuk. de szerepét nem ő választja meg. A legszebb élet mindenesetre az, mely kezdődik a szerelmen s folytatódik az ambition. Egészben ez volt Csokonai sorsa is; csakhogy ő egyikben sem volt szerencsés, ha ugyan nem nevezhető szerencsének a szerelem hatása költészetére.

Csokonai életében két lányka szerepel. Az egyik a szomszéd leányka, a tüdőbeteg Rózália, kihez első és nagyobb számu szerelmi költeményeit írta; hozzá intézte a *Csók* című szerelmi idylljét, melyben, mint több költeményében is, maga, mint Melitesz szerepel s *Tempefői*-ben a rokonszenves grófi lánykát is róla nevezte el. Kora halálát meghatva hallotta Komáromban; egy ideig búskomorság szállta meg miatta, öltözetét is elhanyagolta s csak Fábián Juliánna, a rokonlelkű költőnő birta vigasztalni. Fábián Juliánnánál pillantotta meg egy nyári estve 1797-ben a gyorsan betoppant Vajda Juliánnát, egy vagyonos komáromi kereskedő, Vajda Pál leányát s a szerelem mint villámütés érte, a mint ezt ő maga e közmondásos sorban fejezte ki: «látnom, szeretnem — egy volt». Ez volt a második leányka, a ki Csokonai életére befolyt.

Valami érdekes és jellemző a két ifjú arczképét megfigyelni. Csokonai hosszú arczu, leomló barna hajú, rendkívül komoly, méla tekintetü ifjú, nagy kék szemei ábrándozó, némileg szenvedő benyomást tesznek; orra erős, vaskos, magyarosan hajlott; pelyhedző bajusza alatt kis, érzéki száj s a kevés akaraterőről tanuskodó áll egészítik ki himlőhelyes arczát. Lilla, ki ekkor tizennyolczadik évét töltötte be, szintén hosszú arczú, szőke, kékszemű lányka; szép göndör haját zsiráf-fésüre csavarva hordta az akkori divat szerint; termete kissé telt s feltünően szép gömbölyű nyakán tüsténT szembe ötlik a szép alkatú fej, egyenes, finom szabású görög orr, az élénk, de józan és számító tekintet, a csinos kicsi száj a költőére emlékeztető érzékies alsó ajakkal és a kissé erős áll. E vonásokat kiegészíti a gunyoros, józan, öntudatos mosoly, mely mintegy előre sejtetni birta volna a figyelmes szemlélővel, hogy ebből a szerelemből lehet a lány részéről viszonzás, sőt eljegyzés is, de házasság csak rendkívüli körülmények közt, a minthogy nem is lett. Kilencz hónap mulva, mely alatt az álmodozó költő nem is elég kitartással járt valami biztos állás után, a szülők a lányt a kölcsönös szerelmi nyilatkozatok kicserélése s az örök hűség fogadalmai daczára, egy fakereskedővel jegyezték el és 1798 márczius közepén maga Lilla azt mondta a költőnek: «nem is bánom, nem is tehetek róla». Erre Csokonai 21-én egy mély szerelmet lehelő levélben búcsuzott el tőle s másnap elhagyván Komáromot, «a rengeteg Somogyságban elbútt haldoklani.» Azt tette, a

mit levelében írt: visszatért ujra abba a komor életbe, a melyből Róza halála után csak Lilla vehette ki; «mert az én szivem — mond — ugy van alkotva, hogy az kettőé soha sem lehet. Te birtad azt és tekivüled senki meg nem nyerhette volna».

Csokonai megtartotta szavát, többé nem szeretett, nőt nem énekelt meg s egy időre mind jobban belebetegedve siratta a lánykát Somogy erdeiben, keservesen tapasztalva, hogy a szerelemben kétszer vagyunk szomorúak, egyszer előtte, azután utána. Keservéről ezt írja: «Én pedig Lillát, ama szép kegyetlent sirattam, elhagyatva tőle és mindenektől, a vadon erdőkben; hol senki sem látott, senki sem hallott, panaszkodtam ő felőle; esmért már az Echo s emlékezvén szerencsétlen szerelméről, még keservesebben felele keservimre, s tán könnyeket is hullatott érettem, mert a fák boltozatiról cseppek hullottak égre emelt kezeimre. Nem is hallotta tőlem a Lilla nevét semmi érzékeny, csak a hegyek, a bükkök, a völgyek, a folyások. A Reménység szaladt előlem, sebesebben mint a hirtelen támadt szél. Az élet lebegett ajkamon, mint a repülni készülő madár. Nyájasságom, eleven elmém setét ködbe borult, elvadult. Lillát kerestem mindenütt, de őtet nem találtam, s előttem az emberek kövekké, a világ pusztasággá változott. — A Vértes és Bakony szirtjei betöltek kétes tünődésemmel, s mikor sorsom elvált, egyet jajdult a Balaton. Örök számkivetésre kárhoztattam magamat és czél és reménység és minden nélkül elbúttam a rengeteg Somogyba. Itt semmi se, még a Músák se találtak fel, csak magok a bánatok. Lillát szívemben hordoztam s kértem az Időt, hogy törölje ki belőle: de ő futott s reám nem hallgatott. Keresztül jött vélem ez a halálos nyíl és Horvátországtól Erdély széléig kergetett. Már most a Tisza is esméri könnyeimet s az alföldi búzás tenger is, hol semmi Echo nem lakik, hallotta nyögésimet. Láthattam volna azolta Lillát: de kinek van az a vad gyönyörködése, hogy kedvesét halva látni szeresse. Ő nékem élve meghalt: s ez az, hogy én halva élek. Musák! kössetek czipressust az én lankadó fejemre; Hymen! felejts el engemet; és te zavarhatatlan Álom, melynek nyoszolyáját koporsónak nevezik, oldozd meg kötésimet, hogy testem érezni megszűnjék, lelkem pedig egy nagy, egy hideg, egy végső sóhajtássá válva, szállongjon el a Lilla kebelén. Te pedig, ha szinte örömre fordult is siralmad, ne vedd nehezen, ha talám Eratóm jajjai édes örömidnek nyugodalmát megháborítják».

Ezt utóbb Csokonai a Lilla-dalok élén versben is elmondta; de a próza itt erősebb, közvetetlenebb. Ki mondaná, hogy ez nem a mély szerelem panasza? Igaz, nem az őrjöngő, nem az átkozódó, a

páthosz fekete palástjában tüntető szónokias szerelemé. A lyra abban az időben még nem ismerte általában sem a romantikusok által feltalált szerelmi frazeologiát s ha ismerte volna is, a Csokonai lelkének bánata édes, ékesszóló, meleg volt, mely sem a szilaj kétségbeesésnek, sem a fergeteges üvöltésnek nem volt birtokában; a bús elhagyottság keservével szól Tihanynak riadó leányához, az estvéhez, Lillához; szól siralmáról, az utolsó szerencsétlenségről, megírja nálunk a XVIII. század legkitünőbb lyrai költeményét *A reményhez*, a Lilla-dalok e bájos elegikus végső akkordját, mely évek mulva is mindegyre visszarezg lelkében.

Ő maga is megmondja egy költeményében *(Az én poesisom természete)*, hogy a Hervey és Young hangulata, a sirhalmak, alvilág, a mulandóság sötét völgyének fántomjai, a sír világa és szörnyüségei, a siralmas threnódiák, jajgató versek nem az övéi; ő vidám, érzékeny vagy szomoru poéta; a szelid Musák, a mosolygó gratiák, a rózsa, a jáczint, a kedves szerelem és andalgás költője. E hangot kapjuk örömben, bánatban egyaránt a Lilla-dalok 48 költeményében, a 22 Anakreoni dalban, melyek nagy része szintén Lilláról szól. E szerelmi költeményekkel Csokonai megelőzi Kisfaludy Sándort időben, noha az irodalom örök kárára csak a *Kesergő szerelem* után néhány évvel láthattak napvilágot és egyenesen Balassi Bálint után sorakozik abban, a mint szerelme tárgyait dicsőíti. És noha utóbb, hogy így egységes gyűjteményt adhasson, a Himfy példájára a Rózáliához írt dalokat a Lilla név beillesztésével közös czím alá foglalja s részben átdolgozza: ezek a dalok, vagy inkább szerelmi énekek nemcsak az ő művei közt legjelentékenyebbek s tartják fenn maig leginkább emlékezetét, hanem irodalmunkban is a legfontosabb költői művek közé tartoznak; mert magát a *Kesergő szerelmet* is beleszámítva, egyetlen előbbi költőnk műveiben sincs ekkora realitás s az érzelem ekkora közvetetlenséggel megénekelve, a mellett, hogy a hangnemnek a benyomások szerinti folytonos alakulása akkora, hogy ismétlésnek nyomára alig akadunk s nehány költeménynyel világos hatást tett az ebben vele oly rokon Petőfire is. Ezért a Lilla-dalok jelesebbjeihez mérve, a *Kesergő szerelem* dalai simábbaknak, az érzékenység nyelvére nézve szebbeknek, folyékonyabbaknak, páthoszban olykor erősebbeknek fognak ugyan látszani; de a lyrai öröm és panasz, a gyönyör és fájdalom, az ujongás és keserv helyzetszerüségében, egyéni erejében, változatosságában Csokonai felette áll, bármennyivel nagyobb volt is a *Kesergő szerelem* irodalmi hatásban és népszerűségben. Némely költő természeténél fogva szabatosabb; ilyen Kisfaludy Sándor is. Az ilyennek még bájában is

van valami betanult s minthogy a tetszés egyenesen czélja, tehát nagyobb benne a számítás, a gond, a pipere, mint a nagyvilági hölgyben. Csokonai nagyobb világosságot nyert a természettől; kevésbbé gondol az elméletekkel, a szabályokkal, jobban bízik az ihletben; impressióit váratlan alakban, terjedelemben, számítás nélkül veti oda s ezért többször hibázik, de többször kitünő is; ha érzései valódiak, elfelejti, hogy költő s az érzelem váratlan megoldásokra vezeti.

E dalok szerintünk, noha közülök nehány Bürger költeményei nélkül vagy nem, vagy máskép született volna meg és kivált a korában oly híres *Az utolsó szerencsétlenségről* szóló is talán más lett volna a Bürger *Elegiája* nélkül *(Als Molly sich losreissen wollte)*. mégis nemcsak Csokonai legjelesebb művei, hanem nálunk a XVIII. század legjelesebb lyrai költeményei; és ha visszaillesztjük őket az 1793—98 közti évekbe, melyekből valók és megjelenésüket a *Kesergő szerelem* előtt képzeljük el, egész jelentőségök és hatásuk más lett volna. Sőt e költemények körülményei, a Lilla szószegése voltak tulajdonképen szülőokai a költő elkeseredésében a *Dorottyá*-nak is, melyet ő comicus, vagyis magyar elnevezéssel «furcsa vitézi versezet»-nek nevez s így a comicum fogalmának kifejezésére ő foglalta le e magyar szót, melyet utóbb Greguss is elfogadott. Csalódása okozta, hogy ebben a kis eposzban nem sok jót mond a nőkről; de ha ő nem lett volna az a nemes és naiv kedély, a ki volt, e műve keserű szatirává, epés irónia-gyűjteménynyé vált volna; így a vidámság és comicum szeretetreméltó túlzásává, jókedvü fantasticus mulatságává, a furcsa jellemek ünnepi felvonulásává lett, melyben czélja volt a sehogysem hősi főszemélynek nevetséges tetteit fellengős, heroicus nyelven írni meg. E szerint nem írt sem travestiát, sem parodiát, sem pamfletet; hanem egyszerűen komikus jellemeket, komikus cselekedeteket, melyeknek czélja önmagokban van és a leirásokban, jellemfestésben, a nyelvnek a tárgyhoz alkalmazásában, a szerkezet hiányai daczára, oly jelességeket mutat, hogy Salamon Ferencz óta általában ezt a művét, melyet önérzettel nevez a költő maga is irodalmunkban elsőnek, mondják Csokonai legkiválóbb alkotásának s Kölcsey is azt hiszi, hogy a «vidám lélek» megnyilatkozása Csokonai legfőbb erénye. Mennyiben igaz ez, most mellőzzük; elég az, hogy a vidám furcsaság e különben fiatalos műve, mely a Pope *Elrablott hajfürtjé*, Tassoni *Elrablott vedre*, Loredan *Vidám Iliasa* s más rokon művek tanulmányozása daczára mégis önálló s a műalkotás tekintetében eredeti birt maradni: épen oly világosan tanuskodik költői erejéről, mely a módszert úgy tanulja el, hogy eredetiségre vezeti.

mint képességéről, hogy birjon jellemzetes lenni az alkotásban és nyelvben, s így méltán tekinthette ezt is nagy nemzeti eposzához való előiskolának.

A harmadik nevezetes kezdemény Csokonai működésében a valódi nép-, vagy akkori kifejezés szerint, a parasztköltészetre támaszkodás, a természet katekizmusának ez a forgatása, mely mint egészséges elem van elhintve műveiben. És ez nem is valami véletlen. Népdalgyűjtése s ennek tervezett kiadása egy öntudatos költői eljárás jelei és egészben nem tekinthető ez sem másnak, mint a természetre hivatkozásnak, mert a népköltés a műköltészettel szemben szintén nem egyéb, mint maga a természet, melylyel a művésznek szembe kell állnia, hogy egyenes hatást fogadjon el tőle s hogy e hatást kifejezze teljes naivsággal; ebben minden közvetítés fátyol, mely elfedi előle a világos lényeget.

A természet! ez volt a XVIII. század végének evangeliuma. Ez volt Csokonaié is, melynek tanait ő, éppen ő, Rousseautól tanulta. Goethe a *Werther*ben egy helyt így szól: «Egyedül a természet végtelenül gazdag s egyedül ő képzi a nagy művészt. A szabályok előnyéről sok mondható, körülbelől ugyanazok, melyek a polgári társaság dicséretére. A szerintök alakított ember sohasem fog semmi izléstelent vagy rosszat tenni, valamint az, a kit a törvények és illem képeztek, soha nem lesz tűrhetetlen szomszéd, soha kiváló gonosztevő; azonban mondjanak bármit, a természet igazi átérzését s ennek igazi kifejezését a szabály elfojtja». Ennek a tannak adeptusa Csokonai, csakhogy ő mesterét, mint századának bölcselői, nevelői, moralistái, Rousseauban találta meg a magánosság szeretete, a bölcselkedés, természetszemlélet, időleges emberkerülés, sőt hypochondria tulajdonaival együtt. E tannak követését jelzi, midőn a Lilla-dalok jeligéjéül De La Harpe e sorait választja: «Kezem ittasan tévelyg lantomon, csak szívemre hallgatok, csak a rajongásnak engedelmeskedem tanulmány és gond nélkül. A művészetek birószékének itéletétől félnék, itt magamnak éneklek; a természetet dallom s őt hivom tanumul.»

E tan szerint élete példájával hirdette, hogy a magány igen jó tanácsokat ad a nemességre képes lelkeknek, hogy függetleneknek kell lennünk a végre, hogy költők lehessünk; érezte azt, hogy van lelkében valami, a mi nem tudja elfogadni azt, a mit a társadalom követel; egy fakadó forrás, egy árnyékos fa, egy homályos kert vagy erdő nemcsak verseiben, hanem szivében is kedvesebb az embereknél; magának egy Ermenonvillet gondolt ki ábrándjaiban Debreczentől egy félórányira, északkeletre, egy forrás közelében, melyet képzelete paradicsomnak szinez; ott szeretett volna élni a magánynak és

a költészetnek, nézve az eltünő napot, érezve napfényt, esőt, szelet, mint olyan, a ki véletlenül oly korán megtanulta, hogy mily kellemetlen az emberek közt élés, miben ugyanarra a meggyőződésre jutott, mint Bessenyey, kinek falusi boldogságát egy helyt dicséri. Ezért lehetett oly újító nemcsak abban, hogy ő volt nálunk az első Tinódi óta, a ki tisztán egy költői életpályát gondolt ki és követett, miben csak látszólag találkozott a német «Sturm und Drang» költőivel, valósággal pedig önállóan magyaros volt ebben is; hanem egyszersmind újító lehetett a leiró költészetnek abban a nemében, mely az érzést egyesíti a természettel, a hangulatot a vidékkel, egy korhadó fával, egy bájos virággal, az évszakok, az ég és föld változó képeivel.

Ime, ez ünnepi alkalommal ez az, a mit Csokonairól elmondhattam. A természet kezéből kikerült Istenadta eredeti költői természet ő, mely az élet csapásai, talán önmaga által is kedvezőtlenül választott eszközök és a kora sírbahanyatlás miatt teljes érvényre nem juthatott. Ezért sem félbenmaradt élete, melynek 1800 óta legjobb éveit művei kiadásának sikertelenségeire kellett elpazarolnia, sem töredéknek maradt költői működése mély részvét nélkül nem szemlélhető.

De kivált megható az a kínos küzdelem a léttel és közönnyel, mely 1800 óta erejét és költői kedvét lankasztva, tette üressé életét, melyben a Muzsa is mindjobban kerülni látszik; úgy hogy majdnem az a benyomásunk, mintha 1800-ig művei javát vagy azt, a mit legjobban birt, megírta volna, holott ő mindazt csak előkészületnek tartotta. És mindennél részvétet keltőbb az a sóvárgás, melylyel ifjú korát lezárni s életét, tanulmányait, neki lelkesedett Muzsáját az Árpádról irandó hőskölteményre, «a caspiumi trombitaszóra» kivánta felbátorittatni, melynek érdekében drága függetlenségét is, még pedig ugyancsak olcsón, áruba bocsátotta, a nélkül, hogy valaki elfogadta volna.

És szomoruan kell megvallanunk, hogy nemcsak az irt adatokból, hanem az összes körülményekből is az a tanulság, hogy e nagy műre senki sem bátorította akár az irodalom, akár a vagyon akkori hatalmasai közül. Kazinczy egyenesen nem tartotta rá képesnek; Kölcsey birálata világosan sejteti, hogy sem lángoló érzésekre, sem eposzi tárgyakra erejét elégnek nem hitte, nem még nyelvkezelését sem. Négyesi László ellenben idéz a *Látás* cz. költeménye hexametereiből nehányat, melyekhez tartalmilag hasonlót utóbb Petőfi is irt egy töredékében, s hozzáteszi: «Ezen a nyelven meg lehetett volna irni az *Árpád*-ot s bizonynyal nem érte volna oly nagy kudarcz a magyar költői nyelvet, a minőt Kazinczy emleget». Örömmel idézem e pár szót, mert érzéseimet fejezik ki.

De vajon a buzdítás bármely korban is elég volt-e nálunk? Nem maradt-e félbe sok minden vagy létre sem jött a nyájas biztatás hiányában, sőt lebeszélés következtében? Meggondolták-e azok, kik Csokonait akkor nem pártolva, nem biztatva keveselték a nagy munkához, vagy helyesnek vélték egy bizonyos XVIII-ik századi német tudósra hivatkozva inteni az ifjakat, meg a nem ifjakat is, hogy könyveket ne irogassanak; meggondolták-e, hogy egy tárgyon oly kitartással csak a lángész vagy a monomania csünghet s hogy minden jel szerint egy igazi jelességtől fosztották meg az irodalmat? Egészben rendes dolog, hogy a ki előre sokat beszél róla, hogy mit és miként fog irni, mielőtt neki fogna, annyi birálat, elkedvtelenítés éri, hogy kedve s a legtöbbször ihlete vagy meggyőződése elhagyja, vagy legalább is lelkesedése szárnyaival a port szántva lesz kénytelen dolgozni rajta. Leghelyesebben azok tesznek, a kik nem szólva, kérdve, bátorítást nem keresve hallgatnak saját sugallatukra, képességök szerint akár mint a sas, a levegőben szállva, akár mint a fülemüle, elvonulva a bokorban, vagy mint a pók, szögletben huzódva meg; egyszóval akképen, mint Debreczeni Márton tette *A kióvi csatával*, vagy mint Arany mondja arról a bizonyos belső hangról:

Egy hang, mely csilingel az éji madárban,
Hogy lerombolt fészkit rakja *késő* nyárban;
Mely a pók fonalát százszor megfonatja,
Noha füstbe százszor menjen áldozatja;
S mely, hatalmasb szóval, a költőben riad:
«Ha későn, ha csonkán, ha senkinek: irjad!»

Tudom én jól, hogy a köztudatban el van terjedve egy ú. n. vidám, dévaj, pajkos, diákosan vagy magyarosan füszeres beszédű és kedélyű Csokonairól egy meglehetős mélyen bevésődött kép. Ifjabb korára talál is ez több tekintetből; de műveiből, sok csalódáson átment életéből épen úgy, mint ránk maradt pár arczképéből egy más, egy méla, egy érzelmes, egy küzdő, egy legyőzött Csokonai háttérbe tolja, elhomályosítja azt a vidám képet. Előttem az a Csokonai áll, kit a sors életében, sőt még halála után sem szünt meg üldözni.

De mikor meghalt, legalább észrevették. Azt, mikor a gondviselés így látszék Csokonaira mutatva szólni: «ime az, a ki az egyidőre börtönbe zárt magyar irodalmat pótolni fogja s nem hagyja dal nélkül az elhagyott magyar ligetet», — azt a kortársak nem hallották meg; de annál jobban megérezték a veszteséget, mikor eltünt. Ismert dolog. Orökre ismétlődő tanulság a Jákob bibliai esete, kit egy jótevő angyal kisér vándor útján, kinek csodálja bölcs útmutatását, de nem találja ki, hogy kisérője felsőbb lény, hogy az ég küldöttje, csak midőn — eltünt.

CSOKONAI VŐLEGÉNY.

PEKÁR GYULÁTÓL.

I.

Régen volt, illatos májusban poéták tavaszán . . . Legszebb rózsák nyiltak akkor Bédi János szenátor uram kertjében s enyelgő mulatságra odajártak a komáromi szép leányok minden délután: a Pázmándy, Csejthey, Thaly gyerekek, meg a Konkoly, Csajághy, Samarjay, Beöthy kisasszonyok. Hogy hanczuztak, fogócskáztak a rózsabokrok körül s zálogosdi közben milyen csintalan terveken törték a fejüket! Egyre az öreg kuria tornáczára néztek, mintha az odabent maradottak ellen forraltak volna valami újabb összeesküvést. A szenátor úr, ki tekintélyes pipával szájában sétált a virágágyak közt, mosolyogva fenyegette meg őket:

— Hej, de kiváncsiak ezek a komáromi leányok! . . . Per amorem, be ne menjetek gyerekek, meg ne zavarjátok az Akadémia ülését! . . .

Mindszenthy Sámuel tiszteletes úr, a ki még tekintélyesebb pipát sétáltatott mellette, nevetve kérdezte:

— Hát aztán kire olyan kiváncsiak?

— Kire? Hát a præceptor úrra, — arra a bujdosó debreczeni poétára! . . . A mióta a minap olyan szép verset írt a komáromi insurrectióra, nem akarnak békét hagyni neki. Hja, még ha ragyás is, az ilyen busongó deák után bomlik a fehérnép legjobban. Boszantja őket, hogy az amice olyan leánykerülő s nem akar hanczuzni, játszadozni vélük. Mindenáron ki akarják hozni a sodrából. Hiszen csak ma mi mindent el nem követtek, hogy szétugraszszák az akadémiát! Hol benyitnak, hol a macskát nyávogtatják az ajtó előtt, hol meg tyukot, libát eregetnek be a szobába . . .

A tiszteletes kaczagott.

— És hányan vannak most odabent?

— Hát a debreczeni amice, Édes Gergely öcsénk, meg a két versfaragó asszony: Vályi Klára és a feleségem. Bőven hintik a be-

szédet, ürgetik-forgatják a magyar litteratura szánandó sorsát. Eh, tette hozzá Bédi uram türelmetlenül, — bolond az én feleségem is, hogy főzőkanál helyett pennát forgat — nevetik az utczán s gunyolódó czédulát akasztanak a szoknyájára . . .

— No, no, sose mérgelődjék, komám uram, tiltakozott Mindszenthy Sámuel, — hires asszony a kegyelmed felesége és kegyelmedet bizony már csak ugy hívják, hogy a Fábián Juliánna férje. Igaz-e?

— Igaz hát! krákogott mérgesen a szenátor úr.

— No, folytatta a tiszteletes, — szó a mi szó, okos asszony, a ki az ország legjobb litteratoraival epistolázik. Gvadányi generális úr cum reverentia szólítja őt «Pannonia első poétaasszonyának . . .»

Bédi uram morgott még egy kicsit, aztán odább sétáltak. A politikára, az insurrectióra tértek át, szidták Bonapartét és vitatták azt a sok rosszat, a mi ebben a siralmas anno 1797-ben még elkövetkezhetik a magyar hazára.

Odaát a rózsabokrok mögött csak erre vártak a leselkedő, csintalan leányok. A hogy az öregek hátat fordítottak, felugrott a fűből Beöthy Zsófika, a legcsintalanabb a szájára tette az ujját:

— Rajta leányok, most besurranhatunk!

— Most vagy soha! súgták a többiek, — ki kell csalnunk őt . . . Nem nyugszunk addig, a míg meg nem tanítjuk a kállai kettősre!

Aztán olyan volt az, mint a vadgalamb csapat szárnyasuhogása, libbentek a magas dereku, tarka virágos szoknyák s pillanat mulva már eltüntek a leányok az öreg kuria sötét folyosójában. Futottak rajta végig, egész az utczára néző nappali üvegajtajáig. Ott szívdobogva álltak meg a sötétben. Vihogtak, sugdosódtak:

— De hát ki menjen be? . . . Ki nem volt még? . . .

Végre Beöthy Zsófika szólt rá a tanakodókra:

— Csend, leányok. Tudom már. Vajda Julis . . . Lilla! . . . te ma vagy itt először, te fogsz bemenni! Jer ide hamar, hiszen te még nem is láttad őt, úgy-e? Kukucskálj csak be az üvegajtón . . .

Egy dévaj leányhang hiába tiltakozott, a sötétben odatuszkolták az üvegajtóhoz.

Alakjából mi sem látszott, csak aranysárga haját ragyogtatta mohón a kiáradó gyönge világ. Szalagfonatos fürtei görög módi szerint magasra voltak feltüzve és halántéktincsei göndören lógtak be arczába, melynek hevülete üdébbnek tetszett az érni kezdő baraczk pirjánál . . . Az összeesküvőkkel együtt kiváncsian pillantott be ő is az Akadémia ülésére.

A májusi esthajnal fénye révedezve szűrődött be a boltíves szobába, melynek homályosodó falain az öreg arczképek már álomra hunyták szemüket. Csak az ablakmélyedés körül ülő négy alak bontakozott ki élesen. Édes Gergely, meg Vályi Klára figyelmesen hajoltak előre, Bédiné is megilletődve támaszkodott a meredten, szinte lábujjhegyen álló asztalkára, mely könyvekkel és irásokkal volt telve. Harmincz éves, csinos, barna asszony volt Fábián Juliánna, álmodozó szemei fájdalmas rajongással tapadtak a vele szemben ülő ifjúra, ki a spinett-zongorára könyökölve hévvel látszott előadni valamit a társaságnak. E különös ifjú nem lehetett több huszonnégy évesnél, volt benne valami az ekklézsiakerülő papból, a kikopott professzorból, de tán még több a szökött legátusdiákból. Nyulánk, de kissé vézna testén katonásan feszült meg a fekete magyar nadrág s a huszárosra sujtásozott dolmány. A leomló barna fürtök keretében azonban az arcz volt a legmeglepőbb: a kiálló hajlott orr s a szájra kunyoló piczi bajusz szinte komikusan betyáros kifejezést adhattak volna ennek az arcznak, ha nem ellensulyozza e kifejezést a sötétkék szemeknek a végtelenül bánatos gyöngédsége. Megadó keserüség honolt e szemekben rendesen, de olykor a hogy szólt, beteges pirral gyult ki a ragyás arcz s az eszmények új életre keltek ajkain: ilyenkor mintha sas bontotta volna ki szárnyait pillantásában . . .

A leányok visszatartott lélegzettel nézték.

Vajda Julis törte meg a csendet:

— Hát ez ő? szólt merengő ámulattal, — hát ez Csokonai Vitéz Mihály! . . . Olyan csunya s mégis olyan szép . . . Hát még milyen szépet beszélhet!

De ebben a perczben valamelyik meglökte az ajtót. Édes Gergely meg Vályi Klára megfordultak a zajra s észrevéve a leselkedőket a kilincsnél termettek. Lett hadd el hadd, visszaűzték s ugyancsak megkergették a sikoltozó leánysereget a kertben.

II.

Csokonai meg Bédiné magukra maradtak.

A fiatal asszony elmosolyodott s aztán anyáskodó gonddal, hosszan nézett a költőre. Édes örömét lelte benne, hogy vigyázzon rá s ápolgassa a bujdosó ifjút, a kit amugy is bizony betegesnek tudott. Szó sincs róla, eszményi nemes hév lakozott Fábián Juliánnában s Csokonaiban a poéta ihletéért rajongott ő csupán, de hát hiába! asszony volt ő is . . . és öntudatlanul is lehetett azért valami kaczérság ebben az ő anyáskodó viseletében. Méltatlankodva szólt:

— Megzavartak azok az ostoba leányok! . . .

Úgy tett, mintha boszankodnék, pedig titokban inkább tán örült, hogy azok a fiatal leányok nem tudják elcsalni tőle a poétát s Vitéz Mihály mégis csak jobban szeret vele beszélgetni, mint amazokkal cziczázni.

— No mondja tovább, Mihály öcsém . . .

Csokonai felriadt merengéséből és keserűen tört ki:

— Eh asszonynéném, minek mondanám tovább? Hát elszöktem Debreczenből, megcsömörlöttem attól a deákhinárral zavart víztől, a melylyel a kollégium itatott. Sárospatakra mentem juristának, gondoltam: ti tán meg nem martok, ti, kik a törvényléből moslékot habartok . . . ! Csalódás! bujdosnom kellett tovább. Azt hittem, Pozsonyban révbe érek, — «Dietai Magyar Múzsát» szerkesztettem a Tekintetes Karok és Rendek számára: belébuktam! Eh, szegénységnek anyja és dajkája a poézis! Én vagyok az a méla Tempefői s azt mondom: bolond az, a ki poétává lesz Magyarországon! Verseimet pipára rakhatom, meg vajas fazékra . . .

— No, ne emészsze magát, Mihály öcsém, csitította Bédiné, lesz ez még jobban is . . .

De Csokonait tovább ragadta keserűsége:

— Nem lesz! Hisz nem ért meg engem itt senki, — az imént is, hogy leszólt tudós Kazinczy uram . . . De nem is a külső világban leledzik a fő baj, hanem benső magamban. Hallgasson meg, asszonynéném! Benső tragédiám nekem az, hogy szívem és elmém szerető testvérekként együtt nem haladhatnak, hogy érzésim és gondolatim elszakadtak és többet egymásra nem ösmernek! Szívem itt maradt e drága földön, itt vérzik nemzetemmel, de gondolatim nem kapva itthon táplálékot, messze külső országokba menekültek s eget ott kértek maguknak. Német és angliai, gallus és itáliai géniuszok révén szívtam magamba a nagyobb eszmények utáni vágyat . . . Nézze asszonynéném, tette hozzá lelkesen s két könyvet húzott ki dolmánya zsebéből, — imhol az én két barátom: a pásztor Metastasio és Rousseau, a genfi bölcs. Messze, ott a Lemán-tó partján, az ő rajongásának kertjében lakom én, ott álmodom Otahitiről, a boldogság elérhetetlen szigetéről . . .

Bédiné a csalódott érzékeny lelkek bánatával sóhajtott fel:

— A durva valóság elől én is messzire menekülök. A Werther gyöngédebb világába . . .

Csokonai felkelt. Hévvel ragadta meg a Fábián Juliánna kezét:

— Lássa, szólt, senkivel se tudok így társalkodni, mint kegyelmeddel! Gondolataink szeretettel együtt haladnak . . .

A fiatal asszony összerezzent. Az jutott eszébe: gondolataik együtt haladnak . . . Hát érzéseik? Szerelmes volna beléje Vitéz Mihály? . . . Csokonaira nézett, de a költő arcza ismét elborult. Igy töprengett:

— De ha aztán rajongásomból visszabukom a földre, semmi kedves nincs előttem a magam kedvetlenségén kívül. Csak a megsemmisülésre vágyom . . .

Leült a spinett-zongorához s ujjai gyakorlottan futottak végig a billentyűkön. Halk tenorban egy kis dal jött ajkaira, mely halott szerelmesét, a debreczeni kis Rózsikát siratta.

Bédiné merengve hallgatta. Aztán vigasztalóan így szólt:

— Ne búsuljon . . . Kell még kegyelmednek szeretnie. S a boldogság tán már is közelebb van, semmint maga gondolja . . .

*

Tulajdon ebben a perczben rontott be a szobába a kaczagó leánysereg. Vitéz Mihály bosszus zavarral szökött fel a zongora mellől, de aztán egyszerre döbbenésszerű meglepetéssel állt meg. Csak azt látta, hogy a mókázó kisasszonyok egy bűbájos teremtést tuszkolnak eléje, ki nyiló piros rózsával kezében szégyenkezve csinál komplimentet előtte:

— Vitéz uram, a komáromi leányok küldik ezt a rózsát kegyelmednek. De most aztán jöjjön . . . mulasson már velünk is egy kicsit!

Csokonai csak nézte; mintha tulajdonmaga a szívébresztő tavasz lépett volna be e leánynyal. Verőfény volt a mosolya és csábító életöröm telt alakja minden mozdulatja. A csalóka április nevetett elő kökényszeméből s a költő úgy érezte: szája magára nyitja az ő száját, szemét, s a mennyekbe andalítja lelkét . . . Fonákul vette át a rózsát, felelni akart volna, de nem tudott.

A leány várt még egy perczig, mindjobban irult-pirult s aztán hirtelen kifutott a nevető leányhaddal.

Vitéz Mihály, mint a ki álomból ébred, simította végig a homlokát. Mi történt vele? A fellegek egyszerre eloszlottak élte egén s a mosolygó kék boltról új tűzzel kápráztatta el őt a szerelem aranynapja.

— Mihály öcsém, szólt Bédiné ijedten, mi lelte?

A poéta csak hévvel szorította ajkaihoz a rózsát. Végre megszólalt halkan:

— Kicsoda ez a leány?

— Kicsoda? Hát Vajda Julis . . . Lilla . . . Nevetve tette hozzá: tán csak nem szeretett bele így hamarjában ebbe a kis libába? . . .

De Csokonai nem felelt, bámult maga elé, mint a kit megigéztek. Fábián Juliánna pedig nem hitt a szemének: hogyan, ez az ő poétája, ki vele még az imént olyan okos és fenkölt dolgokról tudott beszélgetni, most egyszerre egy ilyen ostoba gyerekhez tudna pártolni tőle? Hihetetlen! Vajda Lilla? . . . Elképedve töprengett: mi lesz a Csokonai költészetből, ha egy ilyen tudatlan teremtéshez szegődik?

— No gondolta magában, majd teszek én róla, hogy hamarosan kigyógyuljon ebből a szeszélyből. Csak három napig legyenek együtt, tudom kiábrándul belőle . . .

III.

Hát eltelt a három nap, sőt elmult harminczhárom is, de a költő meg nem gyógyult . . .

Attól az estétől fogva nem ösmertek rá többet Komáromban Csokonaira. Divatos ifjú lett az emberkerülő filozófusból, ki pomádézta, csinosította magát s hanczuzva naphosszat járta a bolondját a leányokkal a Bédiék kertjében. Bizony elfeledte a genfi bölcseséget, de megtanulta a kállai kettőst, sőt fonákul ugyan, de járta a strassburgisch tánczot is. Hogy mulattak rajta, hogy nevették! . . . Az elhagyott Bédiné méltatlankodva látta mindezt s félre ülve az ifjuságtól, délutánonként búsan nézte vergődését az öreg almafa alól.

Hát az insurrectiós óda hazafias költője ugyancsak félénk és ügyefogyott deákká lett a bolondos kis Lilla előtt! Nézte Vitéz Mihály, órák hosszat némán nézte a leányt, de sem játszani, sem tánczolni nem mert vele, még csak szólni sem tudott hozzá . . . A barátnők összesúgtak: no mi lesz ebből? Hát az lett, hogy a visszatartott szenvedély gyötrelmei éjszakánként csodaszép dalokat csaltak a költő tollára s ő e dalokat másnap játékközben ép oly szótlanul és titokzatosan a Lilla kezébe csusztatta. Az első egy «Tartózkodó kérelem» czímü vers volt, de minthogy választ erre nem kapott s a leány csak úgy szégyenkezve, durczásan pillantgatott feléje, másnap már a «Megkövetés» jött utána, melyben a költő bocsánatot kért merészségeért:

Ha haragszol, megkövetlek,
Békélj meg szép angyalkám!
Csak azt mondtam, hogy szeretlek,
S e szóért haragszol rám?
Hogy ha e szó úgy megsérte,
Mondd vissza Lillám te is!
Én nem haragszom meg érte,
Megbocsátok százszor is . . .

Aztán a «Rózsabimbó», az «Eleven rózsa» és más könyörgő dalok következtek, míg végre a «Bátortalan szerelmes»-ben Csokonai esdekelve kérte bálványát: döntsön már sorsa felől, de csak gyöngéden, mert hisz akármit végez, a kín vagy az öröm úgy is megöli!...

Lillának persze hízelgett a poéta hódolata s büszkén mutogatta e dalokat ámuló barátnőinek. Az utolsó vers után nagy tanácsot tartottak: mit feleljen, hogy tegyen?

— Hát szereted Vitéz uramat? kérdezte Beöthy Zsófika.

Lilla csengően felkaczagott. Végre sok faggatás után mókázva vont vállat:

— Tudom is én... Különben, hát hogy is ne szeretném, mikor oly szép verseket ír hozzám?

Erre még a legirigyebb leányok is parancsolóan így szóltak rá:

— Hát szeretned is kell, muszáj!

De a válasz? Megjött ez magától a következő nyári napok egyikén. Zálogosdit játszottak megint s tán ép Beöthy Zsófi intézte a játékot úgy, hogy Csokonai Lillával kerüljön össze. Mikor a zálogkiváltásra került a dolog, mindnyájan tapsolni kezdtek:

— No de most lássuk a csókot... a csókot!

Lilla lesütött szemmel, szorongva állt ott a szoba közepén. Az nap kapta meg az «Esküvés» czímü verset és csudálatosan komoly maradt egész este... Látta, hogy a költő mily örömittasan siet feléje. Csokonai már szenvedélyesen tárta ki karjait, mikor körülpillantva a kiváncsi társaságon, egyszerre nyilván az jutott eszébe, hogy az ő nagy szerelmének első csókjához tán még se illő ez a szentségtörő nyilvánosság. Mintha Lilla is ugyanezt gondolta volna, e perczben tán az ő csapongó szíve is végre tüzet fogott... elég az hozzá, hogy biborvörösre váltak s el nem eresztették ugyan egymás kezét, de szégyenlősen léptek hátra mind a ketten. E meg nem adott csók lett a poéta nyilvános vallomása...

A társaság kaczagott... Ők pedig végre hát szólhattak egymáshoz. Vacsoránál egymás mellett ültek s asztalbontás után ők is szilajon szaladtak ki a czicázó leányokkal a holdvilágos kertbe. Futott Lilla, sikoltva menekült a kaczér leány Csokonai elől s ő mámorosan űzte. A kert végében a filagoriánál végre elfogta a lihegő teremtést s az egyszer bátorrá lett: szenvedélyes hévvel szorította magához imádottját.

— Lillám, szép kegyesem... azt az elmaradt csókot!

— Jaj Vitéz uram, vigyázzon, szóba kevertet engem!

— Angyalom, itt vagyunk Isten előtt egyedül, mondjad, hogy

szeretsz! Majd én segítek neked . . . Csak egy verset kell utánam mondanod.

— Hogyan? kérdezte Lilla kíváncsi kaczajjal vivódva karjai közt.

— Hallgass rám; én kezdem! Kérdezlek:

Valld meg kérlek, kedves lélek
Hogy szeretsz-e?
Engem másért, mig csak élek
Meg nem vetsz-e? . . .

és most te felelsz . . .

— Mit feleljek? évődött a leány.

— Mondjad utánam . . .

Lilla nevetett, szabódott, de aztán még is csak szófogadóan mondta utána:

Hidd el kérlek, kedves lélek,
Én szeretlek,
Téged másért, mig csak élek
Meg nem vetlek . . .

— Lillám! . . . tört ki a költő rajongva, a te ajkadról az én dalom! . . . Hallgasd, most megint én mondom:

Én örökre lészek hived
Kedves lélek . . .

és most te . . .

S a leány már nem kaczagott többé, szinte megilletődve mondta utána:

Én is kedves mással szivet
Nem cserélek . . .

— Én szeretlek édesem! . . .

— Én is téged kedvesem . . . súgta immár magától Lilla. Mikor pedig a dal utolsó kettőse: «Mig csak élek» egyszerre hangzott el ajkaikról, ez ajkak boldogan egybe is forrtak . . .

IV.

Édes szerelemben telt el a nyár . . . Ősz lett, nem virultak a rózsák, csak a Csokonai költészetének rózsafája hajtott még novemberben is szebbnél szebb dalvirágokat. Vajda Pál uram azonban, ki gazdag kalmár volt s a hajóit Belgrádig járatta, nem sok érzékkel birt az eféle dalvirágok iránt. Kemény ember volt ő kegyelme s a felesége, Nagy Erzsébet, mint az utolsó dunai naszádos kapitány leánya, ugyancsak kurucz asszony hírében állt. Mind a ketten azt

tartották, hogy elég volt már az élhetetlen poétából s ideje Lillának gazdag vőlegényt keresni.

Hát Bédiné? . . . Ablakából naphosszat magányosan nézte a levelek hullását. Hetek óta, tán már egy hónapja, nem látta a hűtelen Csokonait, de még mindig hitte, remélte, hogy ki kell józanodnia s egy napon majd megtér ő hozzá. Hát egy ködös napon a költő csakugyan beállított a Bédi-kuriára. Sápadt volt nagyon és köhögött.

— Az istenért, Mihály öcsém, mi lelte?

— Hej, asszonynéném, szerencsétlen ember vagyok én! . . .

A fiatal asszonynak szíve dobbant:

— Tán . . . vége lett?

— Nincs vége, tört ki Vitéz Mihály — és nem is lesz! El akarják venni tőlem Lillámat . . . Oh az a kemény apa, s még ridegebb anya, vén már mint a postaút és szívében annyi meleg sincs, mint a nyári kályhában! De mi szeretjük egymást és Isten előtt vőlegénye vagyok már Vajda Julisnak. Asszonynéném, nekem valami állás után kell néznem szaporán, én most elmegyek . . .

Fábián Juliánna szorongva kérdezte:

— Elutazik? . . . Nem tudta, bánkódjék-e, vagy örüljön rajta? De aztán belenyugodott abba, hogy jobb lesz így Csokonainak is, a költészetének is. Igaz, hogy nem fogja látni poétáját, de legalább majd Lilla se láthatja . . .

— Igen, folytatta a költő, elutazom előbb Pestre Betrieger, akarom mondani Institoris uramhoz s kiadatom véle a verseimet. Aztán nagyságos gróf Festetich uramhoz megyek, hogy nevezzen ki Csurgóra professzornak. Asszonynéném mindig jó volt hozzám, arra kérném most, hogy a míg oda leszek, vigyázzon Lillámra. Tudom, ingadozó lélek, hajlik, mint a nádszál, de leveleimmel majd én is táplálom benne szerelmünket . . .

Bédiné tiltakozó mozdulattal takarta el arcát:

— Mihály öcsém, ne kérjen ilyet én tőlem! . . .

De Csokonai nem hagyta.

— Kérek én még mást is asszonynénémtől. Nézze, szólt egy gondosan bepakolt piczi csomagot húzva ki dolmánya zsebéből, itt ez az aranygyűrű . . . Vajdáék ma reggel nagy sebtében elutaztatták Lillát; Duna-Almásra mentek Lévaiékhoz, ott a gazdag vőlegényjelölt . . . Majd ha visszajönnek, adja oda Lillámnak. Megteszi úgy-e? Hej, asszonynéném, tette hozzá bús mosolylyal nézegetve a gyűrűt, ha tudná, mennyit kínlódtam, a míg erre a piczi jószágra szert tettem! Csak kegyelmednek mondom el: voltam az Ábrahám zsidónál, el-

adtam neki a könyveimet, Homerost, Metastasiot, még Rousseaut is... Meg ne mondja Lillának, de hát magyar poéta vagyok, még koplaltam is ezért a jegygyűrűért!... Adja oda neki. Isten áldja!

V.

Február lett anno 1798-ban. Egy napon Vajda uram ravasz hunyorítással szólította félre a látogatóba jövő Bédinét.

— No, komámasszony, azt hiszem sikerült a dolog! Végre valahára elfordítottuk a leányunkat az élhetetlen poétától. És tudja-e hogyan? Én még a feleségem sodrófájánál is jobb methodust találtam ki, nézze, ma fogtam el a Csokonai uram tizenötödik epistoláját!...

Fábián Juliánna megdöbbent. Hisz magának és a múzsának szerette volna ő tudni a poétáját, de ez a galádság mégis fellázította.

— Hogy tehetett ilyet, komámuram? szólt s mohón kapott a levelek után.

— Ehol vannak ni! kaczagott az öreg Vajda, nekem úgy se kellenek. Cani stota mater, kössön görcsöt a lelkén Antipater! Curiosus egy stilusa van az amicének!

Bédiné egy sarokba húzódott s remegve pillantott a drága írásokba. Egy perczre mindenről megfeledkezett, mintha csak neki szóltak volna azok az édes vallomások: «Szép kegyesem... egész utazásomba mindég a kezembe tartom egyetlen leveledet... éjjel is szívem mellett hálatom, háromezer betű van abba a kevés írásba, én pedig minden betűt ezer csókkal terítettem be, gondolod-e, mennyi volt az a csók? pedig még a tisztáját is sorra csókolom, mert ott is járt az a grátiai kéz, melyet én bálványolok!»

De tovább nem olvashatta: Lilla lépett be. Rég nem látta őt, hisz úgyszólván egész télen Duna-Almáson tartották. Szebb és szelesebb volt. mint valaha.

— Lilla te, szólt Bédiné, megragadva a kezét, hol a Csokonai gyűrűje?

A leány vigan kaczagott:

— Ehol ni, van helyette másik, szebb! Rubintos, brilliántos...

— Hát nem szereted már Vitéz uramat?

— Már hogy szeretném, mikor a hirét se hallom? Hisz sose ír!...

Fábián Juliánna remegve szorongatta a leveleket a sálja alatt.

— És ha mégis írt volna?

Lilla vállat vont.

— Hát az is mindegy volna már nekem! Eh, elég verset írt ő már hozzám, sok is volt!

Bédiné a fejét csóválta: nem, nem érdemli meg ez a leány az ő poétáját s annak a poézisét! . . .

— Meg aztán, folytatta Lilla, hallom, hogy milyen haszontalan ember. Uramatyám mondta, hogy korhely, részeges! . . .

— Hazugság az, leányom! . . .

Vajda Julis trillázva futott ki:

— Jövő hétre megjön Lévai Pista! . . .

VI.

Márcziusra végre megtért Komáromba csurgói professzor úr Csokonai. És mint a kő meredten állott boldogsága ledült boltozatán . . .

Ott történt a Bédiék nappalijában, a hol először látta meg őt; kettejükön kívül csak Fábián Juliánna volt odabent. Nézte a költő az elhidegült leányt, látta, mint csillogtatja ujján a rubintos, brilliántos új gyűrűt s hallotta közönyös búcsúszavát:

— Nem is bánom, nem is tehetek róla . . .

— Lillám, tört ki Vitéz Mihály, térj magadhoz, én vagyok itt, kinek esküvést tettél, igaz vőlegényed! . . . Hát a te szíved van rá nyomtatva a bankóczédulára, hogy alkuba bocsátod szerelmedet? Felesége léssz a Lévai uram erszényének? . . .

— Feddhet kegyelmed, szólt a leány, de hallottam én is elég szépet kegyelmed felől . . .

— Mit, angyalom?

— Hát azt, hogy milyen korhely, részeges!

A költő méltatlankodva lépett hátra.

— Lillám, a te szép szádból e csunya rágalom! . . . Istenem, még rajtam marad a jövendőre! . . . Angyalom, hallgass meg . . .

De a leány kifutott a szobából. Pedig mennyi mindent akart volna még mondani a szegény szerelmes! Azt, hogy hiszen írt ő neki annyi hű levelet . . .

— Asszonynéném, könyörgött megragadva a Bédiné kezét, látnom kell őt még egyszer . . . Az Istenre kérem, birja rá, hogy ma estére kijöjjön a Vajdáék kertjébe egy utolsó csókra, a mi lóczánkhoz! . . .

VII.

Lévai István uram jött még aznap délután és Bédiné alig tudott hozzá férkőzni Lillához. A leány a szemébe nevetett:

— Dehogy is megyek! . . . Nézze csak, mennyi sok szép prezentet kaptam! . . .

Hát visszautasította még ezt az utolsó grácziát is! Fábián Juliánna töprengve ment ki a tornáczra. Mit tegyen? Hogyan segítsen Csokonain? Az egyik széken ott hevert a Lilla sálja . . . Eszébe jutott valami, a szíve dobbant meg belé. Megtegye? Szegény poéta! Óvatosan körülnézett, aztán vette a sált és hirtelen elsietett.

. . . Gyötrelmek közepette várta a költő az estét. Sötét volt már nagyon, mikor betaszította a kert hátsó kis kapujának az ajtaját. Támolyogva sietett előre: hátha mindez csak gonosz álom, hátha még mindent megmenthet? Odabentrül, a ház felől zeneszó hallatszott, a vőlegényt ünnepelték. Ölelő karjai közül hogy fog Lilla kiszökhetni? Megigérte . . . Igen, ott volt, látta már a fák közt a világos alakot, igen, a Lilla sálja volt az! Futott lelkendezve . . . A nőalak már messziről intett neki és pedig olyas valamit, hogy: hamar, csak egy pillanatja van . . . Ott termett előtte, kétségbe esett szenvedélylyel ölelte át s szívét, lelkét tette bele abba a búcsúcsókba.

— Lillám, én írtam neked! szólt, szeretlek mondhatatlanul . . . És meglepetve, örömujjongva tette hozzá: hisz érzem, te is szeretsz! . . .

A nőalak ott vergődött karjai közt. Végre feljajdult . . .

— Ki ez? szólt a költő riadtan, hisz ez nem a Lilla hangja! . . .

— Nem, suttogta Bédiné, én vagyok! Bocsássa meg nekem Mihály, ezt a jámbor csalást. Lilla nem jött el s én mégis azt akartam, hogy maga az ő csókjával búcsúzzék. Nem sikerült! Most hát, tette hozzá s zokogva rogyott a lóczára, csak az marad hátra számomra, hogy ismét Lilla helyett én sirassam meg Csokonai Vitéz Mihályt . . .

VIII.

Zaj támadt, Csokonainak csak annyi ideje volt, hogy átalugorjék a kert falán. Bezárkózott szegényes szobácskájába s megírta búcsúlevelét. Tollából ömlött a fájdalom: «Visszatérek ismét abba a komor életbe, melyből az én Rózsám halála után csak te vehettél ki . . . Üres lesz az én szobám te tőled, de szívemben örökké jelen leszel! Légy oly boldog, hogy én soha eszedbe ne jussak . . . ah, elvesztett kedves Lillám, Isten hozzád!»

Aztán körülnézett a csupasz kamarában. Nem volt neki sok podgyásza. Magyar poéta volt, vette a botját s két forinttal a zsebében kiindult az alvó Komáromból.

A városon kívül ballagott már, mikor egyszerre megállt és visszafordult. Ott a távolban, mintha a Lilláék házafedelére sütött volna a hold. Mulatnak most ott . . . Hej, barátom Csokonai, gon-

dolta keserűen, pünkösdi királyság a poéták vőlegénysége! Nem is arra születtél te, hogy a szerelem édességeivel éljél, hanem, hogy az után csak áhitozzál, reszkessél, őrizzed, de hozzá ne nyulj és magadban emésztődjél el, mint a csipkebokor . . . De vajjon gondol-e, ha csak egy perczre is, rá az a leány? Eh, tört ki búsan, s fájdalma ihletett szóval kezdett lüktetni ajkain, mit gyötörsz te —

Földiekkel játszó
Égi tünemény
Istenségnek látszó
Csalfa, vak remény? . . .

Elindult s a hogy az éji csöndben tovább mendegélt, minden ringó léptére dallamos új sorok születtek, minden sóhajára új rimek ölelkeztek. Mikor aztán az út végső fordulójához ért, még egyszer megállt. A hold akkor bukott le a nagytemplom mögött, Komárom sötét lett. Élete napja éjre dült. Eh, búcsúzni kellett! Befejezte a költeményt:

Bájoló lágy trillák,
Tarka képzetek,
Kedv, remények, Lillák,
Isten véletek! . . .

II.

SZÉKFOGLALÓK.

BAJZA JÓZSEF EMLÉKEZETE.

NÉGYESSY LÁSZLÓTÓL.

Felolvasta az 1904 április 27-iki ülésen.

Bajza József emlékét ünnepelni a Kisfaludy-Társaságnak nemcsak mintegy családi kegyeletből folyó tiszte, azon a czímen, hogy ő Kisfaludy Károlynak egyik legbizalmasabb társa, hagyományainak legharcziasabb védője, e társaságnak pedig egyik fő megalapítója volt, hanem hazafiúi kötelessége is, mert Bajza a nemzeti életnek volt nevezetes alakja, ki méltó az egész nemzet emlékezetére.

Századokra szóló művet, mint író, nem alkotott, munkáinak nagy része már-már emlékké vált; de mégis úgy érezzük, hogy nemcsak e társaságban, hanem a magyar szellemi élet és művelődés területén sokfelé olyan földön járunk, melyet az ő keze készített elő és verítéke termékenyített. Nem ez vagy az a műve halhatatlan, hanem egész pályája egy nagy hatású és maradandó becsű mű. És az a nap, melyen száz évvel ezelőtt született, az irodalomtörténetnek pirosbetűs napja, melyet koronként, talán századonként is nem egyszer meg fog ünnepelni.

Bizonyos, hogy nagyokká az emberek inkább lesznek, mint születnek s kiválóságukat csak részben határozza meg velökszületett képességök, jórészben azoknak a szükségleteknek a fontosságától és terjedelmétől nyerik, melyeket a közösség: a nemzet, az emberiség javára kielégíteniök sikerül. De megbocsátható érzékcsalódás, ha egy nagy életpálya egész fényét visszavetve látjuk arra az egy napra, melyen az illető egyén megkezdte földi életét, s ünneppé avatjuk száz év mulva azt a napot, melyet a maga idején senki észre nem vett s melynek jelentőségét akkor csak az újszülött álmai felett őrködő gondviselés tudhatta.

Így ragyogja be szemünkben ma, száz év távolából, 1804 jan. 31-ét is Bajza József tartalmas és nagyszabású életpályájának egész fényessége.

Valóban Bajzával jeles tehetségek születtek s ő férfikora delén nagy szükségleteket elégített ki az irodalom és a nemzet javára. A magyar reformkorszak derekának Vörösmarty után legfontosabb szépirodalmi írója volt, vele együtt az irodalmi élet vezére; költői, kritikai és publicisztikai egész működése pedig a reformkorszak egyik kiváló tényezője. Azt lehet mondani, hogy Bajza 1830 és 1843 közt gondviselésszerű férfiú volt szellemi közéletünkben. Voltak ez időszaknak nagyobb és eredetibb írói, de szükségesebb kevés volt.

A mátraalji evangélikus birtokos nemesember fia épen akkor végezte Pesten tanulmányait s hallgatta az egyetemen a philosophiát — 1820 körül — mikor irodalmunk fejlődésének egy új felvonása kezdődött, nagyrészt új szereplőkkel. A nyelvújítás szenvedélyes harczok után diadala felé közeledett s ezzel a lefolyt félszázad legfőbb irodalmi programmja jóformán megvalósult. Kazinczynak, sőt Berzsenyinek is a küldetése úgyszólván be volt fejezve. Pestnek, mint irodalmi központnak jelentősége egyre jobban kialakult. És feltűnt Kisfaludy Károly, az irodalom új vezére, kit nem az iskola és a könyvek neveltek íróvá, hanem az élet, a modern nagy világ, s a ki ennélfogva olyan műfajokat karolt fel, melyek az élettel legszorosabb kapcsolatban vannak: a drámát és a szépprózát; eredeti leleményekkel és hazai tárgyakkal, az életből ellesett vonásokkal mulattatta a közönséget, melynek rendszeres színi repertoire-t és almanachjában, az *Aurorá*ban állandó szépirodalmi közlönyt nyújtott, a classicismus elvont eszményisége helyett a romantika és a realismus felé vezette irodalmunkat, megtartva Kazinczy æsthetikai rendszeréből az ízlést, vívmányaiból a nyelvújítást és a nyugot-európai irodalmakkal való kapcsolatot. Újabb, elevenebb, hathatósabb vérkeringés indult meg az irodalomban, mely a politikai élettel is csakhamar szorosabb kapcsolatba lépett s a szabadelvű haladás zászlaját szolgálta. Az irodalom modernné lett. Egyenesebben hatott a politikai törekvésekre s vett onnan hatásokat, nemsokára pedig meg is nyitotta sorompóit a politikai irodalomnak. A régiek mellé, részben fölé, új tehetségek emelkedtek: Vörösmarty, Czuczor, s egy egész új gárda, mely a mester, Kisfaludy Károly körül csoportosult. Az egyidőre félrevonult Kölcsey is még ezután tárta föl tehetségét egész terjedelmében és mélységében. A nemzeti léleknek annyira érzékeny műszere, az irodalom, előre jelezte a nemsokára elkövetkező nagy időket.

A fiatal Bajza is az új tehetségek közé emelkedett, a nála egy évvel még fiatalabb Toldyval együtt. Ők már előbb ismerték egymást; együtt végezték a gymnasium felső osztályát, a philosophiai tanfolyamon pedig, az egyetem padjain, szoros barátságot kötöttek. Mind

a ketten írók akartak lenni és tollal is szolgálni a hazát. Hevítette őket régibb íróink példája, lelkesedtek törekvéseikért, a nyelvújításért s azon irodalmi feladatokért, melyek Kazinczy és Kölcsey előtt lebegtek. De még jobban megragadta őket Kisfaludy Károly szelleme, az irodalmi munka nemzeti fontosságának a réginél még nyilvánvalóbb eszméje. Fejlődésök is együtt haladt; együtt művelték önmagokat. A vérmes Toldy és a melancholikus Bajza lelkileg mintegy kiegészítették egymást. Amannak határozott ítélete bizonyos felsőbbséget biztosított, emennek kiterjedtebb nyelvismerete és a modern irodalmakban nagyobb jártassága Bajzát támogatta, a ki viszont jobban ismerte a classikusokat és a történetírókat. Közölték egymással és megvitatták első kísérleteiket s egy időben kopogtattak be az irodalmi körökbe. A közlékenyebb Toldy találta meg oda az utat. Ő vitte el Kisfaludy Károlyhoz Bajza első mutatványversét is, az *Esthajnal* című dalt s hozta meg a mester elismerését, 1822-ben, egy júliusi alkonyaton. A tizennyolcz éves Bajza ezzel íróvá volt avatva. Ez a verse megjelent az *Aurorá*ban s attól fogva állandó munkatársa volt az évkönyvnek és dolgozgatott a többibe is.

Az új irodalom, melybe a fiatal jogász és a fiatal orvosnövendék, Bajza és Toldy, együtt léptek, nemcsak műkedvelőket nyert bennök, mint annyi másban, a kik hazafias lelkesedésből, de írói hivatás nélkül fogtak tollat, hanem hivatott írókat is. Szerepökben később mindössze annyi változás történt, hogy nem épen abban, vagy nemcsak abban az irodalmi ágban tűntek ki, melyre először szánták magokat. Eredetileg mind a kettő költőnek indult, de a határozatlanabb Toldy csakhamar felhagyott a költéssel, műfordító, műbiráló, végre irodalomtörténetíró lett. Bajza következetesen megmaradt költőnek, de kifejlett benne a kritikus, illetőleg a publicista is. Toldyból lett a magyar irodalomtörténetírás atyja, Bajzából a rendszeres magyar kritika és az irodalmi sajtó megalapítója. Pályájok azontúl is párhuzamosan haladt; a mint együtt léptek az irodalomba és egy zászló alá esküdtek, úgy azután is minden bajtársuk közt egymáshoz álltak legközelebb mindvégig s ép oly törhetetlen hűséggel ragaszkodtak egymáshoz, mint a nemzeti irodalom eszméjéhez. Egy czélra ható buzgalmuknak egyik maradandó alkotása épen a Kisfaludy-Társaság is.

Bajza a költő-kritikusok typusához tartozik, mint német és magyar eszményképei: Lessing és Kölcsey. De ha ezek előtte nem lettek volna is, akkor is kifejlett volna benne a költő mellett a kritikus. Mint költő lépett föl s éveken át csak mint költő szerepelt. De kezdettől fogva ott volt az ízlés bélyege költeményein, még pedig az öntudatos ízlésé. A mi culturát a magyar költői nyelvnek és tech-

nikának Kazinczyék adtak, azt ő teljesen magáévá tette s továbbfejlesztésére törekedett; ezt a vívmányt feladni s az orthologia alapjára visszatérni mindenekelőtt ízlésével ellenkezett volna. Ez ízlést erős értelem támogatta, mely minduntalan s már eleinte is arra ösztönözte, hogy számot tudjon adni magának művészi eljárása elvi alapjairól. Szeretett tisztán látni és szerette a theoriát, legalább a theoriának a gyakorlattal érintkező részeit. Rá nézve a theoria lelki szükséglet volt, a művészi alkotás múlhatatlan kiegészítője, mintegy napvilága. De értelmi világának, sőt egész lelkének uralkodó vonása az ítélet volt. Ha Bajza egyéniségének legbelsőbb vonását kellene keresnünk, s egyetlen lényeges vonásban lehetne megállapodnunk, egyenest az ítélő erőt mondhatnók annak. A mit a képzelet gazdagságában megtagadott tőle a sors, azt az ítélet erélyében pótolta ki. Ez kormányozta nemcsak gondolkodását, hanem költői művészetét is, részint elmélet, részint ízlés formájában, s érvényesült akarati világában is, mint jellemének szabályozója. Jellemének is ez az ítélettől kormányozott és elvszerű határozottsága tűnt ki. Ítélő hajlamának természetes következményekép a kritikus mindenesetre kifejlődött volna benne.

Csalódnánk azonban, ha az öntudatosság e nagy fokából és az eredetiség fogyatkozásaiból azt következtetnők, hogy Bajza költészete nem fakadt szívéből. Az igazságot annyira kereső és szerető Bajza — hiszen minden ítélet czélja és mértéke az igazság — nem tűntethetett álérzelmekkel. Ő maga irányában is szigorú bíró volt. Ifjúkorának egyik ábrándja volt az is, hogy színműveket írjon, mint Kisfaludy Károly; de mikor észrevette, hogy a drámára nincs tehetsége, lemondott ez ábrándról, és megmaradt a lyránál.

Kétségtelen, hogy erős lyrai hangulatok voltak lelkében, melynek szervezetében határozottan megvoltak a lyrikus bizonyos feltételei. Mindenekelőtt az érző szív s ennek pathetikus állapotai, és egy lelki alaphang, mely a pathetikus érzelmi hangoltságokat harmoniába oldotta fel. Szelíd, komoly és zárkózott ifjú volt. Erős érzelmi életet élt, de csak mintegy magában. Valóját bizonyos egyhangú melancholia foglalta el, a mely első sorban vérmérsékletéből eredt, de némely családi viszonyokból, valamint az ifjúkor pangó energiájából, végül a kor érzelmi divatából is táplálkozott. Ez egyrészt állandó forrása volt lyrai hangulatainak, másrészt azonban szűkre korlátozta érzelmi skáláját. Lyrájának kevés változata volt. S hangulatait nem tolmácsolta gazdagabb képzelet, mely az ábrázolásba hozott volna változatosságot. Bajzának kezdettől fogva több érzéke volt az egység iránt, a harmonia, az érzelmek egyszerűsége, a szerkezet világossága,

a forma csínja iránt, mint tehetsége a változatosságra, az érzelmek fokozatainak, csapongásának a képzelet tündérjátékával ábrázolására.

Lyrájának hangja feltünően emlékeztet az érzelmes német lyrára. De ez sem puszta utánzás, s nem is egyenletes a hasonlatosság. Ifjúkori mélabúja és irodalmi ismeretei kezdetben a régibb német elegikus hangulatú lyrikusokhoz vezették, a kiket évtizedekkel azelőtt nálunk mások is annyira kedveltek: Höltyhez, Matthissonhoz és Salishoz. A mi költőink közül Berzsenyi elragadó hatást tett rá, tisztelte Virágot is; de nem követte őket, hanem Dayka érzelmessége és Kölcsey emésztődő vágya vonzotta. Mindkettőben a lelkével rokon elemek és a modern hang. Így keletkeztek első dalai, mintegy 1825-ig, majd mind szerelmi tárgyúak, melyek epedést, bánatot, lágy panaszt fejeznek ki; néma bút az elvesztett boldogságért, vágyakozást elérhetetlen vagy visszahozhatatlan üdvért, s telve vannak a sírdomb, a magány, a távol, a holdas éj gyászos és megillető képeivel. Figyelmes szem észre veszi ma is, a mikor a megkülönböztető vonások a régieken némikép összefolynak, hogy Bajzának e korai költeményei sem csupán érzelgés és reminiscentia, s Kazinczynak nemcsak műgondjok és németes hangulatuk miatt tetszettek. Volt bennök némi érzelgés, de nemcsak a versek sentimentálisak, hanem maga a költő lelke is sentimentális volt, s borús lyrai hangulata nemcsak visszhang volt, hanem az ő lelkének alaphangulata. A melancholia eredendő jegy volt lelki világában, az ítélet erélyével egyenlően alapényezője. Leveleiben is alig találunk egy-egy vidám hangot; később is, legszellemesebb irásaiban is kevés volt a derű, s a tréfa vagy a komikum csak mint gúnyjának eleme jut irataiban szóhoz.

E tétlen melancholiából nem az ifjúkor legerősebb lelki gerjedelmei ragadták ki. A szerelem meg-megillette szivét, de szenvedélylyé sohasem vált benne. Atyja halála s némely családi viszályok csak fokozták lelke érzékenységét. S mégis ez időtájban, más hatások utat találnak lelkéhez s fölszítják erélyét. Mindenek előtt a hazai közélet hat reá szokatlan módon az 1825-iki országgyülésen, a hol mint követi írnok megjelent, hallotta Felsöbüki Nagy Pál szónoklatait, s tanúja lett gróf Széchenyi István nagyszerű áldozattételének. Lelkét átjárta a nemzeti lelkesültség villamfolyama. Megizmosúl benne egy nagy érzés, a hazafiság azzal a lelkesítő gondolattal együtt, hogy az írói pályán, a nyelv művelésével ép oly férfias, szükséges és magasztos szolgálatot tesz a nemzetnek, mint a közélet férfiai tesznek íme, a nemzet nagyjainak erkölcsileg legfényesebb alkotása ez országgyülésen a nemzeti nyelv és irodalom érdekében jött létre. A tárgya-

lások későbbi folyama némikép kiábrándítja ugyan, de nem a lelkesültségből, csak az emberek egy részéből. Csalódása épen azért oly nagy, mert maga egész lelkével a nagy czélokon csügg. Egyéni érzelmei között hatalmasan kiemelkedik egy közérzés. Ez egész életén át írói működésének is legfőbb sugallója maradt. Költészete híven jelezte ezt az átalakulást. Az országgyűlést megelőző felbuzdulás hatása alatt ez évben írta *Borénekét*, ezt a kissé józan dithyrambot, mely azonban eddigi költeményeinél érczesebb hangú, csapongóbb és merészebb. S ettől fogva rhapsodiák, szabadságdalok tűnnek elő versei közt, melyeknek hangja férfiasabbá, büszkébbé válik.

Irodalmi fejlődésére nagy hatással voltak emellett újabb olvasmányai. Lessinget, kivált *Hamburgi Dramaturgiáját* már előbb, majd Schillert olvasta nagy gyönyörűséggel és sok tanulsággal, majd ismét Goethét, végül Tieck dalait és dramaturgiai leveleit és Herder műveit. Mindezek kiemelték a Hölty és Matthison hatásköréből; elméleti dolgozataik pedig táplálták kritikai szellemét. Főként Lessing és Goethe hatása alatt állt. Ép úgy felismerte képzeletének viszonylagos szegénységét, mint Lessing a maga teremtő erejének hiányait s föltette magában, épen, mint Lessing, hogy észszel és kritikával fogja fegyelmezni alkotó munkáját. Folyton elmélkedett a műfajok természetéről s igen kényes műgonddal dolgozott. Nem tette az észt az ihlet helyébe, de okosan felhasználta az ihlet pillanatát, s hangulatait a megfelelő formába illesztette. Öntudatossága meg is lepett mindenkit. Oly határozott nézetekre tett szert, hogy az egész újabb írói gárdának nem volt nála készültebb tagja.

Az Aurora írói közt neki meg volt a sajátos feladatköre, egyrészt lyrai tehetségénél, másrészt készültségénél s ítéleténél fogva. Ő volt a kör speciális dalköltője s mintegy külön Kölcseyje. Kölcsey érintkezett ugyan velök, de mégis aránylag távolabb állt tőlök. Bajzában sok emlékeztetett is Kölcseyre, így az érzelmes lyra művelése, a rendszeres irodalmi tanulmány és a kritikai ítélet; sőt Bajza előtt eleinte bizonyos mértékig mintául szolgált a vele lelki rokonságban is levő Kölcsey s némikép annak a példájára készült; hatását is mutatja, kivált a 20-as években, mind verse, mind prózája. Kisfaludy Károly már 1826-ban kiszemelte egy megindítandó kritikai folyóirat szerkesztőjéül, a mi a huszonkét éves íróval szemben annál nagyobb bizalom jele volt, mert Kisfaludy e lapot igen fontos vállalatnak tervezte az irodalmi élet megtisztítása és a közönség ízlésének nevelése szempontjából. De Bajza még részint szerénységből, részint gyöngédségből átallott nyilvános bíróként szerepelni. Kölcseyéhez, Szemere Páléhoz képest még csekélylette a maga készületét, s nem volt kedve

még ahhoz, hogy keserű igazságokat mondjon az íróknak. Mert hogy csak igazságot fog mondani, arra elszánta magát. Nem kötötte hát még fel a kritikus kardot. Első sorban költő akart maradni és történetíró lenni, mint volt Schiller, egyik ideálja, s végzett is története mi tanulmányokat.

A mire Bajza ekkor mint lyrikus törekedett, körülbelül ez volt: dalt adni, még pedig valóságos énekelni való dalt, mentől kristályosabb belső és külső alkattal, egy-egy tiszta hangulattal, édeset, fájdalmasat, szelíd izgalmút, érzékenyet, mely sok szívet megindít, végletes érzelmek nélkül és az egyéni vonások elsimításával. Lyráján mindig ott a hangfogó. A lelkiélményt lehetőleg tiszta hangulattá törekszik szűrni, s ezzel lemond a közvetlenségben rejlő varázsról. Csaknem úgy általánosítja az érzelmet a kifejezés által, mint Kazinczy. Ebben a classikusok nyomán jár, noha máskülönben az antik mythologia képeit száműzi s hangulata és rhythmusa modern. Legközelebb Kölcseyhez állt, Vörösmarty egyéni lyrájától messze jár. Ő minden erősebb hangtól, minden élesen egyéni vonástól tartózkodik. Sőt dalai többnyire nem is valóságos élményből fakadtak, hanem csupán lelkiélményből. Előbb meg volt a hangulat, s az szülte az ábrándképeket, a helyzetet, mely a dalban úgy szerepel, mintha a hangulat forrása volna, pedig annak csak terméke. Jellemző, a mit erre nézve Pozsonyból írt Toldy Ferencznek 1824 jun. 1-én. Egy dalát küldi el Toldynak, az *Emlékezést*, melyről előre tudta, hogy fel fog tűnni benne, hogyan írhatta ezt, holott sem mostani helyzete nem hasonló, sem eddig ilyeneken nem ment át. S ezt teszi hozzá: «Én nálam így szókott menni. Valókat eddig még soha sem tudék festeni; nálam minden ábrándozás, kigondolás, a legszorosb értelemben költemény. Ha voltak is eddig életemben scénák, melyeket poémába önthettem volna, azt én nem tettem és nem is tehettem, mert arra, hogy én írjak, középszerű hevület kell; ha nagy mértékben vagyok hevülve, még csak egy sort sem tudok írni, ha ellenkezőleg (azaz igen kis mértékben), csak hideg és tompa hangokat produkálok elé. Középszerű hevületben oly képzelgésbe szoktam merűlni, mely nem ragaszkodik egy valamely tárgynak a vizsgálatához egész lángjával, hanem több tárgyaktól közép mód lelkesíttetve csapong mindenfelé s magától alkotott világokban szárnyal és egy a maga situatiójának pontjától messze lévő tárgyat választ magának, melynek szemléletébe merűljön.» És ez nemcsak ifjúkori sajátsága Bajza költői eljárásának; állandó marad ez nála s kulcsát adja épen nagyszámú helyzetdalainak is. Eredménye volt bizonyos «sentimentál báj», melyre törekedett, mérsékelt érzelemkör és halvány lyrai tónusok.

De Bajza írói egyénisége csakhamar kibontakozott ellentétes oldalainak egész teljessége szerint.

Átmenetül és alkalmúl szolgált erre æsthetikai tanulmányainak egy gyümölcse, *Az epigramma theoriája* című értekezés, melyet 1828-ban tett közzé. Lessing és Herder nyomán, de bizonyos önállósággal írta meg tanulmányát, mely nálunk nyomós adalék a poétikának részletmunkálatok alapján való felépítésére. Az addig csak lyrikusnak és legfölebb még novellistának ismert Bajzát e dolgozat mint olvasott és gondolkodó æsthetikust mutatta be. Az erre következett vitában pedig Szentmiklóssy Alajossal szemben mint erős polemikus tűnt fel. Maga is tudatára ébredt szellemi felsőbbségének és kritikai erejének. Megkezdte kimondani a keserű igazságokat, s látta, hogy szavának hatása van. Csak rövid idő kérdése lehetett már, hogy ne csak költő legyen, hanem kritikus is.

Csakugyan, alig szerzi meg az ügyvédi diplomát 1829 tavaszán, azt azonnal félre is teszi s még ez év nyarán végleg Pestre költözik, hogy író legyen. Itt vártak rá a nagy pörök, az irodalmi életben. Ezeknek lett ő a legjelesebb ügyvédje.

Kész tervei vannak: egy színműtár alapítása külföldi classikus színművekből, hogy a rossz fordításokat és a férczműveket leszorítsa a színpadról, — és egy kritikai folyóirat megindítása. A következő évben mind a kettő valóra vált.

1830-at tekinthetjük annak az évnek, a mikor Bajza írói pályája gondviselésszerűvé válik.

Önálló organumokat alapít és egész erejét kifejti. Költészetének is legtermékenyebb és legérettebb időszaka ekkor következett el. Megindítja a drámairodalmunk emelésére szánt *Külföldi Játékszínt*, azzal a tervvel, hogy e vállalatban egyrészt classikus, de másrészt színi hatásra is való darabokat közöljön, tehát épannyira szem előtt tartja az æsthetikai, mint a gyakorlati czélt, illetőleg a gyakorlat eszközeinek megnemesítésére törekszik. Az első kötet megjelenése után az akadémiának időközben megindult hasonló czélú vállalata mellett az övére már nem volt szükség, s ereje itt felszabadúlt. De ugyanez évben megindítja az első rendszeres magyar kritikai organumot, a *Kritikai Lapok*at, mely 1836-ig időhöz nem kötött füzetekben az irodalom szembetünőbb jelenségeit bírálta s a kritikát állandóvá tette irodalmunkban. Ugyanez évben átveszi az *Aurora* szerkesztését a már beteg Kisfaludy Károlytól s a vezér halála után folytatja e vállalatot 1836-ig, a mikor az évkönyvet lappá, az *Auror*át *Athenaeum*má alakította át. A magyar szépirodalom központi organuma tehát már az ő kezében volt. Sőt önálló történelmi tanulmányait is ez idő tájban

kezdte közzé tenni. Történelmi értekezéseivel, élet- és jellemrajzaival ábrándozásba és formátlanságba sülyedő történetírásunkon lendített, mintát adva legalább a kisebb történelmi fajokban a történetírói conceptióra, a szerkezet és a komoly históriai előadás művészetére. Ugyancsak 1830-ban vívja első nagy tollharczát a Conversationslexikoni pörben az irodalmi lelkiismeretlenség és az irodalomban jogosulatlan születési tekintély ellen, az irodalmi köztársaság, az írói függetlenség eszméje, és a kritika szabadsága nevében.

E nagy munkaerő annál szükségesebb pillanatban tűnt elő, mert 1830 végén elhunyt Kisfaludy Károly s irodalmi munkásságát, tekintélyét, vezérletét pótolni kellett. A kezéből kihullt zászlót a «triumviratus» emelte fel: Vörösmarty, Bajza és Toldy, s lobogtatta főként az *Aurorá*ban és a *Kritikai Lapok*ban, később az *Athenaeum*ban és a *Figyelmező*ben 1843-ig, a mikor az *Athenaeum* megszűnt s a lobogó őrizetére a Kisfaludy-Társaság már előbb megalakult. — A triumviratusnak Vörösmarty volt legnagyobb tagja, az elhunyt mestert is messze túlszárnyaló szellem, de Bajza a védelmező, a harczoló, míg Toldy a gyűjtő, fentartó. Bajza lett voltaképen az irodalom administratora.

De Bajza föllépése kedvező pillanatban történt azért is, mert Széchenyi is megindította nagy szellemi harczát a régi Magyarország újjáalkotása érdekében, s az irodalom, mely első volt a nemzeti lélek ébresztgetésében, most a reformmunka idején nem maradhatott tétlenül. És Bajza lelkesen haladt a Széchenyiével párhuzamos úton, érezve a rokonságot az ő munkásságának és a legnagyobb magyarénak szelleme közt. Mikor Széchenyi a hitelt sürgette, gazdasági és erkölcsi értelemben; a kiművelt emberfőt és a férfijellemet hirdette a nemzeti hatalom alapjául, mindenben az elvekre alapított rendszeres eljárást ajánlta, s az elavult intézmények, az előítéletek, az érzelmi és cselekvésbeli lomposság ellen épen oly felséges pathosszal, mint maró gúnynyal izgatott; mikor polemiát polemia után vívott s könyveit egymásután adta ki, hogy megtanítsa tisztán látni a nemzetet: ugyanakkor Bajza íróinkat tanította önismeretre, irodalmi életünket tisztogatta az előítéletektől és a «schlendrián»-tól, polemiáról polemiára kegyetlen gúnynyal üldözte a hivatlanokat és áltekintélyeket, művelte az emberfőket, sürgette az elvekre alapított irodalmi munkásságot s irodalmi elvvé tette a jellemet. — Bajza nem lett politikussá, mint Kölcsey, azonban érezte írói munkásságának nemzeti fontosságát és szoros kapcsolatban tudott lenni mint író a közéleti törekvésekkel. E szövetségnek mintegy záloga volt az, hogy a

Kritikai Lapok első kötetében védelmére kelt a *Hitel*nek gr. Dessewffy József *Taglalat*ával szemben.

E munkássága közben egymásután léptek előtérbe egyéniségének addig ismeretlen vonásai vagy nyertek új fényt a régiek s láthatóvá lett az egész Bajza. Az addig lágy lyrikus kemény kritikus lett, a magánérintkezésben szelid és csendes ember kiméletlen és félelmes polemikus; a belső érzelmi életre hangolt szívet erős akarat vértezte, subjectiv egyéniségét szilárd meggyőződés és elvek vezérelték; meleg szív és hideg agy, szerény és mégis büszke lélek volt. És ez ellentétek nagy része magától megoldódik. Szerénysége azonos büszkeségével, mert a mily kevéssé szeretett hízelkedni, ép oly hidegen hagyta a túlzott dicséret s már ifjú korában sem vette jó néven egy Kazinczy bókjait. Az ellentétek más része lelki fejlődésében leli magyarázatát. A míg tettereje foglalkozás híján pangott, lelke a lágy melancholiába sülyedt, az emésztette fel lelki erőfölöslegét; de mikor megtalálta tehetsége igazi terét, mikor az ítélet, a jellem, az akarat vette át vezérszerepét, akkor a melancholia helyét férfias komolyság és tettvágy foglalta el. Gyöngédsége és kiméletlensége talán egyaránt igazságérzetéből magyarázható. Voltakép gyöngéd szeretett lenni, természeténél fogva és igazságérzetből, a mi szintén természetéhez tartozott; de mindazt, a mi igazságérzetét bántotta, épen azért, mert egész valójával ellenkezett, minden tekintet nélkül heves ellenhatással viszonozta. S ha mégis maradnak lelki életében megoldatlan ellentétek, azok talán lelki háztartásának későbbi zavaraira utalnak.

És ez ellentétek közt is most kitűnt lelkének uralkodó vonása, az ítélet. Mikor elméletet szerkeszt, a műfajok természetét nyomozza; mikor ír, mikor bírál, mikor vitatkozik: mindenkor az ítélet uralmát érezteti. Mint ember, mint költő, mint kritikus az elvekre alapított itélethez alkalmazkodott; ítélettel költött, elmélkedett, bírált és cselekedett. S a mit ítélettel megállapított, ahhoz hajthatatlanúl ragaszkodott. Pályájának nagy erkölcsi vonása, hogy az ítélet vezérlete alá helyezte szabad akaratát s ezzel biztosította akarata szabadságát. Mert a mit igaznak és jónak ítélt: azt akarta, és a mit akart: azt függetlenűl akarta; más urat saját ítéletén kívül el nem ismert. Sem hízelgésnek, sem megfélemlítésnek hatása nem volt reá; megvetette vagy föl sem vette. Joggal írhatta Deák Ferencznek:

Légy idvez, vedd baráti jobbomat,
A mely hizelgést írni nem tanult,
De nem remegni is, ha írni kelle,
Mit a meggyőződés igaznak ismert,
Bármennyit tett koczkára a betű.

Ez az ítéleti alap és az igazság érzete adta meg magatartásának ritka határozottságát és bátorságát. Egyszóval Bajza irodalmi jellem volt a legsajátabb értelemben.

Tehetségeinek arczvonalba kifejlesztése nem véletlenül találkozott 1830-czal. Ellenkezőleg, az a reformtörekvés, melynek programmja 1830-ban pattant ki, sugallotta Bajzát is. A mint 1825-ben a közszellemmel érintkezés felrázta melancholiájából, s lyráját erélyesebben hangolta, úgy az 1830-as évek küszöbén a nemzeti reformtörekvés megkapta egész valóját, s működésre birta összes tehetségeit. E törekvésekből, melyeket az ő finom lelkiszervezete hamar megérzett, vette az indítást, a mire lelkének szüksége volt.

Csak ha úgy fogjuk fel irodalmi működését, mint a reformkor törekvéseinek szerves részét, akkor értjük meg látszólag elaprózott és sokféle munkásságában az egységet.

Kritikai működése nem állt valamely külön irodalmi irány szolgálatában, hanem általán az irodalmi haladás szolgálatában. Általában üldözte az elvtelenséget, a felületességet, a csökönyösséget, a visszaélést. Sőt működésének szinte erősebb az ethikai, mint az æsthetikai vonása.

Mindjárt a conversations-lexikoni pörben nem æsthetikai elvekről volt szó, hanem arról, hogy az irodalom becsületesen szolgálja ki a közönséget. Ez az irodalmi «hitel» kérdése volt. A vitába belejátszhatott a hatalmi kérdés is az Aurora-kör és a Döbrentei-csoport közt, de ennek is megvolt a nagy elvi jogosúltsága. Szabaddá kellett tenni az irodalom egészséges fejlődésének útját egy irodalmi áltekintély fondor és retrográd szellemével szemben. Bajza kegyetlen hidegvérrel végezte Döbrentei írói egyéniségén a vivisectiót; de bátorságának és biztosságának nem az a főpróbája, hogy az irodalmi bálványt meg merte támadni, hanem hogy támadásának indítékaira nézve nem rettent vissza a gyanusítástól. Még nehezebb volt helyzete a Lexikoni pör újabb fordulatában, mikor Döbrentei nem mervén többé válaszolni, gróf Dessewffy Józsefet hívta segítségül; de Bajza bátorsága nem kisebb, diadala még nagyobb lett. Egyik oldalon egy hazafiúi érdemekben megőszült főúr állt, a kit ép úgy védett társadalmi állása, mint a korát és múltját megillető köztisztelet; másik oldalon egy huszonhat éves, pályája elején levő köznemesi író, a kinek semmi más fegyvere, mint a tolla és az igazsága. Az erkölcsi bátorság reá nézve itt is abban állt, hogy erkölcsi megítélésnek tette ki magát, mikor egy nagyérdemű férfiút megtámad. De Bajza erős ítéletét és bátorságát nem zavarta ez a mindenesetre igen súlyos bonyodalom. Ellenfelében elválasztotta a jeles hazafit a gyenge írótól, de meg-

hagyta vele egységben a grófot, a ki az ő ügyében kéretlen bíróul viselkedett; a hazafinak az igazsághoz képest tisztelettel adózott, de a gyenge írót s mégis irodalmi bíróúl szerepelt grófot kíméletlenűl világította meg. E küzdelmet az írói tehetség vívta a tekintélylyel. Amannak a győzelme teljes volt. Ez volt a születési előjogok első nyilvános megtámadása és visszaszorítása nálunk. E harcz szerezte meg irodalmunknak a függetlenség tudatát.

Mindez nem æsthetikai, hanem erkölcsi vívmány volt.

A Pyrker-fordítás ügyében Toldy volt a névtelen bíráló, de a bírálat Bajza lapjában jelent meg s ő helyt állt érte. Itt is egy nagy tiszteletben állott férfiú volt szóban, s épen az irodalom patriarchája: Kazinczy. Az ő személyét a vitában csak tisztelettel említették, de véleményöket határozottan kimondták: verses munkát prózában fordítani nem kellett volna s németül író magyar ember munkáját ne méltassuk fordításra. Az előbbi kérdés æsthetikai volt, de a vita súlya az utóbbin nyugodott, mely ismét erkölcsi természetű: a hazafiúi önérzet kérdése. Az erkölcsi tanítás pedig nem is Kazinczynak szólt, hanem Pyrker érseknek és gróf Majláthnak, a kik németül írtak. A vita épen arról tesz tanúságot, hogy az igazságszeretetet Bajza sem túlozta. «Van egy neme az igazságszeretetnek — írja — melyet javalni én sem tudok, az t. i. midőn Brutus saját gyermekét halálra viteti, mely tettéért a rendkivüli embert én nagynak, igazságszeretőnek, csodálat s félénk tiszteletre méltónak vallom, de szeretnem őt nem lehet, mert emberségéből vetközött ki, s igazságszeretete érzéseket lázasztó kegyetlenséggé vált.» E jellemző nyilatkozat megvonja a határt, a meddig Bajza polemiai kiméletlensége terjedt.

Horvát István támadását annál élesebben verte vissza s legyőzte a félelmes hírű tudóst, kérlelhetetlenűl rámutatván történelmi ábrándjainak veszedelmes voltára. E vitának a tudományművelésre volt jó következése. E mellett az Aurora-pörnek az az elvi jelentősége volt, hogy akkor tárgyalták nálunk először az írói tulajdonjog kérdését. Az íróság a mint életpálya lett nálunk, jogi viszonyai is szóba kerültek.

A Muzárion-vitában Szemere Pállal szemben a szerkesztés theoriáját fejtette ki elvi alapon, mint mindig szokta.

E polemiák 1830—34 közt kétségtelenűl kritikai munkásság mozzanatai voltak, de mindez inkább volt az irodalmi közélet kritikája, mint műkritika. Eredménye azonban mind az egyes felmerült elvi kérdéseknél fogva nevezetes volt, mind pedig egyetemes hatásánál fogva. A mi Kölcseynek, a nála nagyobb gondolkodónak nem sikerült, azt az ő erélye végrehajtotta: rendszeressé tette irodalmunkban a kritikát, megtörte az ellenzést és kivívta a kritika jogait. Az

irodalom terén mindenki érezte, hogy most már szem van mindenre, a mi ott történik. A harczok széles körben érdeklődést keltettek, erős hatást tettek a közönségre, mely hozzá szokott az elvek harczához s a folyóiratokban az eszmék tusájának és tisztázódásának organumait kezdte tekinteni.

Hogy Bajza a szó politikai értelmében is publicista nem lett már akkor, az nem rajta múlt, hanem a kormányon, mely nem engedte meg, hogy a *Magyar Kurir* szerkesztését átvegye; féltek szabadelvűségétől s Orosz Józsefnek adtak engedélyt a conservativ irányú *Hirnök* alapítására. Így ő közelebb maradt az irodalomhoz. Írt költeményeket, 1837-ig nagyobb számmal; kiadta első gyűjteményöket 1835 ben; szerkesztette az *Aurorát* és a *Kritikai Lapokat*; írt pár novellát az *Aurora* számára, s közre bocsátott egy kötetnyi novella-fordítást külföldi jeles elbeszélők után, a hazai novellairodalom emelése végett; részt vett Kazinczy *Eredetei Munkái*nak kiadásában 1836—1845, és a Kisfaludy-Társaság alapításában; írt a *Kritikai Lapok*ba könyvbírálatokat, és egy jeles, de töredékben maradt æsthetikai értekezést a románköltésről, Jean Paul theoriájához csatlakozva, és leczkéztette a most már szaporodó hetilapok kritikusait, a kik a szinbírálatot önkényesen űzték.

Az irodalmi sajtót azonban akkor szervezte igazán, mikor Vörösmartyval és Toldyval együtt az *Athenaeum*ot és *Figyelmező*t megindította. Ezzel a triumviratus valóságos lapokra tett szert. Bajza nem a kritikai társlapot szerkesztette, a *Figyelmező*t, az Toldynak jutott, — hanem az *Athenaeum* szerkesztését vállalta el. Figyelemre méltó, hogy ez a lap sem volt tisztán szépirodalmi, hanem tudományos, illetőleg ismeretterjesztő és társadalmi is. Maga Bajza is írt belé jeles társadalmi czikkeket. Bajza most már gyakorlatilag is megmutatta, hogy lehet elvek szerint szerkeszteni lapot. Csakugyan a lapnak az ő a szerkesztésében volt karaktere és saját szelleme. S az *Athenaeum* a szerkesztés magas szinvonalánál és a triumvirátus tekintélyénél fogva nemcsak akkori hirlapjaink fölött magaslott ki, s emelkedett az irodalmi tribunál tekintélyére, a hol fiatal írónak bemutatkozni kitüntetés volt, hanem hatását tekintve a maga nemében azóta is alig volt hozzá fogható irodalmi közlönyünk. Hét évfolyama a dolgozótársaknak olyan névsorát mutatja, mely Kölcseytől kezdve Vörösmartyn át Petőfiig és Gyulai Pálig terjed, köztök a reformkor egész költői nemzedéke, melynek nagyrészét az *Aurora*, sőt épen az *Athenaeum* nevelte. De nevelte a lap a közönséget is, kivált a közönség irodalmi ízlését, valamint társadalmi gondolkodását. Az új lyrikusok nagy része épen Bajza hatását mutatta.

Bajza az *Athenaeum* hét éves fennállása idején állt hatása tetőpontján, miután ifjúkori fejlődése, első versének bemutatásától Pestre telepedéseig, valamint férfikora írói működésének első szakasza onnantól kezdve az *Athenaeum* megindításáig ugyancsak hét-hét évre terjedt.

Pedig költői munkássága az athenæumi hét év alatt szünetelt; pár verset közölt ugyan a régebben megírtakból, de újat nem írt. Az újabb költőkre 1835-ben megjelent gyűjteménye hatott állandóan. Őt ekkor egészen elfoglalta részint a szerkesztés, részint egy más ügy, t. i. a szinészet.

A színügy szervezése egyike volt a reformkorszak fontos kérdéseinek, épen úgy, mint régi tárgya Bajza érdeklődésének. S ő ez ügy rendezésében előkelő részt vett, egyrészt mint publicista, illetőleg dramaturg, másrészt mint a Nemzeti Színház igazgatója. Írásainak és idejének jó részét 1836-tól 48-ig a nemzeti színészet ügyére áldozta.

Az ő érdeme mai nemzeti színházunk első szervezése, s ott bizonyos hagyományok első megalapítása; szoktatta színészeinket a tanulásra, maga is tanította őket, hatott a játékbeli ízlésre és arra, hogy a színház mintaszerű beszédre és kiejtésre törekedjék. Tíz hónapi igazgatása alatt rendkívüli munkával átsegítette a színházat a kezdet nehézségein. De lemondása után is, mikor külső és belső válságok fenyegették e műintézetünket, ő lelkesen küzdött mellette. *Szózat a pesti magyar színház ügyében* cz. 1839-ben kiadott röpiratában sürgette a szinház országossá tételét s megjelölte fejlesztésének módjait. Felszólalt a nemzeti színház ügyében 1845 végén is, a *Pesti Hirlap*ban. S 1847-ben ismét az ő szakavatott és erélyes kezébe tették le a színház igazgatását, s ő vezette azt 1848 első felében is, míg a politikai érdekek más térre nem szólították.

Kritikai működésének is ez időszakban főtere a dramaturgia. Ezt is polemiákkal kezdte, még a *Kritikai Lapok* utolsó füzetében hadjáratot indítván *Dramaturgiai és logikai leczkék* czímmel a kritikaszterek ellen. Mert volt már kritika, s nevezetesen színi kritika, de elvi alap nélkül és önkényesen gyakorolták lapjaink a bírálatot. S Bajza a mily bátran küzdött egykor a kritika jogaiért, ép oly szigorúan kelt ki a kritika visszaélései ellen. Az *Athenaeum*ban Vörösmartyval együtt a *Játékszini kritika* czímű rovatot vezette. Itt jelentek meg érdemleges színbírálatai. Ezek voltak nálunk az első elvszerű színi kritikák. S Bajza érdeme, hogy a mint mestere, Lessing, a német dramaturgiát megalapította, ő a magyar színbírálatot irodalmi szinvonalra emelte. Kritikai működésének ez a része és az *Athenaeum*-

ban folytatott lapszemle volt leginkább æsthetikai természetű. Dramaturgiai dolgozataiban küzdött a német dráma kizárólagos hatása ellen, s nyitva tartotta színpadunkat a franczia színirodalom hatásának; megbecsülte a színszerűségnek, a cselekvény ügyes bonyolításának, a nyelv valószerűségének előnyeit.

Nagyszámú polemiáinak egy része az *Athenaeum* ellenzékének leverésével foglalkozik, más része azonban szintén a dramaturgia körébe vág. Amazok közt a legfontosabb Csató Pállal vívott, de az ő hibáján kívül személyessé vált, s talán valamennyinél kegyetlenebb tollharcza, mely a nagy tehetségű, de ingatag jellemű Csató teljes vereségével végződött. Ez a polemia is inkább ethikai természetű volt, eredménye pedig az írói jellem elvének elismertetése. Dramaturgiai vitáiból legfontosabbak az Egressyvel és a Henszlmannal vívottak. Ez utóbbiban már nagy æsthetikai elvek kerültek szóba. Bajza itt is kétségtelen debatteri felsőbséggel forgott, de meglátszik, hogy az újabb æsthetika nagy elvét, az egyéniség alapvető fontosságát nem méltányolja eléggé. Bajza kezdetben a múlttal, sokáig a jelennel vitázott, itt már a jövővel állt szemben.

Az *Athenaeum* megszűntével befejezte kritikai pályáját is; csak addig maradt kritikus, a meddig publicista. Az újabb írói nemzedékkel, mely Petőfivel együtt emelkedett, nem foglalkozott; de nem is ellenezte irányukat, a jóindulatú szemlélő szerepében maradt.

A hirlapírástól visszalépve, egész erejével történetírói munkásságát folytatta. Szerkesztette az akadémiától megindított *Történeti könyvtár*t s fordított részint ebbe, részint önálló vállalatokúl több történelmi munkát, így *Az emberi művelődés történetei*t Kolb, *Az angol forradalom történetét* Dahlman után; az *Új Plutarchot*, megszerezve saját czikkeivel; s megkezdte egy *Világtörténet* szerkesztését, melyből csak az I. kötet jelenhetett meg. Kisebb eredeti történetírói dolgozatai számát is szaporította pár jeles darabbal. Ekkor írta a *Telekiek tudományos hatása* című akadémiai értekező-beszédét, valamint az *Eudoxia császárné* című vonzó életrajzot, melyet a Kisfaludy-Társaságban mutatott be. Eredeti kutatásokat mint történetíró nem igen végezhetett; de az anyag művészi feldolgozására, a compositió és az előadás műgondjára, az életrajzi nemben a belső ember fejlődésének rajzára példát mutatott; mind eredeti, mind fordított dolgozataiban pedig az emberi haladás, méltóság és szabadság eszméit terjesztette. A történetírást is mintegy publicisztikai szellemben művelte.

Visszatért a lyrához is, és 1844-ben és 45-ben néhány költeményt írt, melyek azon idők lüktető nemzeti érzését tolmácsolják s

hazafias páthoszukkal nevezetes hatást tettek. *(A királyra, Honfidal, Ébresztő, Deák Ferenczhez.)* E szónokias költészet ép úgy rávall a kor, mint a költő lelkére, a ki azon a ponton állt, hogy egyenesen politikai íróvá alakuljon a politikai hirlapírás és szónoklat izzó levegőjében.

Valóban, mint költő csakhamar ismét elhallgatott, annál inkább, mert új ösvényeket törő nagy tehetségek tűntek föl és emelkedtek föl szédítő gyorsasággal. Bajza költői pályája a nyilvánosság előtt jóformán be volt fejezve.

E pontnál néhány észrevételt kell tennünk költői és kritikai működéséről, annál inkább, mert e tárgyra vonatkozólag már Bajza korában is megoszlottak, azóta is módosultak a nézetek.

Költeményeit érzelmességökért, formatisztaságukért és énekszerűségökért az egykorúak nagy becsben tartották, az írók közül sokan mintákúl vették, a közönség is énekelte. Bajza a tiszta dalt művelte a legnagyobb kizárólagossággal és sikerrel kortársai közt. Mióta azonban Petőfi hatalmas eredetisége elkényeztetett bennünket, Bajza költészetét kissé szigorúan ítélik meg. Felróják neki, hogy példájával és tekintélyével németes irányba terelte lyránk fejlődését, maga német hatás alatt állt, sentimentalismusa és elvontsága bizonyos érzelmi lágyságra, sőt affectatióra csábította követőit, lyránk nemzeties irányú fejlődését nem mozdította elő, sőt hátráltatta. Mintegy reactiót tulajdonítanak neki lyránk fejlődésében s merev ellentétbe állítják költészetét Petőfiével. Mindez észrevételekben sok a helyes, de sok a helyreigazítandó is.

Eredetiség és változatosság tekintetében Bajzát némely kortárséhoz sem lehet hasonlítani. Szűkkörű költő volt, de megvolt a maga köre; megvolt a saját hangja. Föntebb rámutattunk, hogy melancholiája az ő valójának hangja volt, de az volt hazafias lelkesedése is; a németektől, a kik hatottak rá: kezdetben Matthissonék és Höltyék, később kivált Goethe és valamennyire Tick és Uhland, — nem érzést vett, csak a kifejezés módját, a lyrai előadás formáját; de másképen ő volt az epekedő, a sóvárgó, az elnyomott, az emésztődő, a bánatos, a rajongó lélek. Büszkébb szellem is volt, semhogy más érzelmeit énekelje, vagy valótlan érzelmeket hazudjon. A mit utánzóinak gyakran szemére vethetni: az affectatiót, az tőle távol volt. A lyrai hangulat nála mindig való, ha a hozzávaló situatiót költötte is. A situatió e költött volta okozza nagyrészt nála az ábrázolás halványságát. A német érzelmes lyrához a már említett lelki rokonságon kívül irodalmi elvek is vezették, mint Berzsenyit a római ódához. Nálunk Kazinczy óta a dalban a német költészet volt a művészibb becsvágyú

költők példánya: hangban, belformában, versalakban. Ezt a nyomot követte Kölcsey is, a ki sokban fejlesztette a modern magyar lyrát, bár az irodalmi magyar dalt a gyakorlatban megteremteni nem tudta. Egy sajátságos formai elmélet támogatta ezt az idegenszerűséget évtizedeken át lyránkban: az a verstani tanítás, hogy rímes verseinket meg kell nemesíteni mértékkel, a nélkül művészietlen és parasztos. A mértéket azonban nem saját rhythmusunkban és zenénkben keresték, hogy ahhoz szabályozták volna verselésünket, hanem a nyugateurópai jambusokat, trochæusokat és anapæstusokat hozták át, zenei és hangulati jellemökkel egyetemben. A magyar költészet el is szakadt náluk a magyar zenétől, Közönségünk nagy részének is német kulturája volt, nyelvi és zenei tekintetben. Mindez táplálta lyránk németes irányát. Bajza közvetlenül Kölcseyhez csatlakozott, ő is ezeken a nyomokon haladt. De a lyrát mégis előbbre vitte: a Kölcseynél még nehézkes formát könnyebbé, énekelhetőbbé tette. Dalainak ugyanazt a bensőséget, nyelvi és formai kulturát, tiszta szerkezetet és dallamosságot törekedett megadni, a mit a német dalköltés legjelesebbjeinél szeretett a közönség. S valóban a német lyrai iskola modorában senki sem írt nála egységesebb hangulatú, megilletőbb, tisztább formájú és énekelhetőbb dalokat; a dalhangot és dalformát ebben a modorban jobban eltalálta, mint bárki más, és ez a sikere visszhangot is keltett a közönségben. Német kulturájú magyar közönségünk visszahódításában lyránkra nézve bizonyos érdemei voltak. Társaskőreink szívesen énekelték az ő dalait, melyek nagy részét megzenésítették. A magyar fiatalságnak, a női világnak Petőfi előtt legkedvesebb lyrikusa volt s a mai nemzedék még hallotta anyáitól Bajza dalait. A magyar daltypust nem sikerült ugyan megalkotnia, de midőn a tiszta hangot és az egyszerű, világos compositiót megadta a műdalnak, ezzel voltakép Petőfi felé közeledett.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni Bajza lyrájában a *fejlődést* sem. Az első férfiasabb hangok már 1825-ben fölcsendülnek lantján, s a mint lelke 1828—30 közt kibontogatta szárnyait, lyrája szembetünőleg hathatósabb, sőt önállóbb is lett. Lelke energiája, mely egy ideig czél hiányában tétlen melancholiában pazarlódott el és tanulmányokban szívódott fel, a mint tevékenységben érvényesült: ez visszahatott költészetére is. A melancholia komolysággá tisztúlt, az alaktalan hangulatokat szilárd hang váltotta fel. A mi melancholia még maradt természetében és lyrájában, azt idegen személyekre ruházza át, és személyes szerelmi dalait a helyzetdalok követték; 1834-ben megindúlt hazafias költészetében pedig elszántság és bizalom nyilatkozik, olykor némi rhetorikai elemmel vegyűlve. A fejlődés

útja hazafias költészetében úgyszólván ellentétes irányú volt, mint szerelmi lyrájában. Míg a szerelmiekben a személyes dalról mindinkább a helyzetdalra ment át, hazafias költeményeiben a helyzeti compositiókból (minők A bujdosó és az Apotheosis) a személyes módra tért; férfiassága amott több tartózkodást, itt mind több nyiltságot követelt tőle. És hazafias költeményei tovább fentartották magokat. Szerelmi dalai Petőfi kora óta mindinkább emlékekké váltak s a régi nemzedékkel együtt lassanként elhangzottak. De hazafias kötészetének több accordja még Petőfi után is fel-felhangzott. Micsoda rettentő időszerűséget nyert például a szabadságharcz eltiprása után az Apotheosis, melyet még 1844-ben írt! E költeményt Bajza Munkáinak 1851-iki kiadásából kitiltotta a censura. De az üres helyen ott látta a közönség az előbbi kiadásokból jól ismert költeményt, s a gyász napjaiban gyakran merítettek belőle vigasztalást:

E porba omlott szép haza
Fel fog születni még,
Van bíró a felhők felett,
Áll a villámos ég.

Az ész mindenható tüze
Támad föl ellene
S a zsoldos szablyák ezrein
Győz a kor szelleme.

Kritikai működése ellen felhozzák, hogy gyakran vettek vitái személyes fordulatot. Ez igaz, de a személyeskedést rendszeresen nem ő kezdte, csak ha azt ellenfél e térre lépett, ő helyt állott. Az is igaz, hogy inkább támadott, mint védekezett, s a személyt nem választotta el az írótól. De azt tenni nem is szükséges. Lessing sem tette. Lessing Klotz elleni vitájában az utolsó antiquarius-levélben azt az elvet fejezi ki, hogy a személylyel abban a mértékben, a mint a műben maga megjelen, teljes joga van a kritikának elbánni, csak olyan dolgokat nem szabad a vitába keverni a személyről, a miknek tudomására más forrásból, nem a műből juthatott a kritikus. Csakugyan, a meddig a szerző egyénisége benne van művében, addig ő is tárgya a kritikának, mint a mű alkatrésze és felelős szerzője. Bajza is hasonló nézeteket vallott, s egy ízben ki is fejtette álláspontját a személysértéssel szemben. Nem is kímélte a személyt, a mennyiben a munka keretében találkozott vele. S ez a kíméletlenség igen üdvös volt akkor. Ezzel legjobban biztosította az irodalmi szabadszólás jogát. Mert őt személyes támadással sem lehetett zavarba hozni, megfélemlíteni, vagy leszorítani. Nem röstelte fölvenni a harczot minden téren s végig vívni esetleg az ellenfél tökéletes megsemmisüléséig. Nem is

nőttek az ő idejében az irodalom fejére a demagog elemek. A mint a hatalmasok gyámkodása alól felszabadította irodalmi közvéleményünket, ép úgy nem engedte az irodalmi anarchia martalékául esni. Minden harczában, mikor pártja hatalmát védte, egyúttal az irodalmi tisztességet, méltóságot védte; az ízlés jogait, a meggyőződés szabadságát. Az irodalmat pártokra osztotta, igaz; de ez czélja is volt. A Kritikai Lapok vezérszavában maga írja: «A kiadó örömmel s valódi gyönyörűséggel látja azt, hogy a magyar írók pártokra, felekezetekre kezdenek szakadni. Óhajtaná, hogy e pártok szelleme el ne szúnyadjon, s törekedni fog, hogy az e jelen lapok által is mindinkább lobogásban tartassék. Az ellenkezés és küzdelmek, a forrás, köszörűli az elméket, erőben tartja a lelket. A polgári pártok, belháború, veszedelmei a nemzetnek: az írói lázadások ellenben legczélirányosb eszközei a haladásnak.» Csakugyan, a pártok eszmeharczával olyan mozgalmat támasztott irodalmi életünkben, a minő azelőtt nem volt, s a mi a közönség érdeklődését e nemzeti ügy iránt felkeltette, irodalmi közvéleményt létesített, mely üdvösen hatott a politikai közvélemény kialakulására is, és az eleven, tevékeny irodalmi sajtó megalapításával utat tört a politikai sajtónak is. Az irodalmi publicisztikát ő teremtette meg, a közéletit Kossuth.

Hangoztatják Bajza kritikai munkásságának æsthetikai eredményekben meddőségét is. Eszméket nem igen termelt, mint Kölcsey; nagy irodalmi alkotásokat nem bírált, s így classikus irodalmi dolgozatai nincsenek; legnagyobb kortársairól: Vörösmartyról, Petőfiről nem mondott ítéletet. Azonban méltatlanság őt arról az álláspontról bírálni, mint Kölcseyt. Meg kell szoknunk, hogy Bajzát ne kritikusnak tekintsük első sorban, hanem publicistának. Ő csak annyiban volt kritikus és addig, a mennyiben és a meddig publicista. Mint kritikus is, bár elméleti alapon állt, de gyakorlati irányban működött. A napi kritika kötelességeit pedig magas szempontból végezte; szinbirálatai üdvösen hatottak mind drámaíróinkra, mind színészeinkre, mind közönségünkre is a magyar színügy ama fejlődési időszakában. Egész kritikai, polemiai, szerkesztői működésének pedig nem æsthetikai, hanem ethikai jelleme domborodik ki legerősebben, s ez az a szempont, melyből őt méltányosan megítélhetjük. S e tekintetben többek közt nem kisebb eredményre mutathatunk rá, mint arra, hogy kritikájának őszinteségével, szellemének föltétlen szabadságával, alkut nem ismerő igazságérzetével előkészítette annak a nagy szellemnek az útját, a kivel ellentétbe szokták helyezni: a Petőfiét. Petőfi költészetének igazsága, szabadsága, őszintesége a magyar közlélek evolutiójában Bajza publicisztikai működéséhez csatlakozik.

Van Bajzának egy *Nemzetiség és nyelv* című akadémiai beszéde 1846-ból, mely a nemzeti egyéniségnek a nyelvben rejlő erőforrását s a felsőbb osztályok többnyelvűségének veszélyeit mélyreható érveléssel világítja meg. Bajza irányczikkei közül ez az utolsó nagyobb, de egyszersmind talán valamennyi közt legmaradandóbb értékű is, sok tekintetben ma is egészen időszerű és tanulságos. Ez a czikk is egyenesen közéleti, publicisztikai jellemű, s nem csupán elméleti, hanem sokkal inkább akarati irányú.

Valóban, Bajza fejlődéséből még az volt hátra, hogy a politikai irodalom terére menjen át. Költészetének ez időbeli emlékei, történeti írásai s most említett irányczikke jelzik az útat e térre. Megtette ide a végső lépést is az *Ellenőr* című politikai almanach szerkesztésével, melyet az Ellenzéki kör megbizásából a kör legjelesebb íróinak becses közleményeiből szerkesztett és 1847-ben Németországban adott ki a censura miatt. A rohamosan tornyosuló események készen találták hazafiúi hevületét és erélyét. Ha az irodalmi szerkesztést almanach-hal kezdte és lappal folytatta: ugyanez történt a politikai téren is. 1848-ban valósággal politikai hírlapíró lett. Kossuth, mivel maga miniszterré neveztetett ki, Bajzára bízta a *Kossuth Hirlapja* című politikai napilap szerkesztését. S ő e lapot 1848 július 1-étől deczember 31-ig, a míg csak Pestről menekülni nem kellett, hazafiúi önfeláldozással szerkesztette. Toldy Ferencz fájlalja Bajzának e lap szerkesztésére fordított fáradságát, mert dicsőség nélkül fáradozott. De talán még sem. Bizonynyal nem volt dicsősége akkora, mint ha ő alapíthatta volna meg a politikai publicisztikát az 1830-as évek folyamán, a mint szándékában volt. De ha attól elesett s időközben ezt a dicsőséget egy más kiváló elme aratta, az sem volt utolsó dicsőség, hogy a nagy idők legjelesebb hírlapját — önállóan — ő szerkesztette. Bajza lelkének pedig, melynek vezércsillaga a hazafiság, sajátos működési módja a publicisztika volt: szüksége volt arra, hogy a nemzeti válság e nagy napjaiban a hirlapírás terén szolgálja a hazát. S hogy ezzel mennyire nem csupán mások kívánságának, hanem lelke szükségének tett eleget, mi sem bizonyítja inkább, mint az a tény, hogy egy fél év múlva, az oroszok és osztrákok előnyomulása idején maga egy politikai napilapot alapított. E *Futár* című lapnak csak egy száma jelenhetett meg, 1849 július 1-én. A közelgő nemzeti veszedelem Bajzát földönfutóvá tette.

Még néhány hazafias költemény, bennök az összezúzott nemzet költőjének kétségbeesett perbeszállása a gondviseléssel, s hattyúdalként egy Nyugasztaló, az igazság diadalában való hit nevében, — s az erős elme, mely egykor a nemzet irodalmának világított, el-

borúlt. 1851 vége felé, miután összegyűjtött munkáit még kiadhatta, az elmekór tünetei jelentkeztek rajta, mind mélyebb apathiába esett s a hátralevő évek a lassú pusztulás időszaka voltak. 1853 óta már önmagának romjaként járt az emberek közt.

Utolsó költeményei rendkívül érdekes lélektani emlékek. Jelzik az útat lelki katastrophájához. Ennek mindenesetre megvolt az alapja eredendő testi dispositiókban s talán a lélek hasadási vonala észrevétlen nyomokban visszanyúlt az ifjúkor idejébe, a melancholiás hangulatokig. De hogy a hajlam, melyet élte javakorának férfias munkája és sikerei visszafojtottak, most ily akut jelleggel lépett föl, arra kétségtelenül az a lelki rázkódás volt közvetlen hatással, mely a szabadságharcz elbukásával érte. Hogy mekkora volt e lelki rázkódás, azt pályájából és fejlődéséből is következtethetni. Ő mindig a nemzeti ügy szolgálatában küzdött, bár sokáig mintegy közvetve, irodalmi czélok szolgálata által; a negyvenes évek közepétől fogva a nemzeti ügy szolgálata egészen szenvedélylyé válik nála. Lantja csak hazafias énekre szólal meg, tollával közvetlen a politikai hirlapirodalom küzdelmeibe vegyül s az első sorban harczol. Írói fejlődésének utolsó és összefoglaló mozzanata volt a politikai publicisztika, egy szent hazafiúi szolgálat. Lelkét egykor a nemzeti önérzet erős ébredése ragadta ki melancholiájából, attólfogva együtt érzett a nemzeti lélekkel, az hatott reá, s ő hatott arra; azzal együtt küzdött, hitt, remélt és lángolt. Nem természetes-e, hogy a nemzeti ügy veszedelme megrendítette lelki életének alapjait s visszavetette őt a lelki tépelődések örvényébe, mélyebbre, mint egykor lehetett is? De e következtetésnél még meggyőzőbben vall 1849-ben írt *Fohászkodás* czímű költeménye.

Igazság, szabadság, emberi jog és méltóság nemcsak koreszmék voltak, hanem Bajza lelkének a hazafiság mellett központi természetű eszméi, melyeket költeményeinek egész sora ünnepelt s czikkeinek egész sora követelt. Olyan kritikai szellemnek, mint Bajzáé, melynek az ítélő erő volt a fő vonása, legsajátabb tárgya volt az igazság, épen mint Kossuth szellemének a szabadság. Igazság, szabadság nem positiv javak, mint a minőkért Széchenyi alkotó szelleme küzdött, csak feltételek a positiv javak biztos birtoklásához. De múlhatatlan feltételek, s azért a positiv javak számába foglalhatók. Bajza is oda foglalta, épen mint Kossuth és annyian a kor férfiai közül, s mikor Széchenyi és Kossuth útja elvált egymástól, ő inkább Kossuthtal tartott. És íme, a Fohászkodás, Bajza lyrájának e legerősebb s az egész magyar lyrának egyik legvégletesebb hangja, lázongó érzéssel panaszolja fel, hogy a lefolyt küzdelemben «égből a szabad-

ság védre nem talált», hogy «törvény és igazság tán csak ámulat», a megváltás tana tán nem is valóság, s «álszín és hazudság erkölcs és erény»; majd szánalmat esd Istentől az ember számára, és kéri, adja vissza elvesztett hitét, ha pedig romlását végezte el, sujtson le egy csapással minden életet s alkosson új világot.

Istenképre embert
Ámde ne teremts,
S lelkedből belé egy
Szikrát el ne ejts.
Alkoss a világnak
Balga lényeket,
Egyszerű parancsra
Forgó gépeket,
Kiknek keble márvány,
Szíve jég legyen,
Lelke szépre tompa,
Nagyra képtelen.
Kiknek *jog, szabadság*
Őrült gondolat,
Nem szőnek jövőről
Tündér álmokat.

Kikben nincsen elme
Égre szárnyaló,
Lényök, mozdulatjok
Szolgához való:
Akkor jobb jövőkért
Egy szív sem zokog.
S lesznek a világon
Népek boldogok.

E keserű palinodiája Kölcsey *Hymnusának*, a *Szózatnak* és a reformkor egész hazafias lyrájának, és mindannak, a mit Bajza írt, e vakmerő polemia magával az istenséggel, az igazság és szabadság istenével: olyan embernek a szava, a kinek az igazság és az erény egész életében az Isten igéje volt; olyan férfi szava, a ki emberi méltóságát isteni eredetűnek érezte, s a ki most élte legszentebb törekvéseiben csalódott. Ez a lélek nemcsak hazáját vesztette el, hanem azzal együtt minden oly eszmében való hitét, melyért élni méltó; elvesztette iránytűjét, létalapját. A *Jóslat*ban is, 1850-ből, azt fájlalja, hogy

Földön nincs többé *igazság*,
Csak népgázló hatalom:
A *szabadság* mérges gúny lett,
Börtönkínok irgalom!

Ám kelni fognak új forradalmak s Isten eljövend ítélni népeket s királyokat, az ember újra ember lesz, a minek teremtetett;

S a Szabadság templomában
Trónt az Igazság emel,
Melyet minden földi féreg,
Minden fűszál ünnepel.

De ez a bizalom csak egy erőkísérlete volt a leomló léleknek, hogy fentartsa magát. Utolsó verse, a *Nyugasztaló*, 1851-ből, az erős

bizalmat már nem e világba helyezi; ép annyi benne a lemondás, mint a megnyugvás; érzi, hogy az erénynek elégtételt kell nyernie s képtelenség, hogy Isten közömbös legyen erkölcsi küzdelmeink iránt; a végső ítélet túl van szemünk körén, de bizonyosan meghozza a jók méltatását és a vétek büntetését. — E költemény azt mutatja, hogy Bajza erkölcsi hite helyreállt; de azt a mélyreható lelki megrázkódtatást, melyet a *Fohászkodás* tanúsít, a megnyugvás e keresése bizonynyal nem orvosolta.

A másvilág e postulatumával fejeződik be Bajza lyrai költészete.

Az igazi megnyugvás helyett az apathia várta, a lélek érzéketlensége legdrágább eszményei iránt. Barátja, Toldy Ferencz írja végső évekbeli állapotáról: «Lelkének minden ereje elhagyta volt, csak a szeretet nem övéihez és barátjaihoz. Emlékezetének táblája puszta volt: rajta csak *egy* kép a múltból, Kisfaludy Károlyé maradt meg, kinek neve, ha néha az övéi által kimondatott, a velőkig ható zokogásra fakasztotta. Ekkor összekulcsolt kezeivel eltakarta arczát s akadozó panaszából csak a feletti vigasztalhatatlansága volt kivehető: a miért, a haldokló által hivatva, őt többé életben nem találta.» Íme, elmúlt lelkéből minden eszme, czél és emlék, a harczok és diadalok, a remények és csalódások: de ez az egy érzés, a ragaszkodás egykori mesteréhez, elkísérte haláláig.

A hűség e mély érzése a jóbaráthoz volt megtört lelkének utolsó kincse. A hűség magas erénye hazájához, volt lelkének egész pályáján, míg ereje birta, első mozgatója. Ezt a hű szívet a nemzet részéről is hű emlékezet illeti. Hiszen költészetének csillagfénye egykor ösvényünkre világított, s ha visszafelé tekintünk nemzetünk százados múltjára és a nemzeti lélek fejlődésének útjára, ott látjuk fölötte a távolban ezt a kedves csillagot. Sőt a hű tisztelet nemcsak a múltra nézve illeti meg, hanem a jelenre nézve is. Költészetének egy-egy igéje ma is benne van hazafiságunk evangeliumában s még soká fogja melegíteni a magyar szíveket. Kritikai és publicisztikai működésének pedig még élőbb tényezőkben látjuk nyomait. Hatása e téren igen messze terjedő. Bajza mondja, hogy a német irodalomnak a kritika tette le alapjait, ez gyógyította ki az utánzás kórjából, tisztogatta meg az útat az eredetiség számára és senkinek e munkában a német nemzet annyit nem köszönhet, mint Lessingnek. Lessing magyar tanítványát, Bajzát, Salamon Ferencz irodalmunk egyik alapítójának nevezi. A kritikának sokkal szerényebb méretekben ugyan s aránylag is csekélyebb kiterjedésben hasonló feladata volt nálunk is, mint a németeknél. Nem készítette el az egész ala-

pot irodalmunk fejlődéséhez, mert későn jelentkezett, de segítette és szabályozta az irodalom fejlődését és előkészítette irodalmunk eredeti, nemzeti sajátságainak kialakulását, az eredeti nagy tehetségek pályáját. Kölcsey után e feladat Bajzát illette. Ő illesztette be a kritikát véglegesen a magyar irodalom intézményei közé. Tiszta fejjel, tiszta szívvel képviselte a magyar irodalom öntudatosságát és lelkiismeretét. Ehhez meg volt benne a föltétlen bátorság, határozottság és becsületesség. A jellemet, az akaraterőt irodalmi erénynyé tette. Nem volt teremtő szellem, hanem tisztán világító és munkás szellem; önálló nem az elmélkedésben vagy a képzeletben, hanem az ítéletben és az akaratban. Mint tudós vagy művész nem a legnagyobbak közül való, de mint eszmék terjesztője, a közvélemény nevelője, irányzója, tehát mint publicista, igen kiváló. A nemzeti kulturának volt hőse. Munkája beleolvadt a korba, annak a fényes nagy kornak történetébe, melynek nagy alakjai közt, mint társat, szövetségest, előfutárt ott szemléljük őt is, Kisfaludy Károly és Vörösmarty, Széchenyi és Kossuth oldalán.

Vajha a magyar kritika mindenkor megőrizné azokat a nagy hagyományokat, melyeket Bajza képviselt: az egyenességet, függetlenséget, jóhiszeműséget, becsületességet és nemzeti fontosságának erős tudatát! Mert ettől függ szellemi életünk egészséges fejlődése ezután is. És Bajza pályájának ez az állandó értékű öröksége. A míg kritikánk ez örökséget könnyelműen el nem tékozolja, a míg a józan és erős ítélet, a bátorság és függetlenség szelleme élteti, az igaznak, a szépnek és a nemzeti haladásnak szolgálatában küzd, addig Bajza József emléke is szívben élő tisztelet tárgya lesz.

*

ELNÖKI BESZÉD
NÉGYESY LÁSZLÓ SZÉKFOGLALÓ RENDES TAGHOZ.

Beöthy Zsolttól.

Kedves társunk!

Gyönyörűséggel és tanulsággal hallgattuk meg székfoglalóját, melyben a magyar irodalmi elmélet és kritika egyik úttörőjének és legkiváló képviselőjének emlékét újította föl. Az én kedves kötelességem most már, hogy átnyújtsam önnek a Kisfaludy-Társaság oklevelét s baráti szeretettel köszöntsem körünkben. Mikor ez a szép alkalom így szembeállít bennünket egymással, egy régi jelenet emléke ujul meg lelkemben, azé a jeleneté, midőn ön mint egyetemi tanuló első irodalmi dolgozatát olvasta föl előttem és társai előtt. Talán

szabad megemlékeznem ezuttal erről a jelenetről, nem mint első láncszeméről baráti viszonyunknak, melynek annyi szívbeli és szellemi örömöt köszönök, hanem mint azon tudományos és irói pályájának első, egész későbbi munkásságát jellemző mozzanatáról. A művészetek osztályozásával kapcsolatban a magyar rhythmika kérdését fejtegette, ugyanazt a tárgyat, melynek vizsgálatát azóta mind maig az igazi tudós kitartó ragaszkodásával s a magyar szellem lelkes szeretetével híven folytatja. Ez a hűség vezette, hatotta át és emelte önnek egész érdemes munkásságát. Neki köszönjük rhythmikánk elméletéről és történetéről irott becses dolgozatainak egész sorát, melyek közül *A mértékes magyar verselés történetét* Társaságunk jutalommal tüntette ki. E munkálatok tovább fejlesztették költészetünk egyik legnemzetibb mozzanatának ismeretét s példát mutatnak reá, miképlehet és kell a lelkiismeretes tudományos részlet-búvárlatot a szellemi élet nagy távlatainak megvilágítására értékesíteni.

Önnek verstani tanulmányai mindig egyszersmind irodalomtörténetiek, az irodalmiak pedig művelődéstörténetiek és eszthetikaiak, melyeket a tudományos meggyőződés komolysága mellett az értekező stílnek ritka világossága, tiszta szépsége és egyszerű melegsége jellemez. Valóban, hűségének köszönjük, hogy önt ma körünkben köszönthetjük. De önnön hűségén kívül köszönjük még bizonyára első mestere, irodalmi oktatója szellemének is. Hadd ragadjam meg ezt az alkalmat arra is, hogy hálával említsem Társaságunkban Szvorényi József nevét, ki nem volt társunk, de alig volt társaink között, a ki a mi eszményünk ápolásában, a magyar irodalmi műveltség terjesztésében lelkesebben és sikeresebben buzgólkodott volna, mint ő. A tiszta, atyai lelkű s égő magyar szívű szerzetes szerénységénél csak érdeme volt nagyobb; leglelkesebb munkatársaink egyike, «hű volt mindhalálig». Nemes szellemét önben hagyta ránk; midőn most ezzel az oklevéllel a Kisfaludy-Társaság elismerésének koszorúját átgyújtom önnek, kedves társunk, bizonyára az ön szíve szerint cselekedtem, hogy egy levelet neki szakítottam le belőle. Isten hozta közénk.

EURIPIDES HIPPOLYTOSA.

Csengeri Jánostól.

Felolvasta az 1904 nov. 30-iki ülésen.

E nagy érdemű társaság műfordítói munkásságomat tüntette ki akkor, mikor nekem tagjainak díszes sorában helyett adott, s ha nem csalódom, különösen magyar Aischylosomnak köszönhetem ezt az eléggé meg nem hálálható elismerést. Azt gondoltam, igaz hálámról azzal tehetek leginkább bizonyságot, ha most azt a görög tragikust igyekszem irodalmunk számára meghódítani, a ki legnagyobb hatással volt a modern dráma fejlődésére s mindamellett még alig egy-két darabját olvashatja a magyar közönség élvezhető fordításban. Euripides ez, a görög felvilágosultság nagy költője, kit már Aristoteles a legtragikusabbnak nevez. Egy teljes magyar Euripides irodalmunknak egyik kétségtelen hézagát töltené be s hatását eredeti drámairodalmunk is megérezné. Ha Isten erőt ad e nem könnyű feladat teljesítésére, az ő kegyelmén kívül a Kisfaludy-Társaság buzdító elismerése az, melynek a magyar Euripides létét köszönni fogja.

Hippolytos Euripidesnek egyik legkiválóbb alkotása, ránk nézve annyival érdekesebb, mert Racine *Phaedrá*jában ugyanezt a tárgyat dolgozta fel részben Euripides, részben az őt utánzó Seneca nyomán. Racine *Phaedrája* nálunk elég gyakran színre került s Ábrányi Emilt a már megvolt két fordítás nem tartotta vissza attól, hogy egy harmadikkal, az eddigieknél sokkalta kitünőbbel ne ajándékozza meg irodalmunkat. Voltaire és mások Racinenak adták a pálmát, ellenben Schlegel szépen kimutatta Euripides alkotásának nagyobb tökéletességét. Racine legszebb jeleneteit Euripidesnek köszönheti, s az, a mi az ő inventiója, többször rontás, mint javítás. Hogy többet ne említsünk, Racinenak nem volt érzéke Hippolytos szűzies személyének magasztos conceptiója iránt s Aphrodite büszke megvetője nála mindjárt úgy jelen meg, mint Aricia után epedő szerelmes ifjú. Így aztán könnyen azt hihetjük, hogy csak ez a szerelem hiusítja meg Phædra reményeinek teljesülését.

Maga Euripides két *Hippolytost* írt; az első elveszett, s a második nem egyéb, mint annak átdolgozása; Seneca *Phaedrája* az első nyomán készült s közvetve Racine is az első *Hippolytos* fenntartója. Abban Phædra szemtől szembe megvallotta mostohafiának a keblében dúló szenvedélyt s ez volt az első görög darab, melyben a «szeretlek!» szó a színpadon elhangzott. A bűnös szenvedélynek emésztő lángja volt benne rajzolva, a mint az ész és erkölcs korlátain ellenállhatatlan erővel csap át. Az athéni közönség finom érzéke megütközött azon, hogy Theseus felesége, egy királyné, nyilt színen maga kínálja szerelmét Theseus fiának. Ezért mondatja Aristophanes Aischylossal a *Békák*ban a sokat gúnyolt Euripidesnek:

hanem a költő a rosszat rejtse, takarja,
Ne pedig mutogassa, tanítsa bizony; mert lám a gyenge gyereknek
Van, ki vezesse, tanító: ilyen felnőtt embernek a költő.

Euripides hódolt közönsége ízlésének s a második *Hippolytos*ban harczba vitte az okosságot a szenvedély ellen s ez utóbbinak győzelmét nem élezte ki. A mondát különben készen találta a költő a mythosok világában s maga a mythos valamely természeti jelenségről szóló naiv, képes beszédből származott. Az ember megfigyelte, hogy a Hold elérni vágyakozik a Napot, de a helyett, hogy elérné, mindjobban elmarad tőle, sőt a mint a telt Hold megjelen, a Nap épen eltűnik a tenger árjaiban. A Holdnak egyik melléknevéből a «phaidrá»-ból (= fényes) személynév lett s Hippolytos sem egyéb eredetileg, mint a Napnak egyik mellékneve. Az így alakult monda, mely szerint Phædra, a görög Potifárné, szerelmével üldözi Hippolytost, az szemérmesen fut előle, míg végre egy tengeri szörnyetegtől megbokrosodott paripái — apja kívánsága szerint — halálra hurczolják, különösen Troizénben és Athénben volt elterjedve. Athénben csak síremlékkel, de Troizénben templommal tisztelték a szűz ifjú emlékét: állandó papja volt, ünnepét évenként megülték, szűz leányok kara gyászdalban kesergett a szeplőtlen ifjú, az istenített Hippolytos kora vesztén, a menyasszony pedig egybekelése előtt az ő oltárára tette le áldozatul hajának egy fürtjét. E mythos és e cultus menynyire igazolja Euripidest s a szerelemnek nem hódoló Hippolytost Racinenal és szerelmes Hippolyte-jával szemben!

De lássuk magát a drámát, a második *Hippolytost*, melylyel Euripides Kr. e. 428-ban egyik legfényesebb győzelmét aratta. Troizénben vagyunk; a színtér a királyi palota előtti tért ábrázolja. Jobbra Artemis, balra Aphrodite szobra; hiszen épen e két istennő harcza a cselekvény mozgató eleme. A prologost maga Aphrodite mondja s tudtunkra adja, mi a szándéka. Az ifjú Hippolytos, Theseus

és az amazon Hippolyte fia, megtagadja tőle az őt megillető tiszteletet; csak a szűz Artemisnak szolgál, azzal járja az erdei vad nyomát: ezért még ma lakolnia kell.

Im Theseusnak Amazontól szült fia,
Hippolytos, kit a jó Pittheus nevelt,
— Troizén polgári közzül egyes-egyedül —
Az égiek leghitványabbjának nevez;
Szerelmet és nászágy kéjét megveti;
Phoibos hugát, Zeus leányát, Artemist
Az istenek közt legdicsőbbnek hirdeti
S a zöld erdőben mindig a szűz oldalán
— Bizalmasabban, mint emberhez illenék —
Pusztítja gyors kopókkal a föld vadjait.
Ez nem boszant, oh nem; miért boszantana?
De a mit ellenem vétett Hippolytos,
Azért *ma* meglakol; hisz rég egyengetem
Az útját, kis híján már minden téve van.
Pittheus lakából hogy kiindult egykoron
Athénbe, látni a dicső misterjumot,
Meglátta Phædra, atyjának nemes neje
S a szerelemnek lángja rögtön megkapá
Szivét egész erővel: ezt akartam én! . . .
. . . . . .
Majd hogy Theseus elhagyta Kekrops városát,
Bűnhődve a Pallasfiaknak véreért
S nejével együtt kikötött e partokon
Számkivetése évét itt eltölteni:
Azóta Phædra egyre sorvadoz, szegény
S szerelme ösztökétől verve csak sohajt
Titokban, ám baját nem tudja senki sem.
De nem szabad, hogy e láng így lobogjon el!
Legyen nyilvánvalóvá, Theseus tudja meg,
És ezt az ifjat, ádáz ellenségemet
Megöli atyja átka. Mert a tengerek
Ura, Poseidon tett igéretet neki,
Hogy három vágya, bármi lészen, teljesül.
Phædrának is, dicsően bár, de veszni kell —
Sajnos, de nem veszem szivemre annyira,
Hogy ellenségimet ne büntessem meg úgy,
Egészen úgy, hogy azt mondhassam: így, elég!
De látom ép Theseus fiát, amott közelg
Megtérve a vadászat fáradalmiból,
Hippolytost — most hát e helyről távozom.
Kiséretében a szolgák egész hada
Hymnust rikoltva magasztalja Artemist.
Nem sejti, hogy Hades kapúja nyitva áll
S e napsugár a végső, melyet lát szeme.

Vidám ének zaja közt jő vadásztársaival Hippolytos s mezei virágból kötött koszorúját áhítatos fohászszal teszi le Artemis szobrára:

Fogadd, oh úrnőm, díszedül e koszorút,
Számodra fontam érintetlen, szűz mezőn,

Hová a nyájat sohse hajtja pásztora,
Hová sarló nem ér, csak a méhecske dong
Járván tavaszszal a szent rét virágait.
Szűz tisztaság a kertész, a ki öntözi;
Ki nem tanulta, *természettől* nyerte meg
Minden dologban a józan mérsékletet,
Az szedhet ott virágot, a rossznak tilos.
Oh kedves úrnőm, vedd tehát arany hajad
Ékességéül jámbor kéz ajándokát.
Hisz mindenek közt engem ért a ritka kegy:
Körödben élek és tehozzád szólhatok
És hallom válaszod, habár nem látlak is.
Hadd járjam ekkép éltem útját síromig!

Agg szolgája figyelmezteti, hogy Aphroditének is mutassa be hódolatát, mert hatalmas isten az is, és az istenek épen úgy gyűlölik a fenhéjázást, mint az emberek. Hippolytos nem hajlik a szóra, mint tiszta ifjú, csak messziről köszönti Aphroditét s a palotába megy reggelijét elkölteni; szolgáinak parancsot ad, vakarják fényesre paripáit, mert reggeli után hajtani fog egy derekasat.

Most lép föl a troizéni asszonyokból álló kar, mert meghallották, hogy a földjükön időző Phædrát titkos szenvedés gyötri s három nap óta sem ételt, sem italt nem vett magához. A dajka más cselédek segítségével épen hozza Phædrát nyoszolyáján, mivel a beteg a szabadba kívánkozott. Itt következik drámánk egyik fénypontja, Phædra epedő szerelmének megragadó rajza, e valódi pathologikus tanulmány, minőt Euripides előtt nem vitt színre drámaíró.

PHAEDRA. Támaszszátok fejem, édeseim;
Minden tagom oly bágyadt, elesett.
Fogjátok e lankadt, telt karokat.
Nehéz ez a kendő, nyomja fejem,
Vedd le, hajam had' omoljon alá.
DAJKA. Türelem, lányom! Mért hányod olyan
Hevesen magadat?
Könnyebben is elviseled bajodat
Nyugalommal s lelki erővel;
Szenvedni meg emberi sorsunk.
PHAEDRA. Ah!
Bár csörgedező patak árjaiból
Üde hűvös italt merhetne kezem;
Bár nyughatnám nyárfák töviben
Ledőlve virágos pázsit ölén.
DAJKA. És téged ezért is epeszthet a gond?
Mért vágyol a forrás habjaira?
Közel a palotához bővizü domb,
Könnyü találni tiszta patakra.
PHAEDRA. Ah, vigyetek föl a hegyre, az erdő
Fenyvesi közzé, a hol a csaholó
Vérszomjas ebek
Hada űzi a foltos szarvas-ünőt.

A kopókat, oh istenem, annyira vágynám
Hajszolni, hajítni a thessali kopját
Aranyos fürtim közeléből
Lendítve vasát.
DAJKA. Hagyd abba, fiam!
Nem fogsz ilyen őrületes szavakat
Mások előtt kibocsátani szádon?
PHAEDRA. Oh Artemis, úrnő a sima parton,
Dobogó paripák hangos fövenyén,
Bár ott volnék ama pálya terén,
Zabolázhatnám a venétosi mént.
DAJKA. Megin' így szólasz, ilyen esztelenül?
Majd a hegyekre, a vadak ellen
Csábit a vágyad, majd meg a száraz
Fövenyen hajszolni ohajtod a mént.
Bölcs jós tudná megfejteni azt,
Hogy melyik isten tévelyitett el,
Gyermekem, és zavará meg elméd.
PHAEDRA. És nyomorult! oh mit cselekedtem?
Hova hagytam a józanság utait?
Elvette az isteni átok eszem.
Boldogtalan én!
Anyóka, takard be megint fejemet,
Szégyenlem előbbi beszédeimet.
Takarj be! szememből könny fakadoz,
Arczomra a szégyen pírja borúl.
Eszmélni megint — fájdalmat okoz;
De szörnyű a téboly; legjobb, mielőtt
Ébred lelkünk, elenyészni.
DAJKA. Betakarlak; oh hát rám mikoron
Borúl a halál?
Sokra tanított már a sok élet.
Bölcs mértéket tartson az ember,
Másokkal ha baráti frigyet köt,
Csak fölszínesen, nem hatva velőkig.
Oldódjék könnyen a szív köteléke,
Könnyü legyen tágítni, szorítni.
Egy szív kettőért hogyha busúl,
Súlyos teher az, mint én busulok
Érte keseregve.
Azt mondom, az élet gondját sokasítni
Ártalom inkább, mint gyönyörűség
S az egészségnek megölője a gond.
Legjobb a szerény mérték, s helyes intés:
«Semmit se nagyon!»
Ezt vallják vélem a bölcsek.

A kar most közbeszól s a dajkától részvéttel tudakolja a királyné baját. A dajka nem tud felvilágosítást adni: kutatta a bajnak okát, de hiába. Majd ismét Phædrához fordul, faggatja, mi baja, majd türelmét vesztve így szól:

Tudd meg tehát (aztán légy érzéketlenebb
A zord haboknál), hogy, ha meghalsz, gyermekid
Árúlod el, mert másra száll az ősi trón,

M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Az amazon királyasszonyra esküszöm,
A ki urat szült gyermekidnek: korcs fiú,
De ám nemes érzületű, hisz ismered,
Hippolytos . . .

PHAEDRA. Jaj nékem!

DAJKA. Ez sziven talált?

PHAEDRA. Megölsz, anyó, az égre kérlek, tedd meg azt,
Ne ejtsd ki többet én előttem e nevet.

DAJKA. Lásd, most okos vagy, s gyermekidnek üdveért
Mégsem kívánod éltedet megtartani?

PHAEDRA. Szeretem őket; más vihar szakad reám.

DAJKA. Fiam, remélem, vér kezedre nem tapad?

PHAEDRA. Kezem, az tiszta, lelkemen van folt csupán.

DAJKA. Rossz embered gonosz varázsa ejtheté.

PHAEDRA. Jó emberem tett tönkre vétlent, vétlenül.

DAJKA. Tán Theseus vétett valamit ellened?

PHAEDRA. Csak én ne légyek véle szemben vétkező.

DAJKA. Mily szörnyüség hát az, mi halni készt?

PHAEDRA. Hagyj itt bünömmel, véled szemben nincs bünöm.

DAJKA. Jó szántomból nem, csak te rajtad múlhatik.

PHAEDRA. Mit művelsz! Kényszerítesz s megfogod kezem?

DAJKA. Igen s a térded, el sem is bocsátalak.

. . . . . .

PHAEDRA. Az istenekre, menj s bocsásd el jobbomat.

DAJKA. Nem én, míg meg nem adtad hő kérelmemet.

PHAEDRA. Legyen, meghatja szívem esdeklő szavad.

DAJKA. Úgy hallgatok; most rajtad a beszéd sora.

. . . . . .

PHAEDRA. Mi is az, a mit szerelemnek mondanak?

DAJKA. Legédesebb kéj és legkínzóbb gyötrelem.

PHAEDRA. Az egyikből már bőven kijutott nekem.

DAJKA. Mit mondasz, gyermekem? Szerelmes vagy? kibe?

PHAEDRA. Hogy is hívják az Amazonnak a fiát?

DAJKA. Hippolytos!?

PHAEDRA. Magad nevezted meg, nem én!

DAJKA. Jaj gyermekem, megöltél engem, mit beszélsz?
Oh asszonyok, nem bírom én ki élve ezt,
Nem én soha. Mért látlak, útált napsugár?
Eldoblak, porhüvely s téged, rongy élet, el;
Jőjj oh halál, isten veletek, már nem vagyok.
Im az erény meghódol akaratlan' is
A bűnnek. Kypris már nem istenség csupán,
De még az istenségnél is hatalmasabb:
Elveszti Phædrát, engem és e házat is.

A kar előtt, mely részvétét és baljóslatú aggodalmát fejezi ki, Phædra most igazolni akarja magát, hogy ne lássanak benne közönséges bűnös asszonyt.

Most hagyd kitárnom, lelkem mennyit küszködött.
Ámor nyilát hogy érezém, gondolkodám,
Miként hordozzam tisztesen: kezdtem tehát
Azzal, hogy kínom hallgatással leplezém.

. . . . . .

A másik tervem az volt, hogy ez esztelen
Szerelmet józan észszel még leküzdhetem.

De látva, hogy sehogy se bírok Kyprisen
Győzelmet venni, elhatárzám: meghalok.
Ez a legjobb, ellent ne mondjon senki se!
Mert szép tettel rejtőzködésre nincs okom
S gyalázatomhoz nem kívánnék sok tanút.
Jól tudtam azt, mily szégyen egy ily szenvedély
És ismerém magam, hogy nő vagyok csupán,
Kit oly könnyű megvetni. Hah, átok reá,
A ki először mocskolá be hitvesi
Ágyát más férfival! Pedig nemes család
Leánya volt nemének első szégyene.
Ha a nemesnek tetszik a gyalázatos,
A hitványak szemében szép lesz az, dicső.
Utálom azt is, ki erényt hord ajkain,
Aztán titokban minden rosszat elkövet.
Oh habszülötte Aphrodite, mondd, hogyan
Tud hitvesének a szemébe nézni az,
Hogy' nem remeg, hogy czinkostársi: a homály
S a házfalak beszélni fognak vétkiről?!
Halálom' épen az okozza, kedvesim,
Ne mondhassák, hogy meggyaláztam férjemet
S szülöttimet, nem, nyílt homlokkal, boldogan
Lakjak Athénnek hírneves, szép városát
S pirulniok ne kelljen anyjokért soha.
Mert földre nyomja még a bátor férfit is,
Ha atyja, anyja szégyenét kell tudnia.
Egy van csupán, mi minden élettel fölér:
Az igazságos és szeplőtlen öntudat.
A rosszak álarczát lerántja az idő
S mint ifju lánynak, tükröt tart arczuk elé.
Ezek között ne lásson engem földi szem.

A dajka azonban hamar megalkudott a helyzettel s most ügyes sophismákkal igyekszik Phædrát meggyőzni arról, hogy szerelme nem bűn, sőt ellenkezőleg isteni intézmény, melynek hatalma alól még istenek sem vonhatják ki magukat; gőgös fenhéjázás tehát ellene szegülni. Mikor észre veszi, hogy szavai nem maradtak hatástalanok, készen van tervével. Reményt kelt úrnőjében, hogy kitünő varázsszerével meggyógyítja s reményt egyúttal arra, hogy a szerető szíveket egyesíti. S itt jut el Phædra tragikus bűnének csúcsára: bármily gyanúsak előtte a dajka szavai, nincs ereje, hogy letiltsa a cselekvés, a közbenjárás teréről. Szenvedélye azt reméltetni vele, hogy mielőtt meghalna, még boldog is lehet. Míg a kar Aphrodite végzetes, kárhozatos hatalmáról énekel, a dajka bent a palotában a közvetítő szerepére vállalkozik: tudtára adja Hippolytosnak Phædra szerelmét, de csúfosan felsül. A színen félelem és remény közt hányódó Phædrának megüti fülét a heves szóváltás, melyben Hippolytos galád kerítőnek nevezi a dajkát, majd a színre rohan s Phædrát, kihez az egész darabban egy szava sincs, meg se látva, a közönség felé fordulva hevesen kifakad a gyűlölt női nem ellen.

Hippolytos. Mért is hozád világra, Zeus, a nők nemét?
A férfiakra mért zudítál ily csapást?
Ha emberi nemet vágytál teremteni,
Nem asszonyoktól kellett vón születnie,
Hanem mi férfiak, midőn oltáridon
Aranyt, ezüstöt avvagy érczet áldozunk,
Ennek fejében a letett érték szerint
Kapnánk fiúkat és házunkban nők ne'kül
Lakozva férfiak volnánk és nem rabok.
Nagy rossz az asszony, a bizonyság ez reá:
Ki őket nemzé és nevelte, atyjok ád
Hozományt velök, csakhogy bajától ment legyen.
A férj, ki befogadja a mérges növényt,
Örömmel rak, mint hitvány bábra, czifra díszt
És drága leplek ékességit adja rá:
Minden javát rá tékozolja a bolond . . .
Legjobb, ha hitvesed nem több a semminél
És veszteg űl szent együgyűség bábjaként.
A bölcs nőt gyűlölöm: házamba' ne legyen
Okosabb a nő, mint nőnek illik lennie.
Az okosakba gyakran olt fontorkodást
Aphrodite, míg a korlátolt szelleműt
A ballépéstől butasága óvja meg.
Szobalányt se kell az asszonyhoz bocsátani:
Hadd lakjanak csak néma állatok velök,
Ne légyen egy se, a kihez szót szóljanak
És egy se, a ki kérdésökre válaszol.
Mert a gonosz nők főzik a gaz terveket
És a cselédek a megbízott eszközök.
Ekkép jövél, oh átkozott lény és atyám
Szeplőtlen ágyát kínálgattad énnekem.
Megyek s a forrás szent vizével öblitem
A két fülem'. Pimasz gazember volna az,
Kinek fülét be nem szennyeznék ily szavak.
Tégedet, asszony, most megment becsületem:
Gyanútlanul ha meg nem ejt az esküvés,
Atyámnak ezt most nyomba' mind elmondanám.
E háztul addig, míg meg nem jött Theseus,
Távol leszek s hallgatni fognak ajkaim.
De majd atyámmal visszatérek, lássam azt,
Hogyan néztek szemébe, te és asszonyod.
Arczátlanságodat különben ismerem.
Átkom reátok! Hadd mondják, mást nem tudok:
Nőgyűlöletben én nem ismerek határt;
Hisz rosszaságuk szint' olyan határtalan.
Tanítsátok hát jó erkölcsre őket is,
Vagy hagyjátok üldöznöm őket untalan!

Ezzel Hippolytos eltávozik. Phædra keserű szemrehányásokkal támad a dajkára; hiszen most már halálával sem menti meg becsületét, mert Hippolytos elhireszteli bűnét. Elkergeti szeme elől s kéri a troizéni nőket, esküdjenek meg, hogy senkinek sem szólnak arról, a mit hallottak s a mit láttak. A nők megesküsznek.

PHAEDRA. Köszönöm! meghányva-vetve mindent újolag,
Mentségemül még egy reménysugárt lelék.
Megmenthetem még gyermekim becsületét
S a szenvedésből némi hasznot húzhatok.
Mert a szülői házra szégyent nem hozok
És rút bűnömmel Theseus szeme elé
Nem lépek én, ha ára egy élet csupán.
KAR. Milyen sötét terv az, mely benned megfogant?
PHAEDRA. Hogy meghalok. Miként, azon gondolkodom.
KAR. Bűnös beszéd ez!
PHAEDRA. Nem, feddésed a bünös.
Hisz Aphrodite az, ki engem elveszít;
Hát hadd örüljön, éltem még ma eldobom,
Keserű szerelmem eltipor győzelmesen.
Csakhogy halálom bajt szerez még másnak is,
Erénye polczáról ne nézzen gőgösen
Az én kinomra: ő is osztozzék velem
A bajban, akkor majd szerénységet tanúl.

Az isteni jós-széktől koszorús fővel megtérő Theseust jajveszéklés és gyász várja a palotában. Phædra élettelenül fekszik, nyakán a fojtó hurok. De a megnémult ajkak helyett beszél az írás, melyet Theseus a holtnak kezében talál s melyben Phædra Hippolytost vádolja be mint becsülete elrablóját s halála okozóját. E szörnyű vádat, az ártatlannak aljas rágalmazását többen szemére vetették Euripides Phædrájának. Pedig a dolog lélektanilag teljesen meg van okolva s nemcsak érthető, hanem Phædrát sem teszi megvetésünkre méltóvá. A halálba menő, megvetett szerelem bosszúvágya, a becsületét másképen megvédni nem tudó anya aggodalma s a gyűlölet, melylyé szerelme a nőgyűlölő Hippolytos kifakadásának hallatára átváltozik, némileg igazolja a magában véve utálatos hazugságot. Theseus vakon hisz a vádnak: Poseidontól fia romlását kéri s a maga részéről kimondja rá a számkivetést. Hippolytos hasztalan iparkodik önérzetes védekezésben meggyőzni atyját ártatlanságáról. Phædrát vádolni s így esküjét megszegni nem akarja: szava úgy sem találna hitelre. Az indokolás itt sokkal teljesebb, mint Racinenál, kinél Hippolyte csak atyja iránt való gyöngédségből nem hárítja vissza a vádat Phædrára.

HIPPOLYTOS. Szegény fejem, hová forduljak? Vajh ki nyit
Annak kaput, kit ily bünért itéltek el?
THESEUS. Akad talán, ki befogadja szívesen
A nőgyalázót háza biztos őreül!?
HIPPOLYTOS. Ah, szívemig hat, oh jaj, könnyeket fakaszt,
Hogy ím' gonoszként kell előtted állanom!
THESEUS. Miért nem akkor sirtál s meg nem gondolád,
Hogy bitorolni merted atyád hitvesét?
HIPPOLYTOS. Oh ti falak! Ti adjatok hát hangokat,
S ti légyetek tanúim, hitvány voltam-e.

THESEUS. Szótlan tanúkra nagy-bölcsen hivatkozol.
Nézd művedet: gaz-voltod némán hirdeti.
HIPPOLYTOS. Ah!
Bárcsak magammal szemtől szemben állanék,
Hogy részvevő szem értem könnyet ejtene.
THESEUS. Imádni, persze, jobban szoktad tenmagad',
Mint a szülőket tiszteletben tartani.
HIPPOLYTOS. Szegény anyám! Kínnal mért szültél fattyunak?
Barátimat ne érje ily átok soha!
THESEUS. Szolgák! vigyétek immár! Nem hallátok-é,
Hogy rég' itéltem s száműzéssel büntetem?
HIPPOLYTOS. Majd sírva bánja, a ki hozzám nyúlni mer.
Lelked ha van rá, jőj s taszíts ki hát magad.
THESEUS. Meg is teszem, ha szót azonnal nem fogadsz;
Futásodon nem érez szánalmat szivem.
HIPPOLYTOS. Ugy látom, sorsom eldőlt. Én boldogtalan!
Csak súlyát érzem; hogy mondjam ki, nem tudom.
Legkedvesebb istennőm, Leto gyermeke,
Vadásztársam, te jó barát, el kell tehát
Kerülnöm a dicső Athént. Isten veled,
Erechtheusnak vára! Oh szép Troizén,
Ifjúkorom sok örömének színhelye,
Isten veled! fogadd utolsó búcsuszóm.
Oh jőjetek ti, kedves játszótársaim,
Kisérjetek ki s végyetek tőlem bucsút.
Mert bár atyám ezt nem hiszi: erényesebb
Ifjúra, mint én, nem találhattok sehol.

Alig távozik Hippolytos s alig hangzanak el a karnak részvevő dallamai, föllép egy hirdető és jelenti Hippolytos gyászos esetét.

HIRDETŐ. Theseus királyom, könnyfakasztó hírt hozok
Neked s polgáraidnak, a kik Attikát
Lakják s a troizéni föld határait.
THESEUS. Mi az? Mi történt? Tán váratlan sors-csapás
Sujtotta a két szomszéd város népeit?
HIRDETŐ. Hippolytos, mondhatni, már kiszenvedett,
Habár a napja nem szállt még le teljesen.
THESEUS. Kinek kezétől? Bosszút állt tán egy, kinek,
Miként apjának, meggyalázta hitvesét?
HIRDETŐ. Saját fogatja volt, mi megrontá szegényt
És átkod, a mely a tengernek istenét,
Atyádat hívta fiad ellen bosszúra.
THESEUS. Poseidon isten, hála neked! mily igaz
Atyám vagy, a ki kérésem meghallgatád.
És hogy veszett el? szólj, Dikének kardja mint
Veré le őt, ki tűzhelyem bemocskolá?
HIRDETŐ. Mi ottan álltunk a habvert parthoz közel
S fésültük a lovak sörényét nagy-busan,
Mert hirdető jött és közlé velünk a hírt,
Hogy Hippolytos nem járja országunk' tovább,
Mert száműzé itéletednek szózata.
Jött ő maga s ép azt a gyászt kesergi el
Nekünk a parton; egykorú bajtársinak
Egész csapatja jött kíséretül vele.

Végtére így szólt, abba hagyván a panaszt:
«Miért sirok? Követnem kell atyám szavát.
Hát rajta, szolgák, fogjátok be lovaim,
Számomra többé e város nem létezik!»
E szóra nyomban minden ember sietett
És gyorsabban, mint mondható, urunk előtt
Befogva állott, fölszerelve a kocsi.
A párkányról a gyeplőt kézbe kapja most,
Belé illeszti a talpakba lábait
S az égre tárva két kezét így esdekelt:
«Tovább ne éljek, oh Zeus, ha rossz vagyok!
De veszszek el bár vagy lássak még napsugárt,
Atyám érezze, mily méltatlan' bánt velem.»
Kezébe vette e szavakkal ostorát
S nagyot suhintott; mink, cselédek, jó urunk
Gyalog követtük, a fogat két oldalán
Argos felé, az epidaurosi uton.
Ekképen egy magános helyre érkezénk
A tengerpartra — túl e föld határain —
Mely a saróni tengeröblöt öleli.
Hát tompa morgás hangzik a föld mélyiből
A mennydörgésnél jobban megreszkettető.
Fülök' hegyezték s fölmeresztgeték fejök'
A paripák, mi meg reszketve kémlelők,
Honnan jön a hang? Hát a habvert part felé
Tekintve órjás nagy hullámot lát szemünk
Az égre tornyosúlni, a mely elfödé
Szemünk elől a nagy skeiróni szirteket,
Elfödte Isthmost és Asklepios fokát.
Majd még nagyobbra nőtt s erős zúgás között
Fölhányva-túrva tajtékzó hullámait
A parthoz ért, hol a négyes fogat haladt.
A mint a parthoz ütközött s megtört a hab,
Egy vad bikát tett partra, rémes egy csodát:
Bőgésivel megtelt a sziklás partvidék
S ijesztve zengett vissza. Ez látványnak is
Oly rémítő volt, hogy szemünk nem birta el.
A négy csikót vad rémület szállotta meg;
Uram, ki jártas a hajtás fogásiban
S ért a lovakhoz, megrántá gyeplőjöket
És húzta hátra, mint hajós az evezőt,
És rajta csüggve teste szinte megfeszült.
De a lovak vadúl harapva a vasat
Száguldanak, sem a kormányos vas keze
Nem fékezé meg többé, sem gyeplő s iga.
Már most, a mint a pázsitos mező felé
Irányozá a vad futást kormányosuk,
Elébe vágva ott termett a szörnyeteg,
Úgyhogy ijedten hőkölt vissza a fogat;
S a hogy dühödten a sziklák felé ragadt,
Szép-csendesen nyomon követte a bika
Mindaddig, a míg a sziklához csaphatá
A kerekét és a kocsit felforgatá.
Szörnyű zavar lett; a letört kerékagyak
És lőcsrudak csak úgy repültek szerteszét.

Szegény urunkat a gyeplőnek szárai
Eloldhatatlan' ráfonódva vonszolák,
És drága szép fejét a szikla verdesé,
Horzsolta húsát. Így kiáltott rémesen:
«Hahó, ti kanczák! Hiszen én neveltelek,
Ne öljetek meg! Ah, atyámnak átka ez!
A legjobb embert senki sem jő menteni?»
Sokan akartuk, ámde lassúbb lábaink
Nem érheték el. Ekkor — nem tudom, hogyan —
A kötelék megoldódott s ő ott maradt.
Még lélegzik, de nem sokáig húzza már.
A paripák s a rémítő vad szörnyeteg
Eltünt a sziklás földön, nem tudom, hova?
Cseléd vagyok csak a házadban, oh uram,
De nem hitetné vélem azt el senkisem,
Hogy rossz ember lehetne a te gyermeked,
Ha mindjárt minden asszony felkötné magát
És váddal írnák Ida erdejét tele,
Mert jól tudom, milyen derék, jó ember ő.

KAR. Oh jaj, a sorsnak új csapása teljesült,
A végzet ellen hajh! menekvés nincs sehol.

THESEUS. Imént örültem a hírnek, mert gyűlölöm
A gazt, ki így járt; most az istenfélelem
Meghatja lelkem: mégis csak fiam vala!
Nem örülök hát, bár busúlni sem tudok.

HIRDETŐ. És most elődbe hozzuk a boldogtalant,
Vagy mit tegyünk, hogy megnyerjük tetszésedet?
Gondold meg! Ám ha én tanácsot adhatok:
Ne légy kegyetlen szánandó fiad iránt.

THESEUS. Hozzátok elő, hadd nézzek a szemébe hát
S ő, ki tagadta, hogy bitorlá ágyamat,
Ismerje el most, isten ujja mint itélt.

De Theseus nem sokáig maradhat nyugodt abbeli hitében, hogy igazságosan itélt. Maga Artemis istennő adja tudtára fia ártatlanságát, neje bűnét és az ő borzasztó tévedését, melyet csak az ment, hogy akaratlanúl követte el s az egész Aphrodite bosszúműve volt. Az összeroncsolt Hippolytost atyja szeme elé hozzák s a halálra sérült ifjú szívtépő keservben panaszolja rettentő kínjait. Artemis, ki láthatatlanúl van jelen, részvéttel szól hozzá:

Oh mily nyomorba sülyedél boldogtalan!
Nemes szíved volt életednek végzete.

HIPPOLYTOS. Ah!
Mily istenillat leng körül! Kínomban is
Megérzém és testem úgy megenyhüle![1]
Úgy-é, hogy itt van az én istennőm, Artemis?

ARTEMIS. Itt van, barátom, istennőd, kit úgy szeretsz.

HIPPOLYTOS. Látsz engem, úrnőm, látod mily bajban vagyok?

ARTEMIS. Látom s szeretnék sírni, csakhogy nem szabad.

[1] Itt a pogány Euripides nemcsak Racinet, hanem önmagát is fölülmúlta.

HIPPOLYTOS. Vadászbajtársad, hű szolgád, lásd, oda van!
ARTEMIS. Bizony oda, de kedves vagy holtodban is.
HIPPOLYTOS. Jó gyeplütartód, a ki őrzé képedet
ARTEMIS. A csalfa Kypris, az koholta ezt a cselt.
HIPPOLYTOS. Ah! ez az isten hát az, a ki tönkre tett!
ARTEMIS. Nem tiszteléd, ezért erényed' gyűlölé.
HIPPOLYTOS. Értem s ezért hármunkat vert le egymaga.
ARTEMIS. Téged, atyádat s harmadiknak hitvesét.
HIPPOLYTOS És így atyámnak sorsát is sirathatom.
ARTEMIS. Ez istenasszony cselszövénye rászedé.
HIPPOLYTOS. Szegény atyám, be nagy csapást mért rá a sors!
THESEUS. Irtóztatót, már élni sincs kedvem, fiam!
HIPPOLYTOS. Magamnál jobban szánlak tévedésedért.
THESEUS. Bárcsak helyetted én halhatnék meg, fiam.
HIPPOLYTOS. Atyád, Poseidon gyászt adott ajándokúl.
THESEUS. Olyan kívánság ajkaimra mért jöve?!
HIPPOLYTOS. Úgy is megöltél volna, úgy felbőszülél.
THESEUS. Az isten elhomályosítá lelkemet.
HIPPOLYTOS. Ah!
Az ember átka mért nem foghat istenen?
ARTEMIS. Hagyd el, mert nem maradhat megtorlatlan' az
A sírba' sem, hogy Aphrodite bosszuja
Nemes szived s jámborságod jutalmaúl
Kérlelhetetlen dühvel így lesujtva rád.
Majd én az én kezemmel és e nyillal itt,
Mely czélt nem téveszt, állok bosszut egykoron
Megölve azt, kit a földön legjobban szeret.
Szegény barátom, szenvedésidért neked
Troizénben fő-fő tisztességet juttatok.
A szűz leány, ha esküvőre megy, neked
Áldozza fürtjét és a késő korban is
Gyászolva űlnek emlékedre ünnepet.
És a leányok ajkiról majd zeng a dal
S Phaedra szerelmét, mely irántad lángola,
A feledés homálya nem borítja el.
Vedd most fiad, ősz Aegeusnak gyermeke,
Vedd karjaidba és öleld magadhoz őt;
Hisz' akaratlan' okoztad vesztét, és ha egy
Isten kivánja, vétni embernek szabad.
Te se gyűlöld, tanácslom, Hippolytosom,
Szegény atyádat! veszned mért kellett, tudod.
Isten veled! halottat látnom nem szabad,
Halál fuvalma megfertőztetné szemem,
S immár közel van, úgy látom, hozzád a vég.
HIPPOLYTOS. Élj boldogúl és menj, oh boldog szűzleány!
Hosszú frigyünket könnyű megszakítanod!
Atyámnak, íme, nyujtom békejobbomat,
Hisz megfogadtam máskor is mindig szavad.
Oh jaj, szememre már reá borúl az éj!
Támaszsz, atyám s fektesd le szépen testemet.
THESEUS. Jaj, gyermekem, szegény atyáddal mit teszel?
HIPPOLYTOS. Ez a halál! Már nyílni látom ajtaját.
THESEUS. És engem itt hagysz s bűn súlyát a lelkemen?
HIPPOLYTOS. A gyilkosság vádjától én fölmentelek.
THESEUS. Igen? Fölmentesz a vérontás szennyitől?
HIPPOLYTOS. A nyílvető szűz Artemisra esküszöm.

THESEUS. Oh mily nemes vagy, jó fiam, atyád iránt!
HIPPOLYTOS. Adjon az ég több ily nemes fiat neked.
THESEUS. Te jó, te tiszta, téged elveszíl selek?
HIPPOLYTOS. Isten veled, oh jó atyám, isten veled!
THESEUS. Fiam, ne hagyj el, küzd erősen harczodat.
HIPPOLYTOS. Megküzdtem immár, im atyám, már meghalok!
Takard be gyorsan egy lepellel arczomat.
THESEUS. Dicső Athén s Pelopsnak ősi földje te,
Mily férfiut veszíttek! Én, boldogtalan!
Bosszúd, oh Kypris, gyászos emlék lesz nekem.
KAR. Váratlanul ért mindünket e bús,
E közös siralom.
Sok szemből omol, mint zápor, a könny;
Mert hogyha a főbbeket éri csapás,
Jobban meghatja szivünket.

Ime tehát, az ember csak bábja a halhatatlanok szeszélyes játékának. Keserű pessimismus, annak a fölvilágosult kornak pessimismusa, melyben a világfájdalom első költője, Euripides, élt s mely a földi bajokat, az ártatlanok szenvedéseit nem tudta megegyeztetni az isteni igazságba vetett hittel. Az ártatlan ifjúnak, ki szerelemről hallani sem akar, a szerelem áldozatává kell lennie. Ennek a gondolatnak adott a költő plastikus kifejezést, midőn Aphroditét tette a dráma mozgatójává. Pedig ő maga nem hit benne, de a nép hitét bátran fölhasználhatta s drámaibb hatást ért el vele, mint elvont elmélkedésekkel ért volna el. Hippolytos Aphroditét sérti meg s Aphrodite által kell vesznie. Aphrodite a népnek isten, a költőnek természeti törvény. Hippolytos ember létére tökéletes, tehát nem való a földre. De veszte egyúttal megdicsőülés: halála után vallásos tisztelet tárgya lesz s egy isten, a tisztaság istennője, Artemis esküszik bosszút haláláért. A mai kor, mely átlag Euripidesnél is hitetlenebb, nem találja meg ebben a kívánatos megoldást, ámbár Ibsennek nem egy darabja semmivel sem nyújt kielégítőbb megnyugtatást. Ezért meddő annak vitatása, vajon jogosult-e dramaturgiai szempontból, vajon igazán tragikus-e az ártatlan Hippolytosnak gyászos vége? Az úgynevezett «tragikai vétségről» való elméletet az újabb æsthetika nem tartja fönn a maga merevségében s a «költői igazságszolgáltatás» elméleti követelménye is kezd a múzeumi polczokra vándorolni. A dráma az élet tükre; az életben pedig — ki tagadná? — sok az igazságtalanság. Vak volna az a költő, a ki ezt nem akarná meglátni. «Nemes szived volt életednek végzete!» — hányszor elmondhatjuk ezt ma is!

*

ELNÖKI BESZÉD
CSENGERI JÁNOS SZÉKFOGLALÓ RENDES TAGHOZ.

Beöthy Zsoltól.

Kedves társunk!

A Kisfaludy-Társaság körében nem ma találkoztunk először önnel, mikor mindnyájunk örömére társunknak köszönthetjük. Több mint tíz évvel ezelőtt dicséretett aratott Goethe *Iphigeniá*-jának, a hellen költői szellem harmad virágzása legfényesebb alkotásának szép fordításával, majd jutalmat Aeschylos *Oreszteiá*-jának művészi átültetésével. Buzgó és sikeres munkásságában azzal a legigazibb és legmélyebb szeretettel csüggött eszményén, a klasszikai költészet hallhatatlan emlékein, mely a szeretet tárgya iránt mindenekben lángot gyújtani törekszik. Míg az iskola tanító munkáját a költői lélek lelkesedésével végezte, az irodalom mezején a költő föladatát összekapcsolta a tanítóéval. A «Tiberis s Ilissas szép leánya» hítta útjára önt is. A legfényesebb szellemek hívatott tolmácsaként jelenik meg most közöttünk: Homér és Aeschylus, Tibullus és Catullus fordításaival. Mint a szentek glóriájának a fénye sugarakat áraszt hódolati képeiken azokra is, kik hű és hő szívvel áldoznak előttük: az ön költői áldozatának és munkás pályájának is ily tisztesség jut osztályrészeül szemeinkben. Kérjük, segítse Társaságunkat annak a nagy feladatának megoldásában, hogy nemzetünk költői szellemét érje és hassa át és fejlessze minden idők legnagyobbjainak lelke. Ezzel a kéréssel és szíves üdvözletünkkel nyujtom át, alapszabályaink értelmében, tagsági oklevelét.

III.

PETRARCA SZÜLETÉSÉNEK HATSZÁZADIK ÉVFORDULÓJA.

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉD.

Beöthy Zsoltól.

Az 1904 május 25-iki ülésen.

Tisztelt Társaság!

Petrarcával az emberi művelődésbe új szellem költözött: a feltámasztott klasszikai műveltség szelleme, mely az emberiség életének külső és belső képére szinte megmérhetetlen befolyással volt. Ezt a szellemet Itália nagy hagyományai, az olasz természet lelkessége és ízlése, egyéni hajlamai és sorsa benne fejlesztették először az alakuló új világnak hatalmas, sugalló erejévé. Mindjárt Dante után, kiben az ó-kori klasszikusoknak első nagy versenytársát szüli meg a keresztyén emberiség, megérkezik első hivatott mesterök, Petrarca, hogy egész műveltségöket visszahódítsa korának és a következő időknek. Az új műveltség lelke, mely emberi voltunk szabad fejlődésében, az életnek, természetnek, egyéniségnek értékelésében új utat tör s mohó elragadtatással keresi a szellem fényét: a középkor világát aránylag gyorsan és könnyen győzi le. Egy heves összeütközésökről Petrarcától magától értesülünk. Johanna királyné nápolyi udvarában áll a békekövetnek küldött nagy tudományú, klasszikus műveltségű, finom ízlésű humanista elé egész zordon felfogásával, erkölcsi konokságával és erőszakos nyerseségével egy magyar barát, a franciskánus Róbert képében. Petrarca diplomácziai küldetését meghiusította; de az új szellem hamar úrrá lett a magyar föld élesebb, nyersebb levegőjében is, sőt egyik legdicsőbb fészkét Mátyás alatt épen itt rakta meg. Petrarca közvetett és közvetetlen hatásának nyomai: a klasszikai ideálokat feltámasztó és tolmácsoló humanistáé s a *Canzoniere* édes panaszainak dalosáé, végigkisérik egész irodalmunkat. Az ő lelkesedése volt első forrása a mi klasszikai tanulmányainknak is, melyek a római történetírók, szónokok és költők képzeletével egész a mult század első évtizedeiig nemzeti ideáljainkat szolgálták. Költői érzései és eszményei pedig hány költőnket ihlették Valter és Griseldis együgyű

mesemondójától kezdve Bessenyeiig, Kármánig, Csokonaiig és Kisfaludy Sándorig. Lelkünk vizsgáló elemzésében, a természet szépségének és lelkességének gondolatában, a jogaiért küzdő szív keserves hullámzásának rajzában, a magány boldogságának komoly varázsában hány magyar költő léleknek volt mestere, maga vagy Rousseauval karöltve, az ő remeteségében született Himfy-dalokig s Csokonainak a magyar részvétlenség kietlenében született *Magányosságáig*, mely a *Vita solitariának* egyik legköltőibb visszhangja.

Hálás megemlékezésünk, születése hatszázados fordulójának emlékezetére rendelt mai ülésünk tegyen bizonyságot a felől, hogy ha késeiek és kicsinyek vagyunk is, elmondhatjuk, a mit a pistojai szegény nép vallott magáról Fortiguerra emlékoszlopán: nem feledkezünk meg jótevőinkről.

PETRARCA EMLÉKEZETE.

Radó Antaltól.

Felolvasta a 1904 május 25-iki ülésen.

Mióta szerencsém van e társaság kötelékébe tartozni, harmadszor ér a kitüntető megbizás, hogy e helyen egy nagy olasz költő emlékének áldozzak. Először 1895-ben, midőn Tasso születésének háromszázados évfordulóján fejezhettem ki hódolatunkat a «Megszabadított Jeruzsálem» énekese iránt, másodszor 1901-ben, midőn évi közgyűlésünkön Dante Isteni Színjátéka keletkezésének emlékünnepét ültük, és harmadszor ma, midőn Petrarca nagy alakja elébe teszem le társaságunk koszorúját abból az alkalomból, hogy ez év nyarán, julius 20-án lesz 600 esztendeje, hogy Laura dalnoka meglátta a napvilágot. Arra a nagy nemzeti ünnepre, melyet e napon Petrarca szülővárosa, a csöndes Arezzo fog megülni, az egész művelt világ el fogja küldeni képviseletét; illő, hogy oda meneszszük üdvözletünket mi is, e társaság, mely a magyar szellemi életben, megalakulásától fogva mindenha legelől járt abban a nemes törekvésben, hogy a külföld szellemi óriásait átplántálja hozzánk is, ismertesse őket, megszólaltassa rhythmusaikat hazai nyelvünkön. Petrarca is — ha nem is teljesen, de legalább költői munkája jelentősebb része — ezelőtt mintegy húsz esztendővel e társaság czége alatt jelenhetett meg magyarul; összes szerelmi szonettjeit én ültettem át, a nagy és nehéz vállalkozásra bizonyára nem eléggé edzett erővel, de legalább hézagot pótolva. Igaz, hogy Petrarca költői munkájának még igen nagy része maradt lefordíttatlanul; magából a Dalos Könyvből még át kellene ültetni a balladákat, a madrigálokat, a sestinákat és főleg a canzonékat, aztán a Trionfi négy allegorikus költeményét. Latin költeményei közül is érdemes volna átültetnünk legalább a legfontosabbakat, valaminthogy nagyszámú levelei közül is igen sok van olyan, melynek nem volna szabad hiányoznia a mi irodalmunkból sem. Hisz Petrarca világirodalmi jelentősége ép annyira sarkallik az ő olasz liráján, mint

latin irodalmi munkásságán, azon, hogy ő nyitja meg az újkort, ő az atyja a műveltség újjászületésének, a renaissance-nak. Nagy elődje, Dante, ha minden idők számára költött is, mégis a középkor fia volt, és legnagyobb alkotása, a Divina Commedia, minden izében a középkor érzésének és tudásának jellegét hordja magán, sőt nagysága is épen abban gyökerezik, hogy ezt a kort, mely már akkor végét járta, oly csodálatos tökéletességgel birta visszatükröztetni. Dante e mellett egymagában áll, mint a tenger hullámai közül kiemelkedő sziklakő; ő sem hazájában, sem egyebütt iskolát nem teremtett, nem is teremthetett, míg Petrarca jóformán irányt szabott az emberi szellem fejlődésének és az egész renaissance-koron végig ott láthatni keze nyomát.

A két nagy férfiú élete folyása is merőben ellentétes. Dante korán megizlelte az élet minden keserűségét; szegényen, hontalanul kell bolyongania, megizlelve, «milyen sótalan a mások kenyere és milyen nehéz ösvény fel- és lejárni a gazdagok lépcsőin.» Petrarcát kora ifjuságától ölébe kapta a szerencse, elárasztotta dicsőséggel, elárasztotta gazdagsággal; egészséges testébe egészséges lélek költözött, mely az élet apró-cseprő bajain könnyen felülemelkedett, és hosszú, verőfényes életnek alkonyán, 72 éves korában hunyta le szemeit, a maga telkén, a maga hajlékában, hirtelen jött könnyű halállal szenderülve jobblétre.

Ő is Toscana fia volt, mint Dante. Ugyanabban az okiratban, melylyel a flórenczi Signoria hazátlanná tette Dantét, az igazságtalanul elitéltek sorában ott volt Ser Petracco is, költőnk atyja, a ki Flórenczben városi jegyzői hivatalt viselt. A Petracco név körülbelül ugyanaz, a mi a Petőfi atyjáé, Petrovics. Ez érdekes névrokonság már feltünt a mi nagy szabadságlantosunknak is, a ki egyik versében meg is emlékezik róla:

Hisz Petrarca és Petőfi
Félig-meddig már rokon.

Ser Petracco ugyanabban az időben, a melyben Dante, 1302-ben elmenekült családostul Arezzóba, egy másik toscanai városba, a hol mialatt várta a visszatérés engedélyét, 1304 julius 20 án megszületett fia, Ferencz. Alig volt a gyermek féléves, Petracco elküldte családját egy Flórencz közelében, Incisában levő mezei lakába, ő maga pedig, kinek még nem volt szabad flórenczi területre lépnie, Pisában látott kereset után. Petrarca tehát, ha nem is Flórencz földjén született, de azon töltötte gyermekkora első éveit, ott tanulta meg anyanyelvét. 1312-ben Petracco a családját is Pisába hivatta, miután pedig itt

nem jól folyt dolga, övéivel együtt a pápák akkori székhelyére, Avignonba tette át lakását; majd innen is, a város drágasága miatt, az Avignon melletti kis Carpentras-ba költöztette az övéit. Egy ideig itt nevelkedett Francesco, de már 15 éves korában elment a közeli montpellieri egyetemre, majd pedig Bolognába, hogy apja kívánsága szerint jogot tanuljon. 21 éves volt, mikor szülei meghaltak s ekkor az egyházi pályára lépett.

Az avignoni előkelő társaság hamar észrevette az elegánsul öltözködő ifjú poétát, talán már egyik-másik versét is mutogatták egymásnak, sőt annyira kedvezett neki a szerencse, hogy a pápai udvar egyik legfényesb származású tagja, a vele körülbelül egykorú Giacomo Colonna, a hatalmas római Colonnák sarja, megtisztelte igaz barátságával is. Az ő révén nyerte később az egész hatalmas család pártfogását, melynek egész életén át nagyon sok anyagi és erkölcsi hasznát látta.

Ez időre — 1327-re — esik Petrarca megismerése azzal a nővel, a kit Canzoniere-jében megénekelt, és a kit Laurának nevezett. E nőhöz irta összes szerelmi verseit, erről zengett akkor is, mikor az már halva volt. Hogy ki volt Petrarca Laurája, azt úgy látszik már a költő életében is hiába találgatták. Hisz már Petrarca egy jó barátja, Colonna Jakab lombezi püspök is azzal gyanusította, hogy az az egész szerelmi regény csak a világ megtévesztésére szánt költött dolog. Petrarca e vád ellen védekezett ugyan, de csak általánosságokra szorítkozva, és Laurát, a ki pedig ekkor már halva volt, meg nem nevezve. Egy philosophiai művében, a «De contemptu mundi» című̈ben is beszél szerelméről, hölgyét szinte isteni jelenségnek tüntetve fel, és fennen dicsőítve «víhatatlan és szilárd» erényét. Aztán ott van a milanói Ambrosiana híres Virgil-Codexe is, mely valamikor Petrarcáé volt és a melyben a költő sajátkezüleg jegyezte fel Laurával való első találkozásának keltét.

Mindezek ellenére már korán akadtak olyanok, kik egyáltalában tagadták, hogy Laura valaha élt volna. A mult század végén De Sade abbé egy számos igazoló okmánynyal fölszerelt könyvében azt bizonygatta, hogy Laura családneve de Noves volt, hogy 1307-ben születve, 1325-ben ment nőül de Sade Hugó avignoni nemeshez, és 1348-ban esett áldozatul a pestisnek, huszonhárom évi házasság után, melyből 11, mond tizenegy gyermeke származott. Ezt aztán el is fogadták az irodalomtörténészek, mint kétségbe vonhatatlan bizonyosságot. De mindjobban szaporodtak a De Sade okoskodása ellen felmerült aggályok, melyeket végre Bartoli 1884-ben megjelent Petrarca-életrajzában oly meggyőzően csoportosított s annyi újabb érvvel is

erősített, hogy Laura kilétét tekintve — ma ismét bizonytalanságban vagyunk.

E meddő irodalmi viták talán meg sem indultak volna, ha a költő szerelmét nem a tudós búvár, hanem kissé a költő szemével is nézték volna. Ezt tette legújabban az olaszok egyik legrokonszenvesebb lirikusa, Zendrini, a ki egy «Petrarca e Laura» című gyönyörű tanulmányában szerintem mindenben fején találta a szeget. A költő, szól, nem azzal a hűséggel adja elő szerelme külső körülményeit, mintha történetet írna: ezt is, azt is módosítja, itt elhallgat valamit, ott valami toldással ékesbíti tárgyát. Már maga az a föltevés is hibás, hogy Petrarca hölgyét valóban Laurának hítták. Még ma is ritka az olyan költő, a ki kedvesét dalaiban is igazi nevén nevezné, főkép hogyha nem tehette nejévé; a provençaloknál pedig a név titokban tartása szinte kötelező volt. Mért higyük hát, hogy Petrarca, a ki oly sokban követte a troubadour-költészetet, a ki nyilvánvalóan azért nem nevezte meg prózájában sem hölgye családnevét, mert nem akarta dobra ütni: azzal könnyítette volna a találgatást, hogy annak keresztnevét megtartotta?

Semmi okunk sincs kételkedni abban, hogy Petrarca valóban szerelmes volt egy nőbe, a kit nem vehetett feleségül, s hogy ez a nő a magától Petrarcától följegyzett évben meg is halt. De viszont semmi sem áll útjában annak a feltevésnek sem, hogy Petrarca e szerelmi történetet maga alakította át, képzelete gazdagságával, azzá a szerelmi regénynyé, mely a Canzoniere dalaiban el van beszélve. Ki fogja készpénznek venni, hogy a költő még szerelme huszadik évében is szinte a halál leheletét érzi, ha Laurája elfordul tőle? Ki lesz oly naiv, hogy higyjen e sok jajongásnak, melylyel oly furcsa ellentétben van a költő annyi levele, a hol dicsekszik jó egészségével? Valóban különös, mennyi hévvel tiltakoznak Petrarca némely bírálói amaz állítás ellen, hogy a költő mégsem olvadt fel annyira szerelmében, mint a hogy énekli! Mintha bizony a költő, a ki egyszer szeretett, már nem bírna többé egy árva szerelmi dalt sem pengetni, mihelyt nagy szenvedélye kihűlt! Mintha bizony a költő művészete nem ép abban állana, hogy bele tudja magát képzelni minden oly érzelembe, mely már egyszer megrezegtette szivét, sőt mi több, gyakran még az olyanba is, melyet még őmaga soha sem tapasztalt!

S ezért könnyen belenyugodhatunk abba, hogy nem ismerjük a «Canzoniere» Laurájának, hogy úgy mondjuk, «modell»-jét; bízvást beérhetjük azzal, hogy ismerjük az e modell után készített alakot.

Az ifjú szerelmi dalnok sorsa csakhamar fényesre fordult, mint-

hogy Colonna bibornok házába fogadta és minden anyagi gondtól megmentette. Így aztán az életkedvtől duzzadó fiatal ember vigan élte világát a mindennemű élvezetet bőven kináló pápai székvárosban. Másfelől kedveztek e viszonyok irodalmi működésének is, melyre sehol több ösztönzést, sehol fogékonyabb környezetet nem találhatott volna. A pápát körülvevő egyházi férfiak közt számos nagytudományú ember akadt, kiktől a fiatal clericus sokat tanulhatott, s az udvar egész levegője olyan volt, hogy mindenki, ki belejutott, megtanulta a világot magasabb szempontokból nézni, áttekintést nyerve a kor összes politikai és társadalmi törekvései fölött.

Miután három évet töltött a hatalmas bibornok házában, «a ki vele szemben nem mint ura, hanem mint atyja, nem is mint atyja, hanem mint szerető testvére viselkedett»: úgy látszik, a bibornoktól kapott költséggel hosszabb útra indult, Párison át Németországba. Természetes, hogy efféle utazás abban az időben nem volt kis dolog; kényszerítő szükség nélkül ritka ember vállalkozott ilyesmire, és Petrarca talán a legelső volt, a ki idegen országot járt be, tisztán azért, hogy «világot lásson». Ő volt a legelső, a ki «úti rajzokat» írt, számot adva honn maradt mæcenásának a tapasztaltakról, sőt mi több, írt még egy afféle utazási kézikönyvet is, a minők nélkül ma senkisem mozdul ki hazájából. E kis dolgokban is, mint sok nagyban, jogot váltott a «legelső modern ember» epithetonjára.

1335. januárjában megkapta a lombezi kanonokságot, első egyházi javadalmát. Ez időben már majdnem tiz év óta irogatta a latin és olasz verseket; neve mind ösmertebbé lett, s így esett, hogy az említett esztendőben a Scaligerek és Correggiok egy Avignonba jött követsége őt kérte meg, hogy a consistorium előtt szónokuk legyen. Ily megbizás később is sürűen jutott neki, s így azt a renaissance-kori divatot, hogy diplomácziai küldetések szónokaiul humanisták szerepeltek, szintén ő vele kezdték meg.

A következő évben is olyasmibe fogott Petrarca, a mi a középkorban senkinek sem jutott eszébe: megmászta az Avignontól mintegy öt mérföldnyire levő Mont Ventoux-t. A tourista-sport mai hősei tán megmosolyogják e nem éppen nyaktörő vállalkozást — a Mont Ventoux alig 2000 méter magas — de Petrarca útja mégis igen nevezetes. Úgy maga az út, mint annak eleven leirása egy egész modern érzelem kifolyásai: a természeti szépségek önmagokért való szeretetének, a festői tájékokért való rajongásnak, mely nem néz semmi fáradalmat, csakhogy kielégítést nyerjen. Ez út eszméjét Petrarca Liviusból vette, a ki szerint maczedoniai Fülöp megmászta Thessalia legmagasabb hegyét, a mons Haemust. Mint ebben, úgy élete nagyobb

terveiben és tetteiben is klasszikus példák inspirálták. Ezekből fakadt bizonyára vidám életkedve is, mely öregkora küszöbéig folyton harczban állott a vallástól belé oltott aszkéta törekvéseivel. A Mont Ventoux-n is vele van szent Ágoston Confessióinak könyve, melyet kinyitva, véletlenül arra a passzusra tévednek szemei, a mely korholja az embereket, hogy elmennek nézni a hegyek magaslatait és a tengerek hullámait, de saját lelköket nem tartják méltónak a megfigyelésre. Döbbenve olvassa e sorokat és a javulás terveibe merülten tér vissza a hegyről. Ám azért e lelki hányódása nem szünt meg; hite még szilárd volt, de mégsem bírt uralomra vergődni benne; ez állapottól csak egy lépésnyire volt a renaissance-kor egy másik jellemző vonása: a vallásos kétkedés, sőt a közömbösség.

Attól fogva, hogy anyagi tekintetben mind függetlenebb lett, Petrarca már csak közbe-közbe és mindig csak rövid ideig tartózkodott Avignonban. Részint, mert terhére voltak az ottani társadalmi élet sokféle kötelességei, részint mert igazán szerette a szabad ter mészetet, részint mert az utazás emlékei nagyra szították munkakedvét és a falusi csöndben többet vélt dolgozhatni, mint a városban: áttette lakóhelyét az Avignon közelében levő, idillikus vidékű Vauclusebe, a hol ezentúl kisebb-nagyobb félbeszakításokkal tizenhat esztendeig tartózkodott, dalaival híressé téve a Sorgue-forrásnak partjait.

Itt, egyszerű mezei lakában írta Petrarca levelei igen nagy részét is, itt kezdte írni «Africa» czímű latin époszát, melylyel a halhatatlanságot vélte kiérdemelni, itt születtek meg latin eklogái, itt írta meg a «magános élet» dicsőitését, («De vita solitaria») itt néhány egyéb latin értekezését is. Hogy író ember visszavonuljon a város zajából egy kis villába, hogy ott nyugodtan alkothasson: ebben ma senki feltünő dolgot nem lát; Petrarca idejében ez valami egészen szokatlan volt, a mire az egész középkorban nem akadt példa.

Az Avignonban való megtelepülése utáni esztendőben nagy öröm érte Petrarcát: összeköttetésbe lépett Róbert nápolyi királylyal, százada egyik legkiválóbb uralkodójával, a ki, Provence grófja lévén, Petrarcát is alattvalói közé sorozhatta. A tudománykedvelő fejedelem hírét vette Petrarca latin verseinek, és maga is kontárkodván a poézisben, egyik költeményét — Martell Károly leányának, Klementinának, síriratát — elküldte neki, mondjon róla itéletet. Petrarca ily nagy megtiszteltetésre természetesen csak néhány bókkal válaszolhatott: a dicséret kissé túlontúl fellengős volt, de hát számba kell vennünk Petrarca lelkesedését magán azon a tényen, hogy egy hatalmas király őt, az egyszerű poétát, a flórenczi nótárius fiát, válasz-

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

totta birájául! Ama nagy szerep, mely a renaissance-korban a fejedelmek bőkezű mæcenáskodásának jutott, a Róbert király és Petrarca közti, később mind melegebbé vált viszonyban találta első példaképét.

Róbert királynak volt része költőnk életének egyik legjelentősebb mozzanatában is: abban t. i., hogy a mit a középkorban senki sem ért el, őt Rómában, a Capitoliumon koszorúzták költővé. Kereste e kitüntetést, fáradozott érte, kissé «intrikált» is, hogy megkapja — ebben is, véghetetlen ambiciójában, dicsvágyában messzire elütvén a középkor poétáitól, a kik legtöbbnyire még nevöket sem biggyesztették versök alá. Két helyen is «dolgoztatott» abban az irány ban, hogy ajánlják fel neki a költői koszorút: Párisban és Rómában. S az ügyesen folytatott tárgyalások mindkét hely en czélhoz vezettek mert 1340. szeptember 1-én Petrarca a párisi egyetemtől és a római senatustól is megkapta a várva várt meghívást. Természetes, hogy Róma koszorúját fogadta el, melynek kieszközlésében Róbert királynak volt legnagyobb része. Petrarca azzal mutatta ki hálaját, hogy Rómába menetele előtt elment Nápolyba, hogy az öreg királylyal megvizsgáltassa magát, méltó-e a koszorúra. Hogy miképpen folyt ez a különös vizsgálat, nincs följegyezve; tény az, hogy a király három napig társalgott a költővel, s aztán egy bibor köpenyt ajándékozva neki a koronázási szertartásra, útnak bocsátá Róma felé. 1341. husvétvasárnapján ment itt végbe a nagy cerimónia, melynek folyamában egy senator fejére illesztette a «*lauro*»-t (borostyánlomb), római ifjak Petrarcának az örök városról írt latin verseit szavalták, maga a költő pedig nagy latin beszédben mondott hálát a kitüntetésért.

Két évvel később megint visszatért Nápolyba. 1343 januárjában meghalt ugyanis Róbert király és koronája Johannára, a mi Endre herczegünk nejére szállott, a ki helyett, huszonöt éves koráig egy kormánytanácsnak kellett volna vezetnie az állam ügyeit. De az udvari cselszövények megbolygattak minden rendet, előkészítve azt a sötét tragédiát, melynek később az ifjú magyar herczeg lett áldozatává. A pápa, mint a két Sziczilia legfőbb hűbérura, aggódva látta e bonyodalmakat és Petrarca személyében követet küldött Nápolyba, hogy a mennyire lehet, vessen véget a zavaroknak. A költő amaz év októberében ért küldetése czéljához, s nemsokára jelentést is tett a nápolyi viszonyokról. Leveleiben mély gyűlölettel szól az ottani magyar párt felől, valóságos ördögnek festve Endre herczeg hű emberét, a ferenczrendi Róbert barátot. Ő, a művelt, a síma olasz, szinte undorral nézte a szókimondó, nyers, szigorú erkölcsű papot, a ki úgy látszik minden hatalmat magához ragadott volt. Petrarcával is nagyon kurtán bánhatott el; az «Africa» költője cseppet sem imponált neki

s ez aztán leveleiben el is halmozta czifránál-czifrább epithetonokkal. Diplomácziai küldetése így teljesen eredménytelenül végződött, ha csak azt nem veszszük eredménynek, hogy Johanna kinevezte udvari káplánjának, s ő kedvetlenül indult visszafelé.

1350-ben ismét Rómába készült, s útközben meglátogatta, életében legelőször, atyja szülővárosát, Flórenczet is. Itt találkozott első ízben egyik legnagyobb követőjével, Boccaccióval, a ki úgy nézett rá, mint egy félistenre. Imádattal szólott minden munkájáról, még a leggyengébbekről is, pártját fogta minden támadás ellenében, kéziratokat másolt számára, és végre közbenjárt abban is, hogy Flórencz városa felajánlotta a költőnek az atyjától elkobzott javak visszaadását. Ő maga ment a Rómából azalatt már visszatért Petrarcához, hogy mint a Signoria követe ezt tudtára adja s egyúttal meghívja a flórenczi főiskola igazgatójának. De Petrarca nem fogadta el sem ezt a hivatalt, sem az apostoli titkárságot, melyet a következő, 1351-dik évben ajánlott fel neki a curia. Ismét kiment vauclusei remeteségébe, melyet csak két évi tartózkodás után hagyott el, ezúttal végképpen. Szive visszavonta Olaszországba, s itt töltötte élete huszonegy utolsó évét.

Leghosszabb ideig — nyolcz esztendeig — Milanóban lakott, a hol a kényuraskodó Viscontiak halmozták el kegyeikkel. Hivatalt nálok sem vállalt, nem is lakott az udvarban, hanem messzi, a város végén, de azért szívesen megírt egy-egy diplomácziai iratot, s néhanéha elment követségi szónoknak is egy-egy szomszéd tartományba. Némelyek azt irták, hogy milanói működése közben egyszer Nagy Lajos királyunk előtt is megjelent, Velencze részéről kérve békeszerződést, s az állítólag ez alkalommal elmondott beszédét Mircse János magyarul is kiadta; de ez adat merőben téves, és még a kevés kritikával szerkesztett 1544-iki bázeli Petrarca-kiadás is e szónoklatot azon művek közé sorozza, «quae falso autori attribuntur», melyek hibásan tulajdoníttatnak a szerzőnek.

Petrarca talán élete végeig Milanóban maradt volna, ha az 1361-ben pusztító dögvész el nem űzi onnan. Paduába menekült előle, de minthogy a baj itt is terjedni kezdett, 1362-ben vissza akart menni Vauclusebe. De az akkori háborús idők meggátolták terve végrehajtását, s így arra szánta magát, hogy a szerinte a pestistől nem fenyegetett Velenczében települjön meg. De itt sem volt maradása; 1362-től 1370-ig egyre váltogatta tartózkodó helyét, majd Páduában, majd Milanóban, majd Páviában, majd ismét Velenczében időzve. Végre 1370-ben a Pádua melletti kis Arquában huzódott meg, s itt töltötte élete hátralévő négy esztendejét, leánya és veje körében, műveit rendezgetve, javítgatva, a félbenhagyottakat lehetőleg

befejezve. Itt is érte halála 1374 julius 20-án; a mint mondják, könyvei fölé hajolva találták élettelenül.

Így folytak napjai a flórenczi nótárius fiának, a ki már életében annyi dicsőséget szerzett, a mennyi a világirodalomban vajmi keveseknek jutott osztályrészül. Pápák, császárok, királyok és herczegek halmozták el nagyrabecsülésük jeleivel, és egy szegény iskolamester bejárta fél Olaszországot, hogy csókolhassa köntöse szegélyét; már férfikora virágjában, harminczhetedik évében világra szóló ünneplés tárgya volt Róma Capitoliumán, s a szerencse, az anyagi jólét s az egészség is csak ritkán hagyták el egész halála napjáig. Az utókor sokban módosította azt az itéletet, melyet százada róla mondott; de szereplése nagy fontosságát ma talán még inkább elismerik, mint akkor, midőn még nem tekinthették át annak összes hatásait.

Petrarca, tudjuk, első sorban mint szerelmi költő él az utókor emlékezetében, mint ilyent emlegetjük mi magyarok is leggyakrabban, főkép annál az igen közeli kapocsnál fogva, a mely a Canzoniere-t hozzácsatolja a magyar Szerelmi költészet egyik legbájosabb termékéhez, Himfy szerelmeihez. Azt a hatást, a melyet a Canzoniere Kisfaludy Sándor lirájára gyakorolt, eléggé bőven és részletesen kifejtette egy érdemes magyar buvár, Rényi Rezső, s azért erre most ki nem terjeszkedem. Csak annyit akarok megjegyezni, hogy Kisfaludy Sándor, ha kölcsön is vett egyes képeket, egyes fordulatokat nagy elődjétől, ép olyan eredeti maradt, a milyen eredeti volt ez maga, mindamellett, hogy a régi toscanai és provencei lirából számos kölcsönvétele van kiderítve; sőt merném mondani, hogy Petrarca sokkal többet köszönhet előzőinek, mint a mennyit Kisfaludy Sándor Petrarcának. De valamint ez apróbb kölcsönvételek nem csökkentik Petrarca újításának érdemét, Kisfaludy Sándort is tősgyökeres, eredeti egyéniségű magyar lirikusnak kell mondanunk, ha külsőségekben akárhányszor emlékeztet is avignoni mintaképére.

Azt mondtam, Petrarca ujító volt. Igenis, az ő dalos könyve óriási változást jelent a szerelem megéneklésében. A középkori költészet nyerseségei után, melyek, habár enyhítve, átszivárogtak a troubadourok lirájába is, a hol szintén nagyobbára az érzéki vágyódás hangja csendült meg, s a Petrarca előtti toscanai poétáknak a másik szélsőségbe csapó poézise után, a mely a nőt szinte istenasszonynyá tette és oltárra helyezte: Petrarca új mesgyére lépett, lehozva az istennőt a földre. Az ő Laurája nem úszik rózsaszin felhőkben, hanem lent jár a gyepen, le is ül a forrásmenti fák alá, sőt még egészen földi módon kaczérkodik is imádójával: egyszer sűrű fátyollal takarja arczát, egyszer elveszti keztyüjét, melyet a

költő megtalál és nem akar neki visszaadni, egyszer összezördül, máskor kibékül vele. Szóval a Petrarca kedvese húsból és vérből van, él és mozog; szeszélyes szép asszony, a ki úgy látszik kedvét leli az állhatatos udvarlóban, de egy mosolynál, egy nyájas üdvözlésnél, egy pár jó szónál többet alig enged neki. Hogy valaki ilyennek fesse hölgyét, hogy így egyénítse szerelme tárgyát, az Dante Beatrice-ja után ép oly merész újítás volt, mint a milyen közönséges dolog mai napság.

De Petrarca nemcsak szerelme tárgyát egyéníti; elmélyed a saját lelke, saját érzése és gondolatai búvárlatába is. Szerelmét nem rajzolja azokban az általánosságokban, melyek a régibb toscanai lira költőinél már csak folyton ismétlődő sablonokká váltak; ő tudja, hogy nincsen az emberi szív történetének egyetlen olyan vonása, egyetlen olyan képe sem, melyet a költő meg ne örökíthetne, s ezért végtelenül sok új hangot vitt bele lirájába. Azóta persze mindezeket ezerszer és ezerszer utánozták, s a mi Petrarcában új volt, nekünk talán már kopottnak és banálisnak látszik. A patak partján üldögélő leány, a kinek aranyos fürtjeivel a szellő enyeleg: kit lepne meg ma már ez a kép? Vagy ki találná új ötletnek, ha a költő ama berekben szeretne meghalni, a hol hölgyével néhány boldog perczet töltött? A szerelem psychologiai rajzának e gazdagításait igazában csak az birja méltányolni, a ki Petrarca korának szempontjára helyezkedik. Más olvasó könnyen láthat elcsépelt frázist ott, a hol a legmerészebb új formákat kellene csodálnia, és könnyen találhatja egyhangúnak azt a 366 verset, melyekben annyi, a mai izlés előtt idegenszerű szó- és gondolatjáték halmozódik. Könnyen fogja egyhangúnak találni főleg az, a ki nem olvashatja eredetiben e költeményeket, és csak tetemesen megcsorbítva, vagy talán egész elhalványodva látja Petrarca szerelmi lirájának azt a rendkívüli erényét, mely az olasz olvasóval minden fogyatkozást elfeledtet: a formaszépséget, sőt formatökélyt.

Az olasz költői nyelvet, mely Danténél erővel teljes, de még kissé érdes, Petrarca tette oly véghetetlen lágygyá, oly dallamossá, a minő lett. Faragcsálta a szókat; keresgélte a minél csengőbbeket, minél hangzatosabbakat; a durvább kifejezéseket, melyek még az Isteni Színjátékban nem egyszer előfordulnak, világért sem vette volna tollára; az elegancziára, a símaságra törekedett; zenei füle volt és csudálatos módon bírta fejleszteni az olasz nyelv zenei elemeit; az ő verselő technikájából vonták le az olasz verstan szabályait, melyek még ma is élnek; ép úgy a hogy él az ő nyelve is, mely nem avult el, míg a Dantéé igen. Milyen édes muzsika például az a szép canzone, mely így kezdődik:

Chiare, fresche e dolci acque,
Ove le belle membra
Pose colei, cha sola a me per donna . . .

Kell-e érteni, mit jelentenek e szók, hogy elbűvöljön melódiájuk? Igen, Petrarca a forma művésze volt, s talán azért birt jobban hatni nemzetére, mint Dante, a ki pedig tartalmasságra, mélységre annyira felette áll. Az olasz nép jellemében van, hogy a külső formák szépsége inkább megragadja, mint az eszmei tartalom. Ennek köszönhette Petrarca óriási hatását korára, ennek, hogy századokon át az ő nyomdokaiban járt az olasz lira. S e formai szépséget, mely örök értéket ád Petrarca szerelmi dalainak, talán a kelleténél nyomatékosabban kell ma kiemelnünk nekünk magyaroknak, kik sajnálattal látjuk, hogy e részben nálunk a legutóbbi időben bizonyos hanyatlás vehető észre.

Épen az a csodálatos formaérzék, mely Petrarca szerelmi lirájában megragad bennünket, épen az tette őt a latin költészet bámulójává, épen ez úton lett legnevezetesebb ujjáélesztője a hellén-római szellemnek, atyja a humanizmusnak. Már ifjú korában szinte kéjelgett a virgiliusi hexameterek zenéjében, s ott, a hol mások csak a bölcseséget, a jelképi mezbe öltöztetett tudást keresték, ő meglátta a formai szépséget s azt iparkodott utánozni. Minél inkább belemélyedt az ókori remekművek tanulmányozásába, annál inkább lelkesült azon kulturáért, mely azokat létrehozta, s annál lángolóbb buzgalommal törekedett e lelkesedést másokba is átplántálni. Kötetekre megy azoknak a latin műveknek száma, melyeket ő bányászott ki levéltárak zúgaiból, a hol az ő fáradozása nélkül bizony végkép elpenészedtek és szétfoszladoztak volna. Ő járt legelől a görög irodalom megismerésében és ismertetésében is, s az ő munkája folytán került Itáliába a legelső Homér-példány, az ő ösztönzése folytán létesült az Ilias első latin fordítása. De talán még áldásosabb volt az a tevékenysége, melyet a középkori tudományos mozgalmakkal szemben kifejtett. A scholastikus neveken nyargalódzó bölcselkedésnek ő volt leghevesebb ostorozója, s még kíméletlenebbül támadta meg a csillagjósok és alchymisták világcsaló mesterkedéseit. Az akkor még vak sötétben tapogatódzó és babonákkal gyógyító orvosokat valódi szenvedélylyel üldözte, egy vastag könyvet is írva tisztán az ő szélhámosságaikról. Megvetette az akkoriban az egyetemeken előadott jogtudományi tanokat is, melyekben a casuistica csűrés-csavarásai uralkodtak, és végre ő volt az, a ki a középkornak csak Aristotelest dicsőítő filozófiájával szemben legelőször kezdte hangoztatni a Plato nevét.

A vallás dolgában is féllábbal kilépett a középkorból. Nem mintha igazuk volna azoknak, a kik már skeptikust akartak benne látni, de megvetette a scholastikát, mely előtt még Dante annyi áhitattal borult le, s irataiban vajmi kevés nyoma van a középkor csodáinak, látomásainak, szentjeinek, eretnekjeinek és a pokol sokféle borzalmának, melyek annyira megtöltötték Dante képzeletét.

De ha Petrarcát szeretik az «első modern ember»-nek hívni, ezt legelső sorban másnak köszönheti, mint az eddig elmondottaknak. Köszönheti annak, hogy míg a középkorban tömegek, társadalmi osztályok, rendek, czéhek voltak a szellemi élet kifejezői, s a kiemelkedő egyének — Voigt szava szerint — csak képviselői voltak annak a rendszernek, melynek közepén állottak: addig ő különvált a sorból s érvényesítve az ő hatalmas egyéniségét, vezére lett századának, vezére oly irányban, melyben az ő nélküle nem haladt volna előre.

Egyetlen író sem kutatta addig énjét oly aprólékos megfigyeléssel, mint ő; egyetlenegy sem adott magának számot szive minden dobbanásáról, agya minden ötletéről; egyetlenegy sem tette művészete föladatává az emberi lélek analysisét. Először Petrarca volt az, a ki föltárta olvasói előtt egész lelki életét, a ki egyik munkájában, a «De contemptu mundi» czíműben, magamagával folytatott párbeszédet érzés- és gondolatvilága egész köréről. Ettől már csak egy lépés kellett addig a fokig, melyen a költő nemcsak a maga, hanem a mások lelkét is mintegy bonczolókés alá veszi. S azért Petrarcában kell látnunk mintegy első képviselőjét annak a nagy különbségnek, mely a modern és az antik világ irodalmát egymástól elválasztja: hogy t. i. a lelki élet rajzában amaz messzire fölötte áll emennek.

Bizonyára az ó-korért való lelkesedésből sarjadzott Petrarcának az az érzelme is, a mely harmadik tényezője volt az ő nagyságának: hazaszeretete. Már tíz éves korában messzevetődve Itáliából, a pápák akkori székhelyére, Avignonba: onnan a távolból nem az a városi hazafiság, nem az a helyi lelkesedés nőtt benne nagyra, mely még Dantéban is uralkodó volt; ő az egész Itáliát tekintette hazájának, s szive minden dobbanása az egésznek nagyságát áhította, az egésznek dicsőségét kivánta újra teremteni. Ő volt az első, a ki Rómában nemcsak az apostolok és a mártirok megszentelte falakat látta, hanem áhítattal állt meg a pogány romok düledékei előtt is, rendre nézegetve az oszlopokat és szobrokat, a csarnokokat és diadaliveket, visszasóvárogva a régi nagy időket. S életének az volt a legnagyobb boldogsága, hogy épen Rómában a Capitoliumon koszorúzták költővé.

Az ő politikai ideálja nem az volt, a mi Dantéé; míg ez beérte volna azzal, hogy a német császár állítsa helyre a régi római

imperiumot, addig Petrarca nem akart idegent az országban. Hatalmasan csengő szózattal énekelt erről abban az «Italia mia» kezdetű canzonéban, mely mintegy hymnusává lett az olasz népnek; az olasz egységért vívott hosszú harczokon véges-végig harsogott a költő riasztója, hogy Itália fiai szüntessék a belviszályt és űzzék ki az országból az idegent.

«Che fan quì tante pellegrine spade?»

«Mit keres itt ennyi idegen szablya?» kérdezte a német zsoldosokat uraló kényuraktól és köztársaságoktól. «Nemes latin vér, kiáltotta, rázd le magadról ez átkos terhet!»

Hivatkozik az ősi vitézségre, mely szembe fog szállani az idegen ádázsággal:

«. . . S rövid lesz a tusa,
Mivel a régi hős erény
Nincs halva még az olaszok szivében.»

Méltóság és erő, az egyszerűségében is fenség, minden egyesül e költeményében a nyelv és a verselés utólérhetetlen szépségeivel, hogy azt az olasz irodalom egyik legszebb hazafias versévé avassák. Mikor Cola di Rienzi megpróbálta helyreállítani a régi római köztársaságot, valóra váltva olyasmit, a mi Petrarcának is régi ábrándképe volt: szinte rajongó imádattal írta hozzá buzdító leveleit, prózában és versben, latinul és olaszul, nem törődve azzal sem, hogy a néptribun harczai az ő jóltevői, a római Colonna nemzetség ellen is irányulnak.. Nem gondolt semmi másra, csak arra a fényes utópiára, hogy Olaszország ismét nagy lesz és hatalmas, mint volt, és elzengette második politikai énekét, a «*Spirto gentil*»-t, melyből annyi időn át merített lelkesedést az olasz nép az idegenek elleni harczaiban.

Hosszú évszázadok sötétsége után Petrarcában szólalt meg először a tiszta olasz hazafiság heve. Méltán mondhatta el magáról: «Ifjúkorom óta annyira szerettem Itáliát, a mennyire kortársaim közül senki»; Olaszországban akart élni és meghalni, az olasz föld nézésével soha sem bírt jóllakni, és fennen hirdette, hogy nincsen ország, melyet hozzá lehetne hasonlítani; elmondja a föld legboldogabb, leghíresebb, legszebb részének, az egyetlenegynek, melyet semmi baj sem bántana, melynek semmi java sem hiányoznék, ha megvolna békéje. Ez a békétlenség, a testvérgyilkos harczok e folytonossága legnagyobb gyötrelem szívének; leveleiben száz meg száz helyen fakad ki e szörnyű belviszályok ellen, a költő és szónok hatalmas erejével áhítva a nagy, a szabad, a hatalmas Olaszországot, a mely

egységes és egyetértő, a mely erény és bölcseség dolgában újra tanítója az egész világnak. Kevés fenségesebb hangja van a hazaszeretetnek, mint egyik latin levelének az a passzusa, a hol Róma pusztulásától rettegve így kiált fel: «Roma enim lacerata, qualis Italiæ status? Italia deformata, qualis mea vita futura est?» «Ha Rómát összesebzik, milyen lesz Olaszország sorsa? Ha Olaszországot elektelenítik, milyen lesz az én életem?» E hazafiúi csüggedéstől sugallott sorok, melyekhez igen sok hasonlót fűzhetnénk, visszhangzanak most legtöbbször Olaszországban, midőn Petrarca emlékét készül ünnepelni. És végig tekintve e nagy fia pályafutásán, habozva áll a nemzet a kérdés előtt, kit magasztaljon inkább: Petrarcát, a szerelem énekesét, az olasz nyelv zenéjének remeklő művészét, vagy Petrarcát, a humanista műveltség apostolát, a sötét középkor annyi tévhitének ostorozóját, az újkor úttörőjét, az első modern embert, vagy Petrarcát, a hazafit, a ki elsőnek fujta meg az ébresztőt az idegenek ellen, a kiknek uralmát csak hatszázados harcz után birta megtörni az egygyé lett Itália.

Ki volt nagyobb, meddő kutatni; de mégis: boldog az a nemzet, mely ily kérdéseket vethet fel maga előtt, ilyen ünnepeken ilyen férfiakra emlékezve, a kik nemcsak az ő dicsősége, hanem a nagy világ mesterei is, s a kiknek ünneplésekor nemzetek gyűlnek egybe szent helyekre, hogy elfeledve mindent, a mi őket elválasztja, összeforrjanak a genius imádatában.

AREZZÓI EMLÉKEK.

(Jelentés a Petrarca-ünnepről.)

HEGEDÜS ISTVÁNTÓL.

Felolvasta az 1904. szeptember 28-iki ülésen.

Megjelent újra és szerette szülőföldjét fölkereste. Mint 554 évvel ezelőtt ünnepeltetve, megkoszorúzva, fény, pompa közepette vonult be Arezzóba az élő Petrarca: most szellemalakja jelent meg; mert ha egy nép megidézi nagyjait igaz hittel, odaadó lelkesedéssel a megdicsőültek honából: élő hitem, hogy megjelennek és átvonulnak a lelkeken.

Előbb az ő kedves magányát, Vaucluset kereste föl és ott az ünneplő *felibri*-k hódolatát látta, hódolatát hallotta hozzá méltó költő: Mistral ajkáról a halhatatlan Laura iránt. A vauclusei ünnep az olasz és franczia nemzet ölelkezésének ünnepe volt. Az olasz kormány képviselőjét, Pinchiát testvéri szeretettel fogadták. Mistrallal élén vonult ki az egész társaság a Petrarca forrásához és koszoruzta meg a marseillaise hangjai mellett a Laura szobrát, melyet a felibrik egyik jeles tagja *Clovis Hugues* asszony alkotott. És mily gyöngéd, megható figyelem volt báró *Guilibert*től, hogy ő a Laura kertjéből kapott egy borostyán ágat és Arezzóban: az ünnepélyes megnyitás ünnepén, melyen az olasz király képviseletében, a turini gróf is jelen volt, programmon kívül, mint egy meglepetésül, a gondosan megőrzött borostyánágat lelkes beszéd mellett átadta az ünnepi bizottság elnökének, Gamurrininak, kérve őt, hogy azzal koszorúzza meg a költőnek az nap leleplezett emléktábláját. Ép ily kedves meglepetést szerzett a tudományos kongresszus összes ülésének, befejezésekor a franczia közoktatási miniszter Chaumié képviseletében megjelent Cabadé, egy szellemes élénk véralkatú ember. Midőn a kongresszust az elnök bezárni készült, egy rögtönzött sonettel állott elé. Érdekes volt látnom e költemény keletkezését. Cabadé mellettem ült. Még csak papirosa sem volt. Elkérte tőlem az egyik ünnepi füzetet és

ennek üres lapjára az én czeruzámmal írta a sikerült költeményt, melyet a *Patria* jul. 28-iki száma közölt. A kongresszus befejezéséhez úgy illett e vers befejezése, mely így hangzik:

Tempus edax rerum, mindent megemésztesz,
A márvány istenek s hősök érezék ezt,
Mindent összetörsz te, minden lesz puszta rom.
De ha a szív-mélyből édes panasz tör ki
Elveszhet ám minden, elveszhet a többi,
De elbűvöl ma is ez a szép fájdalom.

Ezt a pár jelenetet csak annak jellemzésére hoztam föl, hogy mily önkéntes, mily közvetlen volt ez ünnep hangulata.

Hangulatba sodorta a lelket már maga a város külszine is. Mint Róma, dombtetőre hág Arezzó is. A tetőn van a székesegyház, ott a községháza, ott a prefettura. A vasuttól vezet a *Guido di Monaco út* az Umberto térre, mely a társas élet középpontja. A firenzei Fantappié czég az ünneprendező bizottság egyik elmés tagjának, Tavanti mérnöknek terve szerint diszítette föl ez utat.

Két felől nagy kandelaberek, melyekre félárboczra feszített zászlók voltak erősítve, minden zászlón egy-egy nagy alakja Arezzo multjának. A híres Guido di Monacon kezdve, ki a modern zene föltalálója volt, történészek, festők, tudósok, technikusok arczképei álltak sorba. A XIV. század stilje, szelleme uralkodott.

Ha megjelent Petrarca szellemalakja, a régi kedves környezetben érzé magát. A zászlósor végén, a diadaliv közepén tündökölt az *Italia mia*, az olasz *Szózat* e pár sora:

A drága fészek áll előttem,
Mely oly gyöngéden ápolt engemet? [1]

[1] Álljon itt e gyönyörű versszak:

Non è questo il terren ch'i 'toccai pria?
Non è questo 'l mio nido,
Ove nutrito fui si dolcemente?
Non è questo la patria in ch'io mi fido,
Madre benigna pia,
Che copre l'uno l'altro mio parente.

Kisértsem meg e gyönyörű helyet magyarul visszaadni:

Nem itt e földön jártam mint gyerek?
A drága fészek áll előttem,
Mely oly gyengéden ápolt engemet?
Nem téged látlak édes szülőföldem
És nem anyám keblét érintem-é
Mely két szülém szent hamvát elfedé?

A szellemi hősök sora közt végig menve: az *Italia mia*: az első hő fohász az egységes Olaszországhoz fülünkbe cseng. Az olasz lapok vezérczikkeinek alaphangja is ez volt. Az öreg Carducci, Olaszország koszorús költője, kit az elsők közt hívtak meg, hogy ugyan ő emlékezzék meg Petrarcáról, mint ő tartotta a legszebb emlékbeszédet 1874-ben Petrarca halálozásának ötszázadik évfordulóján, ugyane hangot üté meg a sír mellett és ez rezdült végig ma is a sziveken. Ez az a hang, melyről oly igazi bensőséggel és szónoki ihlettel mondá Orlando, az olasz közoktatásügyi miniszter ünnepi beszédében:

«Hazaszeretet ihletése adta Dante ajkaira e panaszt: *Ahi serva Italia!* és Petrarcat is ez ihlette a reménytelen elegia irására, mely így kezdődik:

Italia mia, benché il parler sia indarno . . . de ime, alig lobogtatja a Marius emlékét, alig idézi föl Cæsar szellemét, az elegia a nemes latin vérhez fordul, lelkes izgatásba csap és harczi riadóvá változik.»

Orlando beszéde nem sablon-beszéd: egy szabad, egy lelkes nemzet ünnepi hangulatát nem elkopott szónoki szólamok alakjában, de Petrarca műveinek tanulmányozása alatt szerzett igaz átérzésre valló becsülettel fejezte ki.

A Petrarca egyéniségének problemáit: a középkor hagyományait, korának politikai ábrándjait, a kielégíthetetlen lélek ellenmondásait, tusáit, a pogány és keresztyén világnézet közti ellentétekben mozgó írói pálya változó fölfogását, szerelmének mystikus vonásait, de közvetlen hevét és lángját, a gondolkodó előtt megnyilt új távlatokat és a formatökély kultusát oly vonásokkal rajzolá a fölavató nagy ünnepen, a nagyhatásu politeama minden zugát betöltő lelkes közönség előtt, hogy a Petrarca-tudósok ép oly elragadtatással hallgathatták, mint az avatatlan hallgatók. Az én magyar szívem földobbant arra a gondolatra hogy az olasz szózat már ötszáz év előtt rázta föl e népet és ihleté meg az egységes haza eszméjével. Minő megdicsőülés, igazi theofaniája az eszmének, hogy ma az egységes Olaszország kultuszminisztere az olasz egység valósulását hirdetve fejezte ki hódolatát Petrarcanak, kiről Carducci állítá, *hogy ő a legolaszabb korának olaszai közt.*

Ez olasz egység érzése átcsap az irredentismus expansiv kitörésébe is, mint a megnyitó ünnepen Triest képviselője iránt tomboló lelkesedésben nyilatkozott.

Petrarca is álmodott egy birodalmat, melynek szép kertje Italia; de azért Italia volt a szép föld, melyet «a tenger és az Alpok környeznek»: szeretetének, imádatának középpontja . . . Szerencsésnek

találtam a Kisfaludy Társaság átiratában ép e helyet, mely az Alpoktól és tengertől övezett Italiát apostrofálta. E levél, melyet a mi szeretve tisztelt másodelnökünk dr. Berzeviczy Albert tisztelt meg aláírásával, mély hatást tett, mit közvetlenül volt alkalmam tapasztalni. Van szerencsém az arezzói *L'Apennino* jul. 20-iki számát mellékelni, melyben e levél egész terjedelmében megjelent. Midőn *gróf Gubernatis*, a kongressus főtitkára, ki szellemes formában magát a római *clamator*nak nevezé, ki rendre mutatta be a kongresszus nehány tagját, abban a megtisztelésben részesített, hogy engem is bemutatott, mint azon nagy magyar nemzet képviselőjét, melynek bajnok fiai részt vettek az olasz szabadságharczban, én társaságunk átiratának ép e helyét idézhettem Italia üdvözlésére és hálás köszönetem nyilvánításának nyomatékot adtam azzal, hogy kiemeltem, hogy Társaságunk már szentelt ünnepet Petrarca emlékének és az olasz közoktatási miniszter előtt hangoztattam azt a mély érdeklődést, melylyel a mi közoktatási miniszterünk az irodalom iránt viseltetik. A Társaságunk által rendezett ünnep fölemlítését ő fensége a turini gróf is nagy örömmel hallotta és elismerését fejezte ki az általános fogadás alkalmával.

De térjek rá magára a kongresszusra. Mintegy hetven tag iratkozott be rendesen, köztük egy pár európai hírű Petrarca barát, mint Hortis Triestből, kit elnöknek választottak és Pierre Nolhac Franczia-országból, ki a legnagyobb tiszteletben részesült és midőn a programm szerint külön választott két külön napra tervezett hazaiak és külföldiek kongresszusa egyesült, az egésznek elnöke lett.

A tervezet jól volt kigondolva. Az olasz tudósok külön kongresszusának valóban szép és nagy feladata volt: előkészíteni Petrarca kiadását. E kongresszust maga Orlando vezette be egy előadással, melyben értesítette a tudósokat, hogy előkerült a Casanatenze egyik codexének kötése alkalmával két hártya lap, melyen Petrarca töredékeket találtak és egy szöveg egybehasonlítás nyomát. Az összehasonlító másoló szeme előtt a vaticani 7196. sz. Codex lebegett. A miniszter e kártyalapok fölfedezőit, Giorgi Ignácz és Siccardi professzorokat megbizta a további tanulmányozással.

E jelentés illett a kongresszus tudományos feladatának bevezetéséhez. Orlando ünnepi beszédében is oly kijelentést tett, mely csak elismerést érdemel. Kijelenté, hogy szégyenkezve lépett volna a szószékre, ha a kormány nevében ki nem jelenthetné, hogy az olasz törvényhozás az ő javaslatára Petrarca összes műveinek kiadására 1904—5-iki költségvetési éven kezdve évi 8000 lirát szavazott meg és ugyan e törvény keretében az Arezzóban fölállítandó emlékszoborra két évre osztva 60,000 lirát vettek föl.

Így az arezzói Petrarca ünnep egyuttal nagy irodalmi eseménynyé vált.

A hazai és külföldi tudósok kongresszusa — mint említém — együttes ülésben végezte feladatát. Az *Academia Petrarchesca*-ban a beküldött értekezések egész halmaza feküdt az elnöki asztalon. Egyes előadások voltakép csak az illető füzet bemutatására szorítkoztak. Felette érdekes volt Attilio Hortis elnök két előadása, melyek szintén csak rövid jelentés alakját vették föl. A triesti Rossetti-féle gyűjtemény iconografikus ereklyéit külön díszes kiadásba foglalva mutatta be. A Laura és Petrarca arczképei, a Trionfok illustraziói, melyeknek szerzőjéül Mantegnat gyanítá. Ugyan ő, mint igen érdekes titkot közölte, hogy tizenhét Corvinát fedezett föl az Academia Petrarchesca egyik tagja, ki azonban még meg akarja őrizni az incognitot.

Képzelhetni e felfedezés hatását én reám. Ki is fejeztem forró óhajtásomat, hogy Hortis mielőbb teljes tudományos készültségét áldozza rá az új Corvinák földerítésére.

Petrarca kiadásánál első sorban számba jöhető codexekről nagy tudománynyal tartott előadást Salvadori, egy igen érdekes és idealis szépségü pap, ki az általa tüzetesen tanulmányozott codexek palæografiai jelleméről szabadon, minden jegyzet nélkül beszélt és felhivta a figyelmet az Academia irodahelyiségében kiállított fényképekre, melyek e codexek palæografiai jellemét kitüntetik. Nolhac is jelentést tett arról, hogy a Bibliothèque Nationale-ban talált Petrarca-codexek alapján készült Cochin kiadni Petrarca két bölcselmi értekezését.

Szóltak a Laura-kérdésről egy angol: Stander Londonból szapora olasz kiejtéssel, majdnem hadarva, védelmezve Petrarca erkölcsi hirnevét, melyet az angol irodalomban megtámadtak. Erről a kérdésről szólt Gubernatis is. A kérdés ma is kérdésnek maradt.

Kedves volt Martinengo Evelyn grófnő előadása Petrarcának a Garda tó melletti tartózkodásáról. Lelkes beszédet tartott Della Vedova Petrarcáról, mint geografusról és Guilibert az Aix en Provence akademia örökös titkára két Petrarca-ünnepről, mely lefolyt a Povenceben 1804. és 1874-ben. Ekkor jutottam én is szóhoz. A programmhoz hiven írtam meg *Petrarca Magyarországon* cz. rövid értekezésemet latin nyelven [1] melyet van szerencsém magyar fordításban bemutatni:

Üdvözlégy, te ó szép anyaföld te, a földnek a gyöngye! E szavakkal üdvözölte hazáját az a halhatatlan férfiú, kinek emlékezetét

[1] Eredeti latin szövegét lásd e jelentés után.

ünnepeljük e fényes gyülekezetben, én is e szavakkal üdvözlöm Itáliát az irodalmi ujjászületés szülőföldjét.

Engedtessék meg nekem, hogy ugyan azon nyelven tegyem ezt, melyet Petrarca a század szellemétől ihletve felibe becsült a köznyelvnek, pedig azt ugyan ő páratlan művészettel hangoztatta édes zöngelmű lantján.

A két arczu Janus hatalmával rendelkezett. A jövendő számára tört utat, midőn a nemzeti irodalom dús termésü magvát szórta szét, és ugyan ő útat nyitott, mely a régi kor dicsőséges emlékeibe vezetve nem csak honát, hanem az összes nemzeteket hihetetlen mértékben gazdagította. Ő hivta össze a menekülő Muzsákat. A Muzsák visszahozták a régi nyelvet, életre hivták a régi kor lelkét. Ugyanebből a forrásból merítettünk mindnyájan epedő szomjuságtól üzetve. Az alak-szépség bűvölete alatt állva, új életet kezdettünk. Ugyanabban az évben született Guarinus, melyben Petrarca elhunyt, az a Guarinus, kinek iskoláját a magyarok is látogatták, kik között Janus Pannonius, egyike a XV. század első rangú költőinek, érczénél maradandóbb emléket emelt a Guarinus emlékezetének szentelt dicsőítő költeményével.

Csodák korszaka következett. A képzőművészet csodái, a költői lelemény csodái, az ékesszólás csodái igézték meg a lelkeket. Mindenkire mosolygott a szép anya, a ti hazátok, a földnek a gyöngye.

Mérhetetlen távlatot tárt föl e férfiú. E mérhetetlen elme egyszerre több lelket hordott magában, mint a hogy a tenger elnyeli a folyókat. A nemzeti nyelv lelkét, az antik kor lelkét, a természeti igazság lelkét, az új idők meglátásának és megértésének lelkét, az új vágyódások, addig nem ismert törekvések lelkét. Innét áradt ki a század szelleme, melytől ragadtatva ujjá születtek a népek.

Italia a nemzeteket tanította, Italia az elméket ihlette. A magyarok is áthatva a kor lelkétől, a megujhodás életét élték.

Boccaccio meséje, melyet Petrarca latinra fordított, nálunk nemzeti formát ölt a XVI. század epikus költészetében. A következő században Torquato Tasso szelleme ihleti alkotásra a mi legnagyobb epikus költőnket, Zrínyi Miklóst. Amannak *Echo*-ja viszhangot ád a mi költőnk pásztordalában is. De ugyanez a Zrinyi, Torquato Tasso «Fölszabadított Jeruzsálem»-e által lelkesítve, a röpködő golyók, a hadi zaj közepette irta *Szigetvár ostromát*, melynek hőse az ő nagyatyja volt, ki vérét ontá a keresztyén hitért. Ez a költemény jóslatszerűen jelképezte a «*Fölszabadított Magyarország*»-ot a törökök igája alól, kik a keresztyén népekre indították azt a veszedelmet, melyet Petrarca megsejtett és egyik levelében megjósolt. Midőn a «*Syriai*

utiterv»-et irta, megérezte a veszélyt, mely a keresztyén vallást kelet felől fenyegeti. Oh te jeles hirnöke a bekövetkező időknek! A Cassandra-szózatot nem hallgatták meg és alig egy század mulva Konstantinápoly elesett és a magyar nép megkezdte a legkegyetlenebb vértanuságot. Az eredménytelenül megvívott keresztes háborúk után a költő félteni kezdte azokat, kik áhitatos kegyelettől indíttatva, a szent sírt óhajtották fölkeresni.

Azonban térjünk vissza azon viszony megvilágításához, mely az olasz és magyar irodalom között fenállott. Többen értekeztek nálunk e kérdésről. Köztük Arany János, ki a mi korunkban, az epikus költészetben az első helyet vivta ki. Ő a legtüzetesebb tanulmányban rajzolta Zrínyi Miklóst, az utánzót és önálló tanítványt. Metastasio a legkedveltebb költője lesz a XVIII. századnak. Faludi Ferencz Rómában a nép ajkáról hallja a legédesebb dalokat, átveszi a dalformákat és, újból visszhangzik ama olasz Echo minálunk. De maga Petrarca is megtalálja követőjét ötszáz év multán Kisfaludy Sándorban, ki bátyja volt annak a férfiúnak, kinek emlékezete hívta életre a mi Társaságunkat, mely már szentelt ünnepet Petrarca szellemének.

Kisfaludy Sándor, midőn a *Kesergő Szerelmet* írja, Petrarca dalainak mintája után indul. Maga hálás szívvel teszi a következő vallomást: «épen virágéveimben hadi fogoly lévén, épen azon helyeken, hol hajdan Petrarcanak édes kinos énekei minden szivet szerelemmel töltének, hol mintegy szerelmet lehell még most is az egész táj . . . ott a magányban leírtam életem poézisét». Ime Vauclusenek hangjai visszhangoznak Magyarországon is és pedig a magyar fülnek tetszetős formában. Ugyanaz a szerelem cseng más hangszeren, más dallamra.

Hiszen Petrarca is a népies formát vette kölcsön és ezt tölté meg szellemével. Mert ugyan mi egyéb az ekloga mint pásztorok párbeszédével átszőtt lyrai dráma? De Petrarca eklogáiba önté korának lelkét és szellemét, azokban a költő saját vágyait fejezi ki és korának gondolatait szólaltatja meg. Mi magyarok, hálás szívvel vesszük azt a mély részvétet, melyet *Argus* cz. pásztordalában fejez ki a mi szerencsétlen András herczegünk, a nálunk egykor uralkodott Anjou-ház fiatal sarja iránt, kit egy kegyetlenül kitépett cziprusfa allegoriájában sirat meg. Bámulatra méltó az ő őszintesége, melylyel ép e csapás miatt Aversát, a hűségtől és becsülettől elfordult Aversát elátkozza egyik levelében. Nemcsak ő, hanem Boccaccio is megsiratta e gyászos esetet.

Ámde most más időket élünk. A mai kor más tűztől hevül, más törekvések mozgatják. A formák bilincsét széttörte, az igazságot

kereste a természetben és a szívvilág rejtekében. A népköltés szellemétől újhodtak meg az irodalmak. De föltámadt e népek közt a gyűlölség is, a viszály is. A valóságtól megfosztott formák napról-napra jobban elvesztik erejüket. De ez nem a fődolog. Hadd tünjenek el a formák, de az általuk kifejezett igazság közös örökünk mindnyájunknak. Ez ünnepi nap egybe gyűjtött minket, a halhatatlan költő emlékezetét ünnepeljük mindnyájan, és ezt ünnepelve a népek érzik egymás közt a testvéri frigyet együtt kiáltva:

Üdvözlégy, te o szép anyaföld, te a földnek a gyöngye!

Meg kell még emlékeznem az emléktáblákról, melyeket ez alkalommal lepleztek le. Az egyiket a király képviselője jelenlétében koszorúzták meg a prefetturán. Az Akademia Petrarchesca elnöke Gamurrini, az egész ünnepély szellemi vezére tartott beszédet. Ez emléktábla a palazzo Comunale torony falába van beillesztve. Petrarca dombormű mellszobra foglalja el a tábla középpontját, körülkoszoruzott keretben, két felől Arezzo czimere (egy ágaskodó paripa) és az olasz kereszt. Gamurrini beszédének volt egy szellemes passusa, melyet a közönség frenetikus tapssal fogadott. «Ma a te Rómád (szólítja meg Petrarca szellemét) küld új koszorút és fölfrissíti a borostyánt, melylyel az ő nemes kormányzója Prospero Colonna koszorúzott meg.» Közbe legyen mondva, Róma polgármestere ma is egy Colonna, ki távollétét egy szép levélben mentette ki. «És emlékeztet — folytatá a lelkes szónok — arra, hogy te épen Szent Margit napján születtél, e név oly kedves az olasz népnek, mert az ő áldott királynőjének neve, mely egyesít, mint a te Laurád minden erényt, minden bájt, minden királynői méltóságot a testi kellemmel.» Margit anyakirálynéról e megemlékezés oly hatást tett, hogy Guilibert, az egyik felibri, a provence-i cour d'amour pecsét őre, egy lelkes verset írt provençal nyelven, melyben a *Margitot* és *Laurát* mint a női eszmény képviselőit kapcsolta egybe.

Ez emléktábla fölirata csak annyit mond, hogy szembe a Borgo del Ortóba (mondhatnók: a majorok közt) született Petrarca 1304. julius 20-án. A házat nem jelöli meg, mert szülőházát biztosan nem tudják.

Ugyancsak az Academia Petrarchesca még egy emléktáblát állított a maga épületébe, mely egyúttal iskola. A felirat szerzője Gamurrini, a Petrarca-ünnep rendezésének lelke. Érdemes ide iktatnom e felirat szövegét:

«PETRARCA FERENCZNEK
A SZERELEM LEGGYÖNGÉDEBB KÖLTŐJÉNEK
AZ ANTIK IRODALOM FÖLÉLESZTŐJÉNEK,
KI A GONDOLATOT FÖLSZABADÍTVA
OLASZORSZÁG ÉS AZ EGÉSZ VILÁG ELŐTT
FÖLTÁRTA A MODERN MŰVELTSÉGET,
KI AZ OLASZ FÉRFI-ERŐT FÖLGERJESZTVE
E SZÉP FÖLD FÖLSZABADÍTÁSÁT INDÍTÁ MEG,
ÉLÉN RÓMA VÁROSÁVAL
1904. JUL. 20 ÁN
SZÜLETÉSÉNEK HATSZÁZADIK ÉVFORDULÓJÁN
ÖRÖK EMLÉKEZETÜL ÁLLÍTÁ FÖL
A KIRÁLYI PETRARCA AKADEMIA.»

Ugyanez akadémia az ünnep emlékére egy értékes művet is szentelt, melyben Petrarca házáról, egy pár felirati emlékről, Arezzónak a humanismus szolgálatában töltött szép multjáról vannak derék czikkek.

Közel száz éve működik az Akadémia. Már 1870-ben állít Petrarca emlékére táblát. Az orientalisták kongresszusa, melyet Rómában tartottak 1899-ben, szintén szentelt Petrarcának egy szép emléket.

A kongresszus tagjait a lelkes bizottság melynek élén Gamurrini, Guiducci, a sindaco és Landucci, Arezzó képviselője, ki a Petrarca-törvény referense is volt az olasz parlamentben, pazarul elhalmozták vendégszeretetük jeleivel.

A szinházban diszelőadást, a Politeamában fényes estélyt, a Prato szinkörben történeti jelmezes menetet, lovagjátékot és cavalcadot, Orlando miniszter tiszteletére pedig nagyhatásu lakomát rendeztek. Ezenkivül a Casentinába egy oly kirándulást Poppi és Romena romjai közt, melyek feledhetetlen benyomást tettek azokra, kik részt vettek. A szinházban *Toscá*-t adták. Előjáték gyanánt előadták Bizzelli megragadó zeneművét, mely Petrarca egyes canzone-jainak lelkét, szellemét szólaltatta meg. Petrarca szerelmi vallomása, Laura halálára irt canzoneja, Szűz Máriához intézett fohásza és az Italia mia főbb gondolatai, mintegy Petrarca lelki életének főbb vonásai rezegtek végig az orchestra hangszerein és Arcangeli gyönyörű bariton hangján. Az Italia mia utolsó szavai:

Pace, pace, pace . . . gyöngéd és finom pianója csodálatos hatást tett. E szavakkal végzé Orlando is a beszédét. A szónok is hirdeté, a zene is végig zengte az emberi szív legmélyebb vágyát, Petrarca hánytatott életének örök sóvárgását: *béke, béke, béke.*

A diszlakoma köszöntői közül csak kettőt emelek ki, melyek rám mély hatást tettek. Az öreg Carducciról emlékeztek meg, ki nem jelenhetett meg, nem érzett magában erőt, hogy Petrarcához méltó-

kép szerepeljen és Martini Ferdinándnak, az afrikai Eretria kormányzójának köszöntője, ki szellemesen megjegyzé, hogy ő a közkívánatnak hogy felköszöntőt mondjon, azért enged, mert az afrikai gyarmat hódol *Africa* szerzőjének.

És a történelmi menet, mely Petrarca 1350-iki bevonulását egykori jelmezekben, a XIV. század városi életének jellemző apróságaival igazi festői érzékkel rendezve elővarázsolta Petrarca korának képét. Előttünk mentek végig az óriás méretű szinház porondján a heroldok, trombitások, siposok hosszú sora után a podesta családja, a podesta, az apródok, jöttek a birák, a jegyzők, a nép, a művészek, a tanulók a jogtudósok, nemesek stb. után jött Petrarca körülvéve apródoktól. Volt zaj, volt tombolás. Mintegy 20,000 ember lelkes ovációját fogadta Petrarca, kit Dini Carlo, egy gyönyörű szép férfi ábrázolt. E menet előtt már a Cavalcade, a sarraczen-játék zajt, jókedvet, tomboló lármát költött. És ez alatt kigyúltak a csillagok. Egyszerre csak elnémul a lárma. A hegytetőn levő régi vár alatt megszólal 200 ajkon egy bűbájos, édes zöngelmű ének, melynek szövegét Occhini Lajos írta. Az Éghez, a ragyogó éghez intézett *dal* volt, a mit énekeltek. Ime fordítása a szép költeménynek:

Te tiszta, te mély nyugalomnak az éje,
Mint árad az illat, tündöklik az ég!
Jön a költő, üdv riadalma kisérje,
Most lép be a házba a hol született.

Fényt szórjon a fáklya, virág is omoljon,
Füzér koszorúzza drága fejét,
Felette a zászló lengve lobogjon
A merre Arezzo nagy fia lép.

Költő, ki a dal, ki az álom, az élet,
S bűbáj csöda kutfeje vagy, mely oly édes,
Új ihletet ád, ha kel ajkadon ének
És lesz szeretőknek az ajka beszédes.

Hadd szórja utadra az Éj a virágot,
A merre te jársz, hadd gyúljon a láng;
Kebledre ölelted egész világot,
Szivedbe' derenge az új világ.

Ez édes, e szelid, e gyöngéd hangra ha visszaemlékezem, úgy tűnik föl az arezzoi napok emléke, mint egy szép álom. De népnek, mely nagy emberét így ünnepli, a nemzeti vágyak álomvilága, melyet költője szőtt míg él: valósággá lesz.

Fogadja el a Tekintetes Társaság e visszaemlékezésemet jelentés gyanánt, és egyúttal fogadja köszönetemet, hogy képviseletével megtisztelt. Ezért örökre hálaadósává tett.

FÜGGELÉK.

HEGEDŰS ISTVÁN «PETRARCA MAGYARORSZÁGON» CZÍMŰ ÉRTEKEZÉSÉNEK LATIN SZÖVEGE.

Felolvasta az Arezzoban 1904 julius 20—24-én tartott nemzetközi Petrarca-congressuson.

«Salve pulchra parens, terrarum gloria salve!» His verbis salutavit patriam vir immortalis, cuius memoriam in hoc conventu illustrissimo celebramus, et ego his verbis saluto Italiam, parentem renascentium litterarum.

Concedatur mihi ut eodem sermone utar, quem Petrarca numine sæculi perflatus prætulit sermoni vulgari, quem ipse dulcisonis fidibus incomparabili arte modulatus est. Ille Jani bifrontis vires habuit. Vias patefecit futurorum, semina serens littaraturæ patriæ fecundissima et idem viam aperuit, quæ ad gloriosa monumenta antiquitatis perducens non solum suam patriam, sed omnes gentes incredibili modo locupletavit. Ille est, qui Musas fugientes revocavit. Musæ rettulerunt veterem sermonem, animum antiquitatis evocaverunt. Ex fonte eodem hauriebamus omnes avidissima siti compulsi. Formarum pulchritudine pellecti novam incepimus vitam.

Eodem anno quo Petrarca diem supremum obiit, natus est Guarinus, cuius scholam et Hungari frequentabant, inter quos Janus Pannonius, unus principum poetarum sæculi decimiquinti, exegit monumentum ære perennius carmine suo panegyrico memoriæ Guarini dicato.

Miraculorum ætas subsecuta est. Miracula plasticæ artis, miracula pœticæ inventionis, miracula eloquentiæ fascinabant animos. Omnibus arrisit pulchra parens, patria vestra, terrarum gloria.

Regiones immensas aperuit hic vir. Haec mens immensa simul plures animos portabat in se, sicut fluvios absorbet mare. Animum patrii sermonis, animum antiquitatis, animum naturæ et veritatis, animum videndi et intelligendi nova tempora, animum sentiendi novas aspirationes, cupiditates recentes et ignotas. Hinc emanavit ingenium sæculi, quo arreptæ gentes renatæ sunt.

Italia gentes docuit, Italia mentes inspiravit. Et Hungari flamine temporum afflati vivebant vitam litterarum renascentium.

Fabula Boccatii a Petrarca in latinum sermonem translata formam vernaculam induit apud nos in nostra poësi epica sæculi XVI-ti. Sequenti sæculo ingenio Torquati Tassi inspiratur noster epicus poëta maximus Nicolaus Zrinyi. Eius *Echo* vocem reddidit et in idyllis nostri poetae. Sed idem Zrinyi imitando Torquati Tassi *Hierosolyma redempta* inter volantia tela, inter turbas belli scripsit «Obsidionen Szigethianam» cuius heros erat avus, qui vitam pro fide Christiana fudit. Hoc carmen quasi vaticinando proludebat *Hungariam redemptam* a iugo Thurcarum, qui præperabant Christianis populis cladem, quam Petrarca praesagiebat et in

quadam epistola exprimebat. Ille est qui quum «Itinerarium Syriacum scriberet, sensit pericula ex Oriente fidei et pietati Christianorum imminentia. O præclarum præcursorem temporum! Vocem Cassandrae non audiebant et vix sæculo lapso Constantinapolis subacta est et gens Hungarorum incepit martyrium cruentissimum. Post bella crucis sine effectu gesta incepit poëta metuere iis, qui tumulum sacrum pietate impulsi visere gestiebant. Sed revertamur ad rationem illustrandam, quæ inter litteraturam Italicam eandemque Hungaricam intercedat. Plures disserebant apud nos de hac re, inter quos Joannes Arany, qui aetate nostra primam carminibus epicis reportavit inter nos lauream. Ille explicavit studio diligentissimo rationem imitandi Nicolai Zrinyi. Metastasius habetur dilectissimus in sæculo XVIII. o. Franciscus Faludi Romae audit carmina dulcissima populi cantantis; mutuat formas lyricas, iterum Echo Italica vocem reddit. Sed ipse Petrarca post quinque sæcula imitatorem invenit in Alexandro Kisfaludy, qui frater natu maior erat eiusdem viri, cuius in memoriam orta est Sodalitas nostra, quae iam celebravit sua festa Manibus Petrarchæ sacra. Alexander Kisfaludy *Tristia amorum* scribens formam ad similitudinem carminum Petrarchæ fingit. Ipse grato animo hanc facit confessionem: «in mea florida aetate bello captus moratus sum in locis, ubi quondam Petrarchæ dulces simulque amari cantus omnia corda impleverunt amore, ubi et nunc quasi amorem spirat ubique regio, ibi in solitudine descripsi poësim vitae». Ecce voces vallis clausae resonant in Hungaria et quidem in forma auribus Hungaricis dilecta. Idem Amor, sed alia tibia, alia modulatione resonat.

Et Petrarca formas populares assumpsit, easque suo ingenio replevit. Quid enim est aliud ecloga, quam drama lyricum, dialogis pastorum pertextum. Sed in eclogis Petrarchæ sensus et animus temporum vivit, in his poëta sua ipsius vota expressit, voces aetatis reddit.

Nos Hungari grato sentimus animo commiserationem eius in quadam ecloga, quae inscribitur *Argus*, expressam erga nostrum ducem Andream infelicissimum, domus nostrae regiæ quondan Angevanæ juvenilem stirpem, quem per allegoriam cupressi crudeliter exstirpatam lamentatur. Admirabilis est sinceritas eius, qua in epistolis ob hanc caedem Aversam a moribus et fide aversam diris precibus abominatur. Non solum ille, sed etiam Boccatius collacrymat hunc casum funestissimum.

At nunc alia agimus tempora. Hodierna aetas alio calet tepore, aliis aspirationibus agitatur. Formarum vincula fregit, quaerit veritatem in natura, in secretissimis animorum sensibus. Ingenio populi recreantur litterae. Sed et odia et dissensus inter populos suscitata sunt. Formae veritate orbatæ in diem magis magisque perdunt vigorem. Verum nil tanti est. Evanescant formae, sed his formis expressa veritas hereditas communis est omnium. Hic dies festus congregavit nos, Manes poëtae immortalis colimus omnes et colendo fraternitatem agnoscunt populi, simul clamantes.

«Salve, pulchra parens, terrarum gloria salve!»

IV.

A HAVI ÜLÉSEK FELOLVASÁSAIBÓL.

HITOPADESA.

Irta: Nárájana. Fordította: Fiók Károly.

(Egyes részletei az 1902—1903. évi havi üléseken olvastattak fel.)

I. KÖNYV. MITRALÁBHA.

1. Áldás legyen a jók művén Siva kegyelmiből, kinek
Fején az ujhold ugy ragyog, mint habfodor a Gangesen!

2. Halljátok a *Jótanitást*,[1] ez ád a szónak bájt, erőt,
A gondolatra tarka mezt, a bölcseséghez jó modort.

3. Vagyont, tudást ugy gyűjt a böles, mintha örökké élne, és
Ugy gyakorolja az erényt, mintha sír szélén állana.

4. Mondják, minden javak között legszebb vagyon a tudomány:
El nem rabolja tolvaj és idő nem őrli meg soha.

5. Mint mély folyam viszi vizét tengerbe, ugy a tudomány
Nagy emberekkel összehoz kicsinyt s ez rá szerencse lesz.

6. A kard és könyv két tudomány, szép hírnevet nyujt mindenik,
Az vén korban guny tárgya lesz, *ez* örökké tisztelt marad.

7. Mit uj edénybe metszenek, a disz meg nem hagyúl soha,
Azért meseköntösben itt bölcseséget az ifju nyer!

Mitralábha (barátok szerzése), *Szuhridbhéda* (barátok elszakadása), *Vigraha* (összekapás) és *Szandhi* (kibékülés), ez négy könyvünk címe, melyeknek tartalmát a *Pancsatantrából* és más művekből merítettük.

BEVEZETÉS.

A Bhágírathí partján van egy város, Pátaliputra. Élt abban egy minden uralkodói erénynyel megáldott király, Szudarsana. Ez a király egyszer hallotta valakitől e pár versszakot szavalni:

[1] *Hitópadésa* = *hita upadésa* szó szerint *jó tanitást* jelent.

8. Tudás sok kétséget elűz, sötétet megvilágosit,
Ez a mindenségnek szeme; vak *az*, kinek hiányzik *ez*.

9. Ifjuság és vagyonbőség, üres fej és nagy hatalom
Egyenként is veszélybe ránt, hát még ahol együtt e négy!

Midőn a király ezt hallotta, szíve nagyon elszomorodott, mivel az ő fiai, kik nem olvasgatták a könyveket és örökké ferde utakon jártak, igen elhanyagolták a tudományokat. Így tépelődött:

10. Mi haszna születik fiunk, ha sem erényes az, se bölcs?
Mit nyujt a szem, a mely nem lát, szemfájdalomnál egyebet?

Hát nem?

11. Ki nemzetére fényt derít, az igazán derék fiu.
Hisz az élet nagy forgóján ki a szűlött, ki a halott?

Emellett

12. A kinek gyermeke nagyok nevét hallva
Félénk tisztelettel csak össze se rezzen —
Ha az ily anya is anya-nevet hordoz:
Melyik asszony akkor meddő, terméketlen?

Aztán meg

13. Ki búcsujáró szent helyen nehéz vezeklést álla ki,
Annak derék, szófogadó, bölcs és igaz lesz a fia.

Hiszen azt mondják

14. Biztos jövedelem, állandó egészség,
Nyájas szavu hitves, szófogadó gyermek,
Vagyon-gyarapitó okosság, barátok
E hat boldogsága földön az embernek.

Azért hát hogyan tehetném én most ezeket az én fiaimat értékes, erényes emberekké?

Ezt is beszélik:

15. Életidő, sors és vagyon, bölcseség és halál: ez öt
Már az anyának méhiben mindenkire kimérve van.

16. Megjön, aminek jönni kell, nagyokra is: mezítelen
Vezeklik Siva, Vizsnunak kigyó hátán a pamlaga.

S azután

17. Mit nem rendelt a sors, nem lesz; amit rendelt, el nem marad.
Mért nem iszod? — e gondolat orvosság a gond mérgire!

Ez a lustaság mentsége oly emberek szájában, kik nem birják eltökélni magokat a munkára.

Hiszen

18. Mint a szekér egy kereken nem halad sem té se tova:
Férfi-munka nélkül a sors teljesülést nem ér soha.

19. Előbbi éltedben, amint cselekvél,
Sorsod — mondják — aképpen alakul.
Azért az ember küzdjön és teremtsen,
Munkálja sorsát fáradatlanul.

20. Tevékeny emberhez oda simul Laksmi [1]
«Jaj a sors, jaj a sors!» nyög a törpe lélek!
Mutasd meg a férfit: gyűrd le a vaksorsot;
Küzdve ha elestél, az nem a te vétked.

21. Mint az agyagtömbből, ami neki tetszik,
Azt alkot a mester:
Ugy a saját éltét maga alakítja,
Tettével az ember.

És ez a másik

22. Véletlenül lába előtt ha a végzet kincsre talál:
Nem veszi fel maga, inkább nyugodtan a férfira vár.

Hanem ezt is mondják

23. Mostoha az anyja, ellenség az apja
Saját gyermekének, ha nem taníttatja.
Nem magaslik ő ki műveltek körében,
Mint a daru téb-láb hattyuk seregében.

Ezeket vette szivére a király és gyűlésbe hívta össze a tudósokat, melyben ő így szólt: «Urak, tudósok, halljátok szavam! Van-é köztetek olyan ember, ki az én könyveket nem olvasgató, örökké ferde utakon járó fiaimat a világi bölcseségben oktatva, ujjá tudná teremteni? Minthogy

24. Tündököl aranyba fogva smaragdfényben az üveg is.
Műveltséget nyer balga is, ha mindig jókkal társalog.

Ez is közmondás:

25. Elhitványul, pang a lélek, ha a rosszak közé kerül;
Középszerű lesz ilyek közt, csak kitűnők közt kitűnő.»

Ekkor egy nagy tudós, Vizsnusarman nevű, ki az életbölcseség tudományában oly alapos jártassággal birt, mint Brihaszpati maga, így szólt: «Felség, ezek a királyfiak igen előkelő családból erednek, tehát a világi bölcseséget képesek lesznek helyesen fogni föl.

26. Képtelenre ha pazarlod, fáradságod gyümölcstelen;
Kócsag nem tanul meg soha beszélni, mint a papagály.

És még

27. Ily családban korcs ivadék, nemtelen sarj nem születik:
Rubinbánya mélységiben üveggyöngyöt lelhetnek é?

[1] Laksmi a szerencse istenasszonya.

Én tehát hat hónap leforgása alatt fiaidat az életbölcseségben jártasokká teszem». Erre a király udvariasan így válaszolt:

28. A féreg is fejére jut nagyoknak, ha virágban űlt;
Ha egy nagyjós felszentelé, istenné lesz a kődarab.

Továbbá

29. Amint ragyog kelet bérczén minden tárgy a nap fényitől,
Ugy tündököl nagyok között még az alacsony-sorsu is.

Azért mától fogva ezeknek a mi fainknak oktatásában, művelésében te légy a vezető.» E szavak kiséretében sok tiszteletnyilvánítás közt rábizta és átadta fiait Vizsnusarmannak.

Ekkor a királyfiakhoz, kik a palota erkélyén boldogan letelepedtek, mintegy bevezetésképen így szólt a bölcs:

30. Költészetben, tudományban telik a bölcsek élete,
Balgáké bűnben, alvásban s viszálkodásban szűntelen.

Azért hát szórakozástokra elbeszélem a csóka, tekenősbéka és másokról szóló gyönyörű szép mesét. «Mondd el» — szóltak bele a királyfiak. Vizsnusarman szólt: «Csak figyeljetek rám, a *Mitralábhán (barátszerzés)* kezdem, melynek ez az első versszaka:

MITRALÁBHA.

31. Varju, teknős, egér és őz bölcs egyetértéssel hamar
Keresztül vitték tervöket vagyon és eszköz nélkül is.

«Hogy esett ez», kérdezték a királyfiuk és Vizsnusarman így beszélte el:

A Godávarí partján van egy nagy terebélyes gyapotfa. Ezen szoktak tanyát ütni éjjelre különböző tájakról összesereglő madarak. Egy izben az éji sötétség oszoltával, midőn a felséges hold, a lótuszvirág szerelmese, a nyugoti hegy ormán lebegett, egy Laghupatanaka nevű varju álmából felébredve egy vadászt pillantott meg, ki, mint a halál istene, közeledett. A mint meglátta, így gondolkodott: «Na, ma mindjárt jókor reggel ilyen átkozott látvány! Nem tudom, micsoda nem-szeretem dolog lesz még ebből». Így szólt, felröppent s felzavart kedélylyel utána, nyomon kisérte a vadászt. Mivel

32. Ezer ok a búra, száz a félelemre
Nap nap után rendben
Lepi meg a balgát akárhova fordul,
De az okost egy sem!

Azoknak, kik csak e világ örömeinek élnek, szüntelen így kell tenni:

33. Felkeléskor azt kutassák minden reggel:
Mennyi búbaj les utánok nagy sereggel;
Mi lesz, a mi ránk ma támad:
Halál, betegség vagy bánat?

A vadász pedig egy ideig előre haladva rizsszemeket szórt el és a hálóját kifeszítette. Csitragríva (örvös) galambkirály épen ebben az időben suhant el ott a levegőben kiséretével együtt és megpillantotta a rizsszemeket. Ekkor a rizsszemek után kácsingózó galambokhoz így szólt a király: «Hogyan kerülhettek a rizsszemek ebbe az ember nemlakta erdőségbe? Ezt meg kell fontolni jól. Valami nagy örömöt nem találok benne! Valószínű, hogy e nagy rizsszem után való epedéssel mi is úgy járunk,

34. Mint a vándor, a ki kösöntyűre vágyott,
Meglábolhatlan
Tó sarába sülyedt s vesztét lelte tigris
Körmei közt ottan.»

«Hogy esett az?» kérdezték a galambok, ő pedig mondá: Mikor én egyszer a déli erdőségekben bolyongtam, láttam, hogy egy folyóvíz partján egy elvénült tigris, mint vezeklő megfürdött, markába szentfüvet fogott és így kiabált: «hé, vándorbarátom, nesze, fogadd el ezt az aranykösöntyűt!» Ekkor egy kapzsiságtól nógatott utas így elmélkedett: «Ezt nekem a jó szerencse adja. Mindamellett ilyen veszélyes dologba fogni nem tanácsos. Mivel

35. Átkos kézből vett ajándék áldást nem hoz rád soha:
Színméz is lehet halálnak, méreghez ha ért, oka.

Azonban minden vagyonszerzés útja-módja bárhol is veszedelmes. Hiszen azért mondják

36. Ne számitson az vagyonra, ki kétestől visszaretten,
Csak a vele szembeszálló nyer, — ha megmarad életben.

Azért hát utána látok». Fenhangon így szólt: «Hol van az a te kösöntyűd?» A tigris kinyujtotta kezét és megmutatta. «Hogyan lehetne bizni — szólt az utas — egy ilyen vérszomjas állatban, mint te vagy?» Felelt a tigris: «Ma már az én jellemem egészen megváltozott, megtisztult; adakozó és öreg vagyok; karmaim, fogaim kihullottak; ugyan miért ne volnék én méltó a bizalomra? Hiszen

37. Áldozgatás, védadallás, jótett, imádság, igazság,
Tűrés, vezeklés, lemondás: erény fáján ez a nyolcz ág!
Négy elsejét szinre-szemre űzhetik a képmutatók,
Négy utolsót nem művelik csak a nagylelkűek, a jók.

És az én önzetlen lemondásom akkora, hogy ezt az arany kösöntyűt, mit a kezemben tartok la, a világon bárkinek oda ajándékoznám!

És mégis azt a szemrehányást, hogy a tigris embert eszik, nem lehet elhárítani; az szájról szájra jár.

38. A világ, mely mindig régi nyomon ballag,
Mesterül veszi, ki kerítő volt régen.
Sőt a brahmánt, a ki teheneket ölt le,
Mintaképűl nézi még a kegyességben.

Pedig én a szentkönyveket is tanulmányoztam. Halld csak:

39. A mint neked kellemes az élet,
Épen olyan minden teremtésnek.
Nemes ember a lényeket szánja,
Benne saját képe mását látja.

És ezt a másikat

40. Segits a szegényen, Kunti sarjadéka!
A kinek van bőven, ne annak adj kincset.
Hasznos az orvosság a beteg embernek,
Egészséges előtt semmi becse nincsen.

Továbbá

41. A mit adunk csupán e gondolattal,
Hogy adni kell, nem várva jót cserében,
Adunk jó helyen és kellő időben,
Rá érdemesnek: az valódi jótett.

Azért hát fürödj meg itt a tó vizében és vedd át ezt az arany kösöntyűt.» Ilyen megnyugtató, életet öntő szavaknak hallatára bizalom ébredt benne s midőn ezután fürödni belépett a folyóba: a nagy iszapban elmerülve nem volt képes onnan kimenekülni. A mint őt látta a tigris, így szólt: «Ej, ej! vándor! elmerültél, látom, a nagy sárban. No megállj, mindjárt kiemellek én». E szavakkal szép csendesen hozzá menvén, megfogta kezével az utast, a ki ekkor így szőtte gondolatait:

42. Azért hogy törvényt tud, szentkönyveket forgat,
És fujja a védát: ne higyj a latornak!
Felűlkerekedik az igaz természet,
A tejnek is mindig édes ízét érzed.[1]

És még

43. A ki nem ur vágyán, tette olyan épen,
Mint elefánt-fürdés a folyam vizében.
Tudomány teher csak, ha nincs vele jótett,
Gyűlöletes ékszer a viselőjének.

Biz' én nem tettem okosan, hogy bizalmamat vetettem e vérszopóba. Hiszen azt mondják

[1] Pedig gyakran méreggel van keverve — így kell a gondolatot kiegészíteni.

44. Mindenkinek természetét vigyázd meg,
Ne firtasd más tulajdonságait;
A természet felülmul más tulajdont,
Fejökre hág s rajtok uralkodik.

Mig így elmélkedett, a tigris megölte és megette.
Azért mondom én, hogy

44*a*. Mint a vándor, a ki kösöntyűre vágyott,
Meglábolhatlan
Tó sarába sűlyedt s vesztét lelte tigris
Körmei közt ottan.

Azért hát (folytatta a galambkirály) soha sem kell fogni semmibe, a mit az ember előre meg nem fontolt. Mivel

45. Jól emésztett étel, ügyes, nevelt gyermek,
Jól megszolgált király és fegyelmezett nő,
Jól megfontolt beszéd és jól mérlegelt tett:
Nem csap át gonoszba, nem lesz ellenkező.

A mint e beszédet egy elbizakodott galamb hallotta, így szólt: «Eh! hát nem azt mondják-é?

46. Öregeknek szavát figyelembe se vedd;
Akkor ügyelj csak rá, ha veszély fenyeget.
Élvezetnél jobban teszed,
Ha épen semmibe veszed.

Mivel

47. Bizonytalan minden a föld kerekségén,
Ételünk, italunk se költhetjük békén.
Nagy tettbe ki foghat, a ki erre gondol?
Hogy éljen az ember az aggodalomtól?

Hiszen azt mondják

48. A kit irigység bánt, a ki csak ócsárol,
Ki elégedetlen s él a más javából,
A ki indulatos, vagy örökké reszket:
E hat boldogtalan hord nehéz keresztet.»

A galambok, a mint ezt meghallották, egyszerre mind lecsaptak. Mivel

49. Szín-bölcseségben edzett férfiak:
A védáknak tudós, szent morzsolói,
Örök talányok bölcs megoldozói,
A gyötrelem ölébe hullanak,
Eszök vesztik a kapzsiság miatt.

Abban a pillanatban mind foglyul estek a fonalas hálóban. Nosza ekkor mind neki mentek szemrehányással annak, a kinek tanácsára ott leereszkedtek.

Azért mondják

50. Ne állj soha élére a tömegnek:
Sikerben a babér mindé egyenlő.
Ha dolgotok balul talál kiütni:
A vezérnek fejére hull minden kő.

A mint Csitragríva hallotta ezt a szemrehányást, így szólt: Nem az ő hibájából történt ez. Azt mondják

51. Ránk zuduló bajnak lehet jó barát is okozója:
A borjunak kikötéskor anyja lába lesz karója.

És e másikat is

52. Az a barát, a ki képes,
Hogy a bajból, ha elestél, kiemeljen.
Nem az, a ki a menekvés
Utja-módját ócsárolja ékes nyelven.

Balsors idején való megrémülés épen a gyáva léleknek ismertető jele. Azért bátor elszántságot mutatva, gondolkozzunk a menekvésről. Mivel

53. Bátor lélek a veszélyben,
Mérséklet a szerencsében,
Ékes szó bölcs társaságban,
Hősiesség a csatákban,
Dicsőségben nagyravágyás,
Szent könyvben örök buvárlás:
— Ez a nagy lélek erénye,
Természet oltá beléje.

Meg ez a másik

54. Álmosság, tunyaság, félelem és
Harag, halogatás, tétlenkedés:
— E hat hibát kerülje messzi el,
Kinek kedves gazdagság és siker.

Most is hát így kell eljárnunk: mindnyájan egy szívvel-lélekkel egyszerre röppenjünk fel hálóstul. Mivel

55. Mindig üdvös az erősnek gyönge féllel társulása:
Rizsszemek ki nem csiráznak léha héjuktól lehántva.

56. Sok csekélység összerakva egyesülve nagy czélt ér el:
Bősz elefántot megkötnek fűszálakból font kötéllel.

Így okoskodva a madarak mind felröppentek és felragadták a hálót. A vadász pedig, a mint észrevette, hogy a hálóját jó messzire elragadták, tüstént utánok iramodott és így reménykedett:

57. Egyesült erővel ott viszik a hálóm
Az égi madarak;
Hátha földre esnek: akkor hatalmamban
Lesz az egész csapat.

A mint pedig a madarak szeme határából tova tüntek, ő is visszafordult. Ekkor a galambok, a mint látták, hogy a vadász vissza-

tért, így szóltak: «Hát most mi okosat kellene tennünk?» Csitragríva megszólalt:

58. Apa, anya és jóbarát, e három
Kész az embert segitni minden áron.
Más a saját rejtett czélját tekintve
Fecsérli csak jóságát a szegényre.

Azért van nekem itt egy jó barátom, Hiranjaka, az egérkirály, itt lakik a Gandakí partján, a virágos erdőben. Ő szétrágja majd a mi hálónkat. A mint ezt megértették, mindnyájan Hiranjaka ürege felé szálltak. Hiranjaka pedig a víztől való örökös félelmében egy száz kapus üreget csinálva, ennek a nyilásában lakott. Ekkor a galambok lecsapásától megrettenve, egy ideig az egér hallgatagon ült. Csitragríva bekiáltott: «Barátom Hiranjaka, hogy esik az, hogy te nem üdvözölsz engem?» Ezt a hangot Hiranjaka, a mint meghallotta, felismerte, sürögve-forogva kisurrant üregéből és így szólt: «Óh milyen boldog vagyok; az én kedves barátomat, Csitragrívát látom». Hanem a mint őket így hálóban fogva látta, egy pillanatig megdöbbenve állt és igy szólt: «Barátom, mi dolog ez?» Csitragríva felelt: «Barátom, mi volna más; azt gondolom, egy előbbi életben elkövetett rossz cselekedetünk gyümölcse». A mint ezt Hiranjaka meghallotta, sebtiben hozzá látott, hogy Csitragríva békóit letépje. Csitragríva pedig így szólt: «Nem, kedves barátom, nem ugy! Elébb ezeknek az én alattvalóimnak vágd le kötelékeit!» «Az én tehetségem — felelt Hiranjaka — csekély. Fogaim már gyengék. Hogyan lennék én képes ezeknek a békóit szétrágni? Mig tehát a fogaim ki nem törnek: leszedem a te békóidat. Azután pedig, a mennyire lehetséges, másoknak a békóit is lerágom». «Legyen ugy — mondá Csitragríva — csakhogy, a mennyire erődtől telik, ezeknek a kötelékeit is távolítsd el». Hiranjaka így szólt: «Azok, kik az életbölcseségben jártasok, nem helyeslik, hogy az ember saját életének feláldozásával mentse meg alattvalóiét. No meg aztán

59. Gazdagság és erény, megváltás, élvezet
Föltételezik mind a tartós életet.
Mit meg nem semmisít, a ki megöli ezt?
Mit nem őriz meg az, a ki megőrzi ezt?

60. Bajok ellen tartogasd vagyonod!
Vagyon árán is mentsd meg asszonyod!
Életedet mentsd meg még akkor is,
Ha érte vész vagyon is, asszony is!»

Csitragríva így válaszolt erre: «Barátom, bár az életbölcseség valóban így oktat, mindazáltal én alattvalóim szerencsétlenségét nem volnék képes elviselni. Azért én meg azt mondom:

61. Áldozzon vagyonával, éltivel
Más kedviért a bölcs ember nyugodtan!
Jobb azt nemes czélért áldozni fel,
Mikor mulástól ugy is óhatatlan.

Ez a másik pedig általános alapigazság:

62. Születésre, vagyonra, erőre
Hozzám ezek hasonlók teljesen
Hová leszen fejdelmi gyümölcse
Hatalmamnak, ha meg nem menthetem.

És e másik

63. Bér nélkül sem távoznának soha ezek közelemből,
Mentsd meg hát alattvalóim, áldozd inkább életem föl.

De meg

64. Hagyd a gondot, mit törődnél
E veszendő földi testért e világon;
Az csupán hus, csont, salak, sár;
Híred-neved védd meg inkább jól, barátom!

Látod

65. Romolhatlant mulandóért,
Tiszta forrást ronda tóért,
Teste árán ha cserélhet
Hírt az ember s dicsőséget
Mért ne futna, törne értek?

Mert

66. Nagy a test és az erény közt, végtelen nagy a különbség!
Percz alatt szétfoszlik a test, de az erény áll s él mindég.»

Hiranjaka, a mint ezt végig hallgatta, szerfelett megörülve elragadtatásában így szólt: «Dicső, kedves barátom, dicső! alattvalóidhoz való ragaszkodásodért megérdemelnéd az uralkodást a három világ felett». E szók után mindnyájoknak széttépte bilincseit. Hiranjaka ezután mindnyájokat tisztelettel üdvözölve, így szólt: «Csitragríva barátom, bármikor is ez életben hálóba jutás lesz a sorsod, soha ne tégy bukásodért magadnak szemrehányást! Mivel

67. Zsákmányát a madár több száz mérföldnyire
Meglátja a földön:
S szeme előtt van bár, nem látja a hurkot,
Ha a percze megjön!

De meg

68. Ha látom a napnak, ha látom a holdnak,
Mikor el-elnyeli Ráhu,[1] szenvedését;
S hogy hurokkal kigyót, elefántot fognak,
S a bölcs koldulással tengetgeti éltét:
Önkénytelen bennem e gondolat ébred:
Hatalmas a végzet!

[1] *Ráhu* az a démon, ki fogyatkozáskor a napot, holdat elnyeli.

És még ez is

69. Madarat, bár magánosan barangol
Az ég síkján, elér a sorscsapás;
Halat kifog a legmélyebb habokból
A tengerből is az ügyes halász;
Mit ér a rossz, mit ér a jámbor élet,
Mit ér magas állásba jutni néked?
Kezét a sors ha kinyujtotta rád:
Akármily messze fuss — tőrébe ránt.»

Miután így jó tanácscsal ellátta és barátságosan megvendégelte: elbocsátva, Csitragríva kiséretével együtt elszállt arra, a merre épen neki tetszett. Hiranjaka is bement üregébe.

Mind eme dolgok lefolyásának pedig szemlélője volt a varju, Laghupatanaka és ekkor csodálattal így szólt: «Hallod Hiranjaka! téged csak dicséret illet! E perczt̋ől kezdve én is barátságodat óhajtom». Hallván ezt Hiranjaka, üregének belsejéből ki szólt: «Hát te ki vagy?» «Én varju vagyok, nevem Laghupatanaka». Hiranjaka elnevette magát: «Micsoda baráti viszony lenne mi köztünk? Hiszen

70. Mi a mihez jobban illik, ahhoz kösse okos ember.
Szép szeretet lenne köztünk: te az evő, én az étel!

És e másik

71. Evő s étel közt barátság
Csak veszélynek (mért van ez így?) okozója:
Lám, a sakál őz barátját
Már hurokból szabadítá meg a csóka.»

«Hogy történt az, kérdezte a varju és Hiranjaka így beszélt: «Van Magadha tartományban egy Csampakavati nevű vadon erdő. Ebben élt egymással benső barátságban régóta egy őz és egy csóka. Ezt a kényére barangoló, vigan élő kövér őzet meglátta egyszer egy sakál. Mihelyt megpillantotta, így tervezgetett: «Ejnye, hogyan lakhatnám én jól ennek pompás, izletes husából? Lássuk! Mindenesetre bizalmat kell benne keltenem». Ily gondolattal közeledett hozzá és szólt: «Jó napot barátom!» «Ki vagy te?» kérdezte az őz. «Sakál vagyok — felelt ez — nevem Ksudrabuddhi; itt élek ez erdőségben rokon és barát nélkül, mint élőhalott. Most, hogy téged barátomnak megnyertelek és van, kit szeressek, beléptem ismét az élők világába. Mától fogva bármerre is, kiséretedet kell képeznem.» Az őz ráhagyta, legyen úgy. Mikor aztán a felséges, sugárkoszorús napisten alkonyatra tért, elmentek az őz lakóhelyére. Itt egy csampakafa ágán lakott egy Szubuddhi nevű csóka, régi jó barátja az őznek. A mint ez a csóka meglátta őket, így szólt: «Őz barátom, ki a te társad?» «Egy sakál — felelt az őz — ki a mi barátságun-

kat áhítva, velem jött.» Ezt hallván a csóka, így szólt: «Egy vaktában ránk bukkanóba vetni bizalmunkat, nem járja. Hiszen az ilyenre mondják

72. Kinek nem ismeri családját, jellemét,
Ne ossza meg azzal senki a fedelét.
A saskeselyű is, mert szavára hajolt,
A macska bűneért életivel lakolt.»

«Hogyan esett az?» szóltak mind a ketten és a csóka így beszélte el: «A Bhágírathí partján egy Gridhrakúta nevű bérczen van egy fügefa. Ennek odujában egy keselyű, Dsaradgava nevű, tanyázott, a ki végzete mostohaságából szemeit és karmait elveszítette. Így aztán életének fentartása végett az azon fán lakó madarak mind vetnek élelmökből valamicskét neki. Ebből él és a madarak fiókáit őrzi. Egyszer egy Dírghakarna nevű macska ment oda, hogy a madarak fiókáit felfalja. A fiókák, a mint észrevették, hogy jön: rémültökben iszonyú zenebonát csaptak. Dsaradgava hallva ezt a lármát, így szólt: «Ugyan ki jár itt!» Dírghakarna, a mint a keselyűt megpillantotta, elrémült: «Jaj, végem van. Most közvetlen közelében nem birom magamat megmenteni. Azért a minek jönni kell, hadd jöjjön. Oda megyek egyenesen hozzá». Így elmélkedve, hozzá lépett és így szólt: «Nagy jó-uram, tisztelettel üdvözöllek». «Ki vagy te» — szólt a keselyű. «Én, uram, macska vagyok.» «Eltakarodj innen, ha azt nem akarod, hogy rögtön megöljelek!» «Hallgass ki elébb — szólt a macska — ha aztán halálra méltónak találsz, akkor nem bánom, ölj meg. Hiszen

73. Puszta születésért lehet-e megölni,
Lehet-e tisztelni bárkit a világon?
Vizsgáld meg először élete folyását
Azután tisztelhedd vagy megölhedd bátran.»

«Beszélj hát» — mondá a keselyű és a macska így beszélt: «Én itt a Ganges partján naponként fürödve, az élet örömeiről lemondó vezeklőként gyakorlom a szigorú csándrájana fogadalmat.[1] Mivel téged, jó uram, e madarak itt, kikben teljesen megbizom, mindnyájan és mindig úgy magasztaltak előttem, mint a szent törvények tudósát: azért jöttem, hogy tőled, kit tudomány és kor tiszteletre tettek méltóvá, a szent törvényekből oktatást halljak. És te oly törvénytudós volnál, hogy engem, a te vendégedet, megölni törnél? A családfőnek ez a tiszte:

[1] *Csándrájana-fogadalom* szigorú vezeklés, egy hónapig tartó, naponként kevesbedő étellel összekötött bőjt.

74. Az ellenségnek is, ha küszöböd
Átlépte, nyujts vendégszeretetet.
Oldalra nyúló árnyékát a fa
Még a favágótól se vonja meg.

És ha házában egy falat kenyér sincs, még akkor is legalább nyájas szóval kell a vendéget tisztelni. Hiszen azt mondják

75. Pár szál szent fű, egy kicsiny hely,
Nehány jó szó, egy pohár víz, —
Jó emberek hajlékából
E négy soha nem hiányzik.

Egy másik

76. Nemes szivben a méltatlan
Lény iránt is szánalom és részvét támad,
Fénylepelt nem von-e a hold
Kunyhajára a nyomorult csándálának.»[1]

A keselyű szólt: «Tudvalevő, hogy a macskák szeretik a húst. Itt pedig madár fiókák laknak. Hát csak azért mondám». A macska elébb a földet, azután füleit érintette meg: «Én a szent könyveket olvastam, tanultam és szenvedélyemet kiirtva ezen fogadalomra magam elhatároztam; bár a szent könyvek egymással itt-ott ellenmondásban vannak, de azt, hogy senkit sem bántani a legmagasztosabb erény, egyértelmüleg tanítják. E mellett

77. A ki vigyáz arra, hogy senkit se bántson,
S maga eltűr bármit,
A ki minden élő lénynek menedéke:
Csak az a férfiu emelkedik égbe.

És e másik

78. Egyetlen barátunk, ki a sirba kisér,
Az erény, az érdem.
Egyebünk a testtel semmiségbe oszlik —
Foszlik észrevétlen.

79. Mikor egyik élő felfalja a másat,
Különbség közöttük mekkora van, nézzed:
Pillanat gyönyörét élvezi az egyik,
A másiktól elszáll örökre az élet.

Továbbá

80. A ki tudja, mennyi ijjedelmet és kint
Kelt fel az emberben a halálnak képe,
A szörnyű tudatban
Még ellenségét is őrzenie kéne.

Halld hát

[1] *Csándála*, a teljesen megvetett, utolsó kaszt neve; pária.

81. Ugyan ki követne bűnt el,
Éhes gyomrát hogy megtöltse?
Megtölti azt váltig-untig
Vadonerdő istenadta vad gyümölcse.»

Így bizalmat ébresztve, a fa odvában megtelepedett. Azután napok multával a mint belátta, hogy a keselyű mily gyenge, tehetetlen, rá tört a madárfiakra, elhordta őket odujába és napról-napra eszegette. Mikor pedig észrevette, hogy a madarak, kiknek fiait megette, fájdalmas jajveszékeléssel fiókáik keresésére indultak: akkor a macska odujából kiosont és elmenekült. Nagysokára a mindent összekajtató madarak a fa odvában ráakadtak fiaik csontjaira. Tüstént arra a gondolatra jöttek, hogy fiaikat a keselyű falta fel; tehát tanácsot tartva, a keselyűt megölték.

Azért mondám én:

Kinek nem ismeri családját, jellemét,
Ne ossza meg azzal senki a fedelét. . .

A mint ezt a sakál hallotta, haragosan kiáltott: «De hiszen az első napon, mikor az őzzel találkoztál, előtte a te családod és jellemed is ismeretlen volt. Hogyan van az mégis, hogy barátsága te veled napról-napra bensőbb, bizalmasabb lesz?

82. Oly helyen, hol nincsen valódi bölcs,
Dicsőitnek kevésbbé bölcset is.
Vidéken, hol kiirtották az erdőt,
Fa-számba megy a bokros cserje is.

Egy másik

83. «*Ez* rokonom, *az* idegen»,
Igy léha ejti csak szavát;
Kiben az ész és szív nemes,
— Családja az egész világ!

A mint ez az őz nekem barátom, légy te is az!» Az őz közbeszólt: «Ej mire való ez a sok okoskodás? Maradjunk mindnyájan vidám és barátságos társalgásban együtt. Mivel

84. Embernek az ember nem is barátja, de
Nem is ellensége:
Érintkezés által jön csak a barátság
Vagy gyűlölet létre.»

«Ám legyen» — mondá a varju. Másnap reggel mind, ki-ki a merre neki tetszett, elmentek. Egyszer a sakál így szólt titokban az őzhez: «Barátom, ebben az erdőben egy helyen van egy igen szép buzavetés; én elvezetlek téged oda és megmutatom». Úgy is ön; és az őz ezután naponként rájárt és buzával élt. De a mint a buzaföld gazdája ezt észrevette, hálót vetett és mihelyt az őz újra

oda ment, hálóba került és így gondolkozott: «Ugyan ki birna más innen a vadász tőréből, mely a halál istenének tőréhez hasonló, kimenteni engemet, mint az én barátom?» Csakhamar arra jött a sakál és így tervezgetett: «Teljesül hát végre furfangos tervem által szivemnek a vágya! Ha ezt az őzet feltagolják, a hússal és vérrel borított csontok kétségkivül nekem jutnak. Lesz rajta nyalni-falni való bőven!» A mint őt az őz megpillantotta, felvidulva szólt: «Sakál barátom, tépd szét az én hurkomat gyorsan, szabadíts meg engem innét. Mivel

85. Barátot bajban ismersz meg; vitézt
Harczban, adósságban a jellemest;
Asszonyt, ha tönkre ment a vagyonod;
Balsorsban, szenvedésben a rokont.

Azonkivül

86. A ki boldogságban, boldogtalanságban,
Drágaság idején, hadseregdulásban,
Király kapujában s temetőben — látod —
Hiven áll melletted, az csak a barátod.

A sakál többször figyelmesen megnézte a hálót és ezt gondolta: «No ez a kötelék ugyancsak erős!» Azután így szólt: «Barátom, ez az egész háló húrból van fonva; épen ma, vasárnap, az Úrnak napján, hogy érinthetném én ezt fogaimmal? Ne vedd édesem, másként a dolgot. Holnap reggel a mint óhajtod, egészen úgy intézem». Hanem a közben másnap reggel a varju is, a mint látta, hogy az őz nem jött haza, keresésére indult és a mint ilyen állapotban őt meglelte, így szólt: «Barátom, micsoda dolog ez?» «Ez annak a gyümölcse — felelt az őz — hogy én az én barátom intő szavát semmibe vettem. Hiszen azt mondják

87. A ki barátjának jószivű intelmét
Semmibe se vette:
Nyomon üldözi azt a szerencsétlenség,
Ellenei vígan kaczagnak felette!»

A varju szólt: «Ez a Srigála műve! hol van az a gazember?» «Az én húsomra sóvárogva itt leselkedik valahol» — felelt az őz. «Barátom — szólt a varju — nem megmondtam előre?

88. Azért, hogy magadat ártatlannak érzed,
Nem elég ok ez még mást is annak nézned.
Gyakran a gonoszok az erényest, tisztát
Rettegésbe ejtik, veszélybe taszítják.

89. A ki szemedbe édesen nevet,
S hátad mögött feldulja tervedet:
Kerüld azt, mint méreggel tölt pohárt,
Melyben felül egy kis tejszin lebeg.»

Nagyot sóhajtott: óh jaj! te gazember, te gonosztevő! mit cselekedtél?

90. Behálózni édes szókkal,
Leigézni hamis jókkal,
És a reménykedő, bízó szegényt rögtön
Megcsalni galádul — járja ez a földön?

E mellett

91. Jóltevőjén, megbízó hű társán a ki sebet ejthet,
Hogy hordhatod, szentséges föld, ezt az aljast, ezt a terhet?

Hanem hát így szoktak eljárni a gonoszok:

92. Előtted mélyen porba hajlanak,
Mögötted összesebzik hátadat;
Füledbe zengenek suttogva halk
Hangon mesés, csodás szépségű dalt.
És a midőn rést leltek: hirtelen
Mind vakmerőn a nyakadon terem.
Mint a zsákmányleső szunyogsereg,
Ugy tesznek éppen a gazemberek.

93. El ne higyje, kinek azt sugja a gaz, mi
Jól esik fülének:
Nyelve hegyén méz van, de a szíve mélyén
Hálához méreg.

Másnap hajnalban, mikor a buzaföld ura bottal kezében arra a helyre ment, észrevette őt a varju. Mihelyt meglátta, így szólt az őzhöz: «Barátom, tettesd magad döglöttnek, fujd fel széllel a gyomrodat és feküdj úgy, a lábaidat mereven kinyújtva; mikor én egy hangot adok, akkor te pattanj fel hirtelen és menekülj». Az őz hát elnyúlt, a mint a varju tanácsolta. A gazda pedig örömtől sugárzó szemmel látta az őzet ilyen állapotban s így szólt: «No ez megdöglött magától!» Avval az őzet a kötelékből kioldva, serényen szedte összefele a hálót. Ezalatt a varju szavát hallja az őz, hirtelen felszökik és elmenekül. A gazda pedig felkapott botját utána hajította s azzal a sakált agyonütötte. Hiszen azt mondják

94. Három év se mulik, három hó, három hét,
Három nap se még el:
Rendkivüli bűnért, érdemért, jutalmát
Megkapja az ember.

Azért mondom én:

«Evő s étel közt barátság
Csak veszélynek vala mindig okozója stb.»

A varju újból megfelelt:

95. Hisz ha épen fölfalnálak, ugy se lenne bőven étkem:
Jobb szeretnék élni véled, mint a galamb, békén, szépen.

De meg

96. Vetnek bizalmat még állatba is
Magát ha szín-erénybe foglalá;
Jóknál ez a nemes jellem alapja;
Te vagy, meg a galamb a példa rá.

97. Nemes lélek nem változik meg
Holmi kis sérelem mián:
Ha égő szalmával behinted,
Föl nem melegszik a nagy óczeán.»

Hiranjaka így szólt: «Óh te csapodár vagy; csapodárral pedig semmi áron sem szabad barátságot kötni. Hiszen azt mondják

98. Bivaly, kos és macska, valamint a holló,
Meg a gyáva ember,
Bizalomból rögtön hatalomba hágnak,
Bízni bennök nem kell.

De mit is beszélek, hiszen te nekem ellenségem vagy. Már pedig azt tartják

99. Ellenféllel ne lépj soha szövetségre,
Ha kedvező is a szövetkezet:
Tudod, hogy a víz is, akármilyen meleg,
Kioltja a tüzet.

100. Nem történik lehetetlen,
Meg csak a lehető leszen:
Hajó nem jár a szárazon,
Kocsit nem látsz a tengeren.»

Laghupatanaka szólt: «Meghallgattam ezt mind és mégis elhatározásom, hogy veled barátságot kössek, szilárdul áll; mert ha nem, akkor éhséggel emésztem el ajtód előtt magamat. Hiszen tudnivaló

101. Gonosz ember kegye, mint az agyagkorsó
Összetörik könnyen, nehezen áll helyre;
De nehezen törik s könnyen összeforrad,
Mint az aranykorsó, a jónak szerelme.

E mellett

102. Érczek összeállnak, de csak olvadóban;
Vadak, madarak, ha ok van rá valóban;
A bolondok félszből avagy kapzsiságból,
Jó emberek rögtön egyszeri látásból.

Ezt tudva kívánatos is a jó emberek egyesülése. Mivel

103. Ha bomlik is a jók barátsága,
Erényeik nem változnak még sem:
Ha törik is a lótosznak szára,
Rostfonalak összetartják szépen.

Halld meg ezt a másikat is

104. Feddhetetlen és bőkezű,
Jóban, rosszban szilárd és hű,
Hős, nyájas, derék, őszinte:
Ez a barát mintaképe.

Melyik ember van ezen erényekkel úgy megáldva, mint te, hogy én őt barátommá tegyem?» Hiranjaka erre kimászott és így szólt: «A lelkem üdül méznél édesebb beszédednek hallatára. Hiszen azt mondják

105. Nem üditi azt ugy, kit éget a gyötrő
Napheve, sem gyöngysor, sem hűs vizű fördő;
Sem a szantalkenőcs egész testre kenve
Nem ragad oly édes örömre és kedvre:
Mint milyet a szívben gyujt szava a jóknak
Ha pedig még hozzá érvei fonódnak:
Mint kegyes ajkakról a bűvölő ige,
Ugy száll be a szívbe.

E mellett

106. Titoktörés, kunyorálás, kegyetlenség és csapziság
Kártya, harag, hazudozás: ez a barátnak hét bűne.

Mindezekből beszélgetésünk folyamában benned egy hibát sem vettem észre. Pedig

107. Furfangot és igazmondást a szó sora mutatja meg,
Elárul egy szempillanat szilárdságot, mérsékletet.

Egy másik is

108. Más a barátsága oly embernek, kinek
Szive-lelke tiszta,
S más annak beszéde, kinek szive bűnnel
Van elundokítva.

Nem bánom hát, teljesüljön a kivánságod». Ez időtől fogva (az egér és csóka) kölcsönös barátságban éltek. Miután így Hiranjaka a csókát barátságába fogadta és izletes ételekkel megvendégelte, odujába vonult. A csóka is, Laghupatanaka, elszállt saját tanyájára. Ettől fogva ételekkel mivel ajándékozgatták egymást, naponként kedves egészségök után kérdezősködtek és bizalmas beszélgetéssel töltötték idejöket.

Egyszer a csóka így szólt Hiranjakához: «Pajtás, ezt a helyet, hol csak keservesen lehet az élelmet megkeresni, szeretném én elhagyni és más tanyára költözni». Hiranjaka így szólt: «Hova akarsz te menni, barátom?

109. Egyik lábát a bölcs mig előre teszi,
Megáll a másikkal szilárdul a helyén;
A meddig uj honát szemügyre nem veszi,
Egykori hajlékát nem hagyja könnyedén!»

«De nekem van — felelt a csóka — egy jól ismert helyem.» «Ugyan hol — kérdezte Hiranjaka, mire a csóka így vette át a szót: «Van a Dandaka erdőségben egy Karpuragaura nevű tó, ott lakik nekem egy régi-régi időbeli jó barátom, egy Manthara nevű teknősbéka, maga a megtestesült becsület. Pedig

110. Másnak tanítását intézheti könnyen
A világon bárki;
Hejh de csak kevés tud, csak a nagy lélek bír
Erény utján járni!

Hejh milyen dicső halpecsenyével fog ő engem tartani.» Erre Hiranjaka is megszólalt: «És mit csinálok akkor én, ha itt maradok? Hiszen

111. A mely vidéken nem lel becsülést,
Sem ápolást, rokonságot, vigaszt,
Sem egy ösvényt a bölcseség felé —
Kerülje minden ember messzi azt.

E másik is

112. A hol nincs folyóviz, véda bölcs, meg orvos,
Egy király, egy gazdag, ki vagyonát szórja,
— A hol ez öt nincsen,
Ne maradj az olyan városnak lakója!

Azért hát vezess engemet is oda.» Így aztán a csóka és barátja különféle regékkel mulattatva egymást, boldogan mentek ama tó közelébe. Manthara pedig már a távolból megpillantva Laughupatanakát, felállva vendégszeretettel fogadta őt, az egér iránt is vendégbaráti szívességet tanusított. Mivel

113. Ha gyermek, ha ifju, ha a kortól hajlott,
Ki házadba lépett:
Mindenütt, mindenkor fogadd tisztelettel;
Ő a te vendéged.

A csóka szólt: «Barátom, ezzel pedig illő tisztelettel bánj, mert ez nemes tettekben dúsgazdag, a gyöngédségnek óceánja, neve Hiranjaka, az egerek királya. Az ő erényeinek illő magasztalását megadni aligha lenne képes a kigyókirály ezer nyelvével». Ezen szavak után elbeszélte a Csitragríva történetét részletesen. Manthara Hiranjakát mély hódolattal üdvözölve szólt: «Isten hozott uram! szíveskedjél nekem elmondani, miért jöttél ez ember nemlakta vadonba?» Hiranjaka erre szólt: «El fogom neked beszélni, hallgass rám: Van Csampá városában a kolduló barátoknak egy klastroma; abban éldegélt egy Csúdákarna nevű szerzetes. Ez kéregető bögréjét, mely mindenféle ételmaradékokból alamizsnaként gyűjtött ennivalóval volt tele, a falon egy fogasra akasztotta és úgy aludt. Ilyenkor én ehhez

az ételhez felszökve, eszegettem. Nem sokára egy Vínákarna nevű barát, amannak jó barátja érkezett oda. Egyszer, a mint ezzel különféle történet elbeszélésébe volt merülve, Csúdákarna egy hasadt bambusbottal a földre csapott, hogy engemet így megijesszen. Vínákarna rá szólt: «Hogy-hogy barátom? Te az én elbeszélésemre nem hallgatsz, hanem másra fordítod a figyelmedet?» Csúdákarna felelt: «Édesem, nem vagyok figyelmetlen; hanem nézd, ez az ádáz egér a bögrében eltett ételemet mindég megfalja». Vínákarna a falon levő fogast nézte-nézte és így szólt: «Hogyan szökhetik fel oly roppant magasra az a gyönge kis egér? Ennek itt valami okának kell lenni. Hiszen azt beszélik

114. Mikor az ifju nő, üstökét megfogva
Vén urát, kinek már rég kihűlt szerelme
Ölelő karjába csókjaival vonta,
Nem hiába volt az; volt oka rá, nemde?»

Csúdákarna kérdezte: «Mi az, hogy esett az?» Vínákarna így beszélte el: «Van Gauda tartományban egy Kausámbi nevű város. Ebben egy Csandanadásza nevű vagyonos kereskedő lakott. Ennek, mikor már az aggkort taposta, szerelemre gyúlt a szíve és vagyonában elbizakodva nőül vett egy Lílávati nevű kalmárleányt; ez pedig, mint a szerelem istenének győzelmi lobogója, virágzó ifjusággal volt ékesítve. Neki ez az öreg férj nem sok örömet és megelégedést szerzett. Mivel

115. Valamint a fázó nem örül a holdnak,
S nem örül a napnak, kit a meleg éget:
Férj, a kinek lángját az idő kioltá,
Nincs nagy örömére ifju feleségnek.

E mellett

116. Kinek a fején már őszi lombok lengnek,
Minek a szerelem az olyau embernek?
Felesége őt csak orvosságnak nézi,
Szíve, szeme utját másfele intézi.

Hanem az öreg meg nagyon szerelmes volt bele. Mivel

117. Hatalmasan ver élők kebliben
A vágy az élet és a kincs után;
De ifju nő az éltes férj előtt
Az életnél is kedvesebb talán.

Egy másik

118. Öreg legény a szerelem mézét
Élvezni se, elhagyni se képes;
Mint a kutya, foga ha kiomlott,
Nyalja csupán nyelvével a csontot.

Ez a Lílávati tehát fiatalos kicsapongásból a családi erény korlátait áthágva, egy kalmár fiával szőtt szerelmi viszonyt. Mivel

119. Nagy szabadság, otthon az apjánál lakás,
Megjelenés búcsún, ünnepi menetben,
Férfiak körében könnyed léhaskodás,
Elszakadva élés messze idegenben,
Kétes erényű nők sürű társasága,
Az élet szüksége, a sanyaru inség,
Férjének féltése, gunyja vagy aggsága
Tereli az asszonyt görbe utra mindég.

Egy másik is

120. Rossz társaság, ivás, kósza élet, oda
Hagyása férjének,
Más házában lakás, álmodozás — a nőt
Ez a hat ejti meg.

121. Deli férfit ha lát az asszony, legyen bár
Testvére, gyermeke:
Ugy pezsdül a vére, mint a nyers edény, ha
Vizzel öntöd tele.

Sőt

122. Csak azért, mivel nincs kedvező pillanat,
És szerelmes ember nincsen a kéz alatt,
Hiszed-e Nárada, hogy asszonyi hűség
Csak azért lehet még?

123. Mondják csapodárok a nők, még az istennők se jobbak,
Megőrzeni a ki tudná, az az ember a boldog csak.

És még

124. Vajjal telt edény az asszony
Izzó szén a férfi:
Okos ember vajat tűzzel
Nem hagy összeférni.

125. Mig gyermek az apja, mig ifju testvére,
Gyermekei később, ha öregkort ére,
Védik, támogatják;
Nem való asszonynak soha a szabadság.

Egy napon Lílávati egy drágakövekkel gazdagon diszített kereveten kényelmesen feküdt és a kalmárfiuval bizalmas enyelgésben volt elmerülve, midőn megpillantotta váratlanul betoppanó férjét. A mint észrevette, hirtelen hozzá ugrott, üstökébe ragadt, hevesen magához ölelte és csókokkal halmozta el. Kedvese ezalatt elillant. Ezt a nagy ölelgetést látva a közelben settenkedő kerítőné, mindjárt gondolta, hogy ez nem ok nélkül történik. A mint pedig meggyőződött arról, hogy a valódi ok a kedves szöktetése volt, Lílávatit jól megbirságolta.[1] Azért mondom én

[1] Már t. i. azért, hogy el nem árulja a titkát.

Mikor az ifju nő üstökét megfogva stb.

Itt tehát valami olyan oknak kell lenni, mely az egérke erejét hathatósan emeli. Egy pillanatig elgondolkozott és így szólt: «Az ilyennek rendesen a nagy gazdagság az oka, itt is épen ez fog lenni. Mivel

126. Tehetős az, kinek pénze van a földön,
Bárki fia, mindig s bárhova kerüljön.
Királynak is épen onnan a hatalma,
Mert pénz az alapja.»

Erre a szerzetes ásót fogott, üregemet kiásta és sok ideig gyűjtögetett kincsemet elrabolta. Azon idő óta én saját erőmtől megfosztva, élet- és munkakedvemet elveszítve, még élelmemet sem vagyok képes megszerezni. Mikor Csúdákarna engemet így reszketve lassan elő mászni látott, így szólt:

127. Hatalmassá bárkit vagyon, bölcsesé is csak vagyon tehet;
Hogy lett megint azzá, mi volt, — nézd e gonosz kis egeret.

128. Balgatag embernek, ha a pénze eltünt,
Oda minden tette.
Mint sekély folyónak vize elszivárog
Nyárnak közepette.

És másik

129. Kincse a kinek van, van annak barátja;
Kincse a kinek van, nagy a rokonsága;
Az a derék ember csupán, a ki gazdag;
A kinek kincse van, a tudós is az csak.

Másik

130. Kinek gyermeke nincs, üres a háztája;
Üres a hajléka, kinek nincs barátja.
Szive is, feje is üres a bolondnak,
Puszta, üres minden a vagyontalannak.

131. Érzéke meg van változatlan, épen;
Neve is megmarad a férfinak,
Értelme is munkál tovább még szépen,
Beszéde, hangja mind a régi csak:
S ha kincsének melege oda vesz,
Más ő azonnal! Hát nem csoda ez?»

Mikor én mindezt hallottam, azon tünődtem, hogy nekem illetlenség volna tovább is ott maradnom; de bizony még az sem illő ám, hogy én ezt a történetet másnak elbeszélem. Mivel

132. Vagyonbukást, szivbánatot,
Családi bűnt, gyalázatot
S megvettetést a bölcs oda
Más szájára nem ad soha.

Hiszen azért mondják

133. Kit a balsors lépten-nyomon tépdel,
Hasztalan küzd férfias erélylyel,
Bölcs szegénynek miben lenne másban
Vigasza, mint erdei magányban?

S aztán

134. Meghal a bölcs százszor inkább,
De nyomorba nem dűl:
Kialszik a lobogó láng
De soha ki nem hűl!

S aztán

135. Mint virágfűzérnek, bölcsnek is a sors két
Utirányt jelel csak:
Vagy egész világnak homlokára jut, vagy
Künt az erdőn hervad.

Hogy pedig az ember kolduskenyeren tengesse életét, az roppant szégyenletes.

136. Jobb a szegénynek testivel
Máglya fölé hágni;
Mint a fösvény szívtelentől
Alamizsnát várni!

Egy másik

137. Szegénység nyomában ott ballag a szégyen;
Szégyentűl a tettvágy megbénul egészen;
Tettvágya kinek nincs, lealázzák, nyomják;
Kishitűséget szül a lealázottság;
Kishitű embernek bánat a hű társa,
Bubánat az észnek a sirját megássa,
S kinek esze bomlik, vesznie kell annak:
Hejh, csak a szegénység oka minden bajnak!

Sőt

138. Mély némaság bilincse jobb az ajkra,
Mintsem hazug szó röppenjen ki rajta.
Férfiuból kivánatosb a semmi,
Mint más neje szerelmiért esengni.
Az élettől is jobb a búcsuzás,
Mint kósza hír után lótás-futás.
Idegen asztalról evett kövér
Falatnál ízesebb kolduskenyér.

E mellett

139. Miként minden tekintélyt szolgaság,
Minden homályt elűz a napvilág;
Minden szépséget az idő foga,
Minden bűnt eltöröl Hari Hara[1]
Pusztán nevével: az inség eként
Megsemmisít ezer dicső erényt.

Ezeket szivemre vettem és elgondoltam: «Hát én mások kenyerén tengessem életemet? Óh jaj, ez csak másik kapuja a halálnak! Mivel

[1] Hari Hara = Vizsnu és Siva.

140. Felületes tudás, más asztalán evés,
Pénzen vett szerelem —
Három dolog, miért legtöbbször a férfi
Nevetséges leszen.

Egy másik

141. Sinlő beteg, soká hazátlan bujdosó,
Más kenyerét evő, más ágyán aluvó —
Mig él, az élete merő halál csupán;
Végtelen nyugalom sorsa halál után.»

Mindezek megfordultak elmémben és az emberrel veleszületett kapzsiságból még egy kisérletet tettem, hogy vagyonomat visszaszerezzem. Hiszen azt mondják

142. Vágytól meging az értelem,
A vágy mindig szomjat terem;
Kit szomj epeszt ezen s a tulvilágon
Veszélybe dől ez ember minden áron.

Ekkor Vínákarna azzal a hasadt bambusz bottal hozzám csapott. Én pedig elgondoltam: «Lám a telhetetlen, elégedetlen ember örökké bajba veri magát. És valóban

143. Öröm és boldogság csak olyané, kinek
Elégült a lelke:
Lábán ki czipőt hord, annak az egész föld
Bőrrel van befedve.

Egy másik

144. Ki az elégültség mézitalát itta,
Kapzsiságán harczát diadallal vítta:
Oly örömet szerze,
A minőt nem érez, nem is ért a másik,
Ki a pénznek él-hal, vagyon után áhit
S futkos szanaszerte.

Sőt

145. Az igazán tanult, az az olvasott csak,
Végére csak az jut bármilyen dolognak,
A ki hátat fordit a hiu reménynek
S elvévé teszi a reménytelenséget.

Meg aztán

146. Ki még nem zörgetett gazdag kapujában,
Válásnak keservét nem érzé magában,
A ki csüggedő szót még soha nem mondott
Bárki fia legyen, az az ember boldog.

147. Nem valami nagy ut száz mérföld se annak,
Kit a vágya kerget;
Azzal se törődnek, a mi kezökben van,
Az elégedettek.

Azért rám nézve mindenesetre legjobb, ha tiszta itéletet alkotok magamnak arról, hogy helyzetemhez mérten most mitevő legyek.

148. Akárkinek szemében a világon
Mi az érdem? — gyöngédség más iránt;
Mi a boldogság? — állandó egészség;
Mi a szerelem? — sziv s léleknemesség;
S mi a tanultság? — bölcs megfontolás!

Azért hát

149. Áldozzuk az egyént föl a családért,
A község érdekéért a családot,
A községet áldozzuk a hazáért,
— Saját magunkért az egész világot!

E mellett

150. Vesződség nélkül puszta víz emitt,
Amott veszély közt ízes ételek;
Ha fontolom, melyik kivánatosb:
A boldogságot mindig ott lelem föl,
Hol nyugalom s elégültség lakik.

Miután ezt magamban meghánytam-vetettem, ide ez ember nemlakta erdőbe költöztem. Itt én más életben szerzett érdemeim jutalmául azon szerencsében részesültem, hogy e barátom, szeretetével megajándékozva, magához vett. És most, hogy a sors egyik áldása után a másikkal halmoz el, nálad oly menedéket találtam, minőt tán csak az égben találhatnék még. Mivel

151. Méregfáján e zajgó földi létnek
Nő két gyümölcs, édesb mint ámrita:
Egyik a lélekifjító költészet,
Jókkal érintkezés a másika.»

Manthara szólt: «Te túlságos nagy vagyont gyűjtöttél, innen van neked minden bajod.

152. Másnak is ha juttatsz, fölhalmozott kincsed
Ugy őrized meg csak:
Gyakran lecsapolják összefutó vizét
Poshadó tavaknak.

E mellett

153. Ki saját öröme árán
Gazdagságot gyűjt halomra:
Másnak czipel az csak terhet;
Csupa gyötrelem a sorsa.

Egy másik

154. Ki magát oly kincscsel gazdagnak érezi,
Melyből másnak sem ad, maga sem élvezi,
Hát azzal a kincscsel mért ne lenne gazdag,
Mit a föld takargat?

155. Zsugorinak pénze csak ugy a másé is;
Hisz ő sem élvezi;
Hogy az övé volt csak panaszából tudjuk
Meg, mikor elveszti.

Hiszen azért mondják

156. Vagy kincse az embert, vagy az ember kincsét
Ide hagyja végre,
Ha biztos az egyik, mért epekedsz, óh bölcs,
Mit szomjazol érte?

Hiszen azt mondják:

157. Nyájas arczczal, szóval alamizsnaadás,
Illő szerénységgel összekötött tudás,
Hősiesség együtt szelid érzülettel,
Nagy kincs adakozó kedvvel gyarapítva —
Szép erény e négy így, csakhogy igen ritka.

Meg ezt is

158. Szép, szép az a gyűjtés; szerezzen az ember;
Hanem a tulságig gyűjteni még sem kell:
Lám a sakált is nagy takarékossága
Teríté le nyillal s vitte a halálba.»

Hiranjaka szólt: «Hogy esett az?» Manthara akkor így beszélt: «Kaljánakatakában lakott egy Bhairava nevű vadász. Ez egykor gonosz lélektől sugallva nyakába vette a világot és eljutott a Vindhja hegység közepébe. Ott leölt egy őzet, vállára vetette és megindult, mikor egyszerre egy roppant nagyságu vadkan tünt fel előtte. Erre az őzet földre dobta és nyilával a vadkanra lőtt. A disznó pedig felhő dörgésére emlékeztető sivítással egyenesen a vadászra rohan és ágyékát felhasította. Mint gyökeréből tépett fa, ugy omlott ez össze a földön. Mivel

159. Viz, tűz, méreg, kard, betegség, éhség, hegyről lezuhanás,
Hogy elröppenjen életünk, bármelyik is lehet oka.

E közben egy élelmét kereső Dirgharáva nevű sakál szanaszét bolyongva, a sors intézéséből épen azon helyre jött és ott lelte az őzet, a vadászt és a vadkant együtt a földön elterülve. A mint meglátta, így gondolkodott: «No én itt nagyszerű lakomára tettem szert.

160. Mint a csapás, romlás, mikor nem is hittük,
A nyakunkra támad:
Ugy jön az áldás is, hanem itt a földön
Több sokkal a bánat.

De hát ennek így kell lenni! Nekem pedig ezeknek a husából egy egész hónapig, sőt tovább is, meg lesz az eleségem. Azért jelenleg, első éhségem csillapítására, bár nem lesz valami ízes falat, e kézijjnak húrból sodrott, összegöbözött idegét eszem meg». Így szólt és aképen is cselekedett. Mikor azonban a húrkötelet átharapta, hirtelen kirugott az ijj és egyik gömbös karjával úgy szíven vágta, hogy Dirgharáva szive megrepedt és maga halál fia lett. Azért mondom én:

Szép, szép az a gyüjtés, szerezzen az ember stb.

Továbbá

161. Az a gazdagé csak, a mit maga élvez,
Vagy a szegénynek ád;
Holta után ugyis más birja vidáman
Nejét és vagyonát.

De most jerünk tovább; mit ér ez a szerfölött való feddőzés-ócsárlás? Hiszen

162. A mit elveszített, nem búsul azért,
A mit el nem érhet, azért nem eped;
Bölcs ember azonnal nem veszti eszét,
Ha szerencsétlenség üt rajta sebet.

Mutasd hát, barátom, magadat mindig erélyesnek, tevékenynek. Mivel

163. Bölcs könyvbe' lapoz bár, csak balga a balga.
Az a bölcs igazán, a ki cselekszik, hat:
Legjobb orvosi szer pusztán elgondolva
Nyavalyából embert soha nem gyógyíthat.

Egy másik

164. Semmi előnyt nem nyujt az olyan embernek
Tudomány és bölcs elv, ki dologtól retteg:
Mihaszna világit a vaknak a lámpa?
Tenyere közepén ott éghet hiába!

Keressük tehát, barátom, e földön azt, hogy az élet különböző körülményeivel elégedettek legyünk! Ezzel (a mondással) pedig nem kell törődni:

165. Ha elhagyja helyét haj, fog, köröm, férfi:
Oda van értéke, elveszti a fényt.
Okos ember ezt igy lelkébe ha vési
Nem hagyja helyét.

Hisz ez ugyis csak gyáva lelkek beszéde. Mivel

166. Honát elhagyva szerte kóborol
Oroszlán, bátor ember, elefánt.
Őz, varju, pulya-lélek ott, a hol
Tanyája van, találja a halált.

Azt is mondják

167. Bátor férfiunak hol a szülőföldje?
Hol van az ország, mely idegen előtte?
Bármicsoda tájon hatol egyszer által,
Honává teszi azt karja hatalmával!
Erdőn, hova bétört az iszonyu harczán
Körmivel, fogával küzdő vad oroszlán,
Roppant elefántnak ontja ki a vérét,
Ugy enyhiti ádáz vérszomját meg éhét.

Egy másik is

168. Mint béka mocsárba,
Mint madár húzódik telt folyó mederbe:
Munkás férfiunak ugy fut a szerencse
Mindig a nyomába.

De meg

169. Kit jószerencse áld, tisztelje azt;
Kit balsors sujt, bátran viselje azt;
Mint a forgó kerék köröskörül
Jó s balszerencse is ugy pöndörül.

Másik

170. Kiben tűz és erély van, nem húz, nem halogat;
Munkálni, hatni jól ért, bűntől, szennytől szabad;
Bátor, szivélyes, hálás, barátságtisztelő,
Lakásra Laksmi önkényt az ily emberhe' jő.

És kivált ez

171. Hős a tiszteletnek, ha vagyona nincs is,
Magas fokára hág.
Kincshalom borítja a zsugorit s mégis
Lenézi a világ.
Oroszlán fenségét, mely természetadta
Sok nemes erényén és erején épül.
Elérheti-é eb, arany örve csillog
Bár a nyakán ékül?

Továbbá

172. Mért bízza el magát, kinek van kincse sok?
Ki elveszíti a vagyont, mért csügged el?
Mint kézbe vett golyó, a sors is ugy forog:
Ma a mélységbe ránt, holnap megint emel.

Nézd

173. Felhőnek árnyéka, gonoszok vonzalma,
Lágy kenyér, ifju nő,
Fiatalság, vagyon mindjárt oda van, nem
Soká élvezhető.

Másik

174. Ne öld magad élelmedért nagyon,
Kirendeli azt isten gazdagon:
Alig jön még világra gyermeke,
Már duzzad az anyának emleje.

Hanem ezt a másikat hallgasd meg, barátom:

175. Ki a ludat fehér szinnel szinezte,
A papagályt feldíszítette zölden,
A pávát öltöztette tarka mezbe:
Tudom, ételem is megadja bőven!

Itt van egy másik és ebben, barátom, a jóknak hallgasd meg a titkát:

176. A vagyon, meddig szerzed, fájdalom;
Balsors ha ér, merő aggodalom;
Szerencsében eszed bódítja meg.
Mikor leled hát benne örömed?

177. Ki jótevésért óhajt csak vagyont,
Az is okosabb róla ha lemond:
Jobb a sarat nem is érintened,
Mint tőle aztán mosni a kezed.

178. Mint a hus a légben az égi madárnak,
Zsákmánya a földön ragadozó vadnak,
Vizbe falánk halnak : ugy bárhol a mások
Prédája a gazdag!

179. Királytól, tűztől, viztől, tolvajoktól,
Édes saját rokonitól viszont
Ugy retteg a dus-gazdag szűntelen,
Mint a haláltól más gyarló teremtés.

180. E szenvedéssel tölt élet során
Lehet-e annál kinzóbb gyötrelem,
Hogy, bár kivánságunk nem teljesült,
A vágy tovább él s éget szüntelen ?

181. (*Ugyanez más értelmezéssel:*

Születni már maga is szenvedés,
Hát még nyomában mennyi baj fakad!
Vágyunk oly ritkán teljesül be és
Mégis a vágy szivünkben megmarad.)

Hallgasd meg a másikat is, testvérem :

182. Hejh nehezen szerzik a vagyont, lásd,
Még nehezebb őrzeni azt folyvást ;
S ha odavész, mint a halál, fájó ;
— Legbölcsebb a rá soha nem vágyó.

183. Ki a koldus, ki a király, ha egyszer
Kiirtottuk a pénzvágyat szivünkből ?
De ha fékét eresztve nyargalunk:
Rabszolgaságba görbül a nyakunk!

184. Hiszen minden kivánságunk nyomán
Egy uj kivánság kullog csendesen ;
Csak azt nyertük miénkül igazán
Mitől a vágy maga is elpihen.

Mit beszéljek sokat? Iránted ébredt szeretetemre kérlek, tölts huzamosabb időt itt együtt velünk! Mivel

185. A jók szeretete kitart halálig ;
Haragja szerte foszlik percz alatt ;
Lemondása önzetlen és szabad.

Ezt elgondolva vagyonodnak elvesztése miatt ne add fejedet a szomorúságnak. Mikor ezt Laghupatanaka hallotta, így szólt: «Barátom, te boldog vagy, téged minden tekintetben elismerésre méltó erények ékesítenek. Mivel

186. A jókat örökké jó emberek őrzik
A bajtul, a kártól :
Elefántot csakis elefánt emelhet
Ki lápi mocsárból.

187. A jó ember szemében törvénynek az az első,
Elismerést a földön csak azzal érdemel:
Ha házához betért a szegény, védelmet esdő,
Ne menjen tőle pusztán, reménye törten el.»

Így éldegéltek ők kényökre-kedvökre ott elégedetten és boldogan.

Egyszer egy Csitrángada nevű őz, kit egy vadász riasztott meg, vetődött oda közéjök. Azon hitben, hogy riadásának okozója is nyomban utána fog jönni, Manthara a vízbe szökött, az egér üregébe futott, a csóka pedig felröppenve, egy fa tetejére szállt. Innen Laghupatanaka jó messzire ellátva, kémlelt-kutatott, de a félelem okozóját sehol nem vette észre. Ekkor aztán az ő szavára ismét előjöttek mindnyájan és a találkozóhelyen letelepedtek. Manthara szólalt meg: «Jó napot, őz, isten hozott! Itt élelmedet kedved szerint keresheted és költheted el. Birtokodba veheted, ha itt maradsz, ezt az egész erdőt». Csitrángada így felelt: «Engemet egy vadász ijesztett meg s így jöttem ide oltalmatok alá; valóban szeretnék veletek barátságra lépni!» «Óh, felelt Hiranjaka, hiszen a mi barátságunk neked igen könnyen szolgálatodra áll:

188. Barátságnak tudod négy ága van
Vagy vérrokonság, vagy kötött rokonság,
Vagy őseink után maradt szövetség,
Vagy oly emberrel, kit bajból kimentünk.

Érezd tehát itt magadat ugy, mint saját hajlékodban.» Mikor ezt az őz hallotta, nagyon felvidult, evett-ivott a mi szemének-szájának tetszett és egy vízparton levő fa árnyékában letelepedett. Erre Manthara megszólította: «Őz barátom, ki riasztott meg téged e lakatlan erdőségben? Tán vadászok járnak itt valahol?» Az őz felelt: «Kalinga tartomány fejedelme, Rukmángada világhódító hadjáratában idáig érkezve, a Csandrabhágá partján ütött tábort és ott tanyázik. Holnap reggel ide jön és a Karpura-tó közelében akar minden áron táborozni, legalább ez a hír jár a vadászok közt szájról-szájra. Azért megfontolva, hogy holnap ez a hely kész veszedelem lesz, intézkedni kell arról, hogy mit csináljunk». A teknősbéka megrettenve szólt: «Megyek én innen egy más vízfogóba!» A csóka és az őz helyeselték, legyen úgy. De Hiranjaka megfontolva a dolgot, így szólt: «Mantharának, ha egyszer elért a másik vízmedencze partjára, jól megy a sorja, de mi lesz vele addig, míg a földön mászik? Mivel

189. A víz fiainak maga a víz mindig,
A vári lakóknak vár a menedéke,
Seregöket (mondják) a királyok védik,
Védője királynak saját hadi népe.

Laghupatanaka barátom, e szerint a jó tanács szerint:

190. Mint az ifju kalmár szomoru lett szörnyen,
Ki saját szemével nézte, szegény, végig,
Hogy a feleségét más öleli: könnyen
Te is ugy jársz még itt!»

Hát az hogy volt, kérdezték ezek és Hiranjaka így folytatta: Kánjakubdsa földén élt egy Víraszena nevű király. Ez Vírapura városában Tungabala királyfit tette helytartóvá. Egy izben, mikor ez a nagyon gazdag és fiatal fejedelem saját városában sétált, megpillantott egy Lávanjavati nevű gyönyörű szép ifju nőt, ki egy kalmár fiának volt a felesége. Mihelyt palotájába visszatért, mivel eszét a szerelem istene a nő miatt egészen megzavarta, egy cselédnőt küldött hozzá. De viszont azon pillanatban, hogy őt meglátta, Lávanjavatinak is megsebzé a szerelem istenének nyila a szivét, annyira hogy minden gondolata csak ő volt. Hiszen azt mondják

191. Szeret az asszony mindenkit,
Nem szeret az asszony senkit;
Mint üsző uj fűhöz a rétnek pázsitán,
Ugy eped, ugy szalad szüntelen más után.

Egyszóval, mikor Lávanjavati a nő beszédét hallotta, így szólt: «Hisz én hű vagyok a férjemhez! Mivel

192. Az a derék nő, ki gondozza a házat,
Az a derék asszony, a ki gyermeket szül;
Az a derék nő, ki él-hal az urának,
Az a derék asszony, a ki férjihez hű.

193. Nem érdemel az feleség nevet,
Kiben a férje nem lel örömet.
Kinek a szent tűznél fogadott hűséget,
Férje csak oltalma a jó feleségnek.

Azért a mit az én életem ura parancsol, én azt teszem feltétlenül és minden tétovázás nélkül.» «Komolyan mondod?» — kérdé a nő. «Nagyon is komolyan — felelt Lávanjavati. Mindezt a nő, mikor haza ért, elbeszélte Tungabalának. «Hogyan intézzük a dolgot, kérdé Tungabala, hogyan volna az kivihető, hogy a férje maga hozza ide és adja át nekem?» «Cselhez kell nyulni — szólt a kerítőné. Hiszen azt mondják:

194. Mit el nem érhet hatalom, erő,
Ravaszsággal az is kivihető;
Mocsárba csalta az elefántot
Álnokul s megölte a sakál ott.»

«Hogy történt az — kérdezte a királyfi és az asszony így beszélt: A Brahma-erdőben élt egy Karpuratilaka nevű elefánt. Mikor ezt a sakálok meglátták, egyszerre mindnek az jutott eszébe, ha ez most valami úton-módon elpusztulna, akkor nekünk ennek a húsá-

ból négy hónapra kényelmesen meg lenne az eleségünk. E közben egyik sakál azt az igéretet tette, hogy ő esze hatalmával valamiképen ki fogja eszközölni annak a halálát. Tüstént Karpuratilaka elé ment az álnok és előtte mély hódolattal meghajolva szólt: «Óh király, vesd rám kegyelmes tekinteted!» «Ki vagy te — kérdezte az elefánt — és miért jöttél ide?» «Én — válaszolt ez — sakál vagyok; az erdő összes lakóinak gyüléséből azon küldetéssel jöttem ide, hogy, mivel király nélkül élniök nem lehet, téged, ki minden uralkodóhoz illő erénynyel ékeskedel, szemeltek ki arra, hogy itt az erdőnek királyává avassanak. Mivel

195. Kinek ősrégi vér csörgedez erében
Messze kimagaslik fölségben, erényben;
Bölcsen, igazságban viszi népe sorsát,
Azt illeti méltán az uralkodóság.

Egy másik szerint

196. Először is királyt keress,
Asszonyt, vagyont aztán szerezz,
Mit ér vagyon és feleség,
Ha nincs királyod, a ki véd.

Meg aztán

197. Mint az esőfelhő, a király is épen
Ugy védi a népet.
Ha üres a felhő, hagyján! Ha király nincs,
Nem élet az élet.

E mellett

198. Alig találni már becsületest
Ez állhatatlan széltoló világon;
Legtöbbször csak a büntetés riaszt és
Bilincsel embert a saját köréhez.
Mint uri nő is csak azért simul
A vézna, béna, beteg vagy szegény
Férjhez, mivel remeg a büntetéstől.

Úgy intézd hát, hogy el ne szalaszd a kinálkozó szép alkalmat és kövess oda tüstént.» Így szólva felugrott és sietett. Karpuratilaka is — mert hajtotta a királyság vágya — a sakál nyomába rohanva egy mély mocsárba sülyedt. «Sakál barátom, szólt az elefánt, mitévő legyek most? nézd, beleestem ebbe a mocsárba!» Nevetve felelt a sakál: «Hajh barátom, fogózzál ormányoddal a farkamba és állj fel, ne biztál volna az én szavamban! Hiszen azt mondják

199. Mig a jók körében felleled örömed,
Felleled örömed!
S ha rossz társaságba buktál menthetlenül,
Buktál menthetlenül!

Ezért mondom én

Mit el nem érhet hatalom, erő,
Ravaszsággal az is kivihető stb.»

Ekkor a királyfi a kerítőné tanácsára azt a Csárudatta nevű ifju kalmárt szolgálatába fogadta és a legbizalmasabb természetű ügyeivel bizta meg. Egyszer a királyfi szépen megfürödve és kenekedve arany és gyöngy ékszereit magára rakva, így szólt: «Nekem most egy hónapig Gaurínak [1] tett fogadalmamat kell betöltenem. Azért mától fogva minden este nekem egy jó családbeli leányt keríts és adj kezemhez. Mert nekem őt a szokásos tiszteletben kell részesítenem». Csárudatta tehát a rendelet szerint egy ifju leányt kerít és hozzá vezeti. Maga pedig lopva leste, hogy mit csinál vele. Tungabala pedig távolból még csak nem is érintve a leányt, ruhákat, ékszereket, szantalt és illatszert ajándékozott neki, kisérőt adott mellé és haza küldte. Mikor ezt az ifju kalmár látta, neki bátorodott és mivel a kapzsiság sarkantyuzta, saját feleségét vitte azután hozzá. Tungabala pedig, a mint a szíve szerette Lávanjavatit megismerte, egy ugrással oda pattant, tüzesen átölelte s szemét behunyva, enyelgett vele az ágyon. Mikor ezt az ifju kalmár látta, mint egy festett kép, mozdulatlan állt s nem tudva, mit cselekedjék, mély fájdalom vett rajta erőt. Azért mondom én

Mint az ifju kalmár szomorú lett szörnyen stb.

Így talál veled is történni könnyen, attól tartok. A mint ennek üdvös tanácsát meghallotta, Manthara a nagy félelemtől mintegy eszét vesztve, ottani vizi tanyáját odahagyta és elment. Hiranjaka és társai pedig utána indultak. Ekkor Manthara egy vadásznak, ki a vadonban barangolt, körmei közé került. Ez elfogta, felvette, ijjára fűzte és megindult vele, a kószálásba beleunva, éhségtől-szomjuságtól eltikkadva elment saját otthona felé. Az őz, csóka és egér roppant kétségbeesésben mentek mindenütt nyomában. Hiranjaka megszólalt:

200. Még egyik csapásnak végire sem értem,
Mint valami tenger tulsó oldalára,
Már itt van a másik. A hol a sors rést tör,
A szerencsétlenség tódul a nyomába.

201. Igaz, őszinte barátot jókedvében ad a sors csak
Nem tettető, hű barátság a bajokban el nem olvad.

202. Sem anya-, sem feleségben, testvérben, sőt önmagában
Sincs embernek oly bizalma, mint az igaz, hű barátban.

[1] *Gaurí*, Párvatínak, Siva feleségének neve.

Többszörösen megfontolva, így sóhajtott: «Oh jaj az én kegyetlen végzetem!

203. Jó s rossz dolog, mi érhet itt alant,
Saját cselekvésünk vetése mind.
Már én e földön annyi változást,
Jó és rossz sorsot értem, mintha már
Több életen estem volna keresztül.

De hát ez így szokott lenni.

204. Elmulás mindig a test végzete;
Szerencse veti a balsors alapját;
Találkozást válás nyomon követ,
Enyészet vár mindenre, a mi lett.

Oh istenem!

205. Ki alkotá meg ezt a gyöngyszemet,
E drága két kis szótagot: «barát»,
Mely bánat, szenvedés s veszély között
Legbiztosabb mentsvárunk, mely merő
Szeretet és bizalom foglalatja?

És aztán

206. Barátot, e szem gyönyörét, szív örömét,
Szeretetnek balzsamát,
Ki barátja jó, balsorsát híven osztja,
A sors csak nagy-néha ád.

207. Más barátot, ki boldogság idejében
Hozzád kincsre vágyva jő,
Számtalant lelsz. Ilyen ellen rendesen a
Sorscsapás a próbakő.»

Miután Hiranjaka így kiöntötte szíve fájdalmát, így szólította meg Csitrángadát (az őzet) és Laghupatanakát (a csókát): «Minden áron azon legyünk, hogy Mantharát, mielőtt még e vadász az erdőből kiérne, megszabadítsuk.» «Mondd kérlek — szólott a kettő — mit tegyünk?» És Hiranjaka folytatta: «Csitrángada menjen a folyóhoz és ott magát holtnak tettetve, mereven, mozdulatlanul nyujtózkodjék el. A csóka reá ülve, csőrével egy-egy kicsit csipkedje. Az a vadász, őzhúsra sóvárogva, bizonyosan leteszi, otthagyja a tekenősbékát és felétek siet. Ekkor én Manthara kötelékeit hamarosan szétrágom. Csitrángada és Laghupatanaka tehát gyorsan úgy cselekedtek. A vadász pedig eltikkadva vizet akart inni, a folyónak tartott és megpillantotta az őzet a leirt állapotban. Megörült neki, előkapta vadászkését s az őz felé sietett. E közben Hiranjaka elrágta a kötelékeit és a teknős gyorsan a vizbe menekült. Az őz pedig, mikor észrevette, hogy a vadász már közel van, felszökött és elszaladt. A vadász mire visszatért és azon helyhez közeledett, a teknősbékát

sem lelte ott és így gondolkozott: «No ezt már valóban megérdemeltem azért, hogy ily meggondolatlanul jártam el. Mivel

208. A ki a bizonyost odahagyja s vágyik
Bizonytalanokra,
Elveszti a biztost; a bizonytalant meg
Soha meg se fogja.»

Így a vadász a végzet határozatából reményében csalódva a táborba visszatért. Manthara és társai pedig a veszélyből mind megszabadulva, saját tanyájukra mentek és ott kényökre-kedvökre boldogan éltek.

A királyfiak, mikor ezt hallották, nagy örömmel így szóltak: «Ha ezek mind elérték boldogságukat: akkor a mi óhajtásunk betölt». Vizsnusarman szólt: «Ez az óhajtásotok valóban teljesült. Kivánom, hogy e másik is legyen meg:

209. Szerezzetek derék fiuk barátot.
Lakozzék Laksmí itt ország szerin;
Védelmezzék a földet a királyok,
Kik járnak az igazság ösvenyin.
Okosságtok a jók szivét derítse
Oly kedvre, mint szép ifju feleség;
Árassza Siva áldását a népre,
Kinek fején a hold karéja ég!

Vége.

A MAGYAR HOMÉRFORDÍTÁS.

Ponori Thewrewk Emiltől.

Felolvastatott az 1904 szeptember 28-diki ülésen.

Mindama nagy szellemek közt, melyek Rómában a Stanza della segnatura falai festményén az Olympust benépesítik, Homér az, ki Apollo s a Múzsák mellett a legkiválóbb helyet foglalja el. Így fejezte ki Rafael képében azt az itéletet, mit a művelt világ Homér költészetéről vall.

Az Ilias és Odyssea, mely két eposz páratlan hatást gyakorolt a régi görög nemzet szellemi életének minden irányában, még most is, több mint harmadfél ezer esztendő leforgása után, nemcsak bámulatunk tárgya, hanem æsthetikai művelődésünknek nélkülözhetetlen tényezője.

Alig van még más könyv az egész világirodalomban a *biblián* kivül, mely e tekintetben hozzá fogható volna.

Lehetetlen csak számba is venni mindazt, a mi Homér hatásának nyomait mutatja. Milyen kifogyhatatlan éltető erő van e két eposzban, bizonyítja az, hogy még ma is az igazi költőnek mintául szolgál, festőt, szobrászt, sőt még zeneköltőt is új alkotásokra ihlet.

Hivatkozom arra a legújabb időben készült nevezetes szoborra, mely Achillest ábrázolja, a mint Hektor bokájába a vonszoló szíjat fűzi; hivatkozom Otto Greinernek Odysseus und die Sirenen-jeire, Bruch Miksa Odysseus című oratoriumára, hivatkozom Goldmarkra, ki ugyancsak Homérból merítette egyik operájának a sujet-jét. Jogosan mondhatjuk Schillerrel:

Und die Sonne Homers siehe sie lächelt auch uns.

Homér azokhoz a csillagokhoz hasonlít, melyek valamikor léteztek, de nekünk még mindig világítanak, mert oly távol volt a helyük a végtelen mindenségben, hogy még évezredek kellenek, míg ellobbanásuk hozzánk bocsátott fényüket is eloltja.

Ezennel nem czélom Homér költészetét behatóan méltatni. Megtörtént az már a mi irodalmunkban is, *Szász Károly* kiváló tagtársunknak «A világirodalom nagy eposzai» czímű élvezetes és tanuságos munkájában. Legújabb időben pedig művelt közönségünk *Croiset* művét is kezébe kapta, melyet Kempf József fordított a M. T. Akadémia könyvkiadó vállalata számára.

Ezennel az akadémiai classica philologiai bizottság fordítási gyűjteményében megjelenendő Iliasfordításomból a következő leírásokat, hasonlatokat, a Glaukos és Diomedes-féle epizódot s Hektor búcsúját bátorkodom bemutatni:

I. Ének. 33—52. sor.

Így szólt és az öreg megrémül s enged a szónak,
S elment szó nélkül a harsány tengeri parton.
Messzire eljutván az öreg buzgóan esengett
A nagy Apollonhoz, kit szült vala széphaju Létó.
«Oh hallgass meg ezüst-íjas, Chrysét a ki véded,
S szentséges Killát, s Tenedosban erősen uralgasz,
Sminthei! Hogy ha neked tetsző szent házat emeltem,
És neked áldozatúl égettem valaha zsíros
Kecske- s tulok-czombot, telyesítsed nékem e kérést:
Bünhödjék könyemért nyilaidtul az argosi tábor!»
Így szólt esdeklőn s meghallá Phoibos Apollon.
Ment haragos szívvel lefelé a bérczes Olympról,
Vállán hordva ivét és kettős fedelü tegzét,
Meg-megcsördül a nyíl a boszús istennek a vállán
Minden lépténél s valamint komor éjszaka úgy ment.
Most a hajóktul odább ülvén a középre nyilat lő:
Ízonyatos zengés hangzott el ezüstös ivéről.
Öszvérekre lövelt eleintén s fürge kutyákra,
Végre pedig magukat czélozta meg érczhegyü nyíllal,
Meglövi s szüntelen ég a tömérdek máglya halottal.

II. Ének. 144—154. sor.

Mozdul a népgyűlés, valamint a vad ikari tenger
Hullámfodra, midőn a kelet- s déloldali szélvész
Zeus felhői közül neki esve magasba kavarja.
Mint mikor a Zephyros hevesen beleront a vetésbe,
És rohanásától a kalászok a földre hajolnak:
Úgy mozdult az egész népgyűlés, fölriadozva
Dűlnek a gályákhoz s kerekedve özönlik a porköd
Lábuk alól, s egymást odarendelik állni kötélnek,
S a gályákat a fenséges tengerre kihúzni.
Tisztogaták a hajók árkát; zajuk elhat az égig
A haza-vágyóknak; s kivonák a talpot alóluk.

II. Ének. 394—399. sor.

Szóla s az argosi nép nagyot ujjong, a hogy a hullám
Zúg a magas partnál, mikor alszél csapja rohanvást
A kiütő szirthez, melytől soha nem tágítnak
A szélverte habok, bárhonnan jő is a fúvás.
Fölkerekedve legott a hajókhoz szerte oszoltak,
Egybe tüzet raktak sátrukban, s meglakomáztak.

IV. Ének. 105—126. sor.

Fogta csiszolt íját, mely vadkecskének a szarva.
Azt a vadkecskét ugyanis maga lőtte meg egykor.
Lesből várta be azt, s mihelyest a szirtre kiállott,
Meglövi mellin alul s felfordul az ott fen a sziklán.
Eggy-eggy szarva tizenhat ökölnyire nyúlt ki fejéből.
Azt a szarúmetsző művészien összeragasztá,
Jól kicsiszolta, s arany-karikásra hegyelte a végét.
Pandaros ezt az ivét rátámaszkodva felajzá,
S szépen a földre tevé: pajzsukkal a társai rejtik,
Föl ne ugorjanak ám hamarébb az achájai hősök,
Míg meg nem sebesül Atreusfi, a hős Menelaos.
Most kinyitá tegzét s nyílvesszőt vesz ki belőle,
Ujdonat-új tollast, öldöklő fájdalom-eszközt.
Ezt a gonosz vesszőt ráfekteti szépen a húrra,
S kéri segédül az íja-hires, fény-szülte Apollónt,
S áldozatúl ígér neki első fajzatu bárányt,
Amikoron haza ér a zeleiai szent területre.
S fogja a nyíl végét meg a húrt s meghúzza közössen,
Úgy hogy a húr mellét közelíti, a vas meg az ívet.
És miután íját kerekes formára feszíté,
Csörren az ív, megpendül a húr, tovasurran a vessző,
S jó-szúrós hegyivel a sereg közepébe iramlik.

IV. Ének. 275—282. sor.

Mint mikor a helyiről felhőt szemlél meg a kecskés,
A hogy a nyúgati szél ide hajtja a tengeren által,
S néki a távolból tenger felül oly feketének
Látszik mint a szurok, vihar-essőt hozva magával,
S látásán megijed s barlangba sietteti nyáját:
Oly feketén özönölnek a Zeus-táplálta vitézek
A két Aiassal hadi rendben szörnyü csatára,
És csupa dárdanyelek s pajzsok meredeznek előttük.

IV. Ének. 422—429. sor.

Mint mikor a zajgós zúgású tengeri parton
A Zephyros széltől hullám hullámra tolódik —
A tenger színén fölemelkedik, úgy jön a partnak,
Megtörik és nagyokat bömböl s hol szikla köré jut,

Felveti újra fejét s tajtékát szerte okádja:
Úgy hullámzottak sűrűn egymásra csatába
A danaos csapatok. A saját vezetője vezérlé
Mindenikét.

V. Ének. 84—94. sor.

Így dolgoztak ezek közepütt a szörnyü csatában
Nem lehetett tudnod, hova tartozik ám Diomedes;
Valjon a trószok közt forog-é, vagy az argosiak közt.
Úgy rontott a mezőn mindvégig akárcsak a hóvíz-
Duzzasztotta folyó, mely omoltan gátakat omlaszt.
Azt a szilárd gátak sem bírják megzabolázni,
És nem akasztja meg ám buja kertnek semmi sövénye
Hirtelen itt lévén, mikor a Zeus zápora omlik,
És a parasztember sok szép müve pusztul alatta:
Úgy bomlott Diomedes alatt a trójai hadsor,
S bár sokan is voltak, helyt állani még se merének.

V. Ének. 719—732. sor.

Szóla s nem ellenzé ragyogó szemü Pallas Athéné,
Indul aranyszalagos paripáira adni a hámot
Tiszteletes Héré, Kronos istenségnek a lánya.
A kereket szaporán a szekérbe ragasztja be Hébé:
Nyolcz küllős a kerék, maga érczből, tengelye vasból,
Talpa öröktartós, csupa színarany, arra meg érczből
Vert abroncs tetejébe szegezve, valódi csodálat.
Tiszta ezüst kerekagy forgott kocsi tengelye végén,
És a szekérkas arany meg ezüstös szíjfonadékkal
Volt beborítva, körül kettős abroncscsal övezve.
Onnan nyúlt ki a tiszta ezüst rúd, végire Hébé
Díszes arany jármot kötözött és erre aranynyal
Fényes szerszámot. Gyorslábú méneit Hébé
Járom alá hajtá viadalra zsivajra sováran.

V. Ének. 767—772. sor.

Így szólott s helyeselte szavát a fehérkaru Héré.
És paripáira csap s örömest iramodva repülnek
Közbül fönt a magasban, a föld meg csillagos ég közt.
A mily messzire lát a ködös távolba az ember,
Őrhelyiről nézvén a pirosló borszinü tengert:
Oly nagyokat szöknek, föl az égre nyihogva, a mének.

Glaukos és Diomedes.

VI. Ének. 119—236. sor.

Most meg a Tydeides és Hippolochos fia Glaukos
Áll ki középre a két had elé viadalra hevülve,
S ahogy támadvást egymás közelébe jutottak,
Glaukost hangja-erős Diomedes hívja föl elsőbb:

«Hát te ki vagy, bajtárs, a halandó emberiségből?
Férfidicsőítő harczban nem láttalak eddig;
Ámde jelenben ugyan csak jól megelőzted a többit
Bátorságoddal, hogy helyt állsz hosszu dzsidámnak.
Szánnivalók fiai szállnak csak szembe erőmmel.
Hogyha azonban az égből, az istenek eggyike, jöttél,
Én nem harczolok ám a mennybeli istenek ellen,
Még Lykoorgos, a hősi Dryasfi sem éle sokáig,
Aki viszályra kikelt a mennybeli istenek ellen.
Őrjöngő Dionysosnak dajkáit egy ízben
Megkergette a Nysa hegyén s ők földre lehányták
Lombos botjaikat, hogy az ember-ölő Lykoorgos
Verte szeges nyéllel. Dionysos is elfutamodva
Tenger alá menekült s Thetis ölbe fogadta a félőt,
Aki csakúgy remegett amaz emberi fenyegetéstől.
Megharagudtak azért a fölöttünk bajtalan élők,
S megvakitotta Dryasfit Zeus, s nem is éle sokáig,
Mert megutálta biz' őt valamennyi haláltalan isten.
Én sem akarnék ám harczolni az istenek ellen;
De ha halandó vagy, kit a földnek az élete táplál,
Jer közelébb, hogy a vész mielébb kötelére kerítsen».
Erre viszont így szólt ragyogó fia Hippolochosnak:
«Lelkes Tydeides, mit kérded a nemzetségem?
Úgy van az emberi faj, valamint a levélfaj az erdőn.
Ezt lezilálja a szél, az ujat megtermi helyébe
A rügyező erdő, mikor a tavasz ujra közelget:
Szintugy az emberi faj, hol sarjad, hol meg enyészik.
Ámde ha még így is kívánod tudni, hogy ösmérd
Jól a nemzetemet, pedig azt ösméri sok ember,
Van lovas Argosnak közepén Ephyré nevü város,
Ottan Sisyphos élt, ki a földön a legravaszabb volt,
Sisyphos Aiolides, s ez volt Glaukosnak az atyja,
Glaukos meg nemzé gáncsnélküli Bellerophontest.
Ennek az isteneink deliséget s kellemet adtak,
Ámde gonoszt forralt ő ellene Proitos eszében:
Számkiveté Argos földjéről mint a hatalmasb,
Kormánybotja alá hajtván ezt néki Kroníon.
Ezzel akart titkos szerelembe vegyülni a Proitos
Hitvese, Anteia, de sehogy sem csábula hozzá
A nemes-indulatú, hadjártas Bellerophontes.
Így hazudozva beszélt fejedelmi urának az asszony:
«Halj meg uram Proitos, avagy öld meg Bellerophontest,
Aki erővel akart vélem szerelembe vegyülni».
Szólt s a királyt a harag szállotta meg erre a szóra.
Ő maga meg nem ölé, mivel átallotta szivében;
Lykja felé küldé, gonosz írást adva kezébe,
Róván kétrétű táblára sok élet-enyésztőt,
Hogy vigye ipjának s ott pusztítsák el az éltét.
Lűkja felé indul, kegyes istenek óva vezérlik.
Hogy Lykiába beért s Xanthosnak az árjai mellé,
Jó szívvel látá széles Lykiának a fője.
Vága kilencz tulkot s megvendégelte kilenczнap.
Rózsaujú hajnal mikoron tizedízben előjött,
Akkor kérdi csak őt és látni kivánja az írást,
Mit netalán vejitől, Proitostól, néki hozott volt.

Tőle mihelyt a gonosz írást átvette kezéhez,
Véle legelsőbben megölette a szörnyü Chimairát,
Az pedig isteni fajzat volt, nem is emberi fajzat:
Hátul kígyó, közbül kecske, elül meg oroszlán,
S tűznek a bősz erejét lángolva lehelte magából.
Ő mégis megölé engedve az égi jeleknek.
Máskor a nagyhírű szolümokkal szálla csatára.
S ezt mondá legerősb harczának férfiak ellen.
Harmadszor meg a férfiasult amazonokat ölte.
Visszajövett a király uj erős cselt szö vala néki,
Lesbe kiállítá széles Lykiának a leghősb
Férfiait, de bizony haza nem tért egy se közülök:
Mind megölé őket gáncsnélküli Bellerophontes.
Végre midőn átlátja, hogy ez jó isteni fajta,
Mindjárt ott tartá s nőül kínálta leányát,
És megajándékozta királyi hatalma felével.
S legjobb birtokrészt hasitott neki Lykia népe,
Szép szántóföldet s kertet, mívelje magának.
Hitvese hármat szült hadjártas Bellerophonnak:
Isandrost meg Hippolochost meg Laodameiát.
Laodameiával hált egykor a gondviselő Zeus,
Az meg az isteni hőst Sarpedont szülte világra.
Bellerophontes utóbb, hogy az istenek őt is utálták,
Egymaga bujdoklott föl-alá az aléi mezőben,
Búsan emésztve szivét, tova állva az emberi nyomtól.
Isandrost a fiát megölé a szertelen Ares,
Amikor a híres szolümokkal volt neki harcza.
Lányát meg boszuból az aranyszeres Artemis ölte.
Hippolochos nemzett engem s őt vallom atyámnak;
Ő küldött Trójába s nagyon szivemre kötötte,
Mindig hősködjem s váljam ki a többi sorából,
S meg ne gyalázzam elődeimet, kik a legderekabbak
Voltak egész Ephyrén s a széles Lykia földjén.
Ebből a nemzetből s vérségből eredni dicsekszem.»
Így szólott s megörült a hangja-erős Diomedes,
S dárdáját a tápláló anyaföldbe leszúrta.
Erre a népőrhöz így szólott nyájas igékkel:
«Hát te bizony nekem így atyarészről régi felem vagy.
Mert a derék Oineus gáncsnélküli Bellerophontest
Vendégül egykor húsz nap tartotta magánál,
S egymásnak gyönyörű vendégi ajándokot adtak:
Bíbortól ragyogó övvel kedveskede Oineus,
Kétfelül öblös arany serleggel Bellerophontes.
Azt mikor eljöttem még otthon hagytam a háznál.
Már Tydeusra nem emlékszem: kis korba hagyott el,
Amikor elpusztult Thébában az argoszi hadnép.
Így neked én vagyok ám Argos közepében a gazdád,
És te viszont az enyém Lykiába, ha arra vetődöm.
Kíméljük meg azért dárdánkkal a harczban is egymást.
Van kit gyilkolnom, sok trósz meg trójai frigytárs,
Akiket isten elémbe kerít s lábammal elérek.
Van neked is gyilkolni valód sok acháji, ha bírod.
Váltsunk egymással fegyvert: ez a többi is értse,
Hogy mink ős vendégi viszonyban lenni dicsekszünk».
Elmondván ezeket, szekerükrül a földre ugortak,
Nyomba' kezet fogtak s egymásnak igéretet adtak.

Erre megint Kronion Glaukost fosztá meg eszétől,
S ez Tydeus-Diomedessel becserélte a vértjét:
Rézen aranyt, a kilencz-tulok-árán száz-tulok-árát.

Hektor és Andromache.

VI. Ének. 369—502. sor.

Így szólt s elsietett a sörényes-sisaku Hektor.
Erre barátságos házát hamarossan elérte,
Ámde fehérkaru Andromachét nem lelte a háznál,
Mert a fiacskával s a szép-ruha-födte cseléddel
Ott a kapú tornyán állott keseregve, zokogva.
Nem lelvén Hektor a férfiteremben a jó nőt,
A nőház küszöbére megyen s a cselédihez így szól:
«Halljak igazságot, mondjátok, női cselédek,
Hókaru Andromaché hova ment a férfiteremből?
Tán valamelly ángyhoz, szépköntösü sógornéhoz,
Avvagy Athéna elé, hol a több, szép-hajfonadéku
Trójai nők a vad istennőt kérlelve imádják?»
Kérdésére viszont a serény gazdasszony imígy szól:
«Mert az igazságot kívánod hallani, Hektor,
Nem ment ő ángyhoz, szépköntösü sógornéhoz,
Sem nem Athéna elé, hol a több, szép-hajfonadéku
Trójai nők a vad istennőt kérlelve imádják.
Iljon nagy tornyára rohant; mivel azt hallotta,
Gyengül a trójai had s az achivok szörnyen erősek.
Oly rohanón indult, s már ott van a bástya falánál,
Mint valamelly őrült, gyerekével a dajka utána».
Szólt a gazdasszony, s a házból elsiet Hektor
Vissza megint, le a szép utczákon, előbbeni útján.
Ahhogy a városon át a skája kapúhoz elért volt —
Arra akart ugyanis lehaladni a rónamezőre,
A sok-ajándoku nő ott jön vele szemben sietvést,
Andromache, a derék-szivü Étionnak a lánya.
Étion ki lakott Plakos erdős hegynek az alján,
A plakos-aljai Thébében, kilikek fejedelme.
Ennek bírta vitéz Hektor feleségül a lányát.
Az jöve most szemközt, a dajka meg oldala mellett,
Tartva a zsengekorú eleven kis sarjat ölében,
Kedves Hektoridest, a szép csillagra hasonlót.
Atyja Skamandrosinak nevezé el, a többi azonban
Astyanaxnak, amért csakis Hektor védte meg Iljont.
Meglátván a fiát szónélkül rája mosolygott,
Könnyeze Andromache, s oda állván férje elébe,
Megszoritotta kezét s így szólt eme szóra fakadva:
«Rossz ember, megront még téged a harczi merészség,
S nem könyörülsz kis gyermekeden s bús-életü nődön,
Aki hamar leszek özvegygyé; mert csakhamar elhalsz,
Rád törvén valamennyi achív: jobb volna bizonynyal
Tégedet elvesztvén a földbe leszállanom, úgy sincs
Már számomra vigasz, ha te sorsodat egyszer elérted,
Csak csupa búbánat. Hisz atyám sincs, gondos anyám sincs.
Édes atyánkat ugyan megölé a bajnok Achilleus,
Feldúlá a kilix nemzetnek nagyszerü várát,

Nagy-kapujú Thébét s ott ölte meg Étiont is;
Ámde ki nem fosztá, mivel átallotta szivében,
Sőt a remek fegyverrel együtt égette el őtet,
S hamva fölé sírhantot emelt; körülötte pediglen
Szilfát ültettek Zeus lányai, a hegyi nymphák.
Volt nekem egyszersmind még hét testvérem is otthon.
Egy nap alatt szálltak mindannyian Áis elébe,
Mind megölé őket gyors-lábú bajnok Achilleus,
Künt a kaszás-lábú tulkok s hógyapjas ihoknál.
A Plakos-alja királynéját pedig, édes anyámat,
Még sok egyéb zsákmánynyal együtt ide hozta magával;
Ámde kiadta megint, nagy díjat véve fejében.
Édes atyáméknál nyilas Artemis ölte meg őtet.
Most te vagy édes atyám, te vagy édes anyám is, oh Hektor.
S édes testvérem, s te vagy édes szépkoru férjem.
Oh csak most könyörülj te s maradj itt fönt a toronyban,
És ne okozd, hogy a kis fiad árva legyen s nejed özvegy!
Állítsd a fügefához a népedet, onnan a várost
Leghamarébb szállhatni meg és mászhatni falára.
Mert oda már háromszor ütének a legderekabbak
A két Aiassal s a magasztalt Idomeneussal,
Atreus sarjaival s Tydeus hőslelkü fiával.
Vagy jós bírta reá, ki az isteni végzetet érti,
Vagy pedig ép a saját szivük ihlete készteti őket».
Erre viszont így szólt a sörényes-sisaku Hektor:
«Van nekem is gondom minderre oh nőm; de fölötte
Tartok a trószoktól s az uszályos trójai nőktől,
Hogyha csak úgy távol pulya módon nézem a harczot.
Szívem is ellene van: mivel én hősködni tanultam,
S mindenkor legelül hadakozni a trójaiak közt,
Nemzőm nagy hírét őrizve s az enmagamét is.
Én jól látom azért mind szívvel mind pedig észszel:
Jőni fog egykor a nap, melyen a szent Ílion elvész,
És Priamos meg a dárdavető Priamosnak a népe.
Oh de nem annyira fáj nekem Ílion egykori sorsa,
Annyira sem Priamos fejedelmé, sem Hekabéé,
Sem testvéreimé, a kik ellenséges erőtől
Annyian annyi vitéz létére a porba terülnek:
Mint a tiéd, a mikor valamellyik achájai férfi
Sírva magával visz, s a szabad napot elveszti tőled,
És ha te vásznot szősz más nőnek az argoszi földön,
S vízért mégy messéisi vagy hypereiai kútra,
Bár vonakodva nagyon, de nyomand a hatalmas erőszak.
Némelyik így szól majd, mikor ott lát könnyeket ontva:
«Ez volt hitvese Hektornak, ki a trójaiak közt
Legmagasabbra kivált, mikor Ílion ostrom alatt volt».
Némelyik így szól majd, s újulni fog újra keserved,
Nem lelvén férfit, ki a rabnapot elveszi tőled.
Inkább haljak meg, s a sírhant födjön el engem,
Mint én azt halljam, hogy nyögsz s rabságba jutottál!»
Tündöklő Hektor így szólt s magzatja felé nyúlt,
Ámde sikít a fiú s a szépövü dajka ölére
Visszasimúl, szerető atyjától visszaijedvén,
Megrettenve az érczfénytől s a hosszu sörénytől,
Látván azt a sisak tetején ijesztve lobogni.
Apja is anyja is édes-izű nevetésre fakadtak.

Tündöklő Hektor a merő-fény-lepte sisakját
Egyszeriben fejiről leemelte s a földre helyezte.
Megcsókolta fiát és megringatta kezében,
S így szól Zeus- s az egyéb istenhez imára fakadva:
«Engedjétek, oh Zeus s ti egyéb mennybéli hatalmak,
Hogy valamint magam is, fiam is mindenha kiváljék
Trójaiak közzűl s Tróján hatalommal uralgjon.
«Atyjánál sokkal derekabb» így szóljanak egykor,
Ahogy a harczból jön, s mikor ellenséget elejtvén
Véres zsákmányt hoz, neki szívbül örüljön az anyja!»
Így szólott s kedves nőjének ölére helyezte
Magzatját, ki is illatozó keblére szorítja,
És mosolyogva könyez. Látásán férje megindul,
Símogatá kezivel s így szólt eme szóra fakadva:
«Oh te szegény, ne legyél olly annyira bús a szivedben;
Mert egy férfi se küld Aïdeshez végzetem ellen,
Ámde a végzet elől, mondom, még egy se menekvék,
Nemtelen is nemes is, ki mihelyt a világra került volt.
Hát csak eredj haza most, s a tulajdon dolgodat intézd.
Orsódat s a szövőszéket, s a cselédre parancsolj.
Lásson a dolga után. A háboru férfi-teendő:
Minden trósz fiakat, de kiváltkép engemet illet».
Tündöklő Hektor így szólt s fölemelte sisakját,
A lószőr-tarajost, neje meg szaporán haza indult,
Visszatekintgetvén és sűrű könnyeket ontván.
Nyomban eléri megint Hektornak, az emberölőnek,
Kényelmes házát s eggyütt leli otthon a számos
Szolgálót s valamennyiüket sírásra fakasztja.
Házánál Hektort így még éltébe' siratták:
Mert már nem hitték, hogy még megtérhet a harczból,
S hogy kikerülheti még az achájai karnak a súlyát.

KISFALUDY KÁROLY MINT HÍRLAPÍRÓ.

VISZOTA GYULÁTÓL.

Bemutattatott az 1904 október 26-diki ülésen.

Széchenyi István Magyarország felvirágoztatását a közértelmesség és nemzetiség kifejtésével akarta elérni s ez okból okvetetlenül szükségesnek tartotta, hogy a magyarság «elbonczolt részei» először is Budapesten egyesüljenek. Ezért honosította meg Magyarországon a lófuttatásokat, ezért alapította meg a Casinót, ezért a Tudós Társaságot, a mely utóbbival már kifejezetten a nemzeti nyelv ápolását, megerősödését és minél szélesebb körben való érvényesülését is hathatósan előmozdította.

Széchenyi czéljának eléréséért már 1822-től fogva [1] rendkivüli tevékenységet fejtett ki. Levelezése, Lovakrul című röpirata bizonyítja, hogy czélját komolyan fogta fel s e tekintetben fáradságot nem ismert. Finom érzékkel mindig felismerte azt is, ki volna képes a nagy czél érdekében közreműködni s ilyenkor nem késett őt a munkálkodás körébe vonni.

Így ismerkedett meg az Akadémia szervezésekor hazánk nevezetesebb költőivel, íróival, köztük első sorban Döbrentei Gáborral, azonkivül az Aurora-kör tagjaival, különösen Kisfaludy Károlylyal, Vörösmarty Mihálylyal, Bajza Józseffel, Toldy Ferenczczel, Forgó Györgygyel és Helmeczy Mihálylyal.

Kisfaludy Károlyt megkedvelte, mert csakhamar felismerhette benne, hogy nagyon alkalmas a nagy czél előmozdítására. Ezért sűrűn érintkezett vele, gyakran látta magánál vendégül s volt ő maga is Kisfaludynál többször ebéden. Igaz, néha össze is zördültek, de — mint Kisfaludy írja — megint megbékültek, mert Széchenyinek szüksége volt reájuk, a bennük rejlő erőre.

[1] Lásd Viszota Gyula: Széchenyi és a magyarországi lóversenyek megalapítása című értekezését a Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 1904. évi folyamának 1. füzetében.

Széchenyi ugyanis működése közben tapasztalta, mily hátrányos Magyarországra, hogy nincs magyar hírlapunk, a mely a reformmozgalmat segíti. Az akkor megjelenő Hazai és Külföldi Tudósítások című lap a korhoz viszonyítva is nagyon gyengén szerkesztett újság volt; a magyar viszonyokat nem tárgyalhatta, legfeljebb híreket közölt s csak a külföldről adott valamivel bővebb hírt — a bécsi lapok nyomán, úgy hogy az akkori külföldi hírlapok mellett a Tudósítások csak nagy jóakarattal nevezhető hirlapnak.

Széchenyi a haladás szempontjából szükségesnek tartotta, hogy Magyarországon a meglévő korlátok között is legyen oly magyar hírlap, mely a reformeszközökről a közönségnek hírt ad, hogy így a balitéletek helyét újabb, helyesebb eszmék foglalják el. Kisfaludy Károlylyal való érintkezése pedig mindinkább megerősítette benne a véleményt, hogy az akkor minden tekintetben kiváló írónak, költőnek van tehetsége arra, hogy a magyar hírlapírást fejleszsze, a művelt nyugatéhoz hasonlóvá tegye. Megbeszélték az ügyet s megállapodásra is jutottak, elannyira, hogy Kisfaludy egész erejével új életpályájának, a hírlapírásnak, akarta magát szentelni s ezért az Aurora szerkesztését készült Bajzának átadni. 1829-ben már annyira megérett a terv, hogy ez év vége felé a végrehajtásra került a sor. A terv az volt: meg kell indítani egy magyar politikai lapot Jelenkor néven s ennek melléklete legyen az irodalmi jellegű Társalkodó.

Tényleg Kisfaludy 1829 vége felé folyamodott a helytartótanácshoz lapengedélyért. A helytartótanács az akkori szokás szerint még ez év deczemberében [1] leküldötte a folyamodványt Pestmegyéhez azzal az utasítással, tegyen az ügy megvizsgálása után jelentést. A vármegye utasítására Zlinszky János főszolgabiró megvizsgálta az ügyet s a február 8-diki ülésre [2] irásban körülményes jelentést tett. E jelentés rövid foglalatja az, hogy a folyamodó Kisfaludynak a munka elkészítésére elegendő tudományos ismerete van és rendelkezik az ily mű kiadásához szükséges vagyonnal is, egyébiránt kiemeli, hogy a mostani magyar újság kiadója, özvegy Kulcsár Istvánné, vállalkozásával szép vagyont szerzett.

Erre a vármegye Kisfaludy érdekében igen szép feliratot intézett a helytartótanácshoz.[3] Kiemelte Kisfaludynak feddhetetlen erkölcsi jellemét és jeles józan gondolkozását, rámutatott eddigi munkásságára, melylyel megmutatta a tudományokban való jártasságát s a

[1] 31,889. számmal.
[2] 684. sz.
[3] Bánóczi közli.

melyben a «Hazai magyar nyelvnek csinosodását az érthetőséggel úgy egyesítette, hogy midőn abba előlépett, ebbe hátramaradás ne történnyen», mindezért azon reményét fejezte ki, hogy az általa szerkesztett újság is czélravezető és épületes lesz.

Hasonló dicsérő feliratot intézett a helytartótanácshoz Pest városa is, a melyet az szintén jelentéstételre utasított.

A helytartótanács azonban e jelentésekkel még nem elégedett meg. Márczius hó 23-diki [1] rendeletével utasította Pestmegyét, szólítsa fel Kisfaludyt irásbeli nyilatkozatra a «folyóirás mineműségére és rendjére nézve».

Kisfaludy erre Pestmegye felszólítása következtében egy a helytartótanácshoz intézett újabb folyamodványában kifejté, mi lesz újságjának foglalatja s ezt a folyamodványát a megye április hó 1-én tartott gyüléséből [2] fel is terjesztette a helytartótanácshoz.

Az említett két folyamodvány érdekes adatokat nyujt arra, milyenek voltak Kisfaludy Károly hírlapírói elvei.

Kisfaludy az első folyamodványában azt fejti ki, milyen indokok alapján kéri az engedélyt új politikai és irodalmi újságjára, melyet Pesten vagy Budán óhajtana hetenkint kétszer kiadni. Megemlíti, hogy Kulcsárnak és fiának halála után számos honfi sürgetőleg felszólította: kérje az engedélyt. Majd hét pontban elősorolja indokait.

Az első pont szerint magyar újság csak egy létezik az egész országban, a gyermektelen özvegy Kulcsár Istvánnéé, de ez az újság a legilletékesebb birálók szerint a műveltség előrehaladott fokához képest nem felel meg a hat millió magyar igényeinek.

A második, harmadik, negyedik és ötödik pontban elősorolja a saját érdemeit, a melyekkel rászolgál az engedély megadására.

Megemlíti, hogy iskolái elvégeztével a herczeg Esterházy-ezredbe lépvén, a hadapródságból saját érdemeivel felküzdötte magát a főhadnagyságra; részt vett 1805-ben és 1809-ben négy franczia háborúban, Olaszországban, Salzburgban és Stajerországban s így életének veszélyeztetésével szolgált a fejedelemnek. A béke helyreállta után, 1811-ben kilépett a katonaságból, a hazai irodalomnak szentelte magát és több évi tanulás és gyakorlat után már 1819—1820-ban több drámája került ki a sajtó alól s ezekkel kiérdemelte polgártársainak jóindulatát. Ennek bizonyítására felemlíti azt a kegyet, hogy a Tatárok Magyarországban című drámáját, mint a

[1] 7692. sz.
[2] 1432. sz.

fejedelem iránti alattvalói hűség példáját és zálogát, méltónak ítélték 1820-ban arra, hogy az udvarnak pesti tartózkodása alkalmával a felség jelenlétében előadják. Ezen sikerei arra buzdították, hogy a császárné és királyné ő felsége fővédnöksége alatt, a nádorné ő felsége és a haza kiváló hölgyei pártfogásával 1822 elején kiadta Aurora hazai almanachját, a melyet ez időtől fogva a kormány engedélyével a haladó műveltség szellemében idegen szerzőknek és saját magának szépprózai és költeményes műveivel gyarapítva kilenczszer bocsátott közre s a mely műve a hazai és külföldi birálók szerint a *nemzeti nyelv virággyüjteménye* és *a nemzeti esztetikai chrestomatia* nevet érdemelte ki s így a közműveltség előmozdítására igen alkalmas segítő eszköz volt.

Ilyenkép egy évtized óta megszerezte magának polgártársai szeretetét, azért reméli, hogy az engedélyezendő újsággal is megnyeri polgártársai bizalmát s azon szerencsés helyzetbe jut majd, hogy az olvasók növekvő számával a magyar politikai lapok kiadásából a kincstárnak eddigi hasznát megkétszerezi.

A hatodik pontban őseinek a XII-dik századtól a közel jelenig a fejedelem és a haza iránt szerzett érdemeire, azonkivül saját érintetlen erkölcsi jellemére, munkásságára és az ezen czélra alkalmas nyelvbeli jártasságára hivatkozik.

A hetedik pontban pedig kifejti, hogy az engedély sem a magyar, sem a bécsi újságok jogait nem érinti, nem Kulcsár özvegyéét, hogy haláláig vagy vagyona jobbra fordultáig más szerkesztői és kiadói jogot ne kapjon, mert vagyonos, van Pesten három háza két gyümölcsös kerttel a Józsefvárosban, nagy szőlleje és villája; egyébként az ilynemű intézmények megélhetnek az országban közös törekvéssel, kielégítvén a lakosok kívánságát s növelvén a kincstár jövedelmét. Ha pedig az engedélyezendő lap elterjedésével és életrevaló vezetésével — mint számos tapasztalat bizonysága szerint feltehető — Kulcsárné vállalata idővel gyengülne vagy egyáltalán megszünnék, a kincstárnak hiányát a jó új lap már előzetesen megtérítené, mert egész erkölcsi és fizikai képességével azon lesz, hogy a vállalat vezetése alatt a nemzeti művelődés előmozdítására s a kincstár jövedelmének növelésére szolgáljon, de fel is virágozzék, hogy így a békében is kimutassa a nemzet nemes szándékaival egybehangzó ragaszkodását a fejedelem és háza iránt, a miként bebizonyította törhetetlen hűségét a háború veszélyei között.

Kisfaludynak második folyamodványából még szorosabban kitünik, milyen lett volna lapjának anyaga, vagyis milyen elvek szerint szerkesztette volna az újságot.

A Jelenkorba ilyféle czikkeket szánt: mindazon említésre és emlékezetre méltó dolgokat, melyek itthon vagy a külföldön politikai vagy irodalmi téren felmerültek volna. A hazai politikai és irodalmi újdonságokat csak kifogástalan és hitelt érdemlő férfiak hivatalos levelezéseiből, továbbá a bel- vagy társországokban megjelenő folyóiratokból vette volna. A külföldi ügyekre forrásul szolgáltak volna első sorban az összes bécsi és az egész osztrák-monarchia területén megjelenő hirlapok, továbbá a czenzura által engedélyezett külföldi lapok.

A czikkek sorrendjére nézve megjegyzi, hogy először a hazai, azután a külföldi ügyeket tárgyalta volna.

A Társalkodó című melléklet felölelte volna a társadalmi élet összes ágait s így helyet adott volna a tudományoknak, művészeteknek, gyári és kézműiparnak és mindennemű mesterségnek, mint a melyek a polgári társadalom boldogulásának hatalmas tényezői.

A tudományosan, hasznosan és gyönyörködtetve oktató mellékletben tehát megjelentek volna értekezések, szemelvények, apróságok, tanácsok, jutalmak, jellemrajzok, talányok és más vegyes dolgok, a melyek művészi alapon dolgoztattak volna ki a polgárok lélektani és természettani szükségeinek megfelelőleg, de mindig okos mérséklettel s így a tárgyak az olvasóknak egyrészt széptani érzékét, másrészt tudományát fejlesztették volna s mindig józan alapelveket terjesztettek volna, hogy a polgárokat értelmi, erkölcsi és munkás képzéssel boldogulásra vezessék, a mivel közvetve az állami közigazgatásnak is segítségére váltak volna. Minthogy nehéz pontosan körvonalozni a tartalmat, Kisfaludy hasonlattal élt, kijelentette, hogy magának is azt az engedélyt kéri, melyet a kormány a Gemeinnützige Blättereknek, az Ofner Zeitung mellékletének, azután a Hasznos Mulatságoknak, a Hazai Tudósítások mellékletének, végül az Aehrenlesenek, a Pressburger Zeitung mellékletének adott, úgy hogy a Társalkodónak anyagul szolgáltak volna: eredeti vagy fordított, prózai vagy költői dolgozatokon kivül még a tudományok bármely nemének tárgyai — a vitázó és szemlélődő theologiát kivéve — továbbá a különféle művészetek, a gyári és kézműiparnak és mesterségeknek körébe tartozó kérdések, szóval mindazon dolgok, melyek a társadalmi kérdések encyklopädikus ismeretére, a köztevékenység kifejlesztésére, általában az előrehaladó művelődésre vezetnek. De minden közleményben szeme előtt tartotta volna az alattvalói engedelmességet, a szeplőtlen tiszteletet a vallás és a fejedelem iránt.

Íme, Kisfaludy két folyamodványának ez a foglalatja!

Ezután még azt kell kifejtenem, mily része volt az ügyben Széchenyinek.

Hogy Széchenyi volt az ügy tulajdonképeni mozgatója, azt némileg az a körülmény is bizonyítja, hogy Kisfaludy folyamodványainak fogalmazványai Széchenyi iratai közt találhatók meg.[1]

Közelebbi felvilágosítást Széchenyi levelei és naplói nyújtanak.

Gróf Reviczky Ádám kanczellárhoz 1830 június hó 4-én[2] így ír: «Igen elszomorodtunk én s több más hazafiak — hogy jeles írónk K. K. recursusa a Cabinetnek indult — és hogy arra vagyunk ítélve, hogy egy valahai bába legyen egyetlen egy magyar Ujságunknak redactora, midőn azon férjfiú, kivel a haza méltán büszke lehetne, elkeseredve szegénység közt kéntelen tölteni egész életét! Nem, nem Kegyelmes Uram, ily módon a bizodalom nem nő!»

Naplói a levélnél még bővebb felvilágosítással szolgálnak. Széchenyi ugyanis június hó 19-én feljegyzé naplójába, hogy Kisfaludy miatt gróf Reviczky Ádám kanczellárral szóváltása volt. Szemére hányta Reviczkynek, hogy Kisfaludy folyamodványát a cabinethez, a kormányhoz küldte, noha megigérte, hogy ezt nem teszi s megadja saját hatáskörében az engedélyt. E körülmény rossz benyomást keltett az országban. Reviczky erre élesen azt válaszolá, hogy a kik nem bíznak benne, rossz emberek, mert ő sok olyat tesz, mire azok még gondolni sem mernek. A szóváltás különben békésen végződött s Reviczky kijelenté, hogy egy előbbi eset miatt kellett így cselekednie.[3] Az volt ugyanis a censurai szokás, hogy a politikai, az államot érintő ügyeket a helytartótanácsnak, illetve a magyar kanczelláriának a kormányhoz kellett felterjesztenie.

Széchenyi közbenjárásának meglett az az eredménye, hogy az

[1] Az Akadémia Széchenyi-Múzeumában.

[2] Majláth: Gróf Széchenyi István levelei I. 165. l.

[3] Széchenyi bejegyzése így hangzik: Wegen Kisfaludy hatte ich eine Scene mit R. «Sie haben mir versprochen das Gesuch Kisfaludys nicht in das Cabinet zu senden. . . Sie thaten es — — was eine sehr üble Sensation. . .»

Diese letzten Worte fasste er auf — und kam in eine Art Wuth. «Die mir nicht trauen, sind *schlechte Menschen* — ich handle und thue vieles, was Ihr Euch nicht zu denken wagt etc.

Nun entflammte in mir das Blut — — —

«Wollen Sie mich ausmachen — — Sie imponiren mir gar nicht und *ich* wage sehr viel zu denken — — Ich kam nie zum Kanzler? — ??»

Das Ende war, dass wir uns ganz versöhnten — und er mir offenherzig eingestanden hat, dass er wegen der Luna ein Lavatorium bekam und es nicht thun konnte.

ügy elintézése nem tartott soká, mert augusztus hó közepe felé [1] kedvező elintézést nyert s a helytartótanács már szeptember hó elején Kisfaludy folyamodványát Pest vármegyéhez küldte kézbesítés végett s Pestmegye szeptember 11-diki gyüléséből [2] Zlinszky főszolgabiró útján Kisfaludynak kezéhez is juttatta a folyamodványt.

Kisfaludy tehát megkapta az engedélyt. Hozzá is látott az előmunkálatokhoz. Előfizetési hirdetéseket bocsátott ki s mint Kisfaludy Károly hagyatéka [3] című czikkemből kitünik, többen elő is fizettek a nemsokára megjelenendő lapra.

Sajnos, a könyörtelen halál elragadta Kisfaludyt, még mielőtt kedvelt újságját kiadhatta volna. Széchenyi azok közé tartozott, a kik mélyen sajnálták Kisfaludy halálát.[4] Mihelyt azonban megtudta a hírt, azonnal a lap sorsáról is intézkedett s elhatározta, hogy az újságkiváltságot Helmeczynek fogja juttatni és kérni.[4]

Széchenyi naplójának ezt bizonyító bejegyzése kétségtelenül mutatja, hogy a lapot magáénak vallotta, a mit különben a lap neve — *Jelenkor* — is igazol, mert Széchenyi volt az, ki Hitelében különösen hangsúlyozta, hogy «a Mult elesett hatalmunkbul. . ., ne bajlódjunk azért hijábavaló reminiscentiákkal, de birjuk inkább elszánt hazafiságunk 's hív egyesülésünk által drága anyaföldünket szebb virradásra».

Széchenyi naplójának fenti bejegyzése azonban Helmeczynek Széchenyi közbenjárására nyert kiváltságát is tisztázza.

Gyulai Pál ugyanis Vörösmarty Mihály életrajzában [5] említi, hogy Kisfaludy barátai az ő halála után ravatalánál fogadást tettek, mikép nem engedik elenyészni társuk vállalatait. Munkái kiadásával Toldit bizták meg, az Aurora szerkesztését Bajza vette át, a Jelenkorra nézve meg abban állapodtak meg, hogy Vörösmarty szerkeszsze, de «minthogy a lap technikai része oly ügyességet kiván, mely benne hiányzik, társul adták melléje Helmeczyt s rábizták, hogy újíttassa meg a lap engedélyét a maga nevére, minthogy két névre nem lehet

[1] Augusztus hó 17-én.

[2] 3962. sz.

[3] Megjelent a Kisfaludy-Társaság Évlapjaiban, a 38. kötetben; lásd a 139. lapot.

[4] Október hó 20-dikán így ír naplójában: Carl Kisfaludys baldiges Ende kränkt mich sehr; november hó 24-dikén pedig: Erhielt die Nachricht von Kisfaludys Tod. Ich beneide ihn. Helmeczy soll sein Privilegium haben. Ich will s; bin neugierig, ob ich's durchsetzen kann.

[5] Második kiadás 133. lapján.

engedélyt kérni s neki több ismeretsége van a helytartótanácsnál». Helmeczy azonban az engedély elnyerése után úgy viselkedett, mintha kivüle senki sem szólhatna a laphoz s így Vörösmarty visszavonult a laptól, a melyből így kijátszatott.

Széchenyi feljegyzése bizonyítja, hogy ily megállapodásról nem tudott, mert különben megemlítette volna, mivel Vörösmartyt is jól ismerte. A bejegyzés szerint határozottan Helmeczynek szánta a kiváltságot azonnal Kisfaludy halála után.

Van Széchenyinek egy eddig ismeretlen levele, melyet válaszképen írt Pozsonyból 1830 november 26-dikán Drescher akkori censurai tisztviselőhöz, ennek november 22-dikéről kelt levelére. Drescher, ki Széchenyi Hitelét censurálta s szolgálatokat tett Széchenyinek, rögtön Kisfaludy halála után levélben kérte Széchenyit, szánja neki a Jelenkort. Kár, hogy Drescher levele nem maradt ránk, mert említést tett benne azokról, a kikről tudta, hogy szintén folyamodni akarnak a kiadói jogért.

Széchenyi említett levelében kijelenti Dreschernek, hogy már tett lépéseket, mikép a lap kiadói joga másra szálljon s felsőbb helyen már történtek is intézkedések, ép azért azon hitének ad kifejezést, hogy bárki is folyamodjék, akár Wiegand, akár Bajza, akár más, nem ér el eredményt, mert ő már előre gondoskodott.

Széchenyinek igaza volt, mert Helmeczy számára — naplója szerint — deczember hó 29-dikén[1] is kérte a nádor jóakaratát s Helmeczy tényleg 1831 április hó 5-dikén[2] a Kisfaludy kifejtette elvek alapján az engedélyt megkapta. Kitünik tehát ebből, hogy Széchenyi a Jelenkorhoz jogot formált s Helmeczy számára az engedélyt már akkor kérte vagy inkább elhatározta, hogy kéri, a mikor még senki sem gondolt arra s így Helmeczy jogosan vallhatta a kiadói jogot a magáénak.

FÜGGELÉK.

Kisfaludy Károly latin nyelvű folyamodványai lapengedélyért.

1.

Ad Serenissimum C. R. et heredit. Ppem Archiducem Austriæ et Regni Hungariæ Palatinum, Josephum, item Exc. Consilium R. L. Hcum Dominum, Dominos, benignissimum, gratiosissimos, humillima instantia.

[1] In der Früh wegen Helmetzys Zeitung gesprochen beym Palatin. Márczius 18-dikán pedig bejegyzi, hogy Helmeczy a jogot megkapta.

[2] 9299. számú végzéssel.

Caroli Kisfaludy, pro benigno gratiose elargiendo sibi privilegio politico literarias ephemerides nomenclaturæ *Jelenkor* cum additamento scientifice instructivo *Társalkodó* binis hebdomadatim vicibus Pestini vel Budæ edendi supplicantis.

Serenissime Cæsareo Regie hereditariæ Princeps,

Archidux et Regni Palatine,

Excelsum Consilium Reg. Ll. Hungaricum.

Domine, Domini, benignissime, gratiosissimi!

Stephano Kulcsár Ephemeridum Pestinensium Redactore, filioque ejus octenni, in quem clementia Augustissimi Principis facultas earundem continuationem adornandi transderivata erat, fatisfunctis, infrascriptus per complures regnicolas sæpius et urgenter solicitatus privilegium novas politico-literarias ephemerides sub nomenclatione *Jelenkor* cum additamento scientifice et utiliter instructivo promiscui substrati *Társalkodó* nuncupando, binis hebdomatim vicibus sub consvetis intra ambitum Cæsareo-Regiarum ditionum cautelis et cynosura Redactoribus Ephemeridum altissime præscripta isthic in meditullis Regni, nempe Pestini, vel Budæ, edendi sibi benigno gratiose elargiri supplicat, motivaque humillimarum precum suarum ima cum submissione sequentibus proponit:

1. Quod unicum duntaxat hujuscemodi Institutum, viduæ quippe improlis Stephano Kulcsárianæ intra gremium totius Regni existat, istud vero genio necessitatibusque sex millionum nativi labii, vel gentilitium idioma callentium Incolarum juxta progressivum culturæ gradum nequaquam sufficere multiplici ore, et judicio competentissimorum arbitrorum censeatur.

2. Quod emenso scholarum stadio confestim militarem Statum amplexus in pedestri Regimine Hungarico Principe Eszterhazyano servitiis Majestatis Suæ Smæ et patriæ semet devoverit, stipendiaque ibidem haud inglorius merendo e simplici Cadetii sparta ad gradum primarii Locumtenentis propriis meritis eluctatus, juxta *A* et *B*, quadruplici prœlio Gallico, annis 1805-to et 1809-no, in Italia ad Salisburgum et in Styria interfuerit, hac ratione semet obsequiis Augustissimi Principis cum manifesto vitæ discrimine immolando.

3. Reducta pace 1811 militia egressus semet placidiosibus Literaturæ patriæ studiis sacraverit, assiduaque didaxi et indesinenti plurium annorum exercitio eo horizontem sphæræ suæ literariæ protenderit, ut jam annis 1819 et 1820 plura dramatica proprii martis opera prelo vulgaverit, hisque culturam convicium suorum provehere adnisus studia et favores eorundem emeruerit. In tesseram hujus suffecturum arbitratur supplicans vel unicæ illius eminentis fortunæ suæ meminisse, quod drama ejus «a' Tatárok Magyar Országban» velut subditelaris in principem Fidei exemplar et paradigma occasione Campamenti Pestani 1820 in altissima Mattis Suæ Smæ et universæ Augustæ Aulæ præsentia productu dignum suffragiis uniformibus judicatum fuerit. Porro quod

4. His adminiculis fultus opus periodicum nomenclaturæ «Aurora,

hazai almanach» sub gloriosis Augustissimæ Imperatricis et Reginæ auspiciis cum primordio anni 1822 edere orsus, Aegide item Serenissimæ Conjugis Serenitatis Vestræ C. R. eminentissimarum item Regni matronarum tutelari favore protectus abinde novenni spatio, revoluta cujuslibet anni periodo, idipsum juxta beneficium Gubernii et procedentis culturæ genium continuo novis et multifariis, tam alienis, sed cumprimis propriis, potissimos styli politioris soluti et ligati ramos ambientibus, et (si fas est intra verecundos discretæ modestiæ limites asseverare) tam æstimabundo competentium judicum domesticorum, et exterorum respectu, stipatis elucubrationibus locupletans publici juris reddiderit, ut opus hocce nomenclationem florilegii speciminum Idiomatis gentilitii et Crestomathiæ Aestheticæ Nationalis unanimi Criterio adeptum sit, insimulque ad publicam notitiam quam maxime accomodum provehendæ culturæ adminiculum suppeditaverit.

5. Devinctis sibi hac ratione a decennio, et quod excedit, Concivium undiquaque animius firmissima spe tenetur supplicans, semet medio clementissime elargiendi Privilegii Editionis prænuncupatarum Ephemeridum, item sagaci propria et Cooperaturorum Contribulum providentia, parta insuper jam popularium fiducia in eum situm collocatum iri, ut per increscentem in dies Lectorum numerum emolumento e redactione hungaricarum politicarum paginarum in Altissimum Aerarium hucdum dimananti sub manuductione sua adminus duplum augmenti concilietur.

6. In fulcimentum humillimæ supplicationis hujus præclara quoque antenatorum erga terræ principem et patriam merita a Seculo XII. ad præsentia usque tempora vix interrupta serie deducta subserviunt — majorem nihilominus fiduciam idem in proprio intaminato morali charactere agendorum usu, atque hoc fine requisitarum lingvarum peritia, et quod omnibus his cumulum addit, in illimitata Serenitatis Vestræ Cæs. Regiæ benignitate et Optimi Principis dementia reponit.

7. Quod nec respectu Redactionis Ephemeridum Huncarum, Viennensium, nec obtutu improlis viduæ Stephano Kulcsárianæ usque obitum, vel mutationem votorum nonnisi facultate nova edendi gaudere queuntis, ceteroquin vero conspicuis facultatibus in gremio Civitatis Pest (nempe tribus Domibus in suburbio Josephino, hisque contiguis duobus hortis intrapomœrialibus, ampla vinea, et notabili extravillano) provisæ supplice hac interventione nullum præjudicium enasci posse autumet, quum cuncta insimul hæc instituta subsistere isthic in Regno possint mutua enim et reciproca æmulatione, numerosiorumque Regnicolarum desideria explendo, commoda Aerarii Altissimi indubie provectura, atque citra ullam invidiam stadium sibi præfixum decursura sunt. Quin si et illa rationabilis hypotesis præsupponeretur, prout teste multiplici experientia merito etiam præsupponi potest, quod sub conductitiis et mercenariis operis fluctuantis et virili manutentore orbæ, adeoque facile dissociabilis Redactionis Institum Viduæ Stephano Kulcsárianæ cum tempore fatiscere et labescere, hocque ipso etiam proventus Altissimi Aerarii exinde resultantes attenuari,

et succidi possint, per stabiliendum hocce compar vel suppar adminiculum emergibilis hicce defectus abunde et anticipative supplebitur, supplicans enim eo cunctas facultates suas intellectuales morales et physicas omnimode intensurus est, ut Institutum hocce Ephemeridum prout ampliandæ Nationalis culturæ, ita redituum quoque Aerarii augendorum, progressive expedientius et congruentius vehiculum sub manuductione sua evadat, continuisque incrementis in dies magis magisve efflorescat, atque hoc modo supplicans intemeratam fidelitatem suam, quam sogo et ancipitibus bellorum eventibus affatim contestatus est, in toga quoque pacis erga Clementiss. Principem et Augustam Domum palam universa Natione illustrem altissimisque intentionibus ad amussim consentaneam reddat.

Humillimas proinde preces suas reiterat, supplicans benignitatique Ser. Cæs. Regiæ altisque Exc. Cons. L. R. gratiis enixe devotus ima cum submissione emoritur Serenitatis Vræ Cæsar. R. et Exc. Cons. L. Hrici

humillimus servus

Carolus Kisfaludy,
nonullorum Comitatum Tab. Iudriæ Assessor.

2.

In obsequium Altissimorum Ordinum ddo 23 Martii a. c. sub Nro 7692 intimatorum, vigore quorum in uberiorem humillimi recursus mei ddo 8 febr. a. c. Nr 684 exhibiti dilucidationem eo invior: ut objecta Ephemeridibus *Jelenkor* et additamento *Társalkodó* inserenda ad specifica et determinata reducam capita et hoc pacto adjustando plano limites ambabus pagellis deserviturus designem, sequentia habeo ima cum submissione substernenda:

Ephemeridum politico-literarium *Jelenkor* essentiales articulos constituent, omnia scitu et memoratu digna, quæ sive domi sive foris intra politici et literarii horizontis ambitum contingunt, et quidem *domesticorum* novorum, sive politica sint illa, sive literaria, fontem efficiet authenticum literarum commercium cum viris omni exceptione maioribus, adeoque omni intra categoriam relationis vel jurisdictionis suæ fidedignitate pollentibus item ephemerides omnes cujusvis labii intraregnanæ et adnexarum provinciarum; — exterorum vero fontes et subsidia suppeditabant *principaliter Ephemerides omnes Vindobonenses*, item reliquæ intra gremium Universæ Monarchiæ Austriacæ existentes vel edendæ dein vero *Ephemerides exterae, quarum admissionem ratam et genis gubernii consentaneam antumat,* vel de tempore in tempus, qua talem stabilitura est *suprema Aulica Censura.* Respectu autem seriei edendorum Articulorum primo domestica et subin extera nova inserenda fore.

Quod vero additamentum *Társalkodó* concernit: hoc ipsa nomenclatione omnes rames et classes vitæ socialis in se complectendo, suapte natura etiam scientias, artes, fabricas, manufacturas et opificia cujusvis

indaginis, veluti elementa et potentissimos provehendæ et beandæ societatis civilis elateres sinu comprehendit. Determinatum proinde additaminis hujus scientifice utiliter et oblectabunde instructivi objectum erunt lucubrationes, extractus, momenta, indigitationes, præmia, characteristicæ, inventa et alia promiscua elaborata necessitatem, utilitatem et commoditatem civium psychicam et physicam scrutinio quidem polyhistorico et polytechnico, in cunctis attamen sano, moderamine librantia requisitoque condigne delectu veri criterium prout æstheticum humanitatis sensum præseferente ex uno vel alio scientiarum aut artium genere succincte depromenda, sed cumprimis talia, quæ sobria ingenerando principia cives ad omnigenam intellectualis, moralis, et industrialis culturæ manuducunt felicitatem, hæque ratione tutelare et succollativum evadere queunt realizantis etiam administrationis publico-publicæ filinum vehiculum.

Quum vero tam multifariam objectorum copiam centuplices item indoletenus prorsus divergentes et in prolixa duntaxat cognitionis ampliandæ idea concentrabiles minutias debito systematico prospectui aut intuitivo symplegmati præcise innectere, easdiu coordinativa vel subordinativa serie adumbrare perarduum sit, altefato benigno jussui Regio me adæquate satisfacturum confido, si congruo et adproximativo tantisper illustrem exemplo demissi postulati mei rationabilitatem: scilicet: eandem mihi supplico benigno-gratiose impertiri facultatem quoad intensivos et extensivos, additamenti *Társalkodó* limites, quæ similium additaminum periodicorum scriptoribus in concreto concessa habetur, idest: quam Editori Ephemeridum Germanicarum Budensium in redactione appendicis periodicæ: *Gemeinnüzige Blätter* nuncupatæ — item scriptori paginarum Hricarum Pestinensium in compilatione adnexi periodici *Hasznos Mulatságok* — porro Germanicorum novorum Posoniensium Redactori in consarcinatione Accessorii *Aehrenlese* compillati et similibus aliis promiscui argumenti scriptis vel opusculis periodicis Ephemerides concomittentibus Augustissimi clementia suffragente Serenitatis V. C. R. benignitate et Excelsi C. R. L. H. gratia et protectione indulserat. Adminiculo efflagitati additaminis *Társalkodó* subservient præter originales aut versæ lucubrationes soluti et ligati styli, objecta cujuslibet categoriæ scientiarum (præter Theologiam polemico-speculativam) item artium, quarumvis, fabricarum, manufacturarum, opificiorum, verbo substrata ad encyclopædicam facultatum socialium atque industrialium evolutionem et progressivam in his omnibus culturam manuducentia.

Hæc nihilominus Universim, ut in primigenio libello supplice demisse innueram, eo ubique sensu intelligi demisse obsecro: quod, prout obsequium subditelare homagiali fidelitati adstipulatione deposcit, ego Majestatem Religionis et principis sacrosancti palladii instar, intaminata prosequi connisus veneratione; in promovendis Concivium et Literaturæ patriæ commodis cum emolumento Altissimi Aerarii utique individue in sphæra ephemeridum nexis, solitas intra ambitum C. Regiarum ditionum cautelas et cynosuram pro Redactoribus Ephemeridum benignis normalibus sanci-

tam constanter illibate observare, et sic Augustis clementissimi Principis intentionibus in cunctis mea, et Contribulum opera elucubrandis intemerata semper exactitudine respondere intendam.

Queis benignitati Serenitatis Vestræ C. R. altisque Exc. C. R. L. H. gratiis enixe devotus ima cum veneratione perenno

S. V. C. R.

Excelsi C. R. L. H.

obsequissimus servus

Car. Kisfaludy de Kisfalud,
nonnullorum Comitatuum Assessor.

Carolus Kisfaludy humillime substernit Prospectum quoad objecta Ephemeridibus Jelenkor et additamento Társalkodó inserenda pro supplementari dilucidatione demissi Recursus sui ddo 8-æ Febr. a. c. sub Nr 684 vigore Benigni Rescripti desideratum.

3.

Gróf Széchenyi István levele Drescher censorhoz.

Nov. 26-ikán Posony, 1830.

Novemb. 22 ikén írt levelét Édes Drescher, tegnap vettem. Kisfaludinknak halála országos veszteség. Azomban több időtől fogva előre látható volt — — És így meg vallom, már néhány hét előtt tettem egyet és mást, hogy Kisfaludi Privilegiuma valaki másra, kit itt nevezni nem akarék — transferáltassék. E részben felsőbb helyeken is történtek előre lépések, — ugy hogy mind azt szétbontani nincs már tehetségemben. Én ugy hiszem minden recursus, akár kitől jöjjön is, Wiegandtul, Bajzátul stb. sikeretlen leszen, — mert én már előre gondoskodtam. Azomban megcsalódhatom, és azért nem is akarom gátolni, ha Ön e részben lépéseket teend. Ellene nem fogok lenni, azt igérem, de mellette se, — mert inconsequensnak látszatnék — másnak pártját vévén már. — Előre ha tudtam volna, most másképen cselekedhetnék, — de lépéseim által meg vagyok kötve! — gondolkoztam egyéb iránt, Ön hasznárul is — mert nem felejtettem el, melly ésszel és könnyűséggel itélte meg hivatala szerint a Hitelt; a miért mindig köszönni fogok.

A mi pedig Ön hasznát illeti, ezekben helyheztetem.

1o Az új Ujság iró — NB. ha az lesz akit én kivánok — Ön sajtójában fogja nyomtattatni leveleit.

2o A Tudós Társaság — melly a jövő télen fel áll, — minden nyomtatványit Ön Sajtója alá akarom bocsátni, — ha a Többiek nem ellenzik, amit nem gondolok! —

3o Magamnak anyi Materialém van, és annyi kivánatom írni, hogy szinte bizonyossá tehetem, — minden esztendőben egy munkát fogunk Ön mühelében nyomtatni. Ön pedig ismeri gondolatomat. «Leben und leben lassen.»

4o Azt reméllem, hogy végre most tán keresztül vihetnők azt is, hogy Ön qua Censor fizetést kapjon. —

Das sind indessen meine Ansichten! «Regnet es nicht, so tröpfelts doch — und Zeit bringt Rath.» Hogy pedig igen kivánnám, legalább egy pár esztendeig Önt mint Censort látni, azt nem tagadom, — mert minden Czifrázás nélkül meg vagyok arrul győződve «okosabb, practicusabb és tisztább lelkü Censort soha nem kapunk, mint Ön!»

A mi a legelsőben *irandó* Munkáimat illeti, nem reméllem, hogy azt Márzius 1sö előtt Sajtó allá bocsáthatnám.

Azon betükkel, mellyekből példányt küldött, igen meg vagyok elégedve, a papirossal is meglehetősen; de ezekrül csak szóval végezhetünk valamit. — Azomban ezen jeleknek "" „„ mellyeket, Signum Citationis, vagy inkább, Nyomosittóknak nevezem, nagy barátja vagyok, — mert az álmosabb olvasót ébresztgetik, és az Egészben valami elevenséget hoznak. Az egyszerüek illyenek ' . . . , vagy mind a kettő fennállhat p. o. ' . . .' A duplák pedig illyenek " . . . " Ezekrül kellene tehát rendelést tenni. Országgyűlése végével tüstént Pesten leszek. Széchenyi.

V.

ELHUNYT TAGOK EMLÉKE.

BAJZA JÓZSEFRŐL.

Beöthy Zsoltól.

Elnöki megnyitó beszéd a Bajza József születésének századik évfordulója alkalmából emlékezetének szentelt havi ülésen, 1904 április 27-ikén.

Tisztelt Társaság!

Abban a névsorban, mely a Kisfaludy-Társaság alkotóit legelső Évkönyvünknek legelső lapján elszámlálja: a legelső név *Bajza* József neve. Ott állott Kisfaludy Károly koporsójánál és társaságunk bölcsejénél. Emléke, melyet születésének századik évfordulója elevenít föl szivünkben, nemcsak társaságunk egyik alapítójának s a nagyérdemű írónak képét támasztja föl szemünk előtt. Az alapvetőét, ki új szellemmel új irodalmat akar; a magyar költői léleknek új kapcsolatokat keres az emberi művelődés tágasabb terén; a szabadság és fegyelem, a képzelet és tanulmány, a hagyomány és haladás új egyensúlyával új zászlót tűz az irodalmi fejlődés elé. Az íróét, a ki a magyar irodalmi vitatkozás stíljének aczélját a legkeményebbre hevítette, a legtisztábbra csiszolta és a legélesebbre köszörülte; ki esztétikai eszméit és kritikai meggyőződését oly mély, egész lelkét rátevő komolysággal és a bátorságnak tétovát nem ismerő egyenességével hirdette, minőre irodalmi életünkben addig példa nem volt. A ki csak összevont szemöldökeit és sastekintetét látja, alig hinné, hogy e szemeknek nyájas sugaruk és forró könyük is volt, mely költeményeiben annyi szivet hatott meg hazaszerte. A lelkes alapvető és kitünő író azonban, eszméivel és egyéniségével egyaránt, egész közéletünk történetének nagy távlatában is méltó és kiváló helyen mutatkozik: Széchenyi mögött, az ő kiséretében, eszméinek kürtöseként az irodalom világában. Midőn Széchenyi az avult magyar közrendnek és közfölfogásnak, a nemtörődömség kényelmes világának hadat üzen: ugyanabban az esztendőben, 1830-ban vívja Bajza legnagyobb harczát az irodalom ósdi nézetei, hivatlan vezetői, laza nemtörődömsége ellen. Széchenyi legrövidebben szólva, azt hirdeti, hogy: meg kell végre ismernünk igazi értékeinket, megbecsülnünk és kifejtenünk, ettől függ

nemzetünk egész jövője. A legszorosabban csatlakozik hozzá Bajza azzal a követelésével, hogy: meg kell ismernünk és válogatnunk az igaz irodalmi értékeket, megbecsülnünk a tehetség, a tanulmány, a gondolat magában való értékét, mert ez az első föltétele szellemi életünk haladásának, csak így illeszkedhetik bele igazán és komolyan nemzetünk irodalmi életköre Széchenyinek álmodott új Magyarországába. Nem folytatom a párhuzamot, nem terjesztem ki egyéniségükre: mint tartotta lenyügözve mindegyikükben egy zsarnoki akarat az érzékeny és lázongó szivet, s ez a meghasonlás a haza romjain mint vezette mindkettőjüket a legszomorúbb pihenő-házba. Az ülést, melyet társaságunk Bajza emlékezetének tiszteletére rendelt, megnyitom. A tanulmány, a bátorság, az önérzet, a hazafiság irodalmi értékei nemes tanítójának irásaiból áradjon tanulság jelen és jövő irodalmunkra; de áradjon pályájából is. Tanulja meg belőle különösen kritikánk azt, a mit Spencer Herbert ép most megjelent emlékirataiban oly geniálisan fejez ki: «Az igazság szeretetének uralkodnia kell bennünk a győzelem vágya fölött!» Tisztelet Bajza József nemes emlékének!

JÓKAI MÓR.

Világraszóló nagy veszteség érte a magyar irodalmat s véle a Társaságot 1904 május 5-ikén: Jókai Mór meghalt.

E gyászesetről a Társaság külön szomorú jelentést adott ki, mely így hangzik:

A Kisfaludy-Társaság mély gyászszal jelenti elhunyt kitünő tagjának,

JÓKAI MÓRNAK

folyó évi május hó 5-én életének 80-ik, Kisfaludy-Társasági tagságának 44-ik évében történt gyászos elhunytát.

Irodalmunk egén a két legfényesebb csillag, Arany és Petőfi halhatatlan neve mellett ott ragyog a Jókai Móré is. Az ő fényes szelleme oszlatgatta a sötétséget a nemzeti kétségbeesés szomorú napjaiban. Sirjába őt egy nemzet kegyelete kiséri s egy nemzet hálája őrzi emlékezetét.

Budapest, 1904. évi május hó 6-án.

*

A szomorú jelentés keltének napján, 1904 május 6-ikán, pénteken d. u. 6 órakor, az elnökség meghívására a Társaság tagjai a M. T. Akadémia képes termében rendkívüli ülésre gyültek össze. Ez ülés egyetlen tárgyául a meghívón a következő volt kitűzve:

«Határozat a Társaság részvételéről elhúnyt nagy tagjának, Jókai Mórnak végtisztessége tárgyában.»

Beöthy Zsolt elnök a napirend tárgyát e szavakkal terjesztette elő:

«Nemcsak Társaságunknak, hanem a magyar irodalomnak, nemcsak a magyar irodalomnak, hanem az egész magyar közéletnek pótolhatatlan veszteségéről kell jelentést tennem. Hogy Jókai, a költő ki volt, azt az ifjúság, mely a maga képzeletével, érzésével a legfogékonyabb Jókai költői nagyságának, költői lángelméjének hatásával szemben, igen jól tudja; de hogy

Jókai munkássága, pályája a magyar irodalom és a magyar közélet fejlődésére mit jelent, azt mi öregek jobban tudjuk. A reformkor nagy nemzeti munkájában, melyet írók és politikusok vállvetett erővel végeznek, ennek a korszaknak három különböző időszakában a hazafiakra hármas feladat vár: a nemesi lélek ébresztése, a nemzeti lélek felgyújtása, a nemzeti lélek megtartása. Politikusok és írók három nemzedéke végezte ezt a munkát, melyek mindegyikében Jókainak előkelő része volt. Végig küzdötte fejlődésünk egész harczát, attól kezdve, hogy Petőfivel szövetségben, barátságban, részt vett a nemzeti élet felgyújtásában, addig, a míg Kárpáthy Zoltánjával királynénk szívét nekünk megnyerni segített. Társaságunknak Jókai 44 évig volt tagja, nemcsak név szerint, hanem valóban munkás tagja. Törekvéseinkben, küzdelmeinkben, haladásunkban kiváló rész illeti őt, s így a nemzeti gyászból is kiváló rész jut társaságunknak, hogy ezt méltón fejezzük ki, indítványozom:

1. Fejezze ki a Társaság legmélyebb részvétét az elhunyt családja iránt.
2. Koporsójára küldjön koszorút.
3. A veszteséget külön gyászjelentésben hirdesse.
4. Végtisztességén a Társaság testületileg jelenjék meg.
5. Gondoskodjék emlékbeszédről egy kizárólag Jókai emlékére szánt rendkívüli közülésen.
6. Gondoskodjék, hogy Jókai márványmellszobra a Társaság részére elkészíttessék.

Tegye meg a kezdeményezést, adja meg az első hangot annak a közóhajtásnak, hogy Jókai halhatatlan érdemeit, annak az országnak fővárosában, mely országot országgá lenni ő segített, méltó emlékszobor örökítse. A Kisfaludy-Társaság kezdje meg azonnal saját körében a gyűjtést, de azonkívül keresse meg a közoktatásügyi kormányt, a Magyar Tud. Akadémiát és Petőfi-Társaságot, hogy egy szoborbizottság alakíttassék, mely felhívást intézzen a nemzethez.

A Társaság az elnök beszédét mély meghatottsággal hallgatta s indítványát minden pontjában általános helyesléssel elfogadta.

A Társaság a nagy halott temetésén, mely 1904. évi május hó 8-ikán komor fenségű nemzeti gyászünneppé lett, a fenti határozatában megállapított módon vett részt.

A Nemzeti Muzeum csarnokában felállított ravatalnál a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy-Társaság, valamint a többi

irodalmi s hilapírói egyesületek és testületek nevében Beöthy Zsolt a Társaság elnöke mondott búcsuztatót.

BESZÉD JÓKAI MÓR RAVATALÁNÁL

1904 május 8-ikán.

Mondotta Beöthy Zsolt.

Koszorúkat hoztam, a könyek harmatától ragyogó koszorúkat, az összes magyar tudományos, irodalmi és hirlapírói testületek nevében. Nem mondom el neveiket; mind itt vannak. A dicsekedés szavai, hogy: a miénk is és a miénk is voltál, halgassanak a ravatal előtt; olvadjanak be mind a közös gyász és közös dicsőség fenséges vallástételébe, hogy: édes mindnyájunké voltál. A számtalan koszorú, a mienk is és mind a többiek homlokodon egyetlenegygyé fonódik össze, a mint most a halhatatlanság pitvarában látunk: a nemzeti hála koszorújává. Gyászoljuk a csodálatos ajándékot, melylyel minden, a költészet varázsa iránt fogékony emberi szívet, széles e világon megáldott a Gondviselés: a világnak egyik legragyogóbb képzeletű mesemondóját, egyik legmélyebb és legnemesebb tüzű humoristáját, egyik legnagyobb elbeszélő művészét. De fájdalmunk és dicsőségünk érzésének legmélyebb forrása, hogy szellemed képében a magyar lélek képét látjuk, fényével a világ felé, életadó melegével mi felénk. E szent kapcsolatot nemcsak a te nagyságodban érezzük, hanem érezzük az egész magyarság lelkében, sőt sorsában is. E történeti pillanatok alatt, a mult századnak, a nagy magyar történeti századnak folyamában látjuk sugárzó és sugalló alakodat. Látjuk, a mint a nemzet lelkedből merített és szellemedben megtisztult és meggazdagodott kincseivel e nemzetet újjáteremteni és megtartani segítettél. Ha királytévőről beszél az angol, mi nemzettévőinkkel dicsekszünk, a mult század lánglelkeinek sorával, kik újra nemzetté tették a magyart. Ezeknek a nemzettévőinknek halhatatlan sorában tündöklik ma és fog tündökölni mindenkoron a te neved is. A tettek világában is vezetőnk voltál; a tettek világában, mikor e nemzet lelke magára ismerve, felébredt; mikor jogaira ismerve, lángra gyult; mikor jövőjére ismerve, kitartott a szenvedésben; és a mikor királyára ismerve, feltámadott. Ott voltál attól a naptól fogva, midőn Petőfi oldalán a nemzet viharzó lelke vá-

gyainak szárnyas szavakat adtál, Kálváriákon és temetőkön át addig a napig, mikor a magyar lélek legköltőibb és legnemesebb képeinek egyikével, mélyen meghatottad azt a királynői szívet, Erzsébetét, melyben nemzeti megváltásunk csoda-rózsái fakadtak. De a legnagyobb történeti feladatot mégis azzal a mérhetetlen és hasonlíthatatlan befolyással töltötted be, melyet költészeted a nemzet lelkére gyakorolt. Képzeleted tündérjátékai, humoros, nemes és kedves csillogása, melancholiád komoly ősboruja s a mit mindez kifejezett, lelked tiszta idealismusa: ez volt a mi igazi nemzeti iskolánk azokban a szomorú napokban, mikor semmit se volt szabad felednünk és mindent meg kellett tanulnunk, hogy az időnek hivó szavára készen legyünk. A kor nemcsak szabadságunktól fosztott meg, hanem erkölcseinket is fenyegette. Hogy a szolgaságnak erkölcsrontó lánczait erkölcsi romlás nélkül viseltük és ráztuk le; hogy csábító, mételyes világáramlatoktól mentesek tudtunk maradni kétségbeejtő helyzetünkben; hogy az erkölcsi erőt, melylyel jogainkat visszavívtuk, képesek voltunk megőrizni, hogy idealismusunkban hitünket, reményünket, szeretetünket megtartottuk: volt e mindebben bárkinek nagyobb része, mint a te költészetednek? Politikusaink bölcsesége csak azzal a nemzeti lélekkel győzhetett, melynek legnagyobb alakító mestere te voltál. Költészeted történelemmé lett; de nem elmulttá. Ma is, az új világnak új sodrában feléd tekintünk. Ezt a nemzetet nem tudjuk többé elképzelni nélküled. A mint nélküled nem lett volna azzá, a mi: nélküled nem lehetne azzá, a mivé lennie kell. Géniusa megihletett, hogy benned kifejezze magát s szellemi értékei általad megerősödjenek és megsokszorozódjanak. A mit elképzeltél és átéreztél: az be van oltva lelkünkbe. Nemcsak örömünkre, gyönyörűségünkre és dicsőségünkre jöttél el, hanem hogy mennél hívebbekké tégy magunkhoz és mennél méltóbbakká feladatunkra. Képzeleted aranyszálai a Gondviselés alchimiájának csodás műhelyében a magyar nemzeti lélek erkölcsi érczébe olvadtak, hogy mennél fényesebbé és keményebbé tegyék. Indulj utadra hát. De hiszen két útra indulsz. Az egyik utad a te sirodnál végződik, a másik csak e nemzet sírjánál érhet véget. Azzal az imádsággal bocsátunk el, hogy ez az utad végtelen legyen!

JOVANOVICS JÁNOS.

Az 1904 szeptember 25-iki ülésen jelenti a titkár, hogy a Társaság nyári szünete alatt, azon évi junius 13-ikán Jovanovics János hírneves szerb költő, a Társaságnak levelező tagja, a szerémmegyei Kameniczán elhunyt. Hálás emlékezéssel a nemes buzgalomra és nagy sikerre, melylyel az elhúnyt levelező tag a magyarság dicsőségét irodalmi remekeink kitünő fordításaival a szerb nyelvű népeknek és nemzeteknek hirdette, maga Beöthy Zsolt elnök elutazott Jovanovics János temetésére, elhelyezte a ravatalon a Társaság koszorúját s a Társaság képviseletében a gyászoló gyülekezet előtt búcsúztató beszédet mondott. A titkár kéri, hogy az elnökségnek a Társaság részvétét kifejező intézkedései utólagosan jóváhagyassanak.

A Társaság közhelyeslással adja meg az utólagos jóváhagyást, Beöthy Zsolt elnöknek pedig a nagyérdemű elhúnyt levelező tag temetésén való megjelenéséért s a Társaság érzelmeinek tolmácsolásáért köszönetet szavaz. Jovanovics János elhúnytán érzett fájdalmát a Társaság ülésjegyzőkönyvében is megörökíteni rendeli.

(Az ülés jegyzőkönyvéből.)

*

BESZÉD JOVANOVICS JÁNOS RAVATALÁNÁL

1904 junius 16-ikán.

Mondotta Beöthy Zsolt.

Tisztelt gyászoló gyülekezet!

A legmélyebb tisztelettel adózom e gyászünnepen Jovanovics János emlékének magyar széptudományi intézetünk, a Kisfaludy-Társaság nevében, melynek a boldogúlt öröme és dísze volt. A magunkénak tartottuk és tartjuk az ő igaz és bájos költői szellemének különösen annál a fényes sikerű munkásságánál fogva, melylyel nagy magyar költőinket, Petőfit, Aranyt és Madáchot a rokonlélek erejével tolmácsolta. Az ő szerb költői dicsősége a magyar költészet szellemével mindenkor összefűzve marad. Ha a költészet egy nép lelkének

megnyilatkozása: a méltó és népszerűvé lett műfordításokban a népek lelke találkozik, megérti egymást és összeforr. A mi Jovanovics költészetének ihlete volt, legyen az engesztelő és sugalló emléke által népének és a magyar hazának áldása.

*

Jovanovics János 1833 november 23-ikán született Ujvidéken. Középiskoláit magyar intézetekben, a jogot a budapesti, prágai és bécsi egyetemeken végezte. Pályája kezdetén Ujvidék városának aljegyzője volt. Utóbb, 1863-ban, a budapesti Tököly-intézet igazgatója lett. Majd, elvégezvén az egyetemen az orvosi tanulmányokat is, egy ideig mint gyakorló orvos több délmagyarországi városban, tíz éven át pedig Bécsben működött. Élete folyamán több ízben volt szerb szépirodalmi lapoknak szerkesztője. Emlékeztet erre *Zmáj* mellékneve, melyet a szerbek rendesen elébe kapcsolnak vezetéknevének, s mely onnan ered, hogy nyolcz éven át *Zmáj* (Sárkány) című élczlapot is szerkesztett.

Eredeti szerb költői munkássága mellett, már ifjuságától fogva, mint magyar költői remekek műfordítója szintén lelkesen buzgólkodott. Már 1857-ben jelent meg tőle Arany *Toldi*jának szerb fordítása. Ezt utóbb még számos nagyobb és kisebb műfordítása követte, különösen Arany és Petőfi műveiből; ezeken kívül Czuczortól, Jókaitól, Szász Károlytól és Garaitól is fordított. A Kisfaludy-Társaság 1867-ben levelező tagjává választotta, 1889-ben pedig, írói működésének negyvenedik évfordulója alkalmából, a május 29-iki rendes havi ülésben üdvözölte és ünnepelte őt.

Ezen az ülésen Hadzsics Antal levelező tag hosszabb ismertető értekezésben méltatta Zmáj-Jovanovics Jánost, mint nagy szerb költőt, mint a magyar irodalmi remekek legjelesebb szerb fordítóját és, mint ritka nemes életű, tiszta eszményekért hevülő embert. Ezután Szász Károly, a Társaságnak akkor másodelnöke, Jovanovics János néhány költeményét mutatta be Ábrányi Emil rendes tag magyar fordításában. A felolvasások után Gyulai Pál, akkor a Társaság elnöke, beszédben fejezte ki a Társaságnak Jovanovics János iránt érzett nagyrabecsülését és szeretetét. Minderről részletes tudósítást ad a Társaság Évlapjainak 1889—90-iki huszonnegyedik kötete, mely Hadzsics Antal levelező tag fent említett értekezését is egész terjedelmében adja. Hálával eltelve a megtisztelésért, melyben szerb költő létére a magyar irodalmi Társaság részesítette, Jovanovics János még ezután szerb nyelvre fordította Madách *Ember Tragédiáját* s a Kisfaludy-Társaságnak szóló ajánlással adta ki. A Társaság az ő, ő viszont a Társaság működését mindvégig rokonszenves figyelemmel kisérte.

ÖMAN VIKTOR EMÁNUEL.

A Társaság 1904 szeptember 28-iki ülésén jelentette a titkár, hogy Öman Viktor Emánuel svéd író, a magyar irodalomnak egyik jeles külföldi ismertetője, kit Petőfi fordításaiért 1879-ben a Társaság levelezőtagjává választott, folyó évi augusztus 23-ikán meghalt. Haláláról Schumacher Sándor dán író, a Társaságnak szintén levelező-tagja adott hírt. Ugyancsak ő volt szíves az elhunyt levelezőtag életéről és irodalmi működéséről az alább olvasható adatokat a Társaságnak megküldeni.

A Társaság mély megindulással vette a gyászhírt s Öman Viktor Emánuel levelező tag halálán érzett bánatát jegyzőkönyvbe iktatni rendelte.

*

Öman Viktor Emánuel 1833 augusztus 22-ikén Lindes Bergslagban született, középiskoláit Örebroban, egyetemi tanulmányait a hazájabeli Lundban és Németországban végezte. A jenai egyetemen 1859-ben philosophiæ doctorrá lett. Ugyanebben az évben Euripides Medeájának svéd fordításért a svéd Akadémia jutalommal tüntette ki. Ez kezdő határa irodalmi munkásságának, melyet élethivatásképen előbb mint egy nagy svéd könyvkiadó czég irodalmi tanácsadója, majd mint ujságíró és különösen, mint a *Nerikes Allehanda* (Nerikei mindenféle) című lap szerkesztője folytatott. Szépirodalmi művei közül nevezetesebbek Milton Elveszett Paradicsomának műfordítása (1862), Puskin-, Turgenjev- és Petőfi-műfordításai, két kötet *Lyrisikae Blad* (Lirai levelek) című eredeti versgyűjteménye és «Ifjúkoromból» czímmel 1889-ben megjelent emlékezései. Önálló írói egyéniség, kit érett életnézet, érzelmi frisseség, eredeti, bátor kifejezési mód s bizonyos sajátszerű humor és ironia tesz kiválóvá. Személyét igen széleskörű műveltségéért és emelkedett lelkületéért honfitársai nagyra becsülték. Élete végén sok csapás érte, folytonos bánattal s gonddal kellett küzdenie. Nejét három évi boldog házasság után már 1865-ben elvesztette, egyetlen fia pedig, miután férfiúvá serdült és mint tehetséges ujságíró magára kezdte vonni a közfigyelmet, szintén meghalt. Az agg író életkedve ennyi szerencsétlenség súlya alatt megtört s a 71-ik születésnapját követő napon, búskomorságának egy kétségbeesett pillanatában maga vetett véget szenvedéseinek.

HELMECZY MIHÁLYRÓL.

Beszéd a Gyulai-serleggel az ünnepi lakomán, 1905 február 12-ikén.

NÉGYESY LÁSZLÓTÓL.

Tisztelt Társaság!

«A rossz, mit ember tesz, tuléli őt,
A jó gyakorta sírba száll vele.»

Író-emberek közül ritkán illik e shaksperei mondás valakire jobban, mint arra az írónkra, a kinek emlékére a tisztelt Társaság parancsából Gyulai Pál serlegét köszöntöm.

Helmeczy, az egykor tekintélyes író, mikor ötvenkét évvel ezelőtt, 1852 deczember elsején elhalt, jóformán önmagát is túlélte; ma pedig az irodalmi emberek különfélekép ítélik meg pályáját, míg a köztudatban mindössze egy rímes élcz tartja fenn nevét, egy verses bonmot, mely komikusan stigmatizálja emlékét, belefoglalva a maga kristályos és átlátszó anyagába az ő működésének egy vonását, mint a borostyán egy-egy ősvilági rovarszárnyat.

«Helmeczy — ki a szókat elmetszi.»

Az irodalmi humornak ez elpusztíthatatlan emlékében van némi igazság, de csak féligazság. A mondás találó; de egyoldalú is. Helmeczy több volt annál, a minek a köztudat ismeri, egy vakmerő és félszeg nyelvcsonkítónál.

Ki volt Helmeczy Mihály? Író. Író a szónak bizonyos szoros értelmében. Mert kétféle írót lehet megkülönböztetni. Vannak írók, a kik alkotnak, s vannak írók, még pedig valódi írók, a kik nem alkotnak. Nem alkotnak, de egész életökben dolgoznak és hasznos, tiszteletreméltó munkát végeznek. Helmeczy is ilyen értelemben volt író, valódi író, nem alkotó, de munkás író.

A tízes években első sorban mint írók kiadója szerepelt, a húszas években mint műfordító, a harminczas és negyvenes években mint szerkesztő.

Pályáját Kazinczy fegyvertársaként kezdte, Kisfaludy Károlyéval párhuzamban folytatta, s később a politikai publiczisztika terére

sodródva, Széchenyi támogatása alatt működött és Kossuth mellett borult homályba. S egész pályáján nyelvművelő volt, stiliszta volt, író volt, az írói mesterség tudatos képviselője, a kinek életczélja volt, hogy a magyar nyelvet írja, a magyar írni tudást fejleszsze.

A mellett a kis írói csoport mellett tűnik föl, Kazinczy pesti triásza mellett, a melyből később Pestnek irodalmi középponti jellege kibontakozott. Ide 1809-ben jött, miután letette a piaristák reverendáját, mint még föl nem szentelt növendékök, huszonegy éves korában. Az egyetemen bölcseleti, majd törvénytudományi doktorságot szerzett és ügyvédi oklevelet nyert; a tízes években a Siskovics-családnál nevelősködött, három évig növendékével együtt rendszeresen készült egy nagy európai körútra, nyelveket, irodalmakat, történelmet tanult. A huszas években Melczer László szeptemvir mellett titkári állást töltött be s azonkívül ügyvédkedett. Polgári pályájának ezek a főbb mozzanatai.

Mint írót, Horváth István ismerte föl. E rajongó magyarnak a magyar nyelvről tartott egyetemi előadásait 1810-ben hallgatta Helmeczy. Épen akkor kezdte még Kazinczy is nagy erővel a nyelvújítási harczot. E két hatás gyujtotta lángra nyelvművelő buzgalmát. Kazinczyt vette példaképül s szívvel-lélekkel nyelvújító lett. Nyelvtisztító hajlamát először is a maga nevén gyakorolta, mely eredetileg Bierbauer volt, ezt előbb megmagyarosította Serfőzőre, később még magyarosabban szülőhelyéről, Király-Helmeczről nevezte magát Helmeczynek. Horvát István útján megismerkedett a pesti triászszal. Már 1811-ben, tehát huszonhárom éves korában Kazinczyval is levelezett. Eszes, mozgékony és társaságba való fiatal ember volt. Erre nézve illetékesebb tanú ki lehetne kortársai között is, mint egy szép és jeles művésznő, az akkor szintén fiatal Déryné, a kivel Vida Lászlóéknál 1814-ben mindennap találkoztak s egymást ezen a czímen félig komolyan, félig tréfásan testvérnek nevezték. Déryné eszes, művelt és kellemes ifjúnak festi. Csakugyan kedvelt alakja volt az akkori pesti irodalmi házaknak. Vidáék fiúk gyanánt szerették s egy napig sem tudtak ellenni nála nélkül; állandó vendége volt a Kulcsár, a Vitkovics házának, később a Bártfayénak is. Könnyen megkedveltette magát s könnyen érvényesült. Mikor a széphalmi mester Dayka, Báróczi munkáit, a maga Poétai Berkét, valamint híres kilencz kötetét kiadni készült, a triász tagjainál sokkal mozgékonyabb és tevékenyebb Helmeczy segedelmével élt. Ő járt el e munkák kiadásában, s neki ez a közreműködés bizonyos tekintélyt biztosított az írói világban, sőt a közönség előtt is, mint írónak is. Maga ugyan önállóan csak pár alkalmi költeményt s egy németből fordított áhitatossági munkát

bocsátott közre eddig, de hovatovább az irodalmi Hermes szerepét töltötte be, ő lett mintegy az írók kalaúza a nyilvánosság elé. Berzsenyi költeményeit 1813-ban Kazinczy megbízásából ő adta ki, s az ő buzgósága eszközölte ki a pesti és a székesfehérvári papnövendékek segedelmét. E köteten, mint kiadóé, ott szerepel az ő neve is.

Már ekkor mint nyelvújító is nevezetessé kezdett válni. Levelezése, melyet az Akadémia kézirattára őriz, tanúskodik szóalkotó munkásságáról. Az egyszerű nevelő tudott imponálni Kazinczynak is, a ki az ő szavaiból többet elfogadott s a ki közölte vele a maga készítette szavakat. A Mondolat részben már Helmeczy ellen is irányult. Mikor Berzsenyi verseinek új kiadására lett szükség, az első után alig három évre, — a mi akkor nagy siker volt — ismét Helmeczy kevélykedett — saját kifejezése szerint — azon irigyletre méltó szerencsén, hogy Berzsenyivel karonfogva jelent meg a két testvérhaza előtt. Ez új kiadáshoz csatolta híressé vált kalaúz-értekezését — Berzsenyi tudta nélkül és kedve ellen — «az újításokról a nyelvben». Csak értekezés volt ez, de hatásra nézve — Toldy Ferencz kifejezésével élve — egész könyvvel ért föl. A nyelvújítás apológiája volt ez a jeles készülettel, Kazinczy szellemében, külföldi példák és nyelvtörténeti adatok idézésével megírt czikk. Mindenesetre a legjelentékenyebb vitairatok egyike a nyelvújítási polemiák során s Helmeczynek határozattan legtöbbet érő munkája, a magyar stilustörténetnek is fontos documentuma. A Mondolatra Szemere és Kölcsey megadták a gúnyos feleletet, Helmeczy tanulmánya a komoly érvelés eszközeivel törekszik igazolni a nyelvújítás jogosultságát és körvonalozni programmját.

A nyelvújítás táborkarában már ekkor Kazinczy mellett Helmeczy és Szemere voltak a legharcziasabb küzdők. Szentmiklóssy, sőt Kölcsey sem tették ki magukat annyira, mint ők ketten. Szemere általán szerencsésebb és szellemesebb újító volt. Helmeczy valamennyiöknél merészebb és tevékenyebb. Irodalmi társasköreinkben ő képviselte legtöbb tűzzel a nyelvújítást s a Vitkovics házánál gyakran szenvedélyes vitákban harsogta a nyelvújítás és a Kazinczytól meghonosított új formák védelmét.

Mikor Kisfaludy Károly Pesten mint író kezdett dolgozni, az új irodalom stilisztikájába és technikájába Helmeczy vezette be. Az Aurorában versekkel lépett föl. Ott közölte a «Szittya vitézek, a harcz zivatarja ne rettegtesse sziveteket» kezdetű indulóját. Kevés eredeti verse közt ez a legtartósabb életű, de csinosabb ennél *A vándor idegen* czímű dala, mely az 1828-iki Aurorában jelent meg. Talán nem csalódom, ha Arany Örök zsidójának hatalmas akkordjaiban

egy hangot, mint motivumot, ebből a kis versből odatévedtnek gyanítok. Az új, nagyobbszabású költők mellett inkább a műfordítás terére szorult. Nagy hasznát vette itt annak a nagy nyelv- és irodalomismeretnek, melyet tanulmányai során szerzett. Egyike volt a modern irodalmak legjobb ismerőinek. Fordított több költeményt Schillerből, Matthissonból, továbbá részletet Tasso époszaiból s fordította a Dies irae-t. Ezenkívül angol, franczia, spanyol nyelvből is fordított, de ezek nem jelentek meg. A magyar műfordításnak, modern nyelvből, egyik úttörője volt, különösen az alakilag hű fordításnak. A költői kifejezésmód anyagi és alaki elemeinek hű visszaadására törekedett leginkább, nem annyira a hangulat visszatükrözésére. Hogy minő módon igyekezett a költői nyelvet gazdagítani, azt e mutatvány (Matthissonból) eléggé feltünteti:

Midőn a hold kelő világán
Szerelmid álma szépedez,
S a kis zanót — s gyászfenyvek ágán
Édes zizeglés rezgedez
S kebled sejdülten emeleng:
Az lelkem, mely körülted leng.

Érzesz boldog merengzetedkor
Hajdanti bájvilágidon,
Mint a Zephir-csók kikeletkor,
Olly lágy illentést ajkidon,
S gyertyád lobogva égdegél:
Az lelkem, oh ne kétkedjél!

Ez a modor akkor iskolává lett. Találkozunk vele nemcsak Toldy és Bajza első kisérleteiben, hanem még Kisfaludy Károlynál is, lyrai költeményeinek egy-egy keresett szólásában, a mi az ő természetes előadásmódja mellett annál kirivóbb, például a Mohácsban is:

Harcz tüze lángítá bizton viadalra kikelted.

Vörösmarty géniusza mutatta meg azután, hogyan születik a nyelvalkotó phantasiából minden mesterkedés nélkül a sok árnyalatú és bűbájos költői szólás. De nem lehet felejtenünk, hogy Helmeczy úttörőként kisérletezett s a modern műfordításnak egyik bevezetője volt nálunk. Maga Kisfaludy Károly nagy elismeréssel volt iránta, s a mit ritkán tett, szerkesztői csillag alatt hívta föl a figyelmet Helmeczy egyik-másik fordításának érdemeire.

Írói működésének utolsó szaka a szerkesztőség. A Kisfaludy Károlytól tervezett politikai lapnak, a Jelenkornak megindítására ő szerzett engedelmet s a lap 1832-ben csakugyan megindult, melléklapjával, a Társalkodóval együtt. Helmeczyre most az a szép föladat

várt, hogy Kisfaludy Károly ürült nyomába lépve, megalapítsa a magyar politikai ujságírást. A lap azonban nem tudott a nagy korszak politikai törekvéseinek organumává emelkedni, részben már a czenzura miatt sem. Mint egyetlen politikai lap, nagy elterjedésnek örvendett s valamennyire középpontjául szolgált az ébredező közérdekeknek, de politikai irányt nem képviselt, eszméket nem érlelt, a hazai eseményekről hallgatott, legfölebb regisztrálta őket. Helmeczy nem volt politikus, Helmeczy ekkor is csak stiliszta volt. A magyar publicziszstika megalapításának dicsőségét az irodalmi sajtó terén Bajzának, a politikai sajtó terén Kossuthnak engedte át.

S mégis volt a lapnak legalább közvetett politikai hatása, nem hazai, hanem külföldi rovatai által. Helmeczy nagy figyelemmel kisérte a külföldi eseményeket s nemcsak Mehemed Ali dolgait, hanem a belga-holland és a még érdekesebb ír-angol viszonyok fejlődését is. Ha nem közölte Kölcsey, Deák, Wesselényi fölszólalásait, legalább közölte a franczia kamara szónokainak, vagy épen O'Connellnek beszédeit, még pedig gondos fordításban. A modern parlamenti szónoklat modorának és formáinak e terjesztésével iskolázta fiatalabb szónokainkat.

De legnagyobb munkát teljesített a két lap a neologia terjesztésében. Helmeczy fáradhatatlan volt az új életviszonyokat, az új közéleti fogalmakat kifejező szók és szólások alkotásában és forgalomba hozatalában. Nem tűrte a henye idegen szavakat, a lapos és színtelen kifejezést. Ilyenekért magántársaságokban is megszólította az embereket és Wesselényi gyakran emlegette egy-egy kétes kifejezés hallatára : mit szólna erre Helmeczy? A két lap minden száma tele volt neologismussal, új szavakkal és fordulatokkal s ezek közt nemcsak rosszakkal, hanem igen sok jóval is. Kazinczy a szépirodalmi nyelvet neologizálta, Helmeczy kiterjesztette az újítást az ujságírás nyelvére, a közélet nyelvére s egyáltalán a mindennapi élet nyelvére is. Lapja a Jelenkor, nem mint politikai organum, hanem mint nyelvújítási organum tett maradandó hatást.

Kossuth Pesti Hirlapjának megindulta után a Jelenkor csak még 1843—45 közt jutott szerephez. Ekkor jelentek meg benne Széchenyi czikkei, az Adó, a Két garas és még számos czikk, A szentgróti levél elemzéséig. Ezután a lap elvesztette befolyását, 1848-ban a márcziusi napok után Helmeczy visszavonult a szerkesztéstől s a lap nemsokára megszünt.

Egészben véve politikai hírlapirodalmunk úgy tekinthet vissza Helmeczyre, mint egyik úttörőjére. Ő hidalta át az űrt a kezdetleges hírlapírástól a modern hírlapíráshoz s példát adott arra is, hogy a

lapot meg is kell írni, nemcsak szerkeszteni. Ő a lapját megírta és megiratta. Ma is nagy érdem, hogy egy politikai lapról azt mondhatjuk, hogy az a lap meg van írva. S az ilyen lap szerkesztőjét ma is bizonyosan a szépírók közt találjuk meg.

Mióta szerkesztő lett, csak lapjának írt. Az írói és tudós körökkel még fentartotta az összeköttetést, az Akadémiának megalakultától kezdve pénztárosa volt s egyike volt annak a tíz férfiúnak, kik, mint Kisfaludy Károly barátai, 1836-ban társaságunkat megalapították. Lapja megszünte után még négy esztendeig élt, többnyire történeti birtokán, melyet lapja jövedelméből szerzett. Halála után megjegyezték, hogy ő volt az első magyar író, a ki az irodalomból meggazdagodott. Természetesen a hírlapirodalomból.

Egész pályájának legfőbb eredménye a nyelvművelés, nyelvtisztítás, csinosítás és gazdagítás.

Nem volt egészen az az önkényes újító, a minek feltüntetni szeretik. Több volt Barczafalvinál. Még azt a szuverén önkényt sem fogadja el az ízlés, az aisthezis czímén törvényül, melyet Kazinczy hangoztatott s magának követelt, annál kevésbé az aisthetikai érzékkel sem menthető merő szókészítést. Ő bizonyos rendszert tartott szem előtt. Az irodalmi nyelv gazdagítására nagy mértékben fel akarta tárni a népnyelv kincseit, felkutatni és felhasználni az elavult szavakat, a szóképzés rendes módjait, főként az analógiát, valamint az összetételt. Programmjában ott szerepel a gyökerek elvonása is, de e tekintetben is népnyelvi analogiákra hivatkozott. Bizonynyal erőszakos újító volt s erőszakos úton is terjesztette újításait. Stílérzéke is kevesebb volt, mint Kazinczynak, közelebb állt neologizmusokkal megrakott előadása a Döbrentei feszes nyelvéhez. De sok hibás szó mellett sok jót is köszönünk neki. Egyébként pedig nemcsak szavakat újított, hanem mindennemű stilisztikai fordulatot is. S ezek nagyrésze átment a mi írásunk és beszédünk módjába.

Szavai közül pedig egy egész sereg él mindnyájunk ajkán, jó és rossz vegyesen; de ma már mind jó, mert nem botránkoztatja többé nyelvérzékünket. Csak egynéhányat idézek közülök. Az ő szavai például: szeszély, lényeg, becsvágy, bohózat, cselszövény, czélzat, nézet, dacz, díszlet, készlet, érv, párbeszéd, izom, szenvedély, kényelem, bitorol, buzgalom, értelmiség, fogadalom, gyár, helyiség, járadék, kötelezvény, nyugtatvány, szabadalom, belügyminiszter, biztosít, biztosíték, egyenérték, egyenköz, ellenjegyez, érdemrend, esküdtszék, hangverseny, hasbeszélő, hasonmás, vázlat, csendőr, czukrász, honleány, igény, illatszer, kedvezmény, kisajátít, korszak, bankjegy, sorsjegy, általány, czélszerű, korszerű, népszerű, közvélemény, laktanya,

léghajó, léghuzam, leirat, műkedvelő, műterem, állatsereglet, botbüntetés, csatatér, néplap, röpke, mozgalmas, semleges, szárnysegéd, szelvény, tárcza, zene.

Ezek a szavak megannyi érő pénz a mi nyelvünkben, értékesebbek annál a hirhedt bonmotnál. Helmeczy neve nincs rájuk vésve, de rajtuk van az ő szellemének bélyege. Ezek az ő nyelvművelő, nyelvtisztító, gazdagító buzgalmának ma is élő és még sokáig élő emlékei. E szavak kiállták a természetes kiválasztás próbáját, túlélték az orthologia helyreigazító munkáját s annyira bevették magukat nyelvünkbe, hogy egy jórészük talán csak a magyar nyelv elenyésztével enyészhetnék el.

Ezek a Helmeczy alkotásai. Nem egyes nagyfontosságú művek, hanem csak egyes szavak, de szívós életű szavak. A mit írt, azt fölemésztették a kor napi szükségletei, az beleolvadt a korba. De ezek a szavak, megannyi fogalmainknak a jegyei, mutatják a nyomot, hogy ez az író élt és működött. S mi, tisztelt Társaság, tartozzunk az íróknak akár egyik, akár másik osztályába, akár a szerény dolgozókéba, akár a nagy alkotókéba, e rég elköltözött elődünk munkájának hatásából, Helmeczy szavaiból egy vígasztaló és egy fölemelő hatást meríthetünk. Azt a vígasztaló hatást, hogy semmi igazi munka, semmi igazi buzgalom nyomtalanul el nem vész, hogy mégis a jó, mit ember tesz, túléli őt, — és azt a fölemelő hatást, hogy a munkánk nemzeti fontosságába vetett hit meghatványozza erőnk foganatát és a nemzeti létnek teremt biztosítékokat. Ha a régi írók nem hittek volna a nyelvművelés honmentő föladatában, ma talán nem volnánk magyarok, ma nem nagy válságok előtt állanánk, hanem túl volnánk mindennemű válságon. E régi írók a nemzeti lét alkotó tényezői közül a legfontosabbat: a nyelvet segítették át a válságon s ezzel megmentették a nemzetet. Nemzeti nyelvünk, irodalmunk művelésével mi is olyan szolgálatot teszünk a nemzetnek, melynél fontosabbat senki. S minél erősebben ingadoznak koronként egyéb intézményeink alapjai, annál hatalmasabban kiemelkedik az irodalom nemzetfönntartó fontossága, növekedik az írótoll tisztelete.

Azzal a hazafias óhajtással, hogy Helmeczy szavai, nyelvünk szervezetében és nyelvünkkel együtt beláthatatlan időkig éljenek, Gyulai Pál serlegét azzal a nedüvel, melynek magyar nevét (pezsgő) épen Helmeczy adta, Helmeczy Mihálynak emlékére emelem.

VI.

BIRÁLATOK ÉS PÁLYÁZATOK.

BIBLIOTHECA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

BIRÁLÓ JELENTÉS

A KISEBB REGÉNYRE KITŰZÖTT LUKÁCS KRISZTINA-JUTALOM PÁLYÁZATÁRÓL.

Tisztelt Társaság!

A kisebb regényre kitűzött Lukács Krisztina-jutalomra huszonegy mű pályázott.[1] Ezek fele kezdetleges szárnypróbálgatás s a bíráló-bizottság a vele való foglalkozást szükségtelennek tartja. Az egyik mű, a 18. számú «Keresztesi Péter» című, hozzá befejezetlen is, de már a beküldött részből megállapíthattuk teljes értéktelenségét. A művek másik csoportja bizonyos tollforgatói ügyességet árul el, a nélkül, hogy a pályadíjra reflektálhatna. Ilyen a 2. «Tegnap és ma» című munka, melynek szétfolyó, laza meséje és élettelen alakjai mellett legalább tűrhető stilust találtunk; a 3. «Márton Pál» cz. paraszt-szoczialista regény vékony meséjében feltünik a népnek bizonyos mértékű ismerete; a 4. sz. «András úr» cz. munka hőse szánalmas figura, a történet unalmas, de a szerző az írásn módjában választékosságra és ízlésre törekszik, a mit annál szívesebben kiemelünk,

[1] 1. «A falusi urak.» Jelige: «Nevessünk.» 2. «A tegnap és a ma.» Jelige: «Változnak az idők, változnak az emberek.» 3. «Márton Pál.» Jelige: «Repülni akarsz, hát csak rajta.» 4. «András úr.» Jelige: «Holdvilág csak boldogságunk, Füst a balsors, mely elszáll . . . Kölcsey.» 5. «Szomorú idők.» Jelige: «Hullatja levelét az idő vén fája.» 6. «Egyedül.» Jelige: «Munkásság az élet sója.» 7. «Phintias.» Jelige: «Phintias az ideálom.» 8. «A számadó leánya.» Jelige: «Ha te megtudtad azt tenni, engem el tudtál feledni.» 9. «Átlátszó éjszakák.» Jelige: «Ab oriente lux.» 10. «Szerelem és gyűlölet.» Jelige: «Nincs egyebem a világon, Csak az ábránd, csak az álom.» 11. «Julius Caesar.» Jelige: «Szeressetek! e nagy világon csak egy van, a mi valóban boldogít: szívetek. Eötvös.» 12. «Az ábrándozók.» Jelige: «Ábrándozás az élet megrontója stb.» 13. Margitka.» Jelige: «Szerelem.» 14. «Enyém?» Jelige: «Ha a rózsák majd viritni fognak. Goethe.» 15. «Szolgaleányok.» Jelige: «Nihil humanum.» 16. «Egy házasság.» Jelige: «Jövendő.» 17. «Élet és tudomány.» Jelige: «Gondolkozásom nem kényszerítheti a dolgokat. Descartes.» 18. «Keresztesi Péter.» Jelige: «Birám, csak igazságot kérek.» 19. «A rabszolgák.» Jelige: «Szimfónia.» 20. «A félember.» Jelige: «A munka nem lehet még annyi embernek sem boldogtalansága, mint a mennyinek a munkátlanság boldogtalansága.» 21. «Fürdői kaland.» Jelige: «Havasi gyopár.»

mert ama fárasztó utazás közben, melyben a pályázat nagy részének sivár homokpusztáján végeznünk kellett, örömmel üdvözöltünk minden oázist, még ha az délibábnak bizonyult is. A 9. sz. «Átlátszó éjszakák» szinezési ügyességével és nyugalmas elbeszélésével válik ki, de alakjai túlzott módon idealizáltak s a történet erőltetett. A 15. «Szolgaleányok» cz. műben némi jellemzésre való törekvést vettünk észre és 22. sz. «Fürdői kaland» című̈ben józan becsületes életfelfogás látszik és néhány meleg hang is kicsendül belőle, a nélkül azonban, hogy akár az egyik, akár a másik rászolgálna a regény elnevezésre vagy megközelítené az irodalmi szinvonalat.

Magyar történelmi tárgyat dolgozott föl az 5. sz. «Szomorú idők» cz. regény szerzője. Hőse Bakócz Tamás, a becsvágyó érsek és Dózsa György, a parasztlázadás vezére. Ez a regény mintegy bevezetés akar lenni, mint a szerző maga mondja, Kemény Zsigmond «Zord idők» című regényének. A szerző merészsége azonban nagyobb erejénél. Regénye lazán összeszőtt epizódoknak hosszadalmasan, szürkén való elbeszélése. Nem válik ki sem a történeti alakok jellemzésével, sem a történeti események élénk, közvetetlen hatású előadásával. A szerző gyakran boszantó módon ismétel bizonyos dolgokat; a mi jelentéktelen, arra sok szót pazarol, a mi fontos, azon gyakran átsiklik. Ilyen felületesen és elmosódottan kerül az olvasó elé az a momentum, mikor Dózsa kiadja a nemesség kiirtására való jelszavát és Bakócz politikájának veresége és ujból való felülkerekedése. A történelmi hűségnek nem felel meg sem Bakócz, a ki a regényben közönséges intrikus pap, sem Dózsa, a ki ábrándozó, éretlen ifjú. Hiányzik a műből a történeti rajz legtöbbb becses tulajdonsága és a szerző fantáziája sokkal erőtlenebb, semhogy a finom és hű korrajz hiányáért egyéb, romantikai szépséggel kárpótolna. Az egyetlen, a mit kiemelhetünk, az, hogy a szerző kellő történeti ismerettel rendelkezik, a budai királyi és főúri élet némely aprólékos részletét elég érdekesen tünteti elénk és ez okolja meg, hogy a biráló bizottság e regénynyel, imént említett társainál bővebben kívánt foglalkozni.

Különös a 17. sz. «Élet és tudomány» cz. munka, mely komolyságával s a mindennapi élet gondos és hű megfigyelésével válik ki. Terjedelmes mű. A szerző pedagogiai regénynek nevezi. Hőse egy hivatásának nagyon komolyan élő tanár, a ki maga mondja el, mintegy napló alakjában, a regényt. Pedagógia, filozófia, elmélkedés és itélkezés, visszatekintés, előretekintés, a dolgoknak, sokszor jelentéktelen dolgoknak, fárasztó részletességgel való meghányása-vetése bő hullámzással ömlik e műben — mindez azonban nem regény. Lehet egy pedagogus naplója, vagy életirata, vagy kontemplációja,

melyben sok érdekes tapasztalatot ír meg folyékony, jó elbeszéléssel, csak nem regény. Az is baj, hogy az a pedagógia és filozófia, mely a hősben megtestesül, nem valami dicső dolog és végezetül csődöt is mond a mind tanítványnyal szemben, mind a családban. Az a pedagógia, melyet a mű hőse űz, a föltétlen tekintély elvén alapszik; rideg, szigorú, gyakran erőszakos; tiszteletre méltóan lelkiismeretes és odaadó nevelés, de túlságosan egyenesen megszabott vonalak közé van szorítva, mely előbb-utóbb lázadásra készti a tanítványt. Nem szerencsésebb a professzor a családban. Itt is csak pedagógus. Az, feleségével, a gyermekasszonynyal, az, felesége családjával szemben. Az a sokat hangoztatott filozófia és egyenletes lelki állapot, melyet magáról emleget, a gyakorlatban nagyon rosszul üt be, mert lépten-nyomon viszály, kitörés, zivataros jelenet bontja meg a családi békét és végül állandó elégületlenség keseríti meg. A professzor a maga elveit, tekintélyét és itéletét túlságosan bálványozza és jelentéktelen eseményért kész kenyértörésre vinni a dolgot. Gyakran hangoztatja, hogy ő nemcsak parancsolni, hanem engedelmeskedni is tud, tulajdonképpen azonban mindenkitől, első sorban feleségétől, föltétlen engedelmességet követel, a nélkül, hogy csak megkisérelné a gyermekasszony női gyöngéinek és ártatlan szokásainak filozóf nyugalommal való tekintését. Miféle emelkedett gondolkozás az, mely megengedi, hogy a férj az asszonyt olyan csekélységért, a milyen az, hogy az ő engedelme nélkül kifúrja a csecsemőleány fülét, vagy lenyiratja a fiacskája haját, hol szóval, hol tettlegesen bántalmazza? Így nem csoda, hogy a nevelés is, a családi élet is disszonancziával, elégületlenséggel végződik és nemcsak a professzor és környezete nyög ennek súlya alatt, hanem az olvasó is.

A 19. sz. «A rabszolgák» cz. munka tárgyának választásában van eredetiség s a szerző nem közönséges csapáson jár, bár a kidolgozás nem sikerült. A történet a magyarországi zsidók életéből való s hőse egy fiatal zsidó pap, a ki rajongva csügg vallásán, de szerelme istentagadásra sodorja. A történet fordulója, Rubennek, a papnak istentagadása nincs kellően megokolva, kellemetlen és fölötte oktalan. Az alak árnyékszerű és élettelen, valamint az egész történetben kevés van a való élet igazságából.

Értékesebb a 6. sz. «Egyedül» cz. regény. Szerzőjének van érzéke a kompoziczió iránt és tud hatással elbeszélni. Ábrándos, ártatlan szerelemmel kezdődik, mely gyorsan a vér forrongásába fullad. A szerelmi történet maga nem új. A fiúért eljön az apja, hazaviszi és a leány szégyenében egyedül marad özvegy anyjával. A közönséges történetet egy főhadnagy különös szerepe teszi érdekessé.

Ez a magába zárkózott, embergyűlölő tiszt a leány anyjánál bérelt szobában lakott. Embergyűlölővé az tette, hogy hugát elcsábították s mikor ő irgalmas testvéri szeretettel magához vette a mindenkitől eltaszított leányt, a társadalom, tiszttársai, fölöttesei szinte kizárták körükből. A tiszt hugát ez a helyzet öngyilkosságba viszi, maga meggyűlöli a világot. Ez a mogorva főhadnagy megbetegszik, meghal s minekutána egész életét egyedűl töltötte, halálos ágyán, lázálmában folyton azt kiáltozza, hogy nem akar egyedűl maradni. A leánynak — történetünk hősének — most, hogy oly kietlen sötétségben egyedűl maradt, folyton a főhadnagy végső kiáltozása jár eszében. Egy derék iparos ezenközben beleszeret, hajlandó feledni a multat és feleségűl kéri. Az eljegyzési lakomán a gyötrelmesen szenvedő leány, fölizgatott képzelődésében, egyszerre észreveszi, hogy a szomszéd szobában áll a holt főhadnagy. Támolyogva megy feléje. A főhadnagy még mindig ott áll és szomorúan fejét csóválja. A leány fölsikolt: «Nem akarok egyedül lenni!» Kirohan az ajtón s átveti magát az emelet korlátján.

A regény szerzője tud komponálni, de a kidolgozás nem egyenletes. Jól átgondolta a történet elejét és végét, de a közben eső részt elsiette s fölületesen dolgozta föl. Kezdetben kellő műgondot fordít a meseszövésre s az alakok jellemzésére, de aztán ellaposodik a történet. A leány bukása, az ifjú kiábrándulása és gyáva megugrása nincs kellőképpen motiválva. A jellemzés gyakran ingatag. A szerző az ifjút eleinte ritka erős akaratú, szimpatikns idealistának rajzolja, de az alak teljesen elmállik és elszintelenedik. Nincs meg az ámenet, hiányzik az elbeszélés biztos, nyugalmas tempója. Az anya gyámoltalansága pedig, a ki szemet húny az ifjak könnyelmű viszonya fölött, érthetetlen. Korrekt és érdekes a főhadnagy rajza. A regény vége hatásos, bizonyos drámai momentum emelkedik érvényre benne s tanuskodik a szerző tehetségéről, melynek jelei különben is sűrűn felcsillannak a műben.

A biráló bizottság egyértelmű véleménye szerint ebben a pályázatban a legértékesebb a 14. sz. «Enyém?» című munka. Ez ugyan inkább hosszabb novella, mint regény, de mivel a pályázatot a Társaság kisebb regényre hirdette, a biráló bizottság nem bocsátkozott bele a hosszú elbeszélés és a kis regény határvonalának szigorú megállapításába, mivel az úgy is csak nagyon elmosódott lehet. A mű hőse, Aszódy Klára grófnő, maga mondja el élete regényét, esküvőjének, mézesheteinek és házassága egyetlen évének történetét, mely fölött titokzatos veszedelmet rejtő felhő gyanánt lebeg a halott szerető emléke. Klára felfödözi, hogy férjének, Dédesy László bárónak van egy régi bálványa, Pelejdy Anna, a ki nyolcz év előtt meny-

asszonya volt, de családja követelésére szakított vele, mire Anna agyonlőtte magát. Dédesyt azóta az önvád gyötri s noha szereti nejét, Pelejdy Anna emlékét előbb titokban, majd felesége előtt nyiltan is, szent és ideál gyanánt őrzi. Klára féltékeny a halott ez emlékére, de bár kétségtelen bizonyíték jut kezébe, hogy Pelejdy Anna nem volt méltó férje kegyeletére, a bizonyítékot, az áruló levelet, elégeti és korai haláláig őrzi a titkot, mert meggyőződött róla, hogy férjét ideáljának összeomlása lelkileg megsemmisítené. A szerző Dédesynek és feleségének ezt a lelki állapotát merész lélektani okoskodással igyekszik elfogadhatóvá tenni, de bizony az minden igyekezet mellett is meglehetősen ingatag és mesterkélt. Nehéz megérteni, miért semmisítené meg Dédesyt az a tudat, hogy nincs oka önvádra és szerelmét korlátlanul arra méltó s tőle is imádott nejének szentelheti. Pedig Dédesy a feleségének már csak egyetlen olyan czélzására, mely a féltett ideált a vádnak puszta lehével érinti, megrendűl s szinte lelki egyensúlyát vesztve mondja: «Pelejdy Anna nélkül az én eszem és szívem is úgy hamuval lenne telve, mint a legtöbb emberé körülöttünk.» Így hát a szegény Klára kénytelen tiszta fejét meghajtani egy hazug álomkép előtt, mely ha nem is lehet, mint vetélytárs, veszedelmes, de keserűséggel, nyugtalansággal tölti el, ábrándjait szétdúlja, női büszkeségét megalázza, szerelmét megmérgezi. Igazság ez? Valószínű ez? Lehetséges-e, hogy Dédesy ilyen lelki kényszer rabja legyen?

Ez a momentum a biráló bizottságra elidegenítőleg hatott, de viszont ezt a kedvezőtlen hatást ellensúlyozta az a psychologiai filigrán munka, mely az elbeszélést jellemzi és melylyel a szerző a műnek ezt a gyöngéjét is megtámogatja. Tekintetbe kellett vennünk, hogy Dédesy, mielőtt Annát megismerte, üres és léha életet élt s a Pelejdy Anna öngyilkossága okozta lelki rázkódás és mélységes fájdalma ébreszti föl benne a munka vágyát s a nemesebb indulatokat. Ő, noha eléggé reális munkásságot fejt ki az életben, Pelejdy Anna emlékével szemben álomvilágban jár, a mi látszólag megokolja tetteit és lelki állapotát. Egyébként a szerző ügyesen és az olvasó érdeklődését tárgya számára megőrizve halad át ezen a zátonyon. A mű, hibái mellett is irodalmi színvonalon van; az elbeszélés élénk; a cselekmény folyton mozog; a lelki mozzanatok megfigyelése gondos és aprólékos; van benne psychologiai finomság s az egésznek fő jellemvonása bizonyos lelki penetratio és gyöngédség. Klára alakja fölötte vonzó. Az elbeszélő hang elmés, gyakran kellemesen pajzán, a stilus kifejező. Költőisége jellemzéséül idézünk néhány sort abból az ujjongásból, mely Klárából kitör, mikor anyasága tudatára ébred:

«Jön a baby, jön a baby!» — ismételtem dallal, szóval, sutto-

gással. Hanem úgy találtam, hogy nem elég az, ha csupán a napnak, légnek és virágoknak adom tudtára a nagy örömhirt. Nem. Hallja meg mind az is, a mi már alszik vagy álmodik és kikeletre vár ott lenn a föld mélyén. Ezért, egész hosszamban, a gyöpre vetettem magamat, és, miután ujjaimmal egy üreget vájtam az ide-oda lengő rezgő füvek alá: «Jön a baby, jön a baby!» suttogtam csendesen, titokzatosan, számat az üregre tapasztva.»

A történet szomorúan végződik. Klára gyermekágyban meghal és az a tudat sem vigasztalhatja halálos ágyán, hogy emléke legyőzi a régi eszményképet, a minthogy Dédesy az ujszülött gyermeket csakugyan első szerelme nevéről Annának kereszteltelteti. A szerzőt a mü végén az a baleset érte, hogy vigyázatlanul Klárával beszélteti el utolsó perczeinek érzelmeit is, a mi lehetetlenség, mert Klára ez élő szavakba nem foglalt érzelmekkel hal meg. Ez elég feltünő technikai hiba, de mivel a bizottság többsége úgy vélekedett, hogy a baj könnyen korrigálható, nem vetettük túlságos súlylyal itéletünk mérlegébe. A szerzőt azonban figyelmeztetjük a hibára és a javítást — mi különben is a mű érdeke — elengedhetetlennek jelentjük ki.

Tisztelt Társaság! Nem vagyunk elragadtatva ettől a műtől sem, de hibái mellett annyi biztató és megnyerő tulajdonságot vettünk észre benne, hogy nem vonhattuk ki magunkat az alul az érzés alul, hogy ez esetben helyén van az elnézés gyakorlása. A biráló bizottság abban a nézetben volt, hogy e mű szerzője, ha ezúttal nem is alkotott kifogástalant, oly becses írói adomány birtokában van, hogy a Kisfaludy-Társaság kitüntető jutalma jótékony hatással lehet további munkásságára. Nem voltunk túlságosan szigorúak és elnézéssel éltünk, de elnézésünkben nem mentünk túl azon a határon, melynek átlépését a Kisfaludy-Társaság tekintélye tiltja. Az elmondottak alapján egyértelműleg azt javasoljuk, hogy a díjat méltóztassék a 14. számú «Ha a rózsák majd virítni fognak. Goethe.» jeligéjű műnek kiadni.

Budapest, 1905 február 4.

Hozzájárul:
Herczeg Ferencz.
Riedl Frigyes.

Sebők Zsigmond,
jelentéstevő.

*

A Társaság 1905 február 7-iki előzetes közülésében e jelentés alapján elhatározta, hogy a 14. sz. «*Ha a rózsák majd virítni fognak*» jeligéjü *Enyém?* czimü pályamunkának a jutalom kiadassék. Az 1905 február 12-iki ünnepélyes közülésen felbontatván e munka jeligés levele, kitünt, hogy szerzője *Szikra* (gr. Teleki Sándorné). A többi jeligés levél megsemmisíttetett.

BIRÁLÓ JELENTÉS A SZÉHER ÁRPÁD-JUTALOM ÜGYÉBEN.

A Széher Árpád-jutalmat Társaságunk 1903-ban «nagyobb elbeszélő költemény műfordítására» tűzte ki, a benyujtás határidejét 1904 október 31-ikére téve. Ez időpontig 20 pályamű érkezett be, fordítások az angol, franczia, olasz, orosz, német és finn irodalom köréből, közöttük több olyan munka is, a melyek átültetését senki szükségesnek, vagy kivánatosnak nem tarthatja. Ezért a birálók azt óhajtják, hogy ha jövőre ismét ilyenféle pályázatot hirdetne a Társaság, sorolja fel azokat a műveket, melyek lefordítását irodalmunk gazdagításának itélné. A pályázat különben így is sikeresnek mondható, a mennyiben a jutalom is kiadható, dicséretre méltó munka is akadt, és van egy töredék-fordítás is, melynek szerzője megérdemli azt a felszólítást, hogy fejezze be munkáját és nyujtsa be hozzánk.

Részletesen a következőkben adunk számot a pályaművekről:

Az 1. számú — Byron *Gyaur*-ja — fogyatékos technikájú munka; főkép rossz rímei bántók, ha ugyan rímnek lehet nevezni az ilyeneket: *most—zsarnokok, csapat—dalt, oszlopuk—romba hullt* stb. Valamivel sikerültebb a 2. számú, mely ugyancsak Byron egy költői elbeszélését adja: az *Abydosi arát;* kivált verselése jobb, mint amazé, de nyelv dolgában ez is gyönge. A 3. számú Hartmann von der Aue *Gregorius* cz. elbeszélő költeményét tolmácsolja, egy bőbeszédű, visszataszító tárgyú ó-német elbeszélést, melyet nehézkes magyarsággal és gyarló verseléssel ad vissza. Nem sokkal különb a 4. számú sem: Uhland *Dalnokszerelem* című rövid költői elbeszélése, felületesen fordítva, gyakorlatlan verselőtől. Az 5. számú két rímes mutatványt ad az *Iliás*ból és az *Odysseá*ból; mindkettő értéktelen, Baksay fordítása után valóságos anachronismus, melyre nem érdemes szót vesztegetni. A 6. sz. mű szerzője is az ókori klasszikusokból merít, Virgilius *Aeneis*et ültetve át, ugyancsak rímes formában, de ez a munka is alig több iskolás gyakorlatnál.

A 7. számú Byron *Childe Haroldj*át adja, formára híven követve az eredetit, de tartalom dolgában csak meglehetős halvány képét nyujtva. Látható ugyan itt is a hűségre való törekvés és vannak is sikerült strófái, de túlnyomó számmal olyanok, melyekben majd egy-egy fontos fordulat van elejtve, majd homály vagy értelmetlenség akad, egyebütt meg nyelve vagy verselése hibás. Rímelése általában sok kivánni valót hagy; sűrűen alkalmazza rímnek az azonos ragokat vagy képzőket, vagy pedig beéri igen gyenge asszonánszokkal. A híres búcsú-dalban pl. ily rímei vannak: *vagyok—gondolok, amott—csapong, pihenni ment—ég veled, dereng—eget, szeret—fent.*

A következő két pályaműi olasz munkát ad: az egyik, a 8. számú, Aleardinak *Egy korszak ifjúságomból* című, nem nagy értékű versét, melyet a könnyű, rímtelen forma daczára is ép oly hűtlenül, mint nehézkesen fordít; a másik, a 9. számú, Fogazzaro bájos *Mirandá*-ját tartalmazza, melyet a fordító ügyesebben, de mégis dilettáns kézzel magyarított, jobbára ellaposítva az olasz költő emelkedett hangját, több helyütt meg sem értve az eredetit. A 10. számú, Schulze *Elbűvölt rózsája*, szintén kezdetleges fordítás, melynek licentiái közül nem is a legmerészebb az, mikor a *messze-messze* helyett két bátor hiányjellel azt írja: *messz'-messz'*.

A 11. számú Byron egyik legkevésbbé sikerült költői elbeszélésének, a *Beppo*nak fordítása. Kitünően van verselve, de igen tökéletlen mását adja az eredeti szellemtől sziporkázó, szeszélyes ötletekben ide oda csapongó, brilliáns nyelvének. Ilyen áron, feláldozásával az eredetiben untalan meg-megcsillanó szó- és gondolat-játékoknak, nem szabad jó rímeket vadászni. Ime pl. egy strófája:

«Velencze lánya bűvös kéjbe ringat,
S midőn az erkély karzatára dűl,
Hő lángra gyujtja dermedt tagjainkat,
Mert gyakran szebb a szépség messziről.
S ha néha jobbra-balra is kacsingat,
A férfi-szív a kínban elmerül:
Ha szép a nő és ezt mutatja is,
Csak hódításra vágyik, mert hamis.»

Az eredetiben pedig ez van: «Azt mondtam, hogy mint Giorgione egy képe || Olyan volt Velencze asszonya, és még ma is olyan, || Kivált ha az ember fent, egy erkélyen látja őket, || (Mert a szépség néha jobban érvényesül messziről nézve), || Es ott, hasonlóan Goldoni egy hősnőjéhez || Átkacsingatnak az ablakredőn vagy a korláton: || Akkor, az igazat megvallva, nagyon csinosak, || És sajna! szeretik ezt mutatni is! — A mint látható, a fordító itt elsikkasztotta Giorgionét, el Goldonit, el az eredeti pointejét, el a hangját is, ilyeneket mon-

datva Byronnal: *Hő lángra gyujtja dermedt tagjainkat — A férfiszív a kínban elmerül.* Ez lelketlen munka, nem fordítás, de ferdítés.

A 12. számú a *Gudrun* fordítása, Nibelung-strófákban, de nagyon rosszakban. Mutatványul csak egyet:

«Megcsókolá ezután bájos menyasszonyát,
Hejh! a sok látni vágyó szintén egymáson át
Tolúlt*ak* közelökbe; sok pajzs csendült ezért,
Egymásba ütközének, kitérni egy se *birt*.

A 13. számról végezetül szólunk.

A 14. számú *Ravaszdi Ravasz Róka* címmel Goethe *Reineke Fuchs*ját zengi el, nem ép rosszul, bár sok helyütt sánta hexameterekben és egy s más nyelvi furcsasággal; az oroszlán neve pl. *Fenköltszű*, a híres *genti* vásznat pedig *budapesti* vászonra magyarítja, holott tudtommal Budapest soha sem volt híres a vásznáról. De ha jó alaposan végigjavítják, talán akad e munkának kiadója.

A 15. számú ugyancsak Byron *Childe Harold*-jával birkózik meg. Nem hiba, hogy az eredeti rím-elhelyezését, mely felette megnehezíti az átültetést, kissé egyszerűsítette, de fájdalom, még így is, könnyítve munkáján, sokat elejt az eredetiből, tetemesen elhalványítja, sőt gyakran zavarossá és érthetetlenné is teszi. Ime pl. egy strófa Velencze leírásából:

«Emelkedett, mint tengeri Kybéle,
Tornyos tiára rengett homlokán.
Nőtt büszkesége s nem bírt senki véle,
S országa lett a vízi tartomány.
Leányi hozománya lett a zsákmány,
Mit összerablott harczba mindenütt;
Sok drágakő torlóda tömzsi zsákján,
Bibort viselt és tőle fényt-derüt
Királyok loptak s így szerezték a nevük.»

Itt pl. egészen semmitmondó és a mellett helytelen magyarságú is e sor: *Sok drágakő torlóda tömzsi zsákján*, holott az eredeti itt igen fontos dolgot mond: hogy t. i. *a gazdag Napkelet Velencze ölébe hullatta gyöngyeit*, azaz hogy Velencze meghódította a Keletet. Ép ily helytelen az is, hogy *tőle fényt, derüt királyok loptak s így szerezték a nevük.* Szó sincs róla; az eredeti azt mondja: «Velencze ünnepein királyok vettek részt s az még nekik is dicsőségükre vált.» Az egész strófa tehát, a fordító versmértékében, így hangzanék helyesebben:

«Mint tengeri Cybele kelt az árból,
Büszkén, magasra vetve szép fejét.
Tornyos tiára fénylett homlokáról,
S mint *úrnő* nézett a vizekre szét.

Az volt; a hozományt prédákbul adta
Leányinak; a gazdag Napkelet
A gyöngyesőt ölébe ontogatta;
Bíborba járt; király is büszke lett,
Ha ünnepélyein ő is kapott helyet.»

Vagy ím egy strófa a vers elejéről:

«Beteg lett most az ok tudása nélkül,
Kerülte bűne korhely részesét,
S ha egy fanyar csepp *buggyant a szemébül,*
Belé fagyasztá zordon büszkeség.
Magába' bolygott és *álmodva égett,*
S egyszerre lett szótlan, sötét, komoly.
És felkeresni készül más vidéket.
Bút kére, mint ki kéjbe fuldokol
S a kit gyönyörködtet más hiján a pokol.

Hűtelen és zagyva fordítás, melyet csak kommentárral lehet érteni. Álljon itt kommentárul a 19. számú Byron-fordításból ugyanaz a strófa:

«De megfájdult a szíve most nagyon,
A léha kör terhére volt neki.
Bús könnyre is fakadna olykoron,
De fagyos büszkeség útját szegi.
Magában jár-kel, álmokkal teli,
Nagy útra készül, forró déli tájra,
A tengeren túl; tervét érleli
S a kéjjel torkig, kín után sóvárgva,
— Csak változás legyen, akár poklokra szállna.»

Mennyivel világosabb, szabatosabb és hívebb ez a fordítás, mely pedig a Spencer-stanzát szigorúan megtartja! Így végigmehetnénk nagyon sok vers-szakon, hasonló hibákat mutatva ki. Ám azért akad jól és szépen fordított strófa is elegendő; a feladat, melyre a pályázó vállalkozott, kétségkívül egyike a legnehezebbeknek, s bár nem sikerült megoldania, művéből annyi komoly igyekezet látszik, hogy a műfordítás terén még sikerek várhatnak rá.

A 16. sz. pályamunka két mutatványt terjeszt elénk Mistral *Mirèio*-jából, melyek egyike a *Magali* cz. dal, Társaságunk egy havi ülésén felolvastatott és a fordítónak, *Hajós* Izsónak nevével meg is jelent Évlapjainkban. Ennélfogva ezt a kitünő dolgozatot legnagyobb sajnálatunkra ki kellett zárnunk a pályázatból, de meg nem tagadhatjuk magunktól, hogy ne ismételjük azt a kívánságot, melyet már annak idején elnökünk kifejezett: hogy t. i. Hajós úr készüljön el az egész mű lefordításával, a mit különben pályamunkája előszavában 1906-ra igér is.

A 17. sz. pályamunka a finn irodalom egy kis nép-époszát

adja, a *Kullervo*-t, a Krohn Gyula szerkesztésében megjelent szövegből forditva. A finn mythologia és a finn hősmondák iránt érdeklődők szivesen fogják venni irodalmunk e gyarapodását, a mint általában a teljes *Kalevala* új forditása is óhajtandó volna. A nagy közönség azonban, mely a költészetben csak æsthetikai gyönyörűséget keres, alig fog élvezetet találni ebben a meglehetősen formátlanúl megszerkesztett elbeszélésben, melynek hat rövid énekéből egy ének egészen henye, mert csak a mesével összefüggésben sem lévő különös varázsmondások halmazát tartalmazza. Az egész mű inkább lazán összefűzött epikai töredékek sorozatának látszik, mint annak, a minek a fordító nevezi: epikai hőskölteménynek. Egyébiránt szivesen elismerjük, hogy a pályázó becsületes és becses munkát végzett, úgy hűség, mint nyelv és verselés dolgában. Arról persze alig tehet, hogy a finn naiv eposz eredeti formája, a párosrímű nyolczas trochæus, mely a sorvégi rímen kívül még kezdőbetűs alliteráczióval is dolgozik, a mi nyelvünkön, fárasztó pattogásával, rendkívül monotón. E bajon csak az eredeti forma feláldozásával lehetne segíteni; de más, apróbb hibákat, melyek egy részét magában a kéziratban is megjelöltük, így is könnyű lesz kiküszöbölni. Az olyan túlságosan homályos sorokat, mint pl. «megboszulom apám kékjét», e helyett «teste kék foltjait», «megveretését», nem lehet helyeselni, sem az ilyen régieskedést: «nem tudom, ki volt a mélőm, nem ismerem eltökélőm», a miből ugyancsak kevés olvasó fogja kihámozhatni ezt az értelmet: «nem ismerem sem azt, a ki szült, sem azt, a ki nemzett.» Az ilyen szólásokat is irtani kellene: *öléses ötlet*, e. h. gyilkos terv, vagy: «ezzel ha *be nem elégli*», meg az ily szókat: *falatázni*, e. h. falatozni, *hanyattég*, *igazándiban*. Minde kisebb fogyatékosságok azonban nem állják útját annak, hogy Társaságunk ez érdemes fordítást dicsérettel tüntesse ki.

A 18. sz. pályamű Heine *Atta Troll*-ja, melynek fordítója a rímnélküli, könnyű forma daczára is sokat elejt az eredetiből és sokszor félre is érti. Ime egy példa:

«Lief voraus, gleichsam als Vortrab,
Abenteuerliches Hochwild,
Hirsch und Säue, rudelweis;
Hetzend hinterdrein die Meute.»

Ez magyarul így van itt:

«Elől vágtatott lihegve
Kergetett királyi vadként,
A pompás szarvas s a vadkan,
Futva a hajtók zajától.»

Hiányzik itt a *gleichsam als Vortrab*, hiányzik az *abenteuerliches Hochwild*, hiányzik a *rudelweis* és végre a *Meute*, a kutyafalka, hajtókra van változtatva. *Négy kis sorban — Ennyi hiba — Nem is tudom, hogy fér meg!*

A 19. sz. pályamű szintén Byron *Childe Harold*-jával versenyez, de sajnos, csak töredékkel, az I. ének 60 strófájával, melyekből fentebb, egy másik Childe Harold-fordítással való összehasonlításul, már közöltünk egyet. A pályázó elmondja az előszóban, hogy betegség és egyéb akadályok nem engedték bevégeznie az egészet, de kéri, hogy esetleg e mutatvány alapján bízzuk meg a teljes éposz lefordításával. Igen örvendetes lett volna, ha Byron ez egyik legszebb és legnevezetesebb alkotásának jó magyar fordítása e pályázatból került volna ki s ezért kétszeresen sajnáljuk, hogy e mutatvány szerzője nem készült el a nagy feladattal. Viszont örömmel ismerjük el, hogy e töredék ép oly lelkiismeretes, mint gondos munka, avatott kézre valló, melytől az egész *Childe Harold*ot kívánjuk is, várjuk is. Ajánljuk is, méltóztassék neki a kért megbízást megadni, természetesen fentartva az egész művel szemben az ujabb birálatot. De azt hisszük, ezuttal, töredék lévén, sem jutalomra, sem dicséretre nem tarthat számot.

A 20. számú mű, Lermontov *Démon*jának szép fordítása, már megjelent nyomtatásban, a szerző, Telekes Béla nevével s ezért a pályázatból szintén ki volt rekesztendő.

S most rátérünk a 13. sz. pályaműre, Mistral *Miréio*jának fordítására. Maga az eredeti mű, bármennyire feléje fordult az utóbbi időkben Európa figyelme, kétségtelenül nem tartozik a világirodalom elsőrangú munkái közé, s ha nem volna meg az a különössége, hogy a provence-i tájnyelv újra fölelevenedett irodalmának egyik terméke, bizonnyal kevesebb feltünést keltett volna, legalább Franczia-ország határain túl. Mistralnak az a czélja, hogy minél több oldalról mutassa be Provence népszokásait, legendáit, regéit, babonáit stb., untalan meg-megakasztja a vékonyan csörgedező mesét; ennek a — hogy úgy mondjuk — folklore-istikus irányzatnak terjengős módon való előtérbe tolulása, ott is, a hol legkevésbbé van helyén, nagyon megrontja a mű hatását. De nem akarjuk vitatni, hogy mindamellett van az éposznak annyi költői szépsége, s főkép a népélet rajzában annyi ereje, hogy megérdemelte a magyarítást.

A mi magát a fordítást illeti, a pályázó általában folyékonyan és simán versel, nagyobbára szabatos és gördülékeny nyelven. Az eredeti versalakaját megtartotta, a mit egyébként ez esetben, tekintve e formának a magyarban való nehézkességét, szívesen elengedtünk

volna. Bizonnyal e forma vitte rá verselésének arra az egyik főhibájára, hogy a sor végén felette gyakran elszakítja egymástól a legszorosabb értelmi kapcsolatban álló szókat, annyira, hogy pl. a sor végén van ez a szó *feledtem*, a következő sor elején a hozzátartozó *volna*. Hogy milyen bántók ezek az ú. n. *enjambement*-ok, arra ime egy példa:

Tanácsommal nékik *kegyelmet*
Adatok, és mind összekelhet,
Ki pénzért, ékszerért silány *vásárt csinál*
A szivéből, ki *cserbe hagyja*
A lányt stb. stb.

Hiszen *egészen* bajos az ilyent elkerülni, de ennyire sűrűen alkalmazva, igen zavaró. A tizenkét szótagú franczia alexandrin középső metszete is értelmi nyugvópontot követel s ezért helytelen az ilyen sor is: *Jól nem láthattam a || zöld sűrűjére be,* a mely sor különben nyelvileg is helytelen, mert azt akarná jelenteni, hogy az illető nem láthatott be *a sűrű lombok közé*. Ilyen helytelen vagy nehézkes frázis akad több helyütt is. Furcsa pl. ezt mondani: *Viharzó homlokuk megrázták bosszusan* (IX. 3.), mert sem a homlok nem viharzik, sem nem rázza az ember a homlokát. Az ilyeket is javítani kell: *elfogá a vénség* (III. 45.), *gyónást kell tenni* (III. 45.), *álljon be szátok* (III. 53.). *a nap áldozott* e. h. *leáldozott* (VII. 77.) stb. stb. Egyes szókkal is van az írónak baja, vagy mint ő írja a mérték kedvéért: *bajja* (IX. 51.); azért hogy lehet mondani *megyek* helyett *mék*, nem lehet mondani *megyünk* helyett *ménk* (I. 38.), se nem lehet írni *lejtője* helyett *lejteje*, hogy ne szóljak apróbb dolgokról, pl. arról, hogy *tűzet* van *tüzet* helyett, *vízet vizet* helyett, *úrunk urunk* helyett; az *alpesi táj* sem lehet *alpi táj* és *Márkust* se hívják magyarul Márkusznak. Efféle kisebb-nagyobb kocsintás bizony nem egy akad e fordításban és természetesen mellőzhetetlen, hogy ezek, a mű kiadása előtt, gondosan kiküszöböltessenek.

A fordítás hűsége általában dicséretre méltó; itt-ott egy-egy homályos sor, sőt ritkábban egy-egy homályos strófa is akad ugyan (egy helyütt két egész strófa ki is maradt), de a pályázó verselő ügyessége reménlünk engedi, hogy sikerülni fog e bajokon is segítenie, valamint hogy el fogja távolítani fordításának azt a nagyon zavaró hibáját is, hogy a tulajdonneveket majd provençal, majd franczia formában írja; vagy az egyiket, vagy a másikat kell választania, de a mellett aztán megmaradnia következetesen. Sőt sokkal helyesebb volna, ha azokat a keresztneveket, melyek magyarban is megvannak, magyarul írná, úgy mint Hajós Izsó teszi, nem mondva

Vinceneto-t, hanem *Vinczét*, sem *Ambrói mestert*, hanem *Ambrus apót*. És van még valami, a mit Hajóstól meg kellene tanulnia: azt t. i., hogyan kell a Mistral parasztjait *népies hangon* beszéltetni. Hajós erre igazán kitünő példát ad; nála jóizű, zamatos, magyaros a parasztok hangja; sohasem feledi, hogy egy vándorló kosárkötő és egy majoros lányának tragédiáját tolmácsolja. A pályázó ezt a *népies* ízt vagy ki nem érezte Mistralból, vagy ha ki is érezte, nem igen tudta visszaadni és munkája ellen ez a legsúlyosabb kifogásunk. E részben is át kellene azt dolgoznia s ha az egyéb apróbb hibákkal együtt e nagyobbon is tudna segíteni: *Mirèiot* olyan fordításban birhatnók, melyben zavartalan örömünk telhetnék. De így is, minthogy a *teljes* pályaművek közt határozottan kiválik és a *Kullervo*val szemben a lefordított mű érdekessége és modernsége mellette szól, javasoljuk, hogy a Társaság adja ki neki a jutalmat, a Kullervo-fordítást pedig részesítse dicséretben.

Budapest 1905 február 6.

Hozzájárul:
Heinrich Gusztáv.

Radó Antal,
jelentéstevő.

KÜLÖNVÉLEMÉNY A SZÉHER ÁRPÁD-JUTALOM ÜGYÉBEN.

Ambár a Széher Árpád-féle pályázatra beérkezett műfordításokról szóló jelentés bíráló fejtegetéseihez magam is hozzájárulok, tekintettel a jutalmazás kérdésére ki kell jelentenem abbeli meggyőződésemet, hogy míg a Mirèio-fordításnál mindjárt a beadott Mirèio-mutatvány is tökéletesebb (mint ezt a biráló-bizottság többségi jelentése is elismeri), a Kullervo fordítása, tisztán mint fordítás olyan szinvonalon áll, hogy jobb Kullervo-fordítást nem is kívánhatunk. Ha tehát a t. Társaság, tekintet nélkül az eredeti mű modernségére és aktuális voltára, tisztán a legjobb műfordítást kívánja megjutalmazni, ez esetben mint külön véleményt vagyok bátor tolmácsolni, hogy a Kullervo-fordítást jutalomban, a Mireiót pedig dicséretben részesítse, annyival inkább, mert így nagyobb kilátásunk van arra, hogy az egész Mirèionak egy tökéletesebb fordítását fogjuk kapni, a Kullervo megjutalmazásával pedig erős ösztönzést adunk a

fordítónak az egész Kalevala lefordítására, a mi kétségkívül irodalmi esemény-számba menne.

Budapest, 1905 febr. 7.

Dr. Csengeri János.

*

A Társaság 1905 február 7-iki előzetes közülésében a jutalom kiadására vonatkozólag szavazattöbbséggel Csengeri János különvéleménye szerint döntött, vagyis elhatározta, hogy a jutalom a 17. sz. *Száll az ének szájról szájra* jeligéjű pályamunka, a Kullervo-fordítás szerzőjének adassék ki, a 13. sz. *Provence* jeligéjű Mireio-fordítás pedig a Társaság dicséretében részesíttessék. Az 1905 február 12-én tartott ünnepélyes közülésen a jutalmazott mű jeligés levele felbontatván, kitünt, hogy szerzője: *Vikár* Béla. A dicsérettel kitüntetett pályamunka jeligés levele, szerzőjének előzetes beléegyezésével, szintén felbontatván kihirdettetett, hogy a megdicsért munka szerzője *Gábor* Andor. — A 19. sz. pályamunka jelentkezett szerzőjét dr. *Mikes* Lajost, a társaság a biráló jelentés javaslata értelmében megbízta a *Childe Harold* fordításának befejezésével. A többi pályamű jeligés levelei megsemmisíttettek.

BIRÁLÓ JELENTÉS

AZ «IFJ. BOJÁRI GRÓF VIGYÁZÓ SÁNDOR»-JUTALOMRA BEÉRKEZETT PÁLYAMŰVEKRŐL.

(Kivántatott magyar történeti tárgyu kisebb elbeszélés.)

Sajnálattal kell jelentenünk, hogy a pályázat teljesen meddő maradt. Beérkezett tizenhat pályamű, de ezek közül egyetlenegy sem érdemes jutalomra, sőt kevés kivétellel megemlítésre sem. Az egyik (8. sz.), melynek címe *A 32-es*, némi írói tehetségre vall, de nem történeti tárgyú; a másik (9. sz.), *Báthory intelme* (Jelige: Hórák) történeti tárgyú, de nem elbeszélés. Ez egy paduai renaissance-korbeli jelenet leírása, melyben tömérdek sok, alaposabb történeti tanulmányról tanuskodó czélzás, kifejezés stb. akad, de a szerző nem mond el semmit; a kort ismeri, de nem tud e korba elbeszélésre méltó eseményt helyezni. Egy pádovai egyetemi ünnepet ír le, elég frissen és szemléletesen, de semmiféle alak nem bontakozik ki, ellenben a római konyháról lapokon át beszélgettet. A többi műveket még megemlíteni

sem érdemes. A szerzők még írni se tudnak; azt meg nem is sejtik, hogy a történeti elbeszéléshez egyéb kell, mint az alakoknak történeti neveket adni, vagy az eseményt a multba helyezni. Történeti levegőről, háttérről, korrajzról szó sincsen náluk. Van köztük egészen kezdetleges, de a legjobb sem jut még közel sem az irodalmi szinvonalhoz. Méltán csodálkozhatunk, hogy hivatott elbeszélő íróink közül egy sem tartotta érdemesnek, hogy erre a jutalomra pályázzon. Meglehet, hogy csekélylették a díjat. De ez nem lehet az egyedüli ok. Igaz, hogy a díj nem nagy, de hiszen csak kisebb elbeszélést kivántunk, körülbelül akkorát, mint lapjainkban a tárczában szokott megjelenni. Mennyi ily tárcza-elbeszélés jelenik meg és köztük mennyi sikerült! A pályázat meddőségének főoka nyilván abban van, hogy *történeti* elbeszélést kivántunk, elbeszélő íróink pedig nagyon mellőzik a magyar történetet. Nagyon keveset foglalkoznak vele, kevéssé ismerik. A művészet egyéb térein is hasonlót tapasztalunk. Mi, a kik nemzeti létünket a történetre alapítottuk, jogainkat a multból származtatjuk, önérzetünket a multból merítjük, szégyenletesen keveset tudunk ebből a multból. Mi csak «lelkesedünk» a multért, de nem ismerjük. Azelőtt íróink nagy feladatuknak tekintették, hogy a multat megelevenítsék, ma a történeti dráma többnyire csak üres szavalásra való ürügy, történeti regényünk alig van és ime, egy kisebb történeti elbeszélést sem tudunk kapni. Nem íróink tehetségén múlik, hanem nyilván kedvükön és történeti tudásukon. Ily kisebb történeti elbeszélés megkivánná, hogy az író szeretettel merüljön el a multba, hogy valósággal átérezze és történeti színt, távlatot, levegőt tudjon megadni képének. Ehhez természetesen gondos tanulmány kellene és ez hiányzik. De mi íróinknak ezt az idegenkedését történeti tárgyaktól mindenképen bajnak tartjuk, még tisztán artisztikus szempontból is, és ezért bátorkodunk a Tekintetes Társaságnak ajánlani, kegyeskedjék ezt a pályázatot ujra kitűzni, a jutalmat pedig megkétszerezni.

Budapest, 1905 jan. 25.

Hozzájárul:
Szana Tamás.
Vértesi Arnold.

Alexander Bernát,
jelentéstevő.

*

A Társaság 1905. február 7-iki előzetes közülésében e jelentés alapján a jutalmat nem adta ki. Az összes jeligés levelek megsemmisíttettek. A jutalom megkétszerezésére vonatkozó javaslat a jutalom-alapítvány szabályaiba ütközvén, nem volt elfogadható.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG JUTALOM-TÉTELEI.

Kihirdettettek az 1905 február 12-iki ünnepélyes közülésen.

I. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM (1902-ről): Kivántatik a magyar irodalmi kritika története. (Másodszor kitüzetett 1904. febr. 2-án.)

Jutalma a Lukács Móricz nejének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 1000 korona.

Benyujtásának határideje: 1905. október 31-dike.

II. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM (1904-ről): A drámairás főbb irányai a mult század utolsó negyedében.

Jutalma a Lukács Móricztól nejének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 1000 korona.

Benyujtásának határideje: 1905. október 31-dike.

III. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM (1905-ről): A nemzeti stilus jelentősége és föltételei a művészetekben. (Kitűzetett 1905. február 7-dikén.)

Jutalma a Lukács Móricztól nejének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 1000 korona.

Benyujtásának határideje: 1906. október 31-dike.

IV. BULYOVSZKY GYULANÉ SZÍNMŰVÉSZNŐ JUTALMA: Kivántatik szavalásra alkalmas kisebb elbeszélő költemény. (Kitűzetett 1904. február 2-án.)

Jutalma 800 korona.

Benyujtásának határideje: 1905. október 31-dike.

V. SZÉHER ÁRPÁD JUTALOM: Kivántatik társadalmi beszély. (Kitűzetett 1905. február 7-én.)

Jutalma 1000 korona.

Benyujtásának határideje: 1906. október 31-dike.

VI. SOMOGYI DEZSŐ JUTALOM: Kivántatik kisebb irodalmi tanulmány a következő irók valamelyikéről: Ipolyi Arnold, Henszlmann Imre, Hunfalvy Pál vagy Szabó István. (Kitűzetett 1903. február 4-dikén.)

Jutalma 200 frank aranyban.

Benyujtásának határideje 1905. október 31-dike.

VII. IFJ. BOJÁRI GRÓF VIGYÁZÓ SÁNDOR JUTALOM: Kivántatik magyar történelmi tárgyú, prózában irandó kisebb

elbeszélés, a mely fél nyomtatott ívtől két ívig terjedhet. (Kitűzetett 1905. február 4-én.)

Jutalma a bojári gr. Vigyázó Jozefin által elhunyt testvére Vigyázó Sándor nevére tett alapítványból 240 korona. A jutalom 1907. április 28-dikán adatik ki.

Benyujtásának határideje 1906. október 31-dike.

*

A pályamunkák idegen kézzel, tisztán és olvashatólag másolva, bekötve, lapozva, a szerző valódi nevét rejtő lepecsételt, jelmondatos levél kiséretében, a fenn kitett határideig a Társaság titkárához küldendők.

Megjegyzendő, hogy mindegyik pályadíjért versenyző munkák közül csak az nyerhet jutalmat, mely nem csupán aránylag jobb a többinél, hanem a melynek önálló becse is van.

A jutalommal kitüntetett pályamunkák a szerző tulajdona maradnak. A Társaság fentartja magának, hogy azokat Évlapjaiba díjtalanul fölvehesse, sőt ha szerzőjök egy év lefolyása alatt ki nem adná, külön is, minden díjazás nélkül közrebocsáthassa.

A pályaművek kéziratai a Társaság levéltárában maradnak.

VII.

MIRÈIO.

PROVENCEI KÖLTEMÉNY.

IRTA

FREDERI MISTRAL.

Forditotta GÁBOR ANDOR.

A Társaság dicséretével kitüntetett pályamű.
(Pályázott az 1903—1904. Széher Árpád jutalomra.)

ELSŐ ÉNEK.

A barkóczás major.

1. Provence lányáról zeng ez ének,
Szerelméről ifjú szivének;
A Craun a tengerig fogom kisérni én,
— Szerény utóda nagy Homérnek —
Ösvényi bárhová letérnek,
S bár sarja csak paraszti vérnek
S nem ösmerik, csupán a Crau terűletén.

2. Más fény nem tűz le homlokára,
Csak ifjuság arany-sugára,
Nem hordoz koronát és nem damaszt köpenyt;
De méltó rá, hogy híre keljen,
Hogy mint királynőt énekeljem,
Az egyszerű provencei nyelven,
Mit már nem értenek, csak póri körbe lent.

3. Oh Jézus! szép honom ki véded,
Pórnép látott születni téged,
Adj hát erőt nekem, hevitsd te föl szavam! . . .
Tudod, midőn a lomb diszében,
Hajnal s alkony harmat-vizében
Bibor fügénk kezd érni szépen:
Az ember jön mohón s az ág ím fosztva van!

4. De még a fának, mit kifosztott,
Uram, te uj galyját fakasztod,
És kapzsi kézzel ott ő el nem éri már.
S a sarjadék erőre kapva,
Virágait kibontogatja
S gyümölcsöt hoz Magdolna-napra,
Melyen jóllakhatik a szállongó madár.

5. Én látom ezt az üde ágat
S szivembe forró lángu vágy hat,
Látom: gyümölcse mily csábító szinben ég,
Fenn, halhatatlan zöldje árnyán . . .
Jó istenem! tekints alá rám,
Engedd, hogy nyelvünk tarka szárnyán
E friss madár-galyat dalom elérje még! . . . —

6. A Rhône partján, hol rezg a nyárfa,
És árva-fűz borúl az árra
Kunyhó állt, melyben agg kosárfonó lakott,
— A fal tövét a víz kihordta —
Fiával onnan járt be sorba
Egyik majorból más majorba,
Hol vékát, kast, kosárt csinált s javítgatott.

7. Egy nap, midőn mentek sietve,
Vesszőkötegjük' válira vetve,
Vincèn így szólt: — «Apám, tekints a napra fel,
Nézd, lenn, hol Magalouno fekszik,
Az égre felhő-csík telepszik,
Ha onnan az följebb törekszik:
Még itt az úton ér bennünk' a zápor el.» —

8. — «A lomb közt dél szellője reszket,
Nem, rossz időt ez nem szerezhet,
Eső érkezni ránk észak felül szokott.» —
— «Mondd, hány ekével barázdálják
A barkóczás major határát?»
— «Hattal — szólt Ambroi — s ha bejárnád
A Craut, akkor se látsz több ily szép birtokot.

9. Olajfa-kertjük, nézd csak, ott van
S közötte hosszu szallagokban
Szöllőtők, mandulák . . . nézz végig jól ezen,
Mert benne annyi sor van épen,
A hány nap minden teljes évben,
S a fasorok mindegyikében
Olajfa annyi van, a hány sor összesen.»

10. «De — szólott Vincèn — ördögadta!
Sok munkás kellhet egy csapatba
Olajszüretkor itt.» — «Mindenszentekkor ezt
Li Bausnak sok szép, fürge lánya,
Úgy megszedi, hogy nincs utánna
Egy szem se! — S többet is csinálna
A gyors munkáju had, a míg dalt dalra kezd.» —

11. Ambroi mester szót szóhoz ölte . . .
A nap lenézett még a földre
S aztán lassan lement aranyfelhő mögött . . .
A munkás öszvérit befogja
S az ösztökét vállára dobva,
Beballag csendesen koczogva . . .
A láp felől az éj halkan suhanva jött.

12. — «Siessünk — mondta Vincèn — jobban,
Kazlak gerinczét látom ottan,
Lépjünk ki egy kicsit: gyorsabban érjük el.» —
— «Itt gyapjas ám a birka bőre!
Fenyvesbe hajtják nyári hőre,
A puszta Craura tél-időre,
— Eként beszélt az agg — van itt minden, mi kell!

13. A ház mellől szép fák is intnek
S olyan jó hűvös árnya mindnek,
Forrás frissíti a halastó habjait;
És mennyi méhük van . . . temérdek! . . .
A kaptárnak számát se kérhetd,
Ha május első napja ébred,
Száz rajt függesztenek a barkóczákra itt.

14. S szólt Vincèn: — «Hisz szép erre minden,
De bár akárhogy' megtekintem:
A gazda lánya, hej! a legszebb az marad!
Tavaly nyáron, hogy erre jártunk,
— Emlékszel? — itt munkát találtunk:
Kaskáján kis fület csináltunk
S fontunk aztán neki két olajkosarat.»

15. Hol hallgattak, hol meg beszéltek.
A míg a barkóczákhoz értek . . .
Ételt hernyóinak Mirèio most vetett,
És orsaját tartván kezébe,'
Kinéz az érkezők elébe. —
— «Jó estét!» — szólt Ambroi belépve
S válláról ledobá a vesszőköteget.

16. — «Ambròsi mester, adjon Isten!»
Ép orsómat pörgettem itten,
No nézze, szép a szál?» — «De hol késett meg igy?
Valabrègóbul jönnek?» — «Onnan,
És mert majortok útamon van,
Itt meghálunk mondtam magamban,
Friss szénájuk, tudom, van már elég nekik.»

17. Majd mindketten beljebb kerültek
S egy fekvő gurgulára ültek,
Többet se szólva már kezdék munkájokat,
Időt egy perczet sem fecsélve. —
Volt vélük egy kosárka félbe,
Azt vette most Ambroi kezébe,
S keresztezék, fonák a hajlós ágokat.

18. Tizenhat éves volt egészbe
Vincèn, de arczra, testre nézve
Csinos fiú, kevés vón hozzá fogható,
Bár kissé napsütött a képe,
De hát a barna föld rögébe,
Sarjad ki gabnánk színe, szépe,
Sötét szöllő bora a legjobb kedv-adó.

19. Vessző héját hogy' kell levonni,
Aztán hogyan kötözni, fonni,
Nagyon jól tudta ő, és sok mindent csinált,
Mi kell ily földmives határnak:
Átalvetőt terhes szamárnak,
A milyennel hegyekre járnak,
És puttonyt és szatyort, kicsiny, meg nagy kosárt.

20. Hajlított nádból hosszú vékát,
S egyéb ily jó áros portékát:
Czirokbul seprüket, szépen, jól, rendesen,
Kezében minden munka égett,
Értette jól a mesterséget . . . —
De már az elfáradt cselédek
Rétről, ugarrul ím, bejöttek csendesen.

21. Mirèio nyájasan, derűsen
Térült és fordult kinn a hűsön,
A babsaláta már a kőasztalon áll,
Jól púpozott, mély, hosszu tállal.
A béresek puszpáng-kanállal,
Szednek belőle. — Görnyedt vállal
Az agg és fia font, bár nőtt az esthomály.

22. — «Mester, mi lesz? itt már az étel!» —
Mint szokta: kissé nyers beszéddel
Így szólt Ambròsihoz Ramoun, a ház feje
— «Hagyjátok hát munkátokat már,
Az égen csillag pislogat már,
Mirèio tányért! — Ki sokat jár
S aztán még dolgozik, elfáradhat bele.»

23. — «A jó szót ki meg nem fogadja?»
Szólt jókedvűen Vincèn apja. —
Leültek, mindegyik kenyerét leszelé;
Mirèio meg jött, ment sietve,
Számukra is elkészitette
A babsalátát, és letette
A kész ételt maga a két vendég elé.

24. Tizenöt éves volt Mirèio.
Oh kék lejtőjű Font-Vièio,
Li-Bausi dombsorok, oh Crau pusztái mind,
Több ily szépet nem láttatok ti!
E lány a napfénytől nyitott ki,
Arczán, mit vér pirositott ki,
Két lágy gödröcske ül, s mosolyt csábítva hint.

25. Egy pillantásától szemének
Bű és baj szerte röppenének:
Nem szórnak csillagok ilyen sugarakat . . .
Az ártatlan világu homlok
Körül, ha egy kissé kibomlott,
A barna haj gyürűkben omlott,
És fűzőjébe' két hamvas baraczk dagadt.

26. Egyszer vidám, pajzán, beszédes,
Másszor, vadacska, ám oly édes,
Hogy a ki ennyi bájt, mely ily kedves, hamis,
Pohárba lát: kiissza nyomban . . .
A kőasztal mellett azonban
Csak folyt a szó, — mint kis koromban,
Oh még hogy élt atyám, a mi házunkban is! . . .

27. — «Ambroi mester, nem énekelne?
A daltól megfrissül az elme.»
Kérték, de szólt az agg: — «Mért tréfáltok velem?
Ki vén emberre nyelvet ölte,
Ahoz lejő az Úr a földre,
S mint pörgőt, megforgatja körbe, —
Daloljon az, kié ifjúság, szerelem!»

28. S az ifjú nép kérlelni kezdi:
— «Nem tréfaságból mondtuk ezt mi,
De lám, apó igyunk, a Crau bora pezseg!»
Szól Ambroi: — «Hajh, míg ifjú voltam,
Nem mondom, hogy rosszul daloltam,
De most hogy kortól meghajoltan,
Járok közöttetek, lám torkom sem rezeg.»

29. Szólott Mireille is kérve, halkan:
— «Úgy kedvem tellenék a dalban!»
— «Oh látod szép leány — Ambroi mester felelt —
Mint a kalász, a magja vesztett:
Üres hangom, s csúf módra reszket,
De kedvedért még dalba kezdek!»
És felhajtván borát, az agg így énekelt:

Sufrèn, vajdánk, hajóink hős vezére,
Vitorláját Toulonban felvonatta
S ötszáz provencei ment a vízi hadba.

Az angol ellen forrt mindnek a vére
S nem tér haza, mindegyőnk megfogadta,
Míg harczunk győzelmes véget nem ére.

A nagy vizen már egy hónapja jártunk,
És mást se láttunk, csak sok száz sirályt,
Mely árboczink között sikongva szállt.

Midőn a második hónap végére vártunk,
Egy csúf vihar, hej! mennyi bajt csinált!
Éjjel-nappal szivattyú mellett álltunk!

A harmadikban elfogott a méreg:
Manóba! hát minden fut már előlünk!
Hát nincs, mit ágyuval halomra lőjünk?!

S ekkor Sufrèn kiált: — «Fel, fel legények!
Fel a kosárba!» — És az árbocz-őrünk
Arábia felé les, messze délnek.

Aztán leharsog: — «Ejha! beste-lelke!
Három angol hajó közeledik.
— Fiúk az ágyúk mellé mindegyik!»

Nagy tengerészünk pusztán ezt felelte:
— «Előbb antiboi fügét nekik!
Lesz részük aztán még más eledelbe!» —

Alighogy szólt, egyetlen lobbanásra,
Negyven torok küld villámgyors golyókat.
S megfurja a pompás angol hajókat.

Egyiknek nem maradt csak puszta váza,
Soká ágyuk dörgése hallható csak,
Deszkák csikorgása, víz csobbanása . . .

De már ott van, csak egy lépésre szinte
Az angol, — haj, hogyan örvendezénk!
Sufrèn sápadtan néz alá közénk.

Áll mozdulatlan, majd jó kedvvel int le:
— «Fiúk ma már eleget lődözénk,
Aixi olajt kell most rákenni mindre! —

Ki sem mondá: a matrózok szaladnak,
Ki nyársat, ki szekerczét vesz kezébe,
Mindannyinak nekipirúl a képe.

— «Csáklyázni!» — mind egy hanggal így riadnak
S átugranak az ellenség közébe, —
Rossz sors lett ott, hej! a britt fiaknak!

Hogy' folyt a vér: hullt ember garmadával!
Golyók hogy' tépék az árbóczokat!
Terhe alatt de hány hid leszakadt!

De végeztünk az angolok hadával
Mert még olyan provencei is akadt,
Ki vízbe rántá ellenét magával.

30. — «Fiúk, nehéz elhinni, nemde,
Mit elmondottam énekembe'?
— Szólt közbe itt az agg — pedig mind szent igaz!
Errül bátran lehet beszélnem:
A kormány mellett álltam én, fenn,
S ha sok száz évig kéne élnem,
Eszembe volna, hej, mindig, de mindig az!»

31. — «Már olyan harczba: egyre három,
Apó, biz Isten, én csodálom,
Hogy ottan magukat nem verték szerteszét,
Mint kalapács a kasza élit!» —
S szólt Ambroi, haragudva félig:
— «Minket? — no már ez mit beszél itt!» —
De elmosolyodott s folytatta énekét:

Mi harczolunk, s az órák közbe szállnak ...
A küzdés déltől éjfélig betartott
S midőn a lőporfüst már nem kavargott,

Láttuk: gályánkról százan elhalának,
De nem láthatta meg többé a partot,
Fényes három hajója britt királynak!

Hogy megtértünk édes hazánk vizére,
— Hajónkban száz golyó, rajtunk sebek,
Árbóczunk csonk, vásznunk mint rongy lebeg; —

Sufrèn vajdánk, tréfásan így beszéle:
— «Szép volt fiúk! most urunkhoz megyek,
És rólatok fogok majd szólni véle.»

Mi így feleltünk: — «Ó derék vezérünk,
Tudjuk, hogy rád ottfenn hallgatni fognak,
De mit használ az nékünk, koldusoknak?!

Mi elhagytuk jó-termő partszegélyünk,
Hazánkért közzülünk folyt vére soknak
És látod, mostan nincs, miből megéljünk!

De hogyha fenn, a sok fényes teremben'
Hizelgnek is neked, nehogy feledd,
Úgy mint mi, téged senki sem szeret.

Mert, ó Sufrèn, ha hatalmába lenne,
Még hazatérte előtt e sereg;
Téged királyunkúl a trónra tenne ...

E dalt martègue i vén halász szerezte,
Miközben este hálókat kötöttek ...
Sufrèn Párizsba ment s az lőn a veszte;

Irígyelték, mert dicsőség övezte:
S a főurak mind ellene dühödtek,
És hősünket sosem láttuk mi többet!

32. Jó, hogy Ambròsi befejezte,
Mert hangját már zavarni kezdte
Felbuzgó könnye, mit elfojtott, míg dalolt.
De körben az ifjú legények
— Mikor már nem szólott az ének —
Sokáig még némán ülének
S figyeltek annyira, hogy szájuk nyitva volt.

33. — «Mikor még lenjét fonta Márta,
— Szólott az agg — ily nóta járta!
Szép volt és hosszu mind, — most, hogy mi vénülünk,
Avultak kissé ... az se nagy baj!
Ma már az ember újakat hall,
És francziát, simább szavakkal ...
De hát hiába az ... ki érti közzülünk?»

34. Ezt mondta Ambroi, s a legények
Az asztaltól elszéledének.
Hat pár jószágukat a szőllő-lomb alá
Vitték a kút hűs válujára,
Itatni őket éjszakára,
És csendesen köröttük állva,
Mind a kosárfonó nótáját dúdolá ... —

35. Vincènnel az eresz alatt még
Csupán a szép Mireille maradt még,
Vidám volt a leány, mosolygott ajaka,
És elmerűlve halk beszédben,
Egymás felé hajolt gyöngéden
Ifjú fejük, mint ősz szelében
Hajlongó, bókoló két szál *ősz-csillaga*.

36. Mireille szólt: — «Sok szép, tarka dolgot
Láthatsz te Vincèn, míg bebolygod
A nagy vidék körét, batyúddal válladon,
Láthatsz hegy csúcsán régi várat,
A völgyben vad szépségü tájat,
Bucsút, hová nép ezre árad . . .
Mi mindig itt ülünk . . . egyhangu ez nagyon.» —

37. — «Igaz bizony. S az egres épen
Oly jól eloltja, nap tüzében,
Szomjam', mint hogyha tán innám hegy vén borát,
S bár nem lehet munkátlan élni,
S kell rossz időtül néha félni:
Mégis csak szép így járni-kélni . . .
Hév ellen menhelyet hüvös lombsátor ád.

38. Így nyáron, mikor az olajfát
Fehér virágcsomók takarják, —
A szőllőben, melyet szintén virág borit:
Vadászni ménk kőrisbogárra,
Mely nagy csoportban ül a fára;
Szinének zöld-arany sugára
Onnan csillog-ragyog égőn, hol ott, hol itt.

39. Eladjuk a városban osztán. —
Majd karmazsint szedünk a pusztán,
Vagy egy-egy kis tavon fogunk nadályokat.
Könnyen csinálja ezt az ember:
Horog, csalétek, semmi sem kell,
A kurta nadrágom veszem fel
S a vizben a nadály lábamra rátapad.

40. De hát a Szenteknél se járt még? —
Ki gyógyulást sosem talált még,
Bármerre ment: oda tódul a sok beteg.
Egy ünnepnap voltunk mi ottan:
Szük templom, ám a padsorokban
Sok nép könyörg szép, szent dalokban:
— «Oh drága asszonyok, rajtunk segítsetek!»

41. Az volt a nagy csodának éve.
Be szép volt! Az oltár elébe
Egy gyermek ült, kinél még Szent János se szebb;
S így sírt belé a kar dalába:
— «Oh jőjjön meg szemem világa,
Szentek! S én elhozom a drága
Kis bárányt, mely nekem mindennél kedvesebb.»

42. Körötte mind zokogva álltak . . .
A szent szekrények most leszálltak;
Remélve nézte ezt a sok szegény beteg.
S mihelyt a láncok meglazultak,
Alázattal mind térdre hulltak,
Imák, siralmak felzudultak:
— «Oh szép Szent Asszonyok rajtunk segitsetek!»

43. A keresztanyja emelé fel
A gyermeket, hogy kis kezével
A boldog Máriák csontját érintse meg. —
Felé nyul az mohón, miképen
A tenger háborgó vizében
A fúldokló, végső veszélyben,
A deszkaszál felé, mely a habon lebeg.

44. Alighogy érinté a szekrényt,
Rajongva felkiálta ekként:
(Hallottam magam is.) — «Oh látok! mily csoda!
Látom a szent szekrényt elöttem,
Látok mindenkit itt köröttem,
Be jó, hogy a Szentekhez jöttem!
A báránykát hamar! hadd adjam már oda!» —

45. Oh szép leány! bár adja Isten,
Hogy boldog életű lehessen:
De, hogyha homlokán mégis bú szánt redőt,
A Szenteknél talál vigaszra.
S ha gyík, kigyó, vagy rét csikassza,
Megsérti: őnekik mutassa,
Mert ők segítik a szegényt és szenvedőt.» —

46. Haladt az est . . . a nagy szekérnek
Árnya nem messze feketéllett,
Nagynéha megszakadt az éji némaság;
A lápon egy tehén kolompja
Kondul meg . . . hangja méla, tompa . . .
Bagoly huhog a sűrü lombba,
És egy-egy fülmüle hallatja panaszát.

47. De még a házra és a fákra
Nyájassan néz a hold világa.
— «A nagy versenyfutást, mit csaknem megnyerék,
Elmondom — ha nem únja — frissen!»
A lány szól: — «Hallgatom szivessen!»
S hogy egy szócskát is el ne vesszen,
Hozzá bizalmasan huzódik közelébb.

48. — «Nîmes-ben történt, a nagy piaczon,
Hej! volt ott néző, férfi, asszony,
Több, mint amennyi szál az embernek fején.
A jó futókat mind behitták,
Kalapnélkül jöttek, mezitláb,
Mellénytelen' s nem holmi dib-dáb
Vidékiek, hanem sok nagy hirű legény.

49. — «Ah! Lagalant', futók királya
Megjött, megjött!» — száz hang kiáltja. —
Ez Marseilleből való, ismerni fogja tán.
Olyan gyorsan repül a lába,
Hogy nálunk és Itáliába,
A versenyzők mind, mind hiába
Próbáltak küzdeni vele egymásután.

50. A czombja vastagsága, hossza
Olyan, hogy tán csak Jean de Cossa
Mérkőzhetnék vele. Száz óntáblája volt.
Ékessen mindegyik darabra
Rávésve győzedelme napja. —
Otthon meg annyi disz-szalagja,
Hogy nem maradt falán egyetlen puszta folt.

51. Hogy Lagalanto jött, a többi
Kámforként kezdett szerteszökni,
Egyben sincs futni mersz . . . véletlenül a Cri
Jószágot hajtott a vásárra.
— Alig pelyhedzett még az álla,
De nem volt gyönge lábaszára —
S a híres bajnokot mérkőzni hívja ki.

52. Ott voltam én is, — vont a játék —
S bolond észszel csak felkiálték:
«Én is futó vagyok! vágy mi!» s e szóm után
A nép körülvett . . . futni kellett; —
Hisz kinn, a Rhônenek víze mellett
Kergettem foglyot, hogyha tellett,
Időmbül ép — de ott tölgyek láttak csupán

53. És Lagalanto rám tekintett,
S szemével csúfolódva intett:
— «Aztán jól megszorítsd czipőcskédet, fiam!»
Volt egy rövid selyemgatyája,
Azt vette akkor fel magára,
S ha megfeszült a lábaszára,
Rajt tíz kis csengetyű csengett — mind színarany!

54. Hogy jól lélegzetet vehessünk,
Fűzvesszőcskét szájunkba tettünk.
Aztán barátilag szorítottunk kezet.
Nem volt egyőnknek sem türelme,
A győzelem-vágytól tüzelve,
Izzó szívvel vártunk a jelre . . .
Az indulási percz oly lassan érkezett!

55. Kiáltanak! szaladni kezdünk.
Villámként felpattantva testünk.
Sürün gomolyg-kavarg a por köröskörül . . .
Lábunk repül . . . gőzölg a bőrünk!
A pálya egyre fogy előlünk!
Már csaknem azt hiszik felőlünk,
Hogy egyformán futunk, s a verseny el se dül;

56. De végül én szökém előre,
Hej, hej, bizony baj lett belőle:
Őrülten vágtatok, büszkén és boldogan;
De, lám, a legszebb pillanatban:
Hogy mindkettő elébe kaptam,
Elsápadok . . . szivem riadtan
Dörömböl és dobol s én elvágom magam!

57. A másik kettő fut, fut . . . épen,
Mint Úrnapján tánczolnak Aixben
A nagy papirlovak. Marseille hiresse im,
Kinek sugárzott már a képe,
(Beszélték, hogy nincs néki lépe!)
Lám, most először életébe',
Nem tud kifogni itt az apró, fürge Crin.

58. A zúgó, forgó néptömegbe'
A czélhoz értek már pihegve,
Oh látta volna, hogy szökött Cri ott elő!
Erdőn, hegyen, bárhol keressen
Nyulat vagy szarvast: az sem, ez sem
Tud futni ily veszett sebessen!
Mögötte Lagalant' farkasként bőgve jő.

59. Crinek hogy' ujjongott a lelke!
A czél karóját átölelte.
A Nimes-iek pedig hozzá siettenek
Kérdezték: ki? mi? hol hazája?
Zeng sip és kürt mély öblü szája . . .
Az érmen ég a nap sugára . . .
Az érem most Crié, a kis Cri nyerte meg'.

60. Kérdé Mirèio: — «És a másik?»
— Az ott gubbasztott, mint ki fázik,
A sűrü porba, mit felvert a nép, körül,
Térdét kezével átölelte,
Nem oldódott beszédre nyelve . . .
Szégyennel, búval szíve telve . . .
Verejtéke közé keserves könny vegyül.

61. Cri szólott néki: — «Jösszte pajtás!
Mit ér e sok bolond sohajtás,
Ma örvendezni kell, ráérsz busulni még,
Eh, jőjj inkább velem vidáman,
A korcsma lombos lúgasában
Mulassunk Isten-igazában!
Hiszen kettőnknek is van még napfény elég.»

62. De Lagalanto arcza sápadt,
A szeme újra könnybe lábad,
Letépi testirül a csengetyűs gatyát:
Megvénültem, mit is reméljek
Hogy tudnék már mérkőzni véled?
Tied az ifjúság, az élet —
Büszkén viselheted, fogd, vedd magadra hát.

63. Így szólt és bánattól remegve,
Eltűnt a hullámzó tömegbe
Búsan, mint tölgy, mely állt út szélin gőgösen,
S aztán lombját a szél letépte . . .
Többé nem is jött e vidékre;
Hangos vásár és búcsu népe,
A nagy hirű futót nem látta sohasem.» —

64. Eként beszélt Vincèn az este . . .
Szavát a lány figyelve leste,
Elmondta, mit tudott. Sötét szeme kigyult,
S villámot szórt a szó tüzébe';
Bőven, gyorsan gördült beszéde,
Patak gyanánt, melynek vizébe
Langy május esseje sürű záporba' hullt.

65. Elhallgatott körül a rögbe'
S figyelt az udvar sok tücsökje;
A zengő fülmüle, a dongó éjbogár
Elnémult s hallgatott reája, —
Igézet száll a szép leányra! . . .
A csengő hangot úgy kivánja! . . .
S elülne ott, a míg nem jő a napsugár . . .

66. Majd anyjának fülébe sugja:
— «A szót be szépen szőni tudja,
Pedig csak egy szegény kosárfonó fia.
Anyuskám! jó aludni télen,
De most a hold lesüt fehéren, —
Kérjük meg inkább, bogy beszéljen;
Szavát hallgatni én nem unnám el soha.»

MÁSODIK ÉNEK.

A levélszedés.

1. Zengjen, leányok, hangos ének
Szüretjén friss szederlevélnek! —
Ha a selyembogár harmadszor alszik el,
A fákon nagy sereg leány van,
Kik dolgoznak szorgos-vidáman,
Mint méhraj, mely regg harmatában
A réti rozmarin mézcseppit gyűjti fel.

2. Zengjen, leányok, hangos ének
Szüretjén friss szederlevélnek! —
Mireille lombot szedett egy május reggelen
— Nem bővelkedvén ékszerekkel
Két szem cseresznyét játszi kedvvel
Függőül kis fülére tett fel. —
Véletlen' arra ment Vincèn az utfelen.

3. Biborszinű sapkája mellett,
Minőt a partiak viselnek,
Kakastoll leng lobog hetykén. — A mint megyen
S rálép a hajlongó füvekre,
Itt-ott kigyó fut el sziszegve
S az utszélen fekvő kövekre
Botjával a fiú rácsap jó kedviben.

4. Mireille pedig csak várta, várta,
Hogy arra néz — majd rákiálta:
— «Ugyan miért sietsz?» — Vincèn rögtön megállt,
Megfordult, felnézett a fákra,
Az egyiken, mint vig madárka
Mosolygó arczczal ült a lányka.
Vincèn hozzá futott a zöld rétcsíkon ált'.

5. S kérdé: — «Hogy áll a munka, szép lány?»
— «Elég jól, mert lefogy ma még tán.»
— «Ha kell segíthetek.» — «Az jó lesz, jaj be jó!»
S a lányka, munkáját feledve,
Vincénre nézett csak, nevetve,
Ki mint erdő könnyű evetje
Kúszott fel s így beszélt: «Mirèille, ez nem való;

6. Nagyon fenn állsz, vigyázz baj ér még
Jöjj lejebb, majd magasra én mék.
S a lány szólt: — «Jól esik az embernek nagyon,
Ha mégis van kis társasága;
Mert munka mellett is — hiába! —
Unatkoznék, csak úgy, magába . . .»
S felelt Vincèn: «— Velem, ládd, épen így vagyon.

7. Ha otthon kis kunyhónkban űlünk
S nem hallik semmi hang körűlünk,
Csupán a part alá csapó víz panasza:
Én úgy unatkozom! — No nyáron
Még némiképen csak kiállom,
Apámmal akkor összejárom
A nagy vidéket itt. Ritkán térünk haza.

8. De hogyha köd borúl a tájra,
Ha hűvösebb a napsugára,
Az est hamar leszáll, mi árván és magunk
Nézünk a már hunyó parázsba,
Egy-egy rossz lélek jön le fázva,
S fütyűl s kilincsünk húzza, rázza
S mi lámpa nélkül ott ülünk és hallgatunk . . .» —

9. És szólt a lány: — «De mondssza nékem:
Anyád hol van hát?» — «Sirba' régen! . . .»
S egy perczig a fiu beszélni nem tudott.
— «Míg Vincenèto kis lakásunk'
Takargatá, hogy rendbe' lássuk,
Még csak volt benne maradásunk,
De most, be szomorú . . .!» — Vincèn hát van hugod?»

10. — «Van . . . oly okos, kedves leányka,
Jó szívvel van mindjárt iránta
Ki egyszer látja csak. De Font-dóu-Rèibe ment
Mult nyáron egy csapat kepéssel
S dolgos kézzel, világos ésszel
Munkáját oly jól végezé el,
Hogy szolgáló ma is, a háznál odalent.

11. — «És mondd, hasonlítsz Vincenettre?»
— «Nem én. Arczunknak egy csipetje
Sem egyez. — Szőke ő, én meg barnás vagyok
De látod, inkább rád hasonlit,
A haja, épúgy fürtbe bomlik
S vállára ép oly dúsan omlik:
Testvérének magad *te* inkább mondhatod.

12. De szépen kontyba domborítni
És fejkötő alá szorítni
Ahoz Miréio te, nálánál jobban értsz
Ő sem csunya, istennek hála,
De mennyivel szebb vagy te nála!»
S Mirêio szólt pirosra válva,
Elengedvén galyát: — «Oh Vincén, hogy' beszélsz!!»

13. Zengjen leányok, hangos ének
Szüretjén friss szederlevélnek! —
Ha a selyembogár harmadszor alszik el,
A fákon nagy sereg leány van,
Kik dolgoznak szorgos-vidáman,
Mint méhraj, mely regg harmatában
A réti rozmarin mézcseppit gyüjti fel.

14. Szólott a lány: — Úgy gondolod hát,
Csinossabb volnék, mint hugocskád,»
— «Sokkal» — felelte rá Vincén. — «Sokkal? Miért?»
— «Ládd olyan ez, minthogy ha kérdnél:
Mért szebb a tengelicz verébnél
Az énekszó, rendes beszédnél,
Én édes istenem: hát szebb, okát ne kérdd.»

15. «De mégis?» — «Hát, szebb vagy te, szebb vagy,
Mert tetszetősebb, édesebb vagy . . .
Egészen más szeme van néki, mint neked
Övé tóviznél szinte kékebb
Tiéd az éjnél is sötétebb
És mint forralt bor: pörzsöl, éget,
Ha néha rám veted bársony-tekinteted.

16. Hugocskám énekelt gyakorta
S ha szép nótáit eldalolta
Örültem mindig én, mert hangja jól esett.
De ajkad legkisebb szavára
Eloszlik jobban lelkem árnya,
Mint bárminő zengő danára
S bizsergést érezek szivemben, édeset.

17. Hugom mindég a napsütésen
Szaladgált s megbarnult egészen,
Mint egy datolya-ág, az arczán és nyakán,
Te, mint a kertek liliomja
Fehérségből vagy szőve-fonva
Hó-homlokod' a Nyár, a lomha,
Kezével nem meri megsímogatni tán.

18. Ő nincs ilyen kerekded arczu,
Ő, mint a vízi-pille, karcsu
Hamar nőtt meg . . . Tudom, hogy véle nem cserélsz,
Mert nálad már csipőbe, vállba'
Minden szépen ki van formálva . . .»
S Mirèio szólt pirosra válva
Elengedvén galyát: — «Oh, Vincèn, hogy' beszélsz!»

19. Zengjen, leányok, hangos ének
Szüretjén friss szederlevélnek! —
Befedve sűrü lomb bólintó zöldjivel,
A két ártatlan szívü gyermek
Így próbálgatta a szerelmet . . .
De már a köd, mely felgyülemlett
Éjjel a hegyeken, mint álom, foszlik el.

20. És a mezitlen bércz oromról
A rommá omlott ó-toronyról,
A melyre visszajár Li-Baus sok holt ura
Ölyűk szállottak fel a légbe,
Mind, mind följebb az égi kékbe,
A napfénytől csillogva égve,
Mely már széjjel sütött a Crau pusztáira.

21. — «Szégyelhetjük magunk, csak állunk . . .
Csak nézünk s semmit nem csinálunk,»
Szólt duzzogón a lány — «Segél, azt fogta rá
S a visszáját cselekszi épen!
No most dolgozzunk ujra szépen,
Mert majd anyám azt mondja nékem:
Még éretlen vagyok a főkötő alá.

22. Eredj, eredj, nincs mit nevetned
Mert hogyha bérért kéne szedned
Az eperlevelet, állad felkopna ám
Dehogy tudnál megélni még te,
Csak bőjtölés lehetne vége!» —
Vincènt a szép leány beszéde
Bántotta egy kicsit: «— Lustának vélsz talán?»

23. — «Lássunk hozzá szorgalmasabban
Legyen verseny: ki birja jobban.
S lefosztottak hamar, sok apró s nagy galyat
Kezükben most a munka égett,
Egyik sem nyugszik, s nem beszélget.
(Falatját veszti juh, ha béget.)
Pár percz alatt levél a fán alig maradt.

24. Megálltak nemsokára mégis . . .
Ifjúnak lenni, oh be szép is! . . ,
Mikor a levelest kezükből letevék
A zsáknak szük lévén a szája,
Mirèio karcsu ujjacskája
Mindjárt először ott találja
Vincènét s érzi már annak forró hevét.

25. És megreszketnek mind a ketten . . .
Pirossan orczájukra lebben
A szerelem-virág. Mindegyik érezi,
Hogy lelke ég, hogy ismeretlen
Parázs most lángra ébredett benn . . . —
Kirántja kis kezét ijedten
A lány, Vincèn pedig félénken kérdezi:

26. — «Ujjacskáid miért remegnek
Talán egy csúf darázs csipett meg? —
Mireille szólt: — «Nem tudom», — s lesütte szép szemét
Aztán megint munkába kezdtek,
De míg friss ágakat kerestek,
Némán egymás arczára lestek,
Hogy lássák: egyikük ha nem mosolyg-e még.

27. Hogy ver szívük! . . . Zápor gyanánt hull.
A zöld levél sürűn az ágrul!
A zsáknak mélyiben megint érintkezik
Véletlenül vagy készakarva
A kis fehér kéz és a barna.
De most már nem jönnek zavarba
És dolgukat vigan, sietve végezik . . .

28. Zengjen, leányok, hangos ének
Szüretjén friss szederlevélnek! —
— «Nézd, nézd», — kiált a lány hangossan, hirtelen
— «Mi az?» — Vincèn így kérdi nyomba'.
S ujját szájacskájára nyomva
Ártatlan, édes izgalomba'
Susog Mirèio — «Nézd: fészek van odafenn!»

29. — «Várj csak kicsit, mindjárt elérem!»
S miként veréb a házfedélen
Fel, ágrul ágra át Vincèn úgy szökdösött,
A törzsökön egy mélyedésnek
Odújában látszott a fészek,
Melyből kiváncsian kinéztek
A halkan csipogó, nagyfejü pölyhösök.

30. Vincèn mihelyt melléjük ér fel
Kapaszkodván egyik kezével
A másikkal benyúl a fészek mélyire
És egy ággal magasbra lépve
Mireille szól s egy tűzláng a képe:
— «Mi van hát benne? Sok-e? Szép-e?»
— «Kék czinkék!» — így kiált a fiu néki le.

31. Kaczagva szólt Mirèio: — «Még te
Nem hallottad példabeszédbe:
Hogy ha fészket talál együtt fiú, leány,
Egy esztendős e tellik abba:
Szent áldását a falu papja
Okvetlenül reájuk adja
«Közmondás, hát igaz» — így mondja jó apám.»

32. S szólt Vincèn: — «Hozzá kéne tenni.
Nem lesz a házasságbul semmi
Ha el tud szállani fészkébül a madár . . .»
Kiált a lányka mosolyogva:
— «Szent Isten! fogd őket marokra!
És jól vigyázz a hunczutokra
Mert egyik elrepül, s nekünk még bajt csinál!»

33. — «A legbiztossabb volna, hogyha
Eltennéd őket pruszlikodba
— «Jó lesz, hát add ide! Hogy eltalálta lám!»
Vincèn pedig benyúl a fába,
S markában négy pihés madárka
Kerül mindjárt a napvilágra.
— «Jézuskám! mennyi! — szól s feléjük nyúl a lány.

34. — «Hát adssza őket! Jaj be szépek!
No, itt egy pár csókocska néktek!» —
S örömtől ittasan csókot nevetve hint
A csapkolódó kis pulyákra
S gyöngéden mindet pruszlijába
A két halom közé bocsátja
— «Vigyázz jól, nyujtsd kezed!» — Kiált Vincèn megint.

35. — «Oh nézd fejük mily szép szines kék!
S mily apró gombostű szemecskék!»
És még három piczinyt ereszt be hirtelen
Hóbörtönébe pruszlijának. —
Meleg keblén a szép leánynak
A czinkécskék megguggolának
S úgy érezték maguk, mint fészkük mélyiben.

36. — «S még most is van fióka benne?
Valóba Vincèn?» — «Hogyne lenne!» —
— «Ki látott már ilyen boszorkányos kezet!» —
— «Mért? Nem került oly sok ki innét,
Hiszen Szent-Györgykor tíz-tizenkét
Tojást is raknak itt a czinkék.
De most vigyázz, Mireille, az utolsók ezek!»

37. Az újakat kezébe véve
Mirèio, keble rejtekébe
A régiek közé alig küldötte le,
Alig hogy mind együtt kuporgott
Csiklándós hangon felsikoltott
A lányka... és sírt és mosolygott
S kezét szemérmesen szorítá mellire.

38. — «Oh jaj, jaj, meghalok, megölnek...
Jaj, jaj, hogy' csípnek, hogy' gyötörnek!...
Jőjj Vincèn, jőjj hamar!» — No, nem volt nagy dolog:
Fehér és síma börtönébe
A czinkefészek ifju népe
Már nem maradhat békeségbe,
Mert nincs elég hely ott s mind ugrál, háborog.

39. A mellek völgyecskéje keskeny
És csapkolódik és repes benn,
A hóbortos tömeg. Igyekszik mind a hány
Kimászni vagy repülni onnat
És lejtőjén a két halomnak
Bukfenczet vetnek és zajongnak...
Nem tudja mit tegyen a megriadt leány.

40. — «Jőjj, vedd el őket» — kéri esdve,
— S mint szöllő lomb, ha jő az estve
És szellő kap belé, vagy mint apró üsző
Ha mérges bőgöly-had zavarja: —
Sóhajtoz hajlong jobbra-balra
És csapkod tétován a karja
A fa tetejibül Vincèn sietve jő.

41. Zengjen, leányok, hangos ének
Szüretjin friss szederlevélnek! —
Mihelyt a lányhoz ér, Vincèn, melléje űl
És kérdi: — Csikland, vagy talán fáj? . . .
Szegényke, vajjon mit csinálnál,
Ha meztéláb csalánba járnál,
Mint sokszor én? — Bizony csíp az kegyetlenűl.» —

42. S hogy a czinkéket abba rakja:
Feléje nyujtja nagy-kaczagva
Sapkáját a fiú. — «Itt is jó lesz nekik»
Mireille belényúl pruszlijába,
Mit megduzzaszt a sok madárka
Melyek most is, szabadba vágyva,
Lábukkal körmölik, csőrükkel csipkedik.

43. Fejét szégyenlősen lehajtja,
De vídámabbra válik ajka,
És bár még könnye foly, ül ajkán lágy mosoly.
E könny, mint harmat olyan épen,
Mely űl a pirkadás hüsében
Virágok szirmán, gyöngy-füzérben,
S a napnak fényitül párázattá oszol.

44. De baj támad: recsegve pattog,
És ketté vál az ág alattok,
Mirèio felsikolt és Vincènt kapja meg
S nyakát szorossan átölelve,
Mint egy anyának két ikerje,
Esnek mindketten hirtelen le
Ölébe a mező gazdag, lágy fűinek.

45. Oh friss zefir! lágyan lehellő
Lomb közt bujkáló, kósza szellő
Csitt! csitt! ne zsongjatok az ifju pár körül
Repüljetek most messze-messze,
E szép pár nyugton hadd himezze
Hadd szője álmát, hadd színezze
Álmodjék édesen a boldogság felül!

46. Rét csacska, csörgő kis patakja
Oh csendesülj egy pillanatra! . . .
Kaviccsaid között, járj halkabban patak.
Mert most lelküknek tiszta szárnya
Mint méhe raj magasra szállva
Repül, repűl *egy* tűzsugárba . . .
A csillagok közé, hadd, oh hadd szállanak!

47. De már Mirèio elbocsátja
Vincènt s az ím aggódva látja
Hogy' lesz a lányka, mint a birsvirág: fehér.
Leűl a lágy lejtésü partra,
A két gyermek fejét lehajtva . . .
A lánynak nem nyíl szóra ajka,
Mig a kosárfonó halk hangon így beszél:

48. — «Nem fáj semmid Mireille? — Gonosz fa!
Környékünk bűne, csúfja, rossza!
Mit átkos pénteken az ördög ültetett!
Pusztulj el korhadtan, revessen!
Beléd a szúnak férge essen!
Gazdád utáljon, tűzre vessen!» —
De szólt a lányka és a teste reszketett:

49. — «Nem, nem fáj! . . . hát ne vedd szivedre,
De mint a csecsszopót, ki egyre
Sír, sír, s nem tudja mért, úgy gyötör valami
És az nem hagy nyugodni engem,
Szivem nem tud meg lenni csendben,
És álmok rajzanak fejemben,
És érzem véremet forrni, forrongani!»

50. — «Talán — szólt Vincèn — félsz anyádtól?
Haragvó, dorgáló szavától?
Mert munkádnál soká maradtál el kicsit.
Mint én, ha néha szedrezésben
Ruhám elrongyolom, bevérzem,
És estebédünkről lekésem.»
— «Oh nem — felelt Mireille — nem vón az baj, ne hidd!»

51. — «Vagy tán a nap szúró tüzétül
Fejecskéd kóválygyva szédül?
Tudok Li-Bausban egy asszonyt, Tavèn neve,
Lakása mély barlangnak odva;
Reá állít az homlokodra
Egy friss pohár vizet, s buzogva
Megy kristályába át a nap bántó heve.»

52. — «Nem, nem — felelt megint a lányka —
A nyári napfény sohse bántja
A Crau leányait. — Oh, más történt velem.
Szívem hangossan verni hallom . . .
Mért titkolnám . . . úgy fáj . . . bevallom . . .
Vincèn, Vincèn, tudod mi bajjom?
Szeretlek!» . . . És körül csend támad hirtelen.

53. A tiszta lég, a rét füszálja
A parton zúgó nyírfa, nyárfa
Elhallgat ámuló örömmel mindegyik.
S szól Vincèn búsan: — «Oh, egyetlen
Királyném, mért vagy oly kegyetlen!
Mi az, mit ellenedre tettem . . .
Èdes, szép ajkad, oh, hogy tréfálhat meg igy!?

54. Szeretsz? Te? engem? . . . — Életemmel
Mit nem zavart még semmi sem fel,
Ne játsz, Mirèio, ne! . . . ha Istent ismered!
Mért ilyet elhitetni vélem?!
Hiszen ha ezt valóra vélem
És füstbe megy: nem, túl nem élem!
Ne csúfolódj velem, Mirèio, oh ne tedd!»

55. «Ha szóm hazúg: ne is vegyen be
Magához Istenünk a mennybe!
Vincèn, nem halsz te meg, ha ajkamnak hiszel!
De hogyha szíved más leánynak
Adnád te: elmennék utánad,
S megláthatnád a szörnyü bánat
Hogy' hervaszt engemet, és sírba hogy' visz el.»

56. — «Ne mondd, ne mondd ezt nékem, édes
Tőled — hozzám: nagy messziség ez!»
Ambroi mester fia félénken igy dadog
Te vagy majortok herczegnője
Én: országút kerékvetője
Valebrègo kosárkötője,
Melletted, oh Mireille, csak naplopó vagyok!»

57. — «Mindegy nekem; ha gróf, ha báró,
Ha foltozott ruhába járó
Kosárfonó, akit kiválasztottam én
De mondd: lelkem hogyan ne égjen
Hogy' verjen szívem békeségben,
Mikor te rongyaidba' nékem
Szebb vagy, mint bárki más a széles föld szinén!» —

58. A szépséges leányka mellett
Ugy áll Vincèn, miként a felleg
Magassából lehullt megigézett madár;
— «Hát bűvésznő vagy édesem te,
Hogy szód, ha zendül, játszva, csengve:
Épügy szökken zavart fejembe,
Mint lángizű aszú, ha kezd bódítni már.

59. Szivembe, — nem látod, nem érzed? —
Parazsat ejtett ölelésed.
Mert, oh, kimondom én — bár hóbortos szaván
Egy ily szegény, kóbor gyereknek
Pirosló ajkad csak nevethet. —
Én is szeretlek, úgy szeretlek,
Mirèio, hogy meg is tudnálak enni tán.

60. Szeretlek, s ha szólnál te nékem:
«Az Arany-Kecskét hozd elébem,
A mely Baus-Maniero magas szirtjén mekeg,
S ott él mohán a zord hegyeknek,
Mit ember még nem fejhetett meg»:
Örömmel tenném kedvedet meg
S vagy ott vesznék magam, vagy elhoznám neked.

61. Szeretlek, s ha szólnál te nékem:
«Nézd azt a csillagot az égen,
Lásd, arra vágyom én.» — Nekem nem volna gát
Se erdő-rengeteg, se tenger,
Se vas, se tűz, se vad, se ember
Letépném onnan két kezemmel
S hordhatnád ékszerül a mennynek csillagát.

62. De tündérszép arczod ha nézem
Fejem mind kábultabbnak érzem,
Magános fügefát láttam nem régen én
Vaucluse mellett, egy puszta sziklán,
Oly hitvány volt, oly szörnyü hitvány,
Hogy az elfáradt szürke gyik tán
Több árnyékot talál egy szál jázmin tövén.

63. A völgynek szomszédos patakja
Évenként egyszer megdagadva
Eléri gyökerét. — A szomjan epedő
E dúsan ömlő friss vizekből
Hogy, szivja, oh, az életet föl
És egy évig kitartja ebből.
Illik a példa rám: mint gyűrüdre e kő.

64. Mert én vagyok a szikla fája
S te a patak dús vízü árja,
Oh engedné a menny, engedné meg nekem,
Hogy évenként egyszer lehetne
Boldogság lázától remegve
Belé tekintnem így szemedbe,
Fehér kacsódra így csókot lehellenem.»

65. Mirèio tágra nyílott szemmel
Hallgatja égő szerelemmel...
Vincèn átfogja és hévvel szerelmesen,
Szorítja forró kebelére
Huzódozik a lányka félve
— «Mirèio» — hangzik most feléje —
«Hernyóidnak ma már nem lesz ebédje sem?»

66. Miként ha zöld akáczalombba
Verébsereg röpül zajongva
S az erdő csendjit és az este hűvösét
Betölti vídám hangú lárma
S egy pajkos böngész arra járva
Csak egy követ hajít a fára:
Felrebben e csapat és elszáll szerteszét:

67. Aként rebbennek széjjel ottan
Piros-zavartan, izgatottan
Mireille s szerelmese. Egy szót se szól a lány
A lomb-terhet fejére téve,
Indul haza, bucsút se véve.
Vincèn meg áll a fa tövébe
S csak néz... csak egyre néz a távozó után.

HARMADIK ÉNEK.

A gubófosztás.

1. Ha jó a termés, hogyha bőven
Van áldás kerten és mezőben
Ha sok szilkébe rőt olaj csorgott elég
Ha kinn a nép jár-kel sürögve
Aratva, markot szedve, kötve,
S a megrakott szekér döczögve
Megyen be s terhitül csikorg, nyög a kerék;

2. Ha birkozóként Bacchus-isten
Eljő izmossan és mezitlen
S a hegyben tánczokat járat tipróival;
Ha megtaposva fürge lábtol
A hézagos dongáju kádbol
A must a nagy tartóba átfoly
Hol forr, haboz, pezseg ez áldott szép ital;

3. Ha szőke börtönébe készül
A sárgán égő napsütésrül
Rekettye lombjain fehér selyem bogár;
Ha szálat gyorsan szálra téve
E művész a fa tetejébe
Elbúvik könnyű bölcsejébe
Mely oly vékony finom miként a napsugár:

4. Hej! akkor van Provenceba vígság
Az élet gondját elhajítják
A baumi muskotályt s a Ferigoulo-bort
Isszák dúsak, isszák szegények!
Van bő lakmározás, van ének,
És szép leányok és legények
Tánczot járván vigan, rugják fürgén a port.

5. — «Óh én boldog vagyok. Dusabban
Sosem volt tán a nádfonatban
A szép fehér gubó. És mily finom selyem!
És milyen sok van egy gomolyba'!
Selyembe' és gabnába' borba':
Nem volt ily termés a majorba'
Mióta — haj be rég! — bekötötték fejem.»

6. A míg a munka ég kezébe',
Ramoun mester jó felesége,
Jano-Mario volt, ki ekként szólt vigan
A komaasszonyok, szomszédnék,
A kik munkájában segélték,
Mosolygva hallgatták beszédét,
S folytatták dolgukat frissen mindannyian.

7. Gubózás van: selyem szüretje,
A fürgén dolgozó kezekbe,
A letört gallyakat Mirèio adja át,
Hogy róluk a gubót leszedjék. —
A rozmaringot és rekettyét
A hernyók oly sürűn belepték
Hogy olyan mindenik, mint arany pálma-ág.

8. — «A Szűz oltárához siettem
Már tegnap, és reá letettem
— Mirèio anyja szólt — legszebb gubóimat
Szép termésünk tizedje-képen,
Igy szoktam eddig minden évben,
Hisz Ő az, végtelen kegyében,
Ki sárga selymet ad, áldott hernyóinak.

9. — «Én, — szólt Zeu a szomszéd majorbul, —
Gondatlan voltam és úgy fordul
Még jól megjegyzem azt a rút szeles napot,
Midőn, hogy hernyóim' etettem
Az ablakjuk' nyitva feledtem
S már másnap ott feküdt meredten
Vagy húsz darab, ki mind mészkórságot kapott.»

10. Tavèn Li-Bausból jött segélni,
S most gyorsan így kezdett beszélni
— «Mert mind azt vélitek — és így volt mindig az —
Hogy bármi dolgot jobban érttek,
Pedig ha majd vénséget értek,
Ha elhullt könnyetek tömérdek:
Akkor látjátok át — későn! — mi jó s igaz.

11. Ha már hernyótok néki-válik,
Szótlan' nem álljátok sokáig:
Falú-hosszat kiált kereplő szájatok:
«Az én állatkáim be szépek!
Jaj, meg nem nézni tiszta vétek!» —
S így összecsődítvén a népet
Egy-két irigy, bizony megfordul nálatok.

12. Egyik szól: — «Mind pompás!» — A másik:
— «Burokban jött világra, látszik!» —
S ha egy kis perczre tán jól nem figyelsz oda
Az írigy már rájuk tekintett,
Szemmel közéjük mérget hintett,
És megrontotta mind', de mindet
Te oszt' arról csipogsz: a nagy szél volt oka.» —

13. Felelte Zeu: — «Lehet, hogy ugy van,
De az kellet vón, hogy becsukjam
Mégis csak ablakunk'. — Tavèn meg így morog:
— «Hát nem tudsz arról egy igét sem:
Kit úgy néz meg, hogy néki vétsen
Megrontja azt a vad, sötét szem» —
S Tavèn a lányra néz s szeme rutúl forog.

14. Be dőrék, kik holttestbe vágnak,
Kulcsát a titkos, zárt világnak
Késsel kutatva ott — s mit érnek el vele?
Tudóskodásuk mit se lel meg!
De rossz szemek ha rátüzelnek
Elvész a még magzatnyi gyermek.
És tőgyéből kifogy a jó tehén teje.

15. Ha kis madár bagolyra nézett:
Már is legyőzi az igézet
S a lúd, ha lát kigyót, nem tud mocczanni sem
S azt hinnéd még: ember szemének
Tüze hernyód' nem ölheté meg?
'sz ha rátok néznek, szép legények
S szemükben fény ragyog, forróan, édesen:

16. Van-é — s nem puszta szóbeszéd ez —
Leány, ki védekezni képes?
És négy lány elpirul s elejti a gubót:
Szól egy: — «Vén kígyó, télen-nyáron
Kell, hogy gyilkos tűd egyre járjon?!
Ha rám legény néz: én kiállom!
Különben effelül kár vesztegetni szót . . .»

17. — «Ugy-é Mireille — ezt mondja másik —
Velünk legény hiába játszik.»
— «Nincs minden héten ily vidám selyemszüret
— Igy vág Mireille a tréfaszóba —
Van pinczénkben pompás itóka,
Tirátok vár az, már mióta!
S fut . . . — eltitkolni, hogy mily bíborszínü lett.

18. — «Szegény vagyok — miért tagadnám —
Lauro, a büszke hallgatag lány
Szólt így — de hogyha már kimondtam egyszer én:
Hogy nem hajlok legény szavára:
Akár Tündérország királya
Hét hosszú évig térden állva
Nyujthatná szívemért a két kezét felém.»

19. — «Nem — mond Clemence — ha egy királyfi
Belém szeretne: térden állni
Dehogy hagynám soká! dehogy volnék kemény!
Ha értem egyszer itt teremne
Ha szép, ha kedves ifju lenne
A fényes, ékes trónterembe
Elmennék véle, hej, de mily szivessen én.

20. «S ha már királyi nője lettem,
A dús köpenyt magamra vettem
Min minden rojt arany, s bibor minden szegély
S a koronát fejemre tennék
Üdvömnek első perczében még . . .
Én — a királyné — visszajönnék,
Hazámba, mely nekem oly kedves, bár szegény.

21. Li-Baust tenném fővárosomnak
És nem hagynám továbbra romnak;
A várat, szép hegyén, újjá építeném
S hozzá egy tornyot, mely kevélyen
Álljon s a csúcsa hófehéren
A csillagok közé fölérjen
S ha kedvem volna rá, időm ott tölteném.

22. És fel-felszökném a toronyba'
— Nem volna rajtam semmi pompa
Sem gyémánt, sem bibor, — férjemmel egyedül,
Ó mellettem, kék ég felettem
Ott állanánk és mindaketten
Boldogságban, világfeledten
Néznénk le a torony magas erkélyirül.» —

23. E kép tüzelte még Clemenceot
S folytatta: «Látnám szép Provenceot,
Mely mint narancsliget lábamnál nyúlik el;
A halmok és síkok tövében.
A lágy tengert: mosolyogva kéken
Az If-i kastélyt, büszke-szépen
Alatta száz hajót, zászlók erdőivel.

24. A Ventour villámverte bérczét,
A mely az égbe nyúlva néz szét
Fehér homlokkal az apró földpúpokon
Mint vén pásztor, ki fenn a hegybe'
A vad fenyő s bükk rengetegbe
Nyugodtan nyáját nézi egyre,
Megtámasztván fejét a nagy kampós boton.

25. A Rhônet, a melynek annyi helység
Meríti meg vizébe kelyhét
Kaczaj s ének között, — a mely gőggel teli
Hömpölygeti sötét vizét le,
De a hogy Avignont elérte
Mégis meghajlik büszke térde:
A dómi Szűz Anyát eképen tiszteli.

26. És a Duranceot, ezt a kecskét,
Mely sok, bokros füves helyecskét
Jár víg-szökdélve be, pajkos leány gyanánt
Ki kutról jő — virág hajában
Friss víz fején, a korsajában —
S fiúk állják útját vidáman,
S a víz elfoly, a míg kaczagtatják a lányt.»

27. Így szól, Clemence s fölkél a székrül
Hogy — most már minden pompa nélkül —
Kötényéből a nagy kosárba öntse ki
A sok gubót, melyet lehánta. —
Azalaïs, egy barna lányka
S ikertestvére szép Jolánka
(Kik egy estoblouni kulcsárnak gyermeki).

28. Azalaïs, a barna lányka,
S ikertestvére szép Jolánka
Együtt Mirèiohoz gyakran jövének el; —
Ifjak, lányok rossz-akarója
— Kitől az embert nincs mi ója —
A Szerelem pajkos manója
A két testvér szivét *egyért* gyujtotta fel.

29. Azalaïs szólt: «Lányok, éngem
Engedjetek most trónralépnem
Legyen Marseille enyém, karcsú hajóival
Provencenak napsütötte táji,
Cioùtat dús, zöld lombú fái
Seloun és sűrű mandulái,
S viruló szép Beucaire, széles szántóival.

30. «Li-Baus-i, Arles-i, Barbentáni
Kisasszonyok! Provence leányi
— Szólnék én — mint madár, hozzám röpüljetek!
Hadd látom melyik hét a legszebb.
Ti vélem egy tanácsba lesztek
Hol égő vagy reményevesztett
Szerelmesek felett hozunk itéletet.»

31. Hát mondjátok, nem szörnyüség ez?
Ifjú s leány szívében édes
Érzés lobog, s imé tiltják rideg szülők,
Kiknél a birtok s hozomány fő:
De én, Azalaïs királynő,
Hozzám bárhány ily ifjú pár jő
— Egymásért hű igaz érzéssel hevülők: —

32. Adok rá nékik engedelmet
Az ilyen mind, mind összekelhet —
De szivéből, ki rút silány vásárt csinál
Vagy azt a lányzót cserbe' hagyja,
Kinek szavát zálogba adta
Gyengéd szerelmes pillanatba':
A hét biró azon kegyetlen bosszut áll.

33. S ha egy lány tetszik két legénynek
Avagy tán két leány szivének
Mélyére egy legény neve van irva fel
Akkor tanácsom vegye szemre:
Kinek forróbb, hivebb szerelme
S azt, kit szeret: ki érdemelje.
Végűl, a hét leányt mulatni versivel,

34. Hét költő jöjjön udvaromba,
Hol várja őket úri pompa
S dicsérjék dallal ott nemes tanácsomat.
Aztán irják versekbe' nékem
Szőlőlevélen és fakérgen
A Szív törvényit rendbe, szépen,
S nótáik mint a méz, aként csorogjanak» —

35. Árnyas fenyőinek hüsében
Faneto de Ganteùme is épen
Eként beszélhetett, hajdan, hogy fényt vetett
Tüzes szeme költők hadára
S a Roumanin-i zöld határra. —
S hogy ily tanács gyült össze nála
Dio grófnője is eként beszélhetett.

36. De egy palaczkkal kis kezében,
Mint húsvét napja, üde-szépen
Belép Mirèio és így szól a többinek:
— «No most igyunk egy piczi kortyot
Azt mondják: «ha nedves a torkod
Jobban tudod végezni dolgod.» —
Pohárkákat hamar! s öntök mindenkinek »

37. S a jó itóka, mely melenget,
Melytől a szív s a nyelv fölenged
Arany fonál gyanánt folyik ki vastagon
Mirèio szól: «Magam csináltam,
Teljes negyven napig kivártam,
A míg a forró napsugárban
Elszállott ereje, mert csipős volt nagyon.

38. A hegy sok füve és virága
Van benne; s gyönge must az ágya
Attól oly illatos, hogy nincs is jobb talán!
— «Mirèio — szól egy lány mosolygva —
Már mindegyőnk elmondta sorba',
Mit tenne, ha jól menne dolga
Ha érte egy király eljönne hintaján;

39. Te is mondd el, Mirèio, gyorsan
Hogy mit tennél nagy úri-sorban?» —
— «Mit tudnék mondani? Itt élünk boldogan
Szülőimmel békébe', csendben
Nincsen, mi innen vonzna engem.» —
S egyik leány szól: — «Óh, a szentem!
Hisz nem csábítja őt, tudom, ezüst, arany,

40. De egy reggel, még jól emlékszem . . .
(Tudod, már hogyha látta két szem
Titoknak nem marad) . . . Kedd volt talán . . . igen . . .
A bükkbe' voltam rőzse végett
Jövet hallok hangos beszédet
S ott látlak egy fiúval téged
Eperfa lombja közt, az ösvény mentiben . . .»

41. — «Ki volt? ki volt?» — kérdik nevetve
És Noro válaszol sietve:
— «Jól nem láthattam a zöld sűrüjére be,
De hogyha össze nem cseréltem
— A mit nem hinnék semmiképen: —
Én a kosárfonónak véltem,
A valabréginek, kinek Vincèn neve.

42. — «Mily hunczut! mily hunczut!» — kiáltják
Zajongva a vidám leánykák —
Bizonnyal egy csinos kosárra fájt foga
Azért hát elhitette véle,
Hogy ő is pályázhat szivére,
Hogy aztán meztéláb kisérje
Oltár elé! . . . No lám. Ez volna ám csoda!»

43. S mégy a kaczaj s a tréfa körbe
De rögtön mindnyájára görbe
Szemmel tekint Tavèn, s dühössen így kiált:
— «Oh átkozott fehér cselédek!
Az ördög bújna csak belétek!
Hogyan tehettek ily beszédet
Hiszen ha mondanám, hogy isten földre szállt:

44. Ti csúfolódni kezdenétek!
Oh illik, illik drága szépek
A jó fiú felett, kaczagni — mert szegény!
Tudjátok már, mi van szivében?
Pedig történt — isten nevében! —
Ily megvetett szegénynyel épen
Az én időmben, egy csodás, nagy esemény.

45. Egy pásztor teljes életében
A Leberoun zordon hegyében
Őrizgeté a nyájt és nem volt senkije;
De végre elfogá a vénség . . .
S hogy életéhez nincs reménység,
Felkészül hát, hogy el ne késsék
A gyónásrul, melyet meg *kell* még tennie.

46. S mert első áldozása óta,
Mindég a bérczet, szirtet rótta,
Kápolnát, templomot, nem is talált sehol
És mert könyv sem forgott kezébe
Biz' egy fohász sincs már eszébe:
Azért a szentelt helyre lépve
A nyájőrző öreg csaknem földig hajol —

47. Az egyszerű, szegény öregnek
Így szól a pap: — «Gyónd bűnödet meg.»
— «Jaj! vékeztem nagyot,» — az agg eként felelt —
Nyájam között, a napsugárba'
Fürdőzve, egyszer egy madárka
Incselkedett, föl és lejárva
Boszantott . . . megdobám . . . szegényke föl se kelt . . .»

48. A pap pedig magába mondá:
— «Ha ez nem tart engem bolonddá
Akkor hiányzik a fejében valami . . .
Akaszd gubádat arr' a léczre.»
— Így szólott, jól szemébe nézve —
Aztán, mert nincs ok büntetésre,
Testvér, térdelj elém, s föl foglak oldani.

49. Melyet mutat, csak próbaként, így:
A lécz, nem más, mint hosszu fény-csík,
Mely át az üvegen, az ablak-ív alatt
Szép vékonyan, ferdén esék be,
Az agg — mert nincs gyanú szivébe' —
Gubáját, im, a puszta légbe
Akasztja fel, s csoda! — az függve ott marad!

50. — «Oh isten választott kegyeltje!»
A pap kiált, a gúnyt felejtve,
És térdre hull, s szemén bűnbánó köny ragyog
«*Téged* bűntől *én* mentselek fel?!
Oh hadd sirok véres szemekkel!
Áldó kezed fejemre tedd fel,
Mert nagy szent vagy te — s én szegény bünös vagyok.»

51. Tavèn elhagyta — semmi kedve
A lányoknak, hogy még nevetve
Mókázzanak. De oszt' Lauro beszélni kezd:
— «Való — és erről kár papolni —
Hogy senkit sem szabad csufolni
Ruhájáért: mert drága holmi
Rongyok közt is lehet. De, lányok, hagyjuk ezt.

52. Inkább azt nézzük, mért pirúlt el
— S a pír arczáról most se múlt el —
Mirèille, hogy emlitők a szép Vincèn nevet,
Bizonynyal nincs szénája rendbe'!
Lássuk hát, szívem drága szentje:
A munkátok haladt-e, ment-e?
Mert így kettesben ám az óra elsiet!

53. — «Dolgozzatok, álljon be szátok
Hagyjátok már a csacskaságot
— Felelt Mireille — hisz ezt egy szent se állja ki!
De mondom néktek: semhogy innét
Én férjhez s új otthonba mennék
Inkább ily ifjan és frisen még
Zárdába mék. — No most beszéljen valaki.»

54. — «*Trala! Trala!*» — nótázgatának
Körül pajzánkodón a lányok
Lám, lám, jó tudni ezt, ő lesz hát Magali!
A környék dísze, éke, szépe.
Ki azt mondá klastromba lép be,
Mert félt, hogy láng gyulad szivébe'
Holott kérőrül ő nem akart hallani.

55. Noro, te tudsz dalolni szépen,
És mert hogy rája illik épen:
Hát énekeld neki el nyomban Magalit,
Ki fél a szerelem hevétül
S fölszáll a légbe és a légbül
Megint a földre jő, de végül
A szerelem reá mégis hurkot hajit.

56. «*Oh Magali, szivem szerelme!*»
Kezdé Noro. Daltól tüzelve
Csak még jobban haladt a körben a dolog.
Ha egy tücsök kezd dalt a réten:
Több is segíti énekében,
Úgy tesznek itt a lányok épen
És karban zengenek a megtérő sorok.

«Oh Magali! szivem szerelme,
Serkenj fel, tárd ki ablakod,
Hallgass hizelgő énekemre,
Zengő zenével itt vagyok.

Szellő nincs. Csillaghad ragyog
Tűzfényesen le
De mind elveszti súgarát,
Téged ha lát.»

«Nekem dalod csak annyi épen,
Mint lombzugás, ha költne fel.
Hallá fogok változni szépen
S előled ekként búvok el.»

«Oh Magali! ha hal leszel
Tenger vizében:
Halászszá válok és neked
Hálót vetek.»

«Hálódat hasztalan vetéd be:
Ha már a kék mélységben áll,
Madárrá válok, mely a légbe
Könnyű szárnyon, csattogva száll!»

«Oh Magali! ha mint madár
Repülsz a rétre:
Vadász gyanánt kiballagok,
Lépet rakok.»

«Ha rét fürjét mind felfüzöd te
Engem kezed csak el nem ér.
Sürű fütől takarva, födve
Virág leszek, picziny, fehér.»

«Oh Magali! ha pipitér
Lész fű között te:
Öntözgetem, mint hűs patak,
Lágy száradat!»

«Patak lehetsz! Az is hiába!
Én mint felhő, komor, nehéz,
Elszállok messze Afrikába,
S nyomom párába, ködbe vész.»

«Oh Magali! felleg ha lész:
Bár Indiába':
Széllé válok, s kéklő egén
Úgy viszlek én.»

«De ládd, én abb' a pillanatban
Nem úszom fenn, a szélbe' már!
Napfény leszek, melytől vigabban
Mosolyg a messzi, zöld határ!

«Oh Magali! arany sugár
Ha lész a napban:
Iszom, sütkézvén, a fényt
Gyikocskaként.»

«Ha gyík leszel, s résen, sövényen
Bujkálsz, hajlós derékkal át
Én holddá válok és a fényem
Lámpát boszorkányoknak ád.»

«Oh Magali! ha holdvilág
Lész méla éjen:
Belőlem lesz lágy ködlepel
Úgy fedlek el.»

«Ha köd borítja el világom:
Én nem leszek éj holdja már,
De rózsa, mely bársony gyepágyon,
Pillangónak csókot kinál!»

«Oh Magali! ha rózsaszál
Lész karcsu ágon:
Lepkéd leszek, s szád', angyalom,
Megcsókolom!»

«Jöhetsz, jöhetsz folyton nyomomban
Csak mindig későn érkezel.
Vén cserré válok és a lombban
Te engem észre sem veszel!»

«Oh Magali! Ha büszke cser
Lész bús pagonyban:
Mint repkény kúszom fel reád
S ölellek át.»

«Lehetsz erdő kuszó növénye,
A fáradságod kárba vész.
Csendes klastromba lépek én be
Apácza lészek — el nem érsz.»

«Oh Magali! Hiába lész
Szent arczu néne;
Mert akkor én leszek papod
S gyóntatlak ott.»

57. A nők munkájukat felejtik
Kezükbül a gubót kiejtik
Reszketve szólanak Norohoz: — «Mondd tovább!
Mivé válhat most még az árva,
Hiszen ha volt szegényke már fa,
És zöld fű és szálló madárka,
Meg szép fehér virág meg hold és napvilág? . . .»

58. Felelte nékik Noro: — «Nyomban
Azt is meghalljátok dalomban.
Hol is hagytuk csak el? Ott tartottunk talán,
Hogy Magali klastromba lép be,
S a fiú szerelemtül égve,
Szól, hogy a gyóntatói székbe
Követi, pap gyanánt, — de így beszél a lány:

«Fehér apáczák szűz körében
Már nyugtomat nem zavarod.
Mert szemfödő borúl fölébem
S fekszem sápadt, hült arczczal ott.»

«Oh Magali! ha bús halott
Lész sír ölében
Földdé válok gödrödben én,
Úgy lész enyém!»

«Így — most már elhiszem beszéded,
Látom nem tréfa az egész;
Üveggyürűm gyújtom le néked,
Emlékül ez se lesz kevés.»

«Oh Magali! az égre nézz:
Meglátva téged
Huny már a csillag sorra ki...
Oh Magali!»

59. Bevégezé... Körötte csend volt
Ajkán a hang oly édesen folyt,
Hogy asszony, lányka mind együtt dudolt vele,
Fejükkel némán bólogatva...
Mint fűcsomó, ha néz patakba,
S tövét a víz megsímogatja;
Meghajlik szála mind — mind együtt, egyfele.

60. — «Óh milyen szép ott kinn az este»
— Szólt Noro, mikor befejezte —
«De látom jönni már az aratók sorát,
Mossák a sarlónyélt a kutnál. —
Mirèio, hogyh' a kertbe futnál
S egy-két almát hajítni tudnál,
S adnál még sajtot is: csapnánk nagy vacsorát.»

NEGYEDIK ÉNEK.

A kérők.

1. Midőn a friss mezők füvében
Az ég kék színénél üdébben
Nyilik az ibolya: nincsen hiány sosem
Szerelmesekben, kik dalolva
Kimennek és kötik csokorba; —
Midőn a tenger nem mogorva
S háborgó melle csak lélekzik csendesen.

2. Bárkába' nincs hiány, s ladikba,
Melyek, lágy fodrait hasitva,
Nagy hálókat vivén, mennek halászni ki
S vitorláik gyors-röptü szárnyán
Elszóródnak nyugalmas árján; —
Midőn a kis leány, kitárván
Szépsége bimbaját, virul s férj kell neki:

3. Ha földmíves', ha gróf leánya.
Bizony kérőben nincs hiánya,
Kivált, ha híre megy, hogy szép s nem is szegény.
Mireillenek három jut belőle:
Egyik: csikók legeltetője;
A másik: marha-csorda őre;
A harmadik: juhász. — Mindhárom szép legény.

4. Első a pásztor volt: Alàri,
Ezer juhból állnak ki nyáji;
S az Entressèn-i tó mellett telelnek át,
Szép május hajnalát bevárva,
S midőn a búza gyönge szára
Bütykössé lesz: az alpi tájra,
Mondják, ő hajtja fel, maga sok-sok juhát.

5. Mondják, Szent-Márkusz napja táján
Alàri óriási nyáján
Kilencz hires nyíró három nap dolgozott;
Egy birkás meg, zsákokba szedve
A gyapjut vitte szekerekre,
És egy fiú jött-ment sietve,
Ki a nyirók elé folyton friss bort hozott.

6. De hogyha már a hő lecsökken,
És hó kavarg a nagy hegyekben;
Midőn a Dauphinè fennsikjáról lejön,
A csipősebb időtül félve,
A Crau ölére, enyhe télre,
A pusztaság szikes füvére,
E nyájat látni hej! akkor még színöröm!

7. A mint némely völgytorkolatba'
Megtorlik egy-egy pillanatra! —
A bárány had szalad sebessen legelül;
Szeretnék a fris Crau-füvet már,
Mögöttük egy pásztor-gyerek jár,
Körötte meg szamár jön egy pár,
Vénebbek s vemhek is, lustán, rendetlenül.

8. Magas nyeregben ül hajcsáruk,
Ki útközben vigyáz reájuk.
A szamarak viszik kosárban hátukon
Az élelmet, bort és ruhákat,
S a birkáknak, miket levágtak
Véres bőrét, s a kis gidákat,
Mik elfáradtak a köves, hosszú uton.

9. Vezéreként a kecske-hadnak,
Elől mérges bakok haladnak,
Rázván kolompjukat. S hajlott szarvú fejük'
Mogorva képpel földre szegve,
Keresztbe néznek. — Nagy seregbe
Mögöttük lépkednek, mekegve,
A nőstények: vidám gidák vannak velük.

10. Ugráncsiak mind és falánkok,
S egy kecskepásztor jár utánnok.
A kecskéknek nyomán tolong a birkanyáj,
Melyet gőgös kosok vezetnek,
Bár testük nagy, mégis sietnek,
Csigás szarv van fején ezeknek,
Pofájuk és nyakuk folyton meredten áll.

11. S hogy őket vállalják vezérül,
Háton s oldalt, ennek jeléül
Rajtuk gyapjucsomók vannak nyiratlanul.
Ránczos köpenyben jár az élen
A számadó juhász kevélyen,
Hej! nincs pásztor, kivel cseréljen!
A hadsereg zöme az ő nyomán vonul.

12. A porban, mely őket takarja,
Futnak tolongva és kavargva
A szoptatós anyák, és bégetnek sürűn.
Majd bárányok jönnek; nyakukban
Széles, pirosló szallaguk van,
Gyorsan szökdécselő hadukban
Fenn-fenn akad a szem egy-egy lassú ürűn.

13. Juhász-legények jönnek aztán,
A nyájt kutyáikkal riasztván,
És a szurokjegyű számlálhatlan tömeg:
Külön, külön: mik kétszer ellnek,
Mik ellenek, de nem nevelnek,
S nehány túlpuffadt testü, melynek
Hasát bárány-iker nagy súlylyal tölti meg.

14. Utóhadul jerkék jövének,
S kosok közül a lusta vének,
Miket vad nász-csatán más kos legyőzhete.
Végül rongyos, silány csapatban,
Jő mind: ki sánta és fogatlan,
S ezeknél is szánalmasabban,
Kiknek már elveszett szarva, becsülete.

15. A kecskék, s a birkák, nyomukban,
Mi ott szorong a keskeny útban:
Mind-mind Alárié: szép, csúnya, ifju, vén. —
Midőn leszállt a sik vidékre,
Nagy volt Alári büszkesége,
Ha elnézé nyáját, — kezébe'
Királyi pálczaként jávor-botot vevén.

16. Látván őt nagy fehér kutyái
Között derűs orczával állni,
Térdig gombolt, magas bőr harisnyáiban,
Látván szeme okos sugárát
Vélnéd: látod zsidók királyát,
Ifjú szép Dávidot, ki nyáját
Itatta jó vizen Betlem pusztáiban,

17. Midőn atyjának udvarába'
Mirèiot jönni-menni látta,
Alári szólt: — «A hír mégsem hazug beszéd,
Mely azt mondá: «bárhol keresd te,
Se a valóságban, se festve
Nincsen leány, ily karcsu testre,
Nincs ilyen kedves, és nincs ilyen szende-szép.»

18. Ramounnak, hogy megnézze lányát,
Azért hagyá Alàri nyáját
Most útja közben el . . . S hogy ím előtte áll,
Eként beszél hozzá remegve :
— «Leányka, melyik út vezet be
E sik tájék felől a hegybe,
Félek, bódult fejem, innen ki nem talál.»

19. — «Az ösvényről sehol se térj le,
— Felelt a lányka — és elérve
A Peiro-Malo-ra, eredj a síkon át,
Oszt' menj a szűk völgy torkolatban,
Míg látsz egy nagy sírboltot abban,
Melyről márvány-ábrázolatban
Két régi hadvezér alakja néz le rád.»

20. Alàri megköszönte szépen,
Aztán így szólt : — «Most küldöm épen
Ezer gyapjas juhom a kék hegyekre fel,
S én most a nyáj útját bejárom,
Mert meg kell néznem, hol találom
A legjobb szállást, hol megálljon
És útközben füvet, jó füvet merre lel.

21. Hej szép jószágok ! Hogyha nékem
Valamikor lesz feleségem,
Egész nap hallja az, hogy' zeng a fülmüle ;
S szép lány, ha hallgatnál szavamra,
Nem ötvös sápadó aranyja,
Vón drága-jó szived jutalma,
De egy puszpáng-pohár, saját kezem müve.»

22. Mint templom szent ereklyetárgyát,
Ujjasából a kis pohárkát
Alàri óvatos kézzel voná elő.
Mert idejéből hogyha tellett,
— A míg a nyáj békén legelget, —
Gyakran leült vén fűzfa mellett
S szép dolgokat csinált egy puszta késsel ő.

23. Csinált, hogy nyája nyári éjjel
Ne kódorogjon szerteszéjjel,
Kereplőt csínosat, harsányat, hangosat,
S rajzolt késhegygyel a kolompra
— S mitől az rendül csengve-bongva —
A nyelvére, ez ujjnyi csontra,
Virágot, madarat, fát, sűrü lombosat.

24. De arról, mit hozott a lánynak,
Akármi mást is mondanának,
Csak azt nem, hogy juhász kezében készüle;
Körül vad szikla rózsa ága
Futott rajt'. S volt sok nyílt virága
S levélkéit csipkedte, rágta
Oldalt két gödölye, — a pohár két füle.

25. Kissé lejebb három leány áll,
Csudásabbak minden csudánál;
Odébb pásztorgyerek árnyékben szunnyadott.
A lánykák pajkosan nevettek
A csínyen, melyet elkövettek
Mert ím a szunnyadó gyereknek
Ajkára egyik egy szem szöllőt hullatott.

26. S a gyermek még álmos szemekkel,
De már mosolygva ébredett fel,
Bú árnyalá egyik lány arczát könnyedén . . .
Gyökér-szinétül eltekintve,
Ki a pohárkát nézte, szinte
Ráfogta volna sorba mindre,
Hogy élő alakok . . Uj volt a szép edény.

27. — «Valóba', pásztor. szép ajándék,»
Szólt s nézegette a leány még
Egy-két perczig talán. — «De nékem mégse kell,
Mert ládd, az én kedveltemé szebb:
Szerelme az! — csak rám ha nézett,
Oly édes boldogságot érzek,
Azt sem tudom: szivem hogyan birhatja el.»

28. És mint tündér eltűnt a lányka,
És látván, hogy hiába szánta
Mireillenek: eltevé Alàri az edényt
Gondossan ujra mellesében,
S kiballagott a Craura szépen,
Azt forgatván mindég eszében,
Hogy ilyen szép leány mért kedvel más legényt?

29. Kérőül jött Ramoun elébe
Csikós Veran is. Sík ölébe
Sambu környékinek, a forró ég alatt,
Gyöpén a nagy zöld pusztaságnak,
Mely bővében van vadvirágnak,
S kákának, éles szárú nádnak:
Fehér kanczája fut Verannak száz darab.

30. Milyen száz ló! Mindnek sörénye,
Mint ingoványnak sásnövénye,
Hullámos és tömött s ollótól szűz vala.
S ha néha pajzánkodva, játszva,
Indulnak vad iramodásra.
Olyan sörényük lobogása,
Mint tündérek fehér, repülő fátyola.

31. Oh emberek! szégyen reátok,
Hogy még le most sem birhatátok
Camargonak lovát. Sarkantyu élivel
Csakúgy nem, mint hizelgő kézzel,
Vadsága még akkor se vész el,
Ha megpróbálják cselvetéssel
Ragadni sós legű sikjárul messzi el.

32. Tíz évnek hosszú szolgaságán
Meg nem tör! Bárki űl a hátán,
Ledobja egy nap azt. Elszáguld, mint vihar
A végtelen pusztára vissza,
Magát esőre, szélre bizza,
És tágult orrlyukakkal issza
Az ár szabad legét sürű páráival.

33. E lángvérű lovak hazája
Bizton nem más: a tenger árja,
A tenger-istene' ólábul szöktenek,
Azért olyan tajték-fehérek,
S csapásitól ha szörnyü szélnek
Nyögnek, bőgnek a vizi mélyek:
Camargo ménesi akkor nyerítenek.

34. És mint ostor sudára csapkod
Nyiratlan farkuk . . . és alattok
Gödör támad, melyet finom lábuk kapar.
Mert érzik, hogy husukba nyomja
Vasát Neptun' hármas szigonyja,
Nagy Neptuné, ki völgybe-dombba
Ránczolja most az árt és mindent felkavar . . .

35. Kinn élt Veran e vad sereggel
A pusztán; ám egy nyári reggel
Mirèio kedviért kanczáit otthagyá;
Mert messzi, messzi, sok határon,
A zöldellő Camarg' lapályon,
A Craun s a tengerparti tájon
Mondták, hogy szép a lány, s még mondják is soká.

36. Veran büszkén jött. Sárga, hetyke,
Hosszú ujjassát vállra vetve,
— Így hordja Arlesban minden gazdag legény —
Övén volt sok szines cziráda,
Hogy olyan, mint gyík tarka háta;
A napfény is bámulva látta,
Viaszkozott kalap, hogyan csillog fején.

37. S Ramounnak szólt: — «Isten tinéktek
Adjon bort, búzát, békeséget.
A pusztáról jövék, a hol csikós vagyok,
Agg Pèire csikósnak unokája.
De tán nincs szükség semmi rája,
Hogy mondjam ezt, 'sz husz éve járja
Szérűd Pèire ménese; — mindég ő nyomtat ott.

38. Gyöpén a láp terűletének
Husz éve, hogy volt nagyszülémnek
Harmincz-nehány lova; talán emlékezel?
Kovász volt künn, Camarg' füvén ez
S mi költ belőle, haj, be fényes:
Most hét tuczat, hét pár a ménes.»
— «Soká, oh még soká, — Ramoun igyen felel —

39. Soká lásd őket szaporodni
S a friss füvön vigan forogni.
Ismertem nagyszüléd'. Bizony, bizony vele
Sokáig voltunk jó barátok,
De jött az évek súlya, látod,
S mi itthon nézzük a zsarátot,
S nem is mozdulhatunk jó emberink fele.»

40. — «De hát, hadd mondom rendre még el,
— Veran szól — hogy miért jövék fel:
Gyakran járnak közénk a Crauról emberek,
S szénát vagy másmit raknak ottan,
S mig őket mi — hogy menne jobban —
Segítjük kissé a dologban,
A Crau leányiról a szó csak megered.

41. És olyannak mondják a lányod,
Hogy szebbet, jobbat nem kivánok.
Azért kérlek, fogadd Verant el vőd gyanánt.» —
— «Veran! . . . oh bár így volna már ma!
Mert csak becsületemre válna,
Ha agg Pèire sarja itt találna
Szép, és hozzá való derék, dolgos leányt.»

42. S Ramoun hálásan néz az égre,
S hogy Isten jóságát dicsérje,
Kezét fölemeli. Majd hozzá teszi még:
— «De lásd, a lyány határoz ebben
(Elkényeztettük, mert egyetlen)
S ha majd egy pár lesztek ti ketten,
Adjon, fiam, neked boldogságot az Ég!»

43. S leányát nyomban behivatja,
S Veran dolgát tudtára adja,
Elsáppasztá a lányt szorongó aggalom;
S felindulástól szól remegve:
— «Hogyan jutott apám eszedbe?
S lelkedre mondd hogyan veszed te,
Ha házadból elűz ilyen fiatalon?

44. Ládd, jó apám, hogyan mehessen
A házasság ilyen sebessen,
Magad mondád: A lány ösmerje a legényt,
S az ember még ezzel se végez:
Ösmerje csak? Hát már elég ez?»
S Mirèio bús arczán egy édes
Szép gondolat ragyog, nap röpke fényeként.

45. Eső után a friss virágot
Ha nedvesen mosolyogni látod
Az olyan, mint Mireille. — S a lányka anyja szól:
— «Mireille szavát én is helyeslem»
S Veran mond: — «Nincs itt mit keresnem,» —
Időm' miért is vesztegessem?
Kevés szót is megért Camarg' csikósa jól.» —

46. Ourrias is eljött még e nyáron,
Ki csordás lenn a nagy mocsáron,
Melynek Sòuvage neve. Fakó mezőiben
E messze nyúló puszta tájnak,
Vad, éjszín ökrök bőgve járnak.
Égő tüzén a napsugárnak,
A tél fagyán, az ősz zugó esőiben

47. A jószággal magára hagyva
A csordás felnőtt ölnyi nagyra.
S mert mindig ökrei között tartózkodott,
Ökörformája lett. A képe
Sötét. Szilajság ég szemébe'
És durva lelke és beszéde.
Ledobva ujjasát, ragadva sombotot

48. Hányszor szökött tehén elébe.
Hogy tőgyéről borját letépje,
Ha az válás után tejét megizlelé:
S magát a szoptatóra vetve,
Ourrias ütötte, verte, egyre,
Míg az szegény megfélemedve,
S bőgvén keservesen futott a nád felé!

49. Bélyegzéskor hány tulkot, ökröt
Csak puszta kézzel földre döntött.
A két szemölde közt sebhely van homlokán, —
— Mint felleg villámtépte rése —
Mit szerzett egy ily küzködésbe,
Midőn port és füvet bevérze,
S emlékül holtaig hordozni fogja tán.

50. A nagy *ferrado*ra készültek,
S a lápra Ourriashoz kiküldtek
Li-Santo, Faraman, Aigues-Mortes és Albaron
Száz jó lovast: legyen kezére,
S a marhát hajtsa bé eléje
A széles, körkorlátu térre,
Hol már zajongva várt a nép-sokadalom.

51. A szíkes síkrul felzavarva.
Mint puszták ordító viharja,
— Ourrias nyársátul is hajszolva, verve még —
Veszett futással jött a csorda
— Háromszáz marha egy csoportba! —
A láp zsombékit széttiporva,
S vérben forgatta mind szikrátszóró szemét.

52. A tárt sorompónál megállnak,
S egy perczig némán, fujva várnak,
De már kurjongat ím a harsány száz lovas;
Beűzi őket s egybe tartja,
Majd még háromszor körbe hajtja,
Mikéntha fürge eb szalajtja
A nyestet, mint ölyűt ha üld' gyors-szárnyu sas.

53. A nép szemét meresztve bámul:
Való? — Ourrias leszáll lovárul! —
A körnek széliben, mihelyt nem hajszolák,
A csorda fáradtan megállott,
De íme hirtelen kiválott
Öt pompás, busafejü állat,
S dühvel száguldta át a küzdőtér porát.

54. Ourrias fut. mint felhőt ha kerget
Sebes szél, hogyha vész közelget...
Ourrias nyomukba' van, nyomukba' mindenütt;
Majd ott ugrál köztük középen,
Majd hosszú nyársával kezében
Tánczolni kezd, előttük épen,
Majd csontos öklivel vas homlokukra üt.

55. A nép tapsol! Ourrias porossan,
A biztatástól mámorossan,
Egyik futó bikát szarvánál kapja el
S a földre vágni így akarja.
És az vastag nyakát csavarja
Szörnyű erővel jobbra-balra...
Bőg, s tágult orrlyukán vért és párát lövell...

56. Erőlködés, harag hiába!
Ourriasnak meg van vetve lába,
Miként sziklába' vas. A fújó állatot
Lassan vonszolja mind előbbre...
Majd villámgyorsan hátralökve,
A súlyos test ledűl hörögve...
És ember és barom együtt elnyúlnak ott.

57. A tamariszkok megremegnek
Ujjongásától a tömegnek:
— «Szép volt!» — «Derék legény!» — És hátul és elül
A barmot négy ember lefogja;
Ourrias meg nyársát félredobva,
A bélyegzőt, mely sustorogva
Izzik, reá süti a tomporán, jelül.

58. Szép Arles-i lányhad vágtat mostan,
A gyors lovaglástól pirossan,
S pihegő mellel, ím, a küzdőtérre be.
S borral telt szarvat nyujtnak ottan
Ourriasnak. Ámde ujra dobban
A föld, s a csorda még vadabban
Rohan, s nyomában a legények serege.

59. Ourrias mást sem lát csak bikákat,
Miket — ha győzi — földre vághat.
Még négy maradt, de mint kaszás, ha rétjibül
Még sok van hátra, néki állva,
Annál sebessebben kaszálja,
Aként Ourrias a négy bikára
Folyton növő dühvel ront, és hármat legyür.

60. Csak egy áll még ott, hogy leküzdje:
Hatalmas, kajla szarvu, büszke,
Fehér foltos bika. — «Elég! Ourrias! Elég!»
Kiáltozák, de elvakítva,
Ourrias csipőjéhez szorítja
Nyársát s izzadtságtól borítva,
Már is megtámadá pompás ellenfelét.

61. A száját szúrja át, de nyársa
Ketté törött . . . a támadásra,
S a szörnyű sebre, haj! az állat megdühödt!
Szarvát Ourrias marokra kapja,
De a bika bögő haragba,'
Ourriast a sík felé ragadja. —
Csudálva nézi ezt a korlátok között

62. Aigues-Mortes és Arles sok gulyása,
Mert nem volt még e harcznak mása:
Az ember és barom egyként dühtől remeg,
Ezt űzi hír-, azt bosszú szomja,
Ourrias az állatot lenyomja,
Az állat Ourriast húzza-vonja,
S tajtékos nyelvivel sebét nyaldossa meg.

63. Irgalmas Isten! győz az állat...
Ourrias, a mint előtte állott,
Megbotlott, elbukott! . . . — «Tetesd holtnak magad!»
De már idő nincs arra! Vége!
A bősz barom, szarvára véve,
Hét rőfre feldobá a légbe,
S repült Ourrias, miként pölyhöt ha szél ragad.

64. A tamariszkok megremegnek
Ordításától a tömegnek.
Ourrias letört-zuzott testtel hasmánt esik . . .
Aztán felgyógyult nagy sokára,
De sebhely forradt homlokára. —
Nyársát vevén, felült lovára,
S eljött megkérni most a szép leány kezit.

65. E reggel kinn a kút vizében
Edényt mosott a lányka épen
Érdes zsurló-füvel. Fel volt kerek karán
Könyékig tűrve a ruhája.
S mezítláb a forrásban állva,
Kilátszott habfehér bokája.
Hej! tetszett is nagyon Ourriasnak így a lány.

66. És szól a csordás: — «Adjon Isten!
Jó hűs a munka így a vizben,
Szép leány, megengeded, hogy megitassak itt?»
Felel reá Ramoun leánya:
— «Ha már a szürkéd úgy kivánja,
Tanyánkon nincs viznek hiánya,
Igyék a vályuból szegény, míg jól lakik.»

67. — «Szép lány — beszél a puszta vadja —
Apád, ha Séuvo-Riauba adna
Férjhez, munkában ott nem törnéd így magad.
A kormoshátu marhacsorda,
Nálunk a rónákat bebolygja,
És asszonynak nincs véle dolga,
Mert nem fejik meg e szilaj jószágokat.

68. — «Jó ember, ott az únalomtul
A lány meghal vagy megbolondul.»
— «Szép lány, nem unta el kettesbe senki még.»
— «Jó ember, ott a nap lepörköl,
S a szomjazó előtt a földből
A rossz sós víz buzogva tör föl.»
— «Szép lány, fenyők alatt van hűs árnyék elég.»

69. — «Jó ember, zöld kigyók sziszegnek
Árnyékában fenyőiteknek.»
— «Szép lány, van ott ezer flamingó, gém-madár,
Mindnek halvány-rózsás a teste,
S a zöld kigyókra áll ki lesbe.»
— «Jó ember, messze van, — be messze! —
Barkóczáimtul a sok bús fenyősudár.»

70. — «Szép lány, mondják: papok s a lányok
Sosem tudják, hol lesz hazájok,
És, hogy czipójukat hol és kinél eszik?»
— «Ha kit szeretnék, azzal enném,
Jó ember, én zokon se venném,
Hogy el kén' véle mennem innén.»
— «Szép lány, akkor szeress, és minden jól lesz igy.»

71. — «Jó ember, majd szeretni foglak,
De még előbb a liljomoknak
Szép szöllőfürtje nő, s szagos virág terem
Nyársad holt fáján. És e tájnak
Dombjai, mik szilárdan állnak,
Fehér viaszként szerte-mállnak,
S Li-Bausba el lehet hajózni tengeren.»

ÖTÖDIK ÉNEK.

A küzdelem.

1. Nőtt-nőtt a rezgő nyárfák árnya
A Ventour szellője bejárja
A rétet és mezőt. Nyugatra tér a nap
A munkás visszanéz feléje,
Mert vágy az alkony hűvösére,
Honnan nyájassan int feléje
Az otthon képe, mely enyhet, nyugalmat ad.

2. A csordás elment; ám eszében
Még ott kavarg, ott forr a szégyen,
A mit Mirèiotól a kútnál szenvedett.
Kissé ugyan magához tére . . .
De nem tud megnyugodni vére,
Lüktetve tódul föl fejére
Megduzzasztván nyakán a vastag ereket.

3. Tüskön-bokron vágtatva mégyen,
Dúl-fúl, káromkodik dühében.
Csoda, hogy a harag mellét nem veti szét!
Még a kavicscsal is kikötne,
A mely, a Crau síkját befödve,
Mindenfelé hever közötte —
Átszúrná nyársa most a napnak lángszivét!

4. A vadkan ilyen, ha zavarják,
S elhagyja erdeje avarját,
S fut a sötét Olymp sivár, bús völgyein,
Az ebfalkát közel ereszti,
S mielőtt harczát vivni kezdi
Kemény sörtéit felmereszti
S megfeni agyarát a rétség tölgyein.

5. És a csordással, kit tüzelve
Visz útján búja, szenvedelme,
Im Vincèn szembe jő, arczán minden vonás
Mosolyg a nagy öröm hevében . . .
Mert látja szendén, szűzi szépen
A suttogó szeder tövében
A lányt; s fülébe cseng az édes vallomás.

6. Karcsú, mint tópart lenge nádja
És szíve üdve, boldogsága,
Szerelme: ott ragyog két villogó szemén;
A mint ingébe fúj a szellő,
Az megduzzad, mint nyári felhő . . .
Járása vídám és szökellő
Mezítláb lépeget, mint gyík, oly könnyedén . . .

7. Gyakran, ha már leszállt az alkony,
Midőn árnyék ült már a parton,
Midőn a lóhere, az este hűsitül
Levelét összébb húzta fázva,
Vincènt nem hagyta szíve láza.
Eljött. hogy a lányt ujra lássa
S mint éji lepke járt a barkóczák körül.

8. Rejtekbe bujt, s utánzá onnan,
Hogy' füttyent a sürű pagonyban
A czinke vagy rigó. A lányka sebesen
Megérté ki az, ki eként tesz
És a galagonya sövényhez
Oson ki halkan . . . Oh, mit érez
Felindult kis szive, mely dobog hevesen!

9. A hold, midőn ezüst sugára
Leszáll a narczisz bimbajára;
A szellő, ha lebeg, midőn a nap lemegy
S a szőke gabnát símogatja,
Mely száz hullám fodorulatba
Fejét himbálva hajtogatja,
S mely ring, mint a kebel, ha érzéstől remeg;

10. Az ujjongó, a büszke zerge,
Ha hajtók hangos torku serge
Queiras sziklái közt naphosszat hajszolá
S egy szirten áll magába végre,
Mely, mint torony mered az égre
S a szikraszóró hóra, jégre,
Mely mindent elborít, büszkén tekint alá:

11. Hold, szellő, zerge, bármit érez,
Az üdv mellett mind semmivé lesz,
Mely Vincènt és Mireillet ilyenkor hatja át . . .
De halkan . . . ránk les fű fa . . . halkan!
Lágyan susogva szólj csak ajkam! . . .
Hallgatnak még édes zavarban,
De már forró kezük egymás mellé talált.

12. Lábukkal, — míg így hallgatának —
A porba kört rajzolgatának,
Nem tudván szólni mást, míg az idő haladt.
Az ifju udvarló mosolygva
Beszélte el, hány furcsa dolga
Akadt míg erre-arra bolyga,
S hány éjszakán aludt a szabad ég alatt.

13. Hányszor küzdött meg mérges ebbel
— Van is lábán sok régi sebhely. —
Aztán ártatlanúl csevegte el a lány,
Milyen munkával telt el napja;
Hogy bosszankodott édes apja,
Mikor a kecskét rajta kapta,
Hogy a szöllő lugast lerágta, a zsivány!

14. De Vincènt elragadta lelke:
Egy este lábhegyen közelge
S vadmacskaként osont a lányhoz csendesen,
A lomb sürűjétől takartan. —
De halkan . . . ránk les fű fa . . . halkan . . .
Lágyan susogva szólj csak ajkam
— «Egyetlen csókot adj, Mirèio, édesem!

15. Ládd, enni inni nem tudok már,
Eszem folyton, folyton csak ott jár,
A hol, lelkem, te vagy! Vérem hadd issza fel
Hangod', mely elrepül a szélben,
Oh hadd boruljon földre térdem,
S ruhád szegélyét, kincsem, éltem,
Csókkal hév ajakam, oh hadd boritsa el.

16. — «Vincèn, ez csúf bűn volna, látod,
Pintyőke, csíz a fél világot
Szerelmünk hírivel betöltené bizony.» —
— «Ne félj, titkunk el nem beszélik,
Kiírtom mind! Holnap estélig
Egyetlen egy madár sem él itt
Mirèille! a menny te vagy! te a paradicsom!

17. Hallgass reám: a Rhône-fenéken
— Öreg halász beszélte nékem —
Egy szép növény lakik: *csillaghinár* neve,
Külön-külön van két virága
És lenn a kék, a hűs világba
Növekszik mindegyik magába,
Míg el nem jő a nyár s a szerelem heve.

18. Felszáll egyik most ringva, lassan
A víz szinére, s óvatossan
Kitárja bimbaját, a nap tűzfényiben.
A másik látja: már a társa
Hogy nyilt ki csábos virulásra,
S indulna hév szerelmi lázba,
Hogy édes ajkait megcsókolhassa fenn.

19. És küzd, forog, hajlong sebessen,
Hogy kedveséhez felmehessen,
Míg végre — óh szegény! — kis szára elszakad,
Szabad lett, oh de ez halála!
És felszáll holt-halványra válva.
Kedvesséhez, ki csókra várja, — — —
— «Ha meg kell halnom is, nyújtsd, lelkem, ajkadat! —

20. Sápadt Ramoun mester leánya . . .
Vincèn rajongva néz reája,
Majd felkel hirtelen, tüzzel, vágygyal teli,
Hogy átkarolja . . . de riadtan
Néz rá a lány e pillanatban,
Majd védekezni talpra pattan,
De a fiu erős, mégis átöleli.

21. De halkan . . . ránk les fű, fa . . . halkan!
Lágyan susogva szólj csak ajkam:
— «Hagyj! hagyj! — rebeg Mireille s hajlong idébb-odább
De, oh, már Vincèn fogva tartja,
Forrón tapad rá ajk az ajkra . . .
A lányka küzd, forog sohajtva . . .
Majd Vincènt megcsipi s nevetve fut tovább . . .

22. És dévajon szól vissza: — «Kincsem,
Sok kellett vón' — most semmid sincsen!» —
S a házban eltünik. Vincèn utjára megy . . .
Eként veték a hold buzáját,
A melylyel országok királyát
S az úton bolygó koldus-árvát
Az Úr méltányosan egyként áldotta meg.

23. A síkon csendes alkonyatkor
Mirèiohoz ment éppen akkor
Vincèn s im feltünik Ourrias szemben vele . . .
A villám azt a fát találja,
Mely út szélén magában állva,
Levonja szikráját magára. —
Dühössen így kiált Ourrias Vincèn fele:

24. — «Ahá! itt volnál gaz kölyök te,
Ki megzavartad mindörökre
Mirèio csöpp fejét? No hát mondd meg neki:
Akármily csínos kis pofája,
Úgy nem vetek ügyet se rája,
Akár a foltozott ruhára
A mely, piszkos kamasz, hitvány tested fedi.
25. Remeg Vincèn, ébred haragja

És lelkében magasra csapva
Görögtüzként lobog; — «Hallgass föld szennye te
Vagy testeden megyek keresztül!
És összetörlek mindenestül . . .»
És mint a párducz, hogyha lesbül
Ellenfelére néz: úgy ég tekintete.

26. S szivében háborgó dühétül
A keze reszket, feje szédül
Ourriás pedig felel: — «Mindjárt földön leszel
Odafektetlek egy csapásra,
Hiszen nem vagy jó semmi másra,
Mint gyönge fűzvessző-fonásra
Csak jösz-mész, kódorogsz egyebet sem teszel.»

27. — «Igen, mint fűzfa vesszejével
Úgy bánok ily gazok fejével»
Felelt Vincèn reá, — «kicsavarom nyakad,
Vigyázz . . . vigyázz ficzkó magadra,
Ha el nem mégy e pillanatba,
Azt mondom néked Szent Jakabra:
Vasökleimmel én, szétzúzom csontodat!» —

28. Ourrias örült: a vak szerencse
Hozott egy embert, kin kiöntse
Irtózatos dühét. — S szólt: — «Csak kis türelem
Hadd gyujtunk rá.» — S benyúlt zsebébe,
És kostök-zacskóját kivéve,
Pipáját meg szájába téve,
Mondá nagy peczkesen: — «No most beszélj velem.

29. «Míg téged ringatott a térde,
Czigány anyád, mondd, nem mesélte
Széles lapuk tövén a *Erős Jankót* neked?
Az két embert megért erőre,
S gazdája azt kivánta tőle:
Menjen dolgozni a mezőre;
És ő, mint pásztor a csipős bögöly legyet:

30. A négy ökröt kezébe kapva,
Egy nyárfa tetéjébe csapta,
S az eke is röpült velük a légen át. —
Te most örvendhetsz szörnyüképen,
Hogy nyárfa nincs e vad vidéken
Mert feltennélek rája szépen,
Léhűtő, nyelvelő, és ott járhatna szád!»

31. Vincèn áll szemben ellenével,
S mint vizsla a vadat, szemével,
Úgy fogva tartja azt, osztán reá rivall:
— «Mondd, hórihorgos, rongy alak, te,
Leszállsz vagy én szállítsalak le?
Töprengsz úgy-é, hogy elszaladj-e?
Mert most kitetszenék, kudarczot hogy ki vall!

32. Szakállat mersz viselni, gyáva!?
Letiprom azt az út porába!
A legtisztább leányt megsérted aljasan,
Kit nem szabad illetned szemmel:
A Crau virágát . . . várj gazember!
Én . . . én, kosárfonó kezemmel
A sértést lemosom véreddel — hogyha van.

33. — «Czigány!» — ordít a csorda őre —
Szolgálók szoknya kergetője!
Várj csak, mindjárt adok» — s lezökken nyergibül.
Az út kavicsa megcsikordul,
S mellényét messze vetve, fordul
A két ellenség szembe zordul,
Mint két szilaj bika, ha egymásnak feszül.

34. Mint két bika, midőn a réten
Hallja az izzó nap hevében
Egy fiatal üsző, hogy' bőg szerelmesen
S látja, hogy' fénylik barna szőre
Hogy' ring ránczos lebernye-bőre:
Felforr mindkettő vére tőle
S a szerelem-dühtől vak és süket leszen.

35. Toporzékolnak és meredten
Egymásra néznek s mindaketten
Egyszerre ugranak s öklelnek hirtelen,
És küzködnek morogva fujva,
A porló földet vágva turva,
S elülről kezdik mindig ujra
Mert hajtja őket a hatalmas szerelem:

36. E küzdők épen úgy rohannak,
És már is egy gomolyba vannak;
Az első nagy csapás Ourrias arczába hull.
És Vincèn még e pillanatba'
Megint a vad csordásra csapna,
De az, karját magasra kapja
És ökle, mint dorong, Vincènre úgy zudul.

37. — «Kölyök, no most koptasd a szádat!» —
— «Tapintsd csak meg dagadt pofádat!» —
Kiáltnak mérgesen. — «Fattyú megnézheted
Hány helyt lyukasztottam ki vállad,
Hogy rossz husod kikandikálhat!» —
— «Te olvasd össze, undok állat,
Hogy hány messzelynyivel fogyasztám véredet!» —

38. Majd egymás testéhez szorulnak,
Legörnyednek, megint kinyulnak,
Egymásnak fektetik arasznyi vállukat. —
Mint kigyók nedves gombolyagba'
A karjuk össze van tapadva,
Erük mind lüktet megdagadva,
És lábikrájukon, a bőr majd kiszakad.

39. Sokáig mozdulatlan' állnak
S ver oldaluk, túzok-madárnak
Nehézkes szárnyaként. — Arczuk pedig tüzel . . .
Állnak szó nélkül és szilárdan,
Egymásnak dülleszkedve vállban,
Mint a tajtékzó vízü árban
Az oszlop, mely felett a Gardoun-hid visz el.

40. És elválnak megint sebessen,
Öklük lecsap megint hevessen,
Mint mozsárba sulyok. — De ez se hűtheti
A két ellenfél vad haragját
Egymást szaggatják és harapják
Vincèn irtóztatóakat vág
S Ourrias is ad nehéz csapásokat neki.

41. De bármi súlyosan ütött le
A nagy csordásnak szörnyü ökle
Vincèn nem csügged el, s mint sűrű nyári jég,
Mely szőlleinket elpusztitja,
Ütéseit rá úgy zuditja,
S forog körötte, mint parittya
És felkiált: — «Bitang, ez egyet bird ki még!»

42. De most, hogy kissé hátra dobban,
Ellenfelét megütni jobban;
Derékon kapja ez. — Provencei e fogás!
És átfogván mindkét kezével
A levegőbe emelé fel
S nagy messze onnan úgy veté el
Miként lapáttal a szemes gabnát szokás.

43. — «Kölyök, szedd össze most a földet,
Ha már az orrod rajt' betörted
Jól lakhatsz most vele, ha szereted a port!»
— «Mit érsz e híg szájaskodással
A legvégső három csapással
Dűl el, hogy melyőnk bír a mással!» —
Vincèn eként beszélt, s minden csepp vére forrt.

44. És mint a sárkány talpra szökken,
És úgy rohanja meg dühödten
Korát felülmuló erővel ellenét:
Hogy sérelmét vagy megboszulja,
Vagy a homokra döntve ujra,
Önön piros vérébe fulva
Halálon váltja meg lesujtó szégyenét.

45. Mellen találta! . . . e csapástol
Megtántorult a marhapásztor,
Meredt szeme elé szürkélő köd suhant
Körötte minden körbe jára,
Verejték ült ki homlokára
S mint egy torony, mely bérczen álla
Ourrias, az óriás, az út mellé zuhant.

46. A rónaság némán terült el
S a távol tengerben merült el,
S a tengerár az ég kékjébe olvadott
A víz felől e pillanatban
Vadréczék csíkos szárnya csattan
Hattyuk, flamingók nagy csapatban
Jönnek köszönteni a búcsuzó napot . . .

47. A csordás szürke paripája
Ott állt s tovább csipkedte szája
A Crau füvét . . . a nagy, üres vaskengyelek
Hasán himbálóztak csörögve . . .
— «Mozdulj s elnémulsz mindörökre,
Tanuld meg most Camargo ökre,
Hogy ne arasz szerint mérd eztán embered!»

48. Mély csend borúl a puszta térre
Vincèn rátérdel ellenére
És győzedelmesen nyomja a földre le
De bár nagyon szorítja lába,
A csordás még küzd, ám hiába!
Sötétkék vérét már okádja
Orrán, száján, s a rög megivódik vele.

49. Háromszor próbál még mozogni,
Vincèn körmös lábát ledobni . . .
Háromszor sujt le rá Ambroi mester fia.
Háromszor, hull a Crau porába
A csordás vissza. És kitátja
Habzó száját, mint szörnyü czápa,
Szeme üregjibül dülled diónyira.

50. — «Látod rabló, embert a gátra
Nemcsak anyád hozott világra!
Menj most, s mondd otthon el, hogy itt megöklözött
Egy kis kölyök, s megtépte bajszod;
Menj, gyógyíttasd be véres arczod;
Menj, dugd el ezt a csúf kudarczot
Camargod mélyiben, az ökreid között!» —

51. Így szólt Vincèn és hagyta menni,
Miként a nyíró szokta tenni,
Ha fekszik térde közt nagy, görbe szarvu kos
S mihelyt az gyapját mind leadja
A nyíró ráüt s futni hagyja. —
Ourrias így fut, dühtől dagadva
S ruhája még azon véres, piszkos, poros.

52. Fut, fut . . . egy átkos gondolatja
A Craun keresztül űzi-hajtja . . .
Ajkán káromkodás, szitok csak úgy ötöl . . .
Irtózatos dühébe reszket . . .
A bokrok közt vaj' mit kereshet?
Óh jaj! mi lesz? mi végzetes tett? . . . —
Vas nyársát kapja fel s azzal Vincènre tör.

53. A mint fegyverrel látta jönni,
Mely ellen nincs védelme semmi
Vincèn megtántorult, halotthalványra vált; —
Nem félelem remegteté meg,
Hogy vége ifjú életének,
De az, hogy *ekként* győzheté meg
E gazficzkó, kivel nyilt harczon szembe szállt.

54. — «Ilyet merészelsz tenni, gyáva?» —
S futásra nem mozdúl a lába
Megáll, mint vértanú. Ott lenn, hol fák fedik
A láthatárt, szerelme várja . . .
Feléje fordul és kitárja
Két karját, mintha tőle válna,
Miként ha mondaná: «Érted halok meg itt.»

55. Nem gondolt már a rút halálra
Csak szíve édes angyalára
— «Imádkozz!» — Így kiált Ourrias s eléje áll,
Ajkán a hang oly tompa durva . . .
Nyársát Vincèn testébe szurja . . .
A földre roskad az s kinyulva
Vonaglik kínosan és melle még zihál.

56. A fű alatta gyűrött, véres,
A hangyahad, mely holtat érez,
Földes lábszárain már ott nyüzsög-bolyog. —
És Ourrias messze, messze vágtat:
— «Csontot ma itt kedvére rághat
A dúvad, és a holdvilágnak
Lesz majd mit néznie!» — futtában így morog.

57. A rónaság némán terült el,
S a távol tengerben merült el,
S a tengerár az ég kékjébe olvadott.
A víz felől e pillanatban
Vadréczék csíkos szárnya csattan,
Hattyúk, flamingók nagy csapatban
Jönnek köszönteni a búcsúzó napot . . .

58. Vágtass csordás, vágtass tovább csak!
— «Hop! hop!» — a gémek rákiáltnak
Fülét hegyzi lova . . . kitágul orrlyuka. —
Előtte már a holdvilágon
A Rhône látszik, szendergve lágyon,
A Rhône, nyitott, ezüstös ágyon . . .
Verejtéktől csepeg a csordás homloka.

59. A Rhône úgy alszik, mint a jámbor
Sainte-Baume felé igyekvő vándor,
Ha fáradság, meleg, lábáról leveré.
S a hallgató nagy éji csendben:
— «Hahó, hahó! át kéne mennem
Hahó! ki vinne által engem?» —
Ourrias eként riad három halász felé.

60. — «Hát szedd a lábad, adta lelke!»
Egy vídám hang rá ezt felelte.
Az éj lámpása ég. A hal, mely fényt keres,
Vigan ficzkándozó, szökellő
Csoporttal a vízszinre feljő
S a kedvező, hűs éji szellő
Lebeg már. — «Sürgetős a dolgunk, hát siess!»

61. Ourrias a csónakfarban ül le. —
Kanczáját, mely nyakig merülve
Mögöttük úszik át, a csolnakhoz köték.
A nagy halak játsznak ragyogva,
Ezüst-pikkely ruházatokba',
A holdfénytől fehér habokba,
— Mert lenn a mélybe most fészkük komor, sötét.

62. — «Kormányos gazda! hej, vigyázva!» —
Kiált a csolnak egy halásza
«Igen dobálja már, a víz a csolnakot.» —
S erőset ránt a nagy lapáton.
A gazda csak morgott: «Barátom,
Gonosz terhet viszünk mi, látom,
Az ördög érti ezt . . .» — aztán meg hallgatott.

63. Inogni kezd az ócska bárka,
Hajlik, himbál előre hátra . . .
Miként az emberek, ha bor fejükbe száll;
Korhadt, reves már bordafája,
A hánykodást alig hogy állja. —
Ourriasnak elkékül a szája
— «Mi lesz velünk!» — kiállt s ijedten talpra áll.

64. Mintegy rejtett kartól czibálva
Hajlik mindenfelé a bárka
Kigyóként, melyet a pásztorfiú elér
S gerinczét összezúzza kővel
«Hej, — hej!» — ordít a marha-őr fel —
Ne húzd olyan pogány erővel
«Hisz még a vízbe fojtsz!« — s az arcza tej-fehér.

65. — «Nem bírok már e vén csónakkal
Úgy ugrál, mint egy síma, nagy hal!» —
A kormányos kiált: — «Zsivány, mészképü te,
Embert öltél ma és teérted
Bünhődünk!» . . . — Én? . . . Ki mondta néked? . . .
Ha nem hazúg ocsmány beszéded
Vigyen le Belzebub Gyehenna mélyibe!»

66. De most a gazda szól ijedten :
— «Öreg fejemmel elfeledtem,
Hogy Szent Medárd ma van. Mind mind, ki vízbe holt
Ez éjszakán jöhet, szegény, föl
A föld szinére, bármi mélyről,
Gödörből, vagy bugó örvényből . . .
Amott már látom is a gyászos hosszu sort !

67. Ott . . . ott . . . óh árvák, óh szegények !
Fel, mind a part éles kövén megy . . .
A lábuk meztelen, ruhájuk egy iszap . . .
Csapott hajukról kőre, rögre
A szennyes víz lassan csöpög le
Ott . . . ott vonúl sóhajtva nyögve
Égő gyertyáival a kisérteti had.

68. A csillagos mennyboltozatra
Hogy' néznek, . . . néznek, . . . elragadva !
Iszap, fövény alól ők jöttek fel imént,
Küzködve minden erejükkel,
Rothadt kezükkel, csont fejükkel,
Az árt ők verték mindenütt fel
Az rázta csolnakunk' a szélvész karjaként.

69. A vízből egyre több merül föl
S a lejtős partokon kerül föl . . .
Hogy szíjják a leget, mely leng a part fölött !
A Craut mily illatosnak érzik !
Rónáját mily rajongva nézik !
A képét hogy' szemükbe vésik !
A vízből egyre több merül föl, egyre több . . .

70. Elhallgat, majd folytatja : — «Vének,
Ifjú leányok és legények . . .
Rázzák a sárt s a víz borzalmait vele
Husatlan, korhadt csontu testek . . .
Halászok, kik a vízbe estek
Míg őnre, vagy sügérre lestek,
S őnnek, sügérnek itt ők lettek étele.

71. Nézd, azt a rajt . . . Ifjú leánykák,
Kik ott az útat sírva járják.
Az égő szerelem kábítá el fejük.
S midőn a férfi hűtelen lett,
Vagy kedvesüktől válni kellett
Szívük keservvel úgy betellett,
Hogy elbolyongtak és a Rhône lőn menhelyük.

72. Im ott vonulnak, óh de hany van!
A holdtól áttetsző homályban
Keblük hogyan piheg . . . rajt szennyes zöld hinár . . .
Hajuk, mely orczájukra bomlik,
Sötétlő fátyolhoz hasonlit,
S alóla víz sürűen omlik . . .
Avagy könny az talán, könyár mely el nem áll?» —

73. Az agg elhallgatott. A lelkek
Megint a part felé közelgtek
És lassan, csendesen haladtak ott tova . . .
Meghallszanék dongó legyecske . . .
Ourriasnak lázban ég a teste:
— «Nézd gazda. nézd, mintha keresne
Valamit mindegyik» — . . . és vaczog a foga.

74. — «Igen keres . . . , azért jövének
Mélyéből most a Rhône vizének,
Hogy a jó tetteket kutassák, mellyeket
Még itt a földön járva tettek;
A jó magot, mit elvetettek.
S mihelyt egy ilyet észrevettek
Meglátod mindegyik feléje hogy' siet.

75. Mint bárány, hogyha friss füvet lel . . .
Letépik reszkető kezekkel;
Virággá válik az, s ha egy csokornyi van
Az Úrnak felmutatják nyomba'
S bejutnak a paradicsomba. —
Mert végtelen nagy irgalomba'
Eként gondoskodott az Úr jóságosan,

76. Hogy jusson üdv a nyomorultnak
A meggyónatlan' vízbefultnak. —
De újra elnyeli az oly embert a hab,
Es szenynyel s sárral eltakarja:
Ki istent hinni nem akarta,
A ki a szegényt nyúzta, marta
Vagy gyilkolt . . . nézd, az ott a féreg-rágta had.

77. Egy jó tettet keresnek egyre,
De lábuk csak rideg kövekbe
Botlik folyton, melyek a bűn jelképei
Kimúlt öszvért nem ostoroznak, —
De másként vannak ám a rosszak.
Mert ők holtukban sem nyugosznak
Örökre üdv után kell nékik esdeni!» —

78. — «Vigyázz! víz csap be már!» — Az aggra
Így bőg Ourrias és megragadja.
— «A sajtár ott van . . .» — ez nyugodtan így felel.
S szívét a rettegés szoritván
Vizet merít, merít a hitvány . . .
Az éjjel Trencotaio hidján
Fehér kisértetek vad tánczot jártak el.

79. Merítsd csak! úgy merítsd sebessen!
A ló nyerít félelmetesen
Rángatja kötelét s szól Ourrias: — «Hé mi baj?!
A szellemek rémítenek meg?» —
S hajszálai égnek merednek:
A csónak mind lejebb, lejebb megy
S szélén a víz betör zsongó hullámival.

80. — «Oh jaj! nem tudok uszni! végem!
A partra ér a bárka még?» — «Nem!
Egy pillantás csupán s a hullám elnyelé,
De ládd a holtak néma népe,
A melytől húzodol te félve:
Kötelet dob a víz fölébe.» —
Az agg szólt s a ladik megy a fenék felé.

81. S a rőt, sápadt kis gyertyalángbol
Mely a holtak kezébe lángol
Vékony sugár ered, hosszassan, fényesen,
S a vízen sávot húz keresztbe,
Miként midőn a ház-ereszre
Pók von hálót s szálát eresztve
Földig tud szállani szép lassacskán ezen:

82. Úgy a halászok — (mind kisértet) —
A fénysugáron kúszva értek
A sziklás partra fel . . . A sáv csak ott lebeg.
Ourrias utána kap kezével
Ott van . . . s fényéhez még sem ér fel . . .
És Trencotai' hidján az éjjel
Vad tánczot jártak el fehér kisértetek.

HATODIK ÉNEK.

A boszorkány.

1. A szürkület hajnalba olvad,
A pintyek hangosan dalolnak,
A fényes napra vár a föld szerelmesen,
— Harmattal szőtt virág ruhája —
Mint lány, ki fölvevé magára
Legszebb köntössét s várva várja
Ifját, ki mondja majd: — «Jőjj vélem édesem!»

2. A Crau síkján hárman haladtak:
Kanászok, kik jó árral adtak
Lenn Saint-Chamasba túl makkolt csürhéjükön;
S most hazatértek falujokba,
Köpenyjüket vállukra dobva
És — mint e környék népe szokta —
Abban vitték a pénzt, mely most nem volt szükön.

3. De hirtelen: — «Csitt álljatok meg
— Mond egyik — emberhang csapott meg . . .
Egy fájdalmas nyögés . . .» — De rá a többiek
Így szóltak: — «Eh, nyilván harangot
Hallottál, mely távolba kongott,
Vagy tán szél költé azt a hangot
A mint a törpe fák ágát verdeste meg.»

4. Alig mondták ezt, jajszó hallott,
Mely szinte szívükbe nyilallott,
A rekettyék közül. — «Oh Jézus, Mária!»
Kiáltanak s a lábuk reszket,
Megrémülten vetnek keresztet,
De nem sokáig állnak veszteg,
Kutatják: hol lehet szegény emberfia.

5. Oh szörnyüség: Arczára dülve
A földön hosszan elterülve
Fekszik Vincèn. Körül feltúrt és széttiport
A fű. Vesszői szerteszórva . . .
Az ing rongyokban lóg le róla . . .
Halkkal szivárg a vér alóla,
Melylyel nyilt mellsebe itatja még a port.

6. Vérében hagyva itt magára,
Hol rezgő csillagok sugára
Volt társasága csak, tölté az éjszakát.
De hogy a hajnal fénye pirkad,
— Hűs lég, lágy harmat enyhe irt ad, —
Szempillái megint kinyiltak,
És ellankadt szivét uj élet járta át.

7. Azok hárman rögtön letértek
Az utról, s hogy melléje értek :
Ágyat formáltak ott köpenyükből elébb.
És óvatossan arra tették,
Majd ketten a vállukra vették,
S a barkóczás majorba vitték,
Mert más ház vagy tanya nem akadt közelébb. — —

8. Oh társak, édes jó barátok,
A kik figyelve hallgatátok
Ifjú korom dalát, Provence költői ti!
Te *Roumanille*, ki lány kaczajját,
Néped felsíró hangu jajját,
Tavasz patakjának morajját,
Gyöngéd dalban tudod együtt csendíteni ;

9. Te büszke *Aubanel*, ki járod
Az erdőt, hogy vigaszt találj ott
Szivedre, mely csupa sötét szerelmi gyász,
Crousillat, ki szülőhonodnak
Tüzeddel, mely el nem loboghat
Nevet szerzél megint, s nagyobbat,
Mint *Nostradamus*a, a híres csillagász ;

10. *Mathieu Anselme*, ki álmodozva
Elülsz a zöld szöllőlugosba'
S onnan nézed, ha víg leányhad összegyül ;
Te is *Paul*, finom élczelő te,
S ki szántsz és vetsz vidám erőbe :
Tavan, szerény földművelő te,
Kinek dalába friss tücsökzengés vegyül ;

11. *Adolphe Dumas*, ki a Durencenak
Költője vagy s a szép Provencenak
Dalát a francziák közt megkedveltetéd,
S később, midőn a nagy világba
Lépett Mirèio gyönge lába
S félénk, járatlan volt az árva :
Te megfogtad kezét s jó szívvel vezetéd ;

12. Kit, mint tüzes szél hajt a lelked,
Hogy hév szerelmed énekeljed,
Garcin, szegény kovács lángszívű gyermeke!
Oh jertek, mind, mind . . . Im megérve
A szép gyümölcs . . . Utam' feléje,
Pillantástok híven kisérje;
És biztatásotok szellője lengje be! — —

13. A három kondás hogy belépe
Köszönt és szólt: — «A Crau füvébe
Találtuk meg szegényt. De még megél talán,
Finom gyolcsot hamar sebére,
Szorosan el kell kötni véle,
Mert elfolyt jó egy iccze vére.»
És végig fekteték a pitvar asztalán.

14. A rémülettől szinte lázba
Mirèio futva jött a házba.
A kertben dolgozott, most is kezébe' még
A főzelékes kis kosárja . . .
A munkásnép a hír zajára
Betódul . . . Két karját kitárja
Mirèio s felkiált: — »Segíts irgalmas ég!

15. Mi történt óh Vincèn tevéled?!
Hogy így elömlött drága véred?»
S gyöngéden fölvevé kedvesse szép fejét,
És nézi némán, nézi hosszan,
Kővé meredten, bánatossan
Fényes könnyektől harmatossan,
Mik nedvessé teszik hullámzó kebelét.

16. Ráösmervén szerelmesére,
Édes szavára, lágy kezére
Vincèn susogva szólt: — «Oh irgalmazzatok!
Legyen Krisztus kegyelme vélem,
Hisz így az estét meg nem érem . . .»
De szólt Ramoun: — «Ne félj . . . remélem
Egy kis pálinka majd mindjárt segélni fog.»

17. Mirèio esd: — «Igyál belőle . . .
Igyál . . . ettől kapsz uj erőre.»
És Vincèn ajkira már hullott cseppre csepp,
S a nagy beteg fájdalma enyhül,
A szava hangosabban csendül:
— «Oh isten óvja meg ilyentül
Mindannyiótokat, s jóságtok' áldja meg.

18. Egy fűzfavesszőt megfaragva
Szerettem volna két darabra
Szétvágni, és a kés mellembe ment belé . . .»
Nem mondta, hogy a Crau füvére
Mirèioért csurgott a vére,
De ajka ismét visszatére,
Mint lépesmézre légy, a szerelem felé.

19. — «Mireille, ha bús arczodra nézek
Jobban fáj az, mint itt e mély seb . . .
Oh a kosárka, mit együtt kezdtünk mi el:
Ugy látom félbe fog maradni . . .
A háncsa széjjel fog szakadni . . .
Szerettem volna néked adni,
Szinültig töltve meg szívünk szerelmivel.

20. Maradj itt, hadd nézhetlek egyre,
A fény, az élet van szemedbe',
Hadd innom, édesem . . . csak erre kérlek én . . .
És egy dolog aggaszt csupán még . . .
Aztán nyugodt lélekkel válnék:
A Rhône partján él jó apám még
Emlékezz néha rá, agg s összetört szegény.» —

21. Mirèio sírt kétségbeesve . . .
Közben kimosta, hogy bekösse
Vincèn sebét a gyolcs fehér tépésivel.
A hegyre mentek mások nyomban,
Gyógyító fűvet hozni onnan,
A lányka anyja szólt azonban:
— «Vigyétek gyorsan a Tündérbarlangba fel!

22. Minél nagyobb a seb veszélye,
Tavèn annál jobban bir véle,
Az Ördögvölgybe, a Tündérbarlangba hát!»
Li-Baus hegylánczában, középen,
Van ez, s felé a gyík se mégyen,
És benn' a mindig néma légen
Csak egy-egy keselyű kavarog néha át.

23. Vad rozmarin bokortul fedve
Egy barlangszáda vág a hegybe,
Mióta bronzharang csengő imás szava
Megszólalt lenn a völgy ölébe,
Az ó tündérek játszi népe
E barlangból ki sohse lépe;
Azóta nem szivott napfényt testük hava.

24. Rejtelmes szellemárnyak voltak,
Alak s anyag közt ringva bolygtak
Félfényű szürkület langyos páráin át,
E félig földi s női lények.
Mező, rét látható lelkének
S tanítóul teremtetének,
Hogy lágyabbá tegyék a durva rög fiát.

25. Szép volt az ember! Lángra gyultak
A tündérek s gyönyörbe fultak.
Óh dőrék! nem vonák az embert mennybe fel,
De vágyva földi szenvedélyre,
S így égi lényük megcserélve
A földi por s hamú közé le
Ugy hulltak, mint madár, mit szem varázsa ver.

26. A barlang szűk nyilásu száján,
A kőboltok sürű homályán
Vincènt, a kik hozák, lassan becsusztaták.
De már a barlang ösvenyére
— Mert húzódott a többi félve —
Csupán Mirèio ment le véle,
Isten kegyelmire bizván lelkét, magát.

27. Végén a hosszu keskeny utnak
Tágas, hideg odúba jutnak,
Itt ült magába', ki a bűvöléshez ért:
Az agg Tavèn. Mélyen lehajtott
Fejében álomköd kavargott,
Kezében elmélyedve tartott
Egy kis rozsnok kalászt, a melynek így beszélt:

28. — «Az emberek elcsúfolának,
Ártatlan fű, ördögbuzának,
Pedig más vagy bizony: istennek egy jele . . .»
Mireille hallkan köszönt a vénnek
S elmondta, hogy miért jövének,
Hogy Vincèn éltét mentené meg,
De szólt Tavèn: — «Tudom, ne tölts időt vele.»

29. S így folytatá csaknem mekegve:
— «Szegény fű! véled van belepve
A sikságon körül mező, rét, legelő;
Téged pusztít, rág minden állat,
Gulyák, kondák és birkanyájak
Tiporják mindig gyönge szárad,
S te még dúsabban és sűrűbben bujsz elő.» —

30. A nedves, puszta boltozatra
Egy csigahéjból, pislogatva,
Halvány bizonytalan, rőt fény világita;
S két bütykén villás águ botnak,
Állatjai a mágusoknak,
Varjú s fehér tyúk kuporognak,
Mögöttük a falon lóg egy kis szőr szita.

31. — «Nem kérdem, kik vagytok ti, kik nem,
Nem kérdem mit kerestek itt lenn,
Hunyt szemmel jár a Hit mindig, minden helyen;
S az Irgalom szemén szünetlen
Kötés van, s el nem téved ez sem.
Kosárfonó! érzesz szivedben
Elég hitet?... felelj!» — «Érzek.» — «Jőjj hát velem.»

32. Mint nőstény farkas, szinte futva,
Eltünt egy szűknyilásu lyukba'
A vén boszorka már; nyomán az ifju pár
Szorongó érzéssel szivében,
Gyorsan s el-elbotolva mégyen.
Tavèn előtt a vak sötétben
A varju károg és a tyúk kotyogva jár.

33. — «Siessünk, hogy maszlag füzére
Kerüljön mindegyőnk fejére.»
S a két gyermek siet, ámbár haladni most
Ösvényén a pokoli lyuknak
Csupán csak térden csúszva tudnak;
Végtére egy barlangba jutnak,
Mely az előbbbinél szélessebb és magosb.

34. Tavèn megáll: — «Aranynak ága!
Oh Nostradamus szent virága,
— Kiáltja hangosan — Mózesnek vesszeje,
Szent József bűvhatásu botja!»
És olvasóját rája dobva
A sziklán sarjadt maszlagokra
Letérdel, s így teszen Vincèn s a lány vele.

35. Aztán feláll: — «Maszlag füzére
Kerüljön mindegyőnk fejére.»
Kiált s hajtásiból három szálat letép
A szikla mérges maszlagának,
S fejére tűzi fel magának,
Aztán Vincènnek és a lánynak,
Majd szól: — «Tovább!» — s megint egy szűk üregbe lép.

36. A hátukon kis mécset hordva
Csigák haladnak hosszu sorba
Tavèn előtt, s világ dereng a szűk uton
— «Kit a dicsőség vágya kerget,
Azt mindig várják veszedelmek . . .
Vigyázzatok ! látom közelget
A rémek egy raja s riasztó ez, tudom.»

37. Még jól be sem csukhatta száját,
Az üregen sikoltva jár át
A szél. — «Térdeljetek gyorsan le gyermekek,
A kisértő lelkek csapatja
Jön itt.» — S gomolygó sűrü hadba,
Mint nyári jég vad zuhatagja,
A szellemraj közelg s ugat, bőg és mekeg.

38. A három földi homlokára
Verejték ült. A lelkek szárnya
— Mely, mint a jég, olyan nedves, csupasz, hideg, —
A hátuk' nesztelen sodorta.
— «Vetés megrontó szörnyü horda,
Eredj feljebb» — Tavèn rikolta —
«Siess, s huzódj megint a vaksötétbe meg!

39. Ily átkozott, ily czéda népnek,
Kell, hogy szövetségére lépjek,
Hatalmat és erőt, sajnos, csupán ez ad.
Mert mink is, épúgy mint a doktor,
Ki jót is rosszból hoz ki sokszor,
Varázslattal gonosz dologbol
Tudunk csinálni még áldásost, hasznosat.

40. Boszorkák, bűvölők vagyunk mi,
S mindennek mélyére hatunk mi,
Hol fát látsz te, követ, beteg lábat, kezet,
Én visszafojtva elnyomottan
Titkolt erőt is látok ottan,
Mely nem maradhat meg nyugodtan,
S a héj alatt, miként a must ősszel, pezseg.

41. Verd bé a hordót, és ki fogja
Tartalmát lökni nagy-buzogva,
Fedezd fel Salamon kulcsát — ha fel tudod;
Beszélj a hegyhez — ám a nyelvén!
S megládd a hegy helyébül elmén.»
Ily szó között percz perczre telvén,
Az ifju pár s Tavèn mindig lejebb jutott.

42. Csufondáros hangocska zendül
Egyszerre, mint pintyfütty, a csendbül
— «Komámasszony, Tavèn te jössz le, vén ravasz?!
Forgasd a rokkát Jano nenne
Forgasd, hadd fogyjon szőke lenje
Forgasd, tán estig vége lenne
Szép lent fon, úgy hiszi, pedig csak széna az!

43. Forgasd, hadd fogyjon, nenne, mind el!...»
S megint éles kaczaj csilingel,
Mint hogyha a mezőn pajzán csikó vihog
— «Ki az? — kérdé Mireille remegve —
Ki jár velünk e mély üregbe
Kaczagva és dalolva egyre?»
S a vékony hang megint harsány, kaczajba fog.

44. Majd ingerkedve ezt kiáltja:
— «Ki vagy te, mondd, csinos leányka,
Hadd fellebbentenem vállkendődet kicsit;
Vajon mi van belé takarva,
Dió az, hadd látom, vagy alma?»
S szegény leányt úgy megzavarja,
Hogy halkan felsikolt. De szól a banya: — «Csitt!

45. Nem kell félned. Pajkos manó ez,
Csupán ilyen csinyekre jó ez.
Bohókás a neve, s ha néha kedvre kap,
Nincs vége a tréfálkozásnak:
Egy tyuk alá három tojást rak,
A tűzön megforgatja nyársad,
Konyhád kisöpri, úgy... tán jobban mint magad.

46. De hogyha bosszus, vége ennek,
A jó tréfák mind füstbe mennek,
Vagy egy maroknyi sót a levesedbe hint,
Tüzet raksz: fád vizzel locsolja,
Aludni térsz: lámpád eloltja,
Misére mégy: halomba hordja
Ruhád, fölébe ül és összegyűri mind.

47. — «Görcsös karó hallgatsz-e végre?
Kenetlen, síró, vén kerék te!»
Szólt a manó: — «Igaz, hozzád ugyan soha,
De szép lányhoz sokszor bementem,
S a paplanát lehuzva csendben,
Láttam fehéren, meztelennen,
S hallottam, hogy vaczog szegénykének foga;

48. Láttam, hogy reszketett a melle
Láttam . . .» — kaczagva énekelve
Bohókás eltünék, és csend támadt körül . . .
A hallgatásba és az árnyba,
A földalatti bús magányba
Nem zúg lelkek ködszínü szárnya,
Csak néha hull a víz a sziklák élirül.

49. Az is csak hogy megkoppan éppen,
S csend ül megint a nagy sötéten,
De messze, messze, lenn órjás, fehér alak
Hosszú kezét csipőre téve,
Meredt a vándorok elébe. —
Vincén a rémet észrevéve,
Akár egy kődarab mozdulatlan maradt.

50. Ha szakadék nyilt volna ottan,
A rémalaktól megriadtan
Leugrott von Mireille, — szegény ugy rettegett!
De szólt Tavèn csak meg sem állva:
«Mit bólogatsz úgy, mint a nyárfa,
Ha széltől görnyedez sudára»
És kisérőihez: — «Ugyan ne féljetek!»

51. Ez a Mosóné, hogyha fent ül
A Mont Ventour csúcsába, lentrül
Hosszában elnyuló felhőnek nézheted, —
De pásztorok ügyeljetek ti!
Akolba kell akkor sietni,
Mert már elkezdi gyűjtögetni
E csuf asszony a sok kószáló felleget.

52. S mikor már összeszedte mindet,
Felgyűri két karján az inget
És a mosásba fog. Mindazt, mi összegyült
Paskolja, dörzsöli, csavarja,
Az esső akkor jő kavargva,
A tengerárt is felzavarja,
A hajós ég felé imát imára küld.

53. A csordás jószágát behajtja . . .»
Itt ismét óriási zajba
Veszett Tavèn szava, tovább nem is beszélt,
És nyávogás hallik, s csikorgás
És jajszó, és kilincs nyikorgás,
Nyöszörgés, és mélyhangu morgás . . .
Félig mondott szavak, mit tán az ördög ért.

54. *Csin! csin! Bum! bum! bum!* hol zörögnek?
Pokol katlanján? kik hörögnek?
Haldokló emberek? . . . Egy sóhaj is sajog . . .
Asszony vajúdik ily nyögéssel,
Ha szül gyötrődő küzködéssel;
A sóhaj ásításba vész el,
Csendülnek azután rikoltó kaczajok.

55. «No most jól fogjátok kezem' meg
S vigyázzatok, míg erre mennek,
Hogy le ne hulljon itt maszlag-füzéretek.» —
S lábuk közt már szörnyek nyüzsögnek,
Mint disznók. ha ólbul kiszöknek
Fujnak, szuszognak és röfögnek . .,
A természet felett ha mély álom lebeg,

56. S a földeket már hó takarja:
Ha jő vadászok hosszu sorja,
Fáklyákkal s fölveri a csendes bokrokat:
Veréb, bagoly zavart seregbe
Ép úgy verődik szét ijedve
S száll erre arra, majd pihegve
Levágódik megint, s a hálón fennakad.

57. De már Tavèn rájuk kiáltott
— «Undok sáskái, mit csináltok?
Mit nyargalásztok itt, akár a szélvihar?»
S hogy a szennyes csürkét elűzze,
Kört és vonalkát egybefűzve
— Mik égtek bíborlángú tűzbe —
Varázsjelet csinált szitájával hamar.

58. Odúitokba vissza gyorsan!
Amíg az est kürtszója harsan!
Nem érzitek talán a tűszurásokon,
Hogy még a nap tűzsárga foltja
A mennyboltról nincsen leoltva.
Tapadjatok a sziklaboltra,
Világos volna még tinektek fönn nagyon.» —

59. A rémek mind helyükre mentek,
És lassan-lassan ujra csend lett,
De kisérőihez Tavèn eként beszél:
— «Ez itt a szörnyek főtanyája,
Amíg a fényes nap sugára
Aranyként hull fenn fűre-fára;
De gyászos leplivel ha jő a rémes éj,

60. Midőn a vénasszony csufolja
A bőjt havát, mert nem mogorva,
Templomba asszonyok későn ne menjetek.
Oh mert az öblös hátu székben
Alig hogy elszunnyadtok épen,
A kőkoczkák a vaksötétben
Felnyilnak, és körül nehéz sírszag lebeg.

61. S felgyúl a lámpa jobbra-balra,
S izzadságos leplükbe varrva
A sok fehér halott halkan letérdepel.
Egy pap, ki mint ők, szinte sápadt,
Misét szolgál és mond imákat,
Harang is kondul, hangja bágyadt,
Mint ha siró leány az égre esdekel.

62. Kérdezzétek meg a bogolytól,
Mely éjjel egy torony zugolyból
Leszáll, s megissza mind a lámpák olaját:
Vajon hazugság-é beszédem,
S van-é több élő a misében,
Mint a ministráns, ki kezében
A kelyhet tartja, mit a papnak oda ád.

63. Midőn a vénasszony gunyolja
A bőjt havát, mert nem mogorva,
Későn ne hajtsatok be pásztor-emberek.
Mert rémület száll szívetekbe,
És minden jószágtokkal egybe,
Hét évig lesztek megmeredve,
Mivel akkor ki-csap innen a rémsereg.

64. S a Craura megy, vagy szárnyra kapva,
Vagy csuszva-mászva, vagy szaladva,
Mind az, mi elkötét az ördögnek magát,
Sietve jőnek Varigoulo
Mágussai, s Fanfarigoulo
Bűvészei, s a messzenyúló
Puszták kakukfüvén vadul tánczolnak át.

65. Huj, huj, mily szökdelésbe kezdtek,
A köldökük lüktetve reszket . . .
A Garamaudo már a rút Gripetre vár.
Fuj! ronda nép! . . . Csak vágd a dögbe
Karmod' Gripet . . . Csak tépd röfögve . . .
Eltünik most az éji ködbe . . .
De jő helyükbe több s tánczot örjöngve jár.

66. Úgy, Bambaroucho, csak lapulj meg
— Mint tolvaj, hogyha félve buj meg —
A farkasfű között! Gonosz, mi kell neked? —
Ez vagy görcsös karmába kapja,
Vagy görbe szarva közzé rakja,
S magával éjjel úgy ragadja
A kis sivalkodó, ruhátlan gyermeket.

67. Az a Lidércz, — ha kong az óra
Tizenkettőt, a szunnyadóra
Leszáll a kürtön át, s nedves mellére ül,
Az hajmeresztő izgalomba'
Forog, forog, s ez egyre nyomja,
És álmát össze-vissza fonja . . .
S rémíti, míg csak a hajnal föl nem derül.

68. Sarkából egy ajtó zuhan ki,
Az Escarincho-raj rohan ki,
A Marmau és vele a Barban . . . jönnek ők;
S a Craun sürűbb ködöt csinálnak. —
Szárnyas manók csapongva szállnak,
S a kópék addig meg nem állnak,
Míg szárnyuk nem sodort le egy-két háztetőt.

69. Minő zsivaj . . . Hold, égi hold te,
Mi űz, mi hajt, hogy kóborold be
Haragtól rézvörös pofával az eget? . . .
Egy eb szüköl szörnyen reéja,
Vigyázz, mert ez Cambau kutyája,
Ne menj, őrült hold, arr' a tájra,
Mert megfog és bekap, akár egy nagy legyet.

70. De ily bőszűl a Craun ki vágtat,
Tőbül kitördelvén a fákat?
Kék szent-Elmo tüzek sok fényes pontja gyul
Körötte s ugrál erre-arra . . .
Csengő csendül vad lódobajra.
A visszhang is fölkél a zajra,
Ez báró Castihoun . . . ő törtet ily vadul . . .» —

71. Elfuladtan beszél, rekedten
A vénasszony, s mind csendesebben,
De hirtelen kiált: — «A fejetekre kell
Borítni gyorsan most köténytek,
A fekete Bárány kisértget . . . —»
— «A melyik olyan sírva béget?»
Kérdé Vincèn s Tavèn felel: — «Csend! s jól ügyelj.

72. Jaj annak, a ki itt megszédül!
Sambuco keskeny ösvenyétül
Nem kell úgy félni, mint ez átkozott helyen;
Így béget egyre, hangja édes,
Mindenkit gyöngelelküvé tesz,
Pedig csábító, csalfa lép ez,
S felé ha visszanéz a hívő esztelen':

73. Heródes kincsét néki adja
S Júdás aranyját, s megmutatja,
Hol földelék el a gaz szaraczénusok
A színarany kecskét. Belőle
Holtáig dúsan él a dőre,
De hogyha készül válni tőle
Az élet, s ajka már a szentségért susog:

74. A Bárány akkor futva megy fel,
És meggyilkolja ütlegekkel!
Gonosz korunkba hej! hány ember oh, de hány!
Kit meddő kincsek vágya éget,
Megtette már a szörnyű vétket,
Szájába kapja a csalétket,
S aztán rohan, rohan kincs s újabb kincs után...»

75. A tyuk háromszor kotkodákolt...
Utjukra halvány fény világolt...
— «A tizenharmadik barlang ez, gyermekek,
Hosszú utunk itt ére véget.»
Hatalmas barlangürbe léptek,
Hol kandallóban nagy tűz égett.
S annál hét fekete kandúr melegedett.

76. Hét kandur ült a tűz körébe,
És kormos szolgafán fölébe
Lógott egy vasfazék. S mit nézni is iszony:
Két sárkánynak kapúnyi szája
Folyton kék lángot fúj alája,
Vincèn ránézett a banyára
— «Ah hát ilyen tüzet használsz?» — «Ilyet bizony!

77. Ez jobban ég akárminél is,
A vad-szőllő rőzséjinél is...»
De Vincèn csak fejét csóválta s dohogott:
— «Hm, jobban..., de köszönöm szépen
Nem tréfaság ez semmiképen...»
A tágas barlang közepében
Egy széles asztal állt, porfirból faragott.

78. Sok száz átlátszó törzsü oszlop
Köröskörül karcsún magoslott,
Oly tiszták, mint a jég, mely az ereszre ül ...
Fölérnek a mély fa-gyökérig,
Dombok, halmok talpát elérik;
Ez oszlopok csodás fehérit
Tündérek csíszolák lakásuk díszeül.

79. A méltóságos csarnokokba'
Ködös fény ömlik szét ragyogva;
Korintusban se volt, és nem Bábelbe se,
Bármennyi művész fáradt véle,
Templom s útvesztő annyiféle,
S *egy* tündér *egy* lehelletére
Mindez szétfoszladoz, mint álom, mint mese ...

80. Mint rezge fénye napsugárnak,
A tündérek bolyongva járnak
Az oszlopok között, lovagjaikkal itt,
Kiket hajdan megbűvölének
S a kikkel a barlangi mélynek
Csendjében turbékolva élnek,
De csitt! ne bántsuk a szerelem fátylait! ...

81. Tavèn már bűvös révületben
Elébb lassan, majd sűrüebben
Emelte karjait aszott arcza fölé,
S Vincèn fölszólítást se várva
A barlang porfír asztalára
Feküdt s mellén ingét kitárta,
Mint Szent-Lőrinc, midőn pogánytűz megölé.

82. Tavènt látó szellem betölti,
Vonásiban nincs semmi földi ...
Torkában hang dagad ... A tűzön sustorog
Az üst s fortyog gyöngyözve habja:
Egy czinkanált kezébe kapva
Tavèn belé meríti abba ...
A tűz körül a hét kandúr körben forog ...

83. Tavèn a nedvet balkezével
A fiu mellén dörzsölé el,
Rajt ujjnyomnyi helyet kenetlen nem hagyott,
Aztán csak mormol, mormol egyre
Izzó szemével rámeredve
A széles, véresajku sebre:
Krisztus világra jött, meghalt, feltámadott!

84. *Fel fog támadni!* — Diadalmas
Örömmel, mint midőn hatalmas
Nőstény tigris a rőt gímszarvast ejti el,
Talpát testére csapja nyomba'
És lüktető jonhát kiontja:
Tavèn lábát Vincènre nyomta,
S három keresztjelet írt rá hüvelykivel...

85. Aztán sovány karját kitárja,
S ajkán zavart beszédnek árja
Indul s ütődik a Jövő kapúiba
— «Igen, hiszem, feltámad újra
Ott látom őt..., keresztje súlya
Lenyomja, kórók tüske-újja
Megsebzi és csepeg vértől a homloka...

86. Ott vánszorog fel egymagába
És meg-megbotlik gyönge lába,
Hol vagy Veron? e vért fel kell szárítanod!
Hol vagy te kyrenéi ember?
Támaszd, ha rogy, gyöngédeden fel!
Hol vagytok, kiknek könnye tenger,
Hol vagytok Máriák? Oh nincs, nincs senki ott!

87. És lenn az árnyba és a porba
Szegény és gazdag állott sorba,
Nézi és kérdezi: — «Vajon ki az, aki
Ott vánszorog nehéz kereszttel,
S alatta már roskadni kezd el?»
Hogy nézheted részvétlen' ezt el
Oh lelketlen tömeg? Oh Káin fajzati!

88. Ugy sem sajnálod, mint ebet kell,
Kit éles kő borít sebekkel
Oh rút nép megmarod az isteni kezet,
A mely eléd rak égi étket!
S nyalod, mely csak kínt szerze néked,
Oh bűntetés fog érni téged',
Csontodban a pokol gyötrelmit érezed.

89. Mi most kő: akkor porrá málik,
Gabnád el-ég a végső szálig
Szénné lesz, s téged az éhség csontkarja vár.
Oh mennyi láncsa, mennyi szablya!
A hegy sebes vizű patakja
Hány ember hulláját ragadja...
Dühöd csitítsd le már háborgó tengerár...

90. Jaj! Péter gyenge kis hajója
Sziklának ment és szerteszórja
A hulllám, roncsait. De látom szent halász
Fellépsz új és szebb csolnakodra
Az ár elsímul megnyugodva...
A Rhône vizének játszi fodra
Ringat s te csónakod farán kereszttel állsz.

91. Oh szép szivárvány, ég kegyelme,
Te szállottál fönségesen le;
Uj földet látok én, rá fényes nap derül!
Vidám lányok, míg szüretelnek
Farandolt járnak, énekelnek,
Kepések kévéken hevernek
Borozván csapra vert öblös hordó körül.

92. S mert annyi áldásába látják,
Istent templomban már imádják...» — — —
S Tavèn ujjával egy sötét ösvényt mutat,
Amelynek végén már az árnyba,
Lesurran egy-egy napsugárka,
Fut, fut Vincèn és szíve párja
Ijedtség festi be fehérre arczukat.

93. Végűl a Cordo-lyukba érve,
Onnan az élő föld szinére
Jutottak s a napon egymást megcsókolák.
A Mount-Majour, amelynek ormán
A régi klastrom áll mogorván
Dült kéményekkel ócska tornyán
Szemükbe úgy tünék, mint egy álomvilág...

HETEDIK ÉNEK.

Az öregek.

1. — «Ő szívem, ő lelkem szerelme,
Nem tréfaság, nem pajkos elme
Mondatja vélem ezt» — Vincèn atyjára néz,
Tűz lángol fel zavart szemében;
A Mistral zúg komor-sötéten,
Hajlong a nyárfa parton, réten...
S Vincèn tüzes szava a szél zajába vész.

2. Előtte a Rhône-parti háznak
— Mely egy dióhéjnyi csupáncsak —
Fatörzsön ült az agg, hol széltül óva van,
S a fűzsarjak héját letolta. —
A szűk ajtó elé gugolva
Kosárrá kötte-fonta sorba'
Vincèn a csontfehér vesszőket szorgosan.

3. A szél a Rhônet felkorbácsolta,
S mint hajszolt, bőgő marhacsorda
Szökött, rohant alá a hullám harsogón.
De a csendes vizű öbölbe,
Hol fent a part fövényin körbe
Szép füzek állnak: sohse tör be;
Nyugodt azúr tavat hágy állni ott a Rhône.

4. A fűzes part hosszába, hódok
Csoportja jött ment, forgolódott,
Fák héját rágva; — lenn a kristályvíz alatt
Kéken derengő félhomályba'
A barna vidrák mélyre szállva
Bolyonganak, és meg-meg állva
Lesnek karcsú halat, ezüstös szép halat...

5. A sok szellő ringatta fának
Csucsán czinkék fészket rakának,
E fészek mind fehér és finoman szövött,
Lágy kelmeként. — Midőn a nyárfák
Pihés virágukat kitárják,
A pelyhekből akkor csinálják
A czinkék fészküket, égerfán, nád között.

6. Egy kis leány — az arcza méla,
Hajfürti, mint pogácsa héja
Olyan rőt színűek — hálókat aggatott
A ház melletti fügefákra; —
A hód, a röpködő madárka
Nem félt tőle, ha jött, bevárta,
Akár a káka, mit a szél hajlítgatott.

7. Szép Vincenette, Ambròsi mester
Leánya. — Nem nevelte ezt fel
Gondos anyai kéz. Fülét nem fúrta át
Még senki sem. — Szeme kökényszem,
Melle nem domború egészen,
Maga, mint egy hullámverésen,
Zord parton felnevelt, karcsú kaporvirág.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

8. Ambroi, kinek fehér szakálla
Óvéig ér, ránéz fiára,
S nyugodtan így felel: «Talán eszed sem ép?
Nem, nem... különben hogy' kivánnád
A Crau leggazdagabb leányát?»
— «Apám, békés öszvér, ha hámját
Lerúgja, biztosan nagyon szép zöld a rét.

9. De 'sz minden szó hiába lenne
Tudod milyen... Ha Arlesba menne,
A lányok ott, de mind, irígység-könnyeket
Sirván bujnának el sarokba,
De vajjon mit felelnél, hogyha
Tudnád, hogy ő szeret?..» — Morogva
Szólt Ambroi — «A nyomor, majd az felel neked!»

10. — «Apám, a barkóczás majorba
Eredj sietve s rendre, sorba
Mondj el mindent hiven. Mondd meg szülőinek
Szemük ne csak vagyonra nézzen,
Vagyon van itt ez ifju kézben,
Mely jártas szántásban-vetésben,
S tudja, mi munka kell a szöllő tőinek.

11. Mondd ezt: öszvérük, mind a hat pár
Ha majd az én igám alatt jár,
Megduplázik hamar. Mondd, hogy szivembe' nagy
A tisztelet aggokkal szemben,
Mondd, hogy ha eldobják szerelmem,
Megölték leányuk' s véle engem...» —
Szólott Ambròsi: — «Ah! Látszik, hogy ifju vagy.

12. Tyúk-tojta réz-tojásra vágyol,
Arany pintyet kivánsz az ágrol,
De úgy jársz majd vele, miként már annyian:
Czukros kaláccsal hívogathatd,
És sóhajod száz is fakadhat,
De mégha lelked is kiadtad,
Akkor se száll feléd, mert koldús vagy, fiam.»

13. — «Hát a szegénység bűn, vagy átok!?»
Kétségbeesve így kiáltott
Vincèn s tépé haját. — «Igazságos vagy-é
Uram, ha életünk reményét
Igy elvennéd... el röpke fényét? —
Mért alkotád a föld szegényét?
A dús szőlőgerezd mért mind a gazdagé?

14. S mi jámborul szájába nézünk
S a száraz törköly lessz a részünk!»
Ambroi elképedett: — «No, mit ki nem találsz,
Jobb, hogyha munkádat veszed fel,
És nékem békét hagysz ezekkel,
Hát elgondoltad csöpp eszeddel,
Hogy pörbe szállhat a kaszával a kalász?

15. Kigyó, galánd kiált-e fennyen:
«Apánk a fényes boltu mennyen,
Csillag mért nem levék?»; ökör beszél-e így:
«Gulyássá mért nem tett az isten?»
Szegény és dús volt mindig itt len,
És volt pompás és volt mezitlen,
Csak nézd meg két kezed: egyenlők körmeid?

16. Ha gyiknak alkotott az Úr meg,
Mohos köved tövén vonúlj meg;
A napfényt idd, s köszönd a mily szépen tudod.» —
— «De hogyha mondom: Én imádom
Jobban, mint bármit a világon
Apám! vagy teljesül e vágyom
Vagy meghalok» — s szegény fölugrott és futott.

17. Futott, ahogy csak lába birta...
S buját a víz zajába sirta.
De Vincenèto jött, könyűvel kék szemén
S atyjához lágyan így beszéle:
— «Miért lennél kegyetlen véle?
Hallgass Alis történetére,
Mely ott esett, ahol tavaly szolgáltam én.

18. Alis, gazdánk ifjú leánya,
Szivessen hallgatott szavára
Sivèstrenek, ki ott béres volt. Szép legény,
S derék is: dolgot nem halaszta,
Nyugodtan alhatott a gazda,
Ha e Sivèstre fennviraszta,
Mert éber volt s nagyon becsületes, szegény.

19. De gazdánk egy szép nyári reggel
Nem várt dologra ébredett fel,
Szerelmükről beszélt Alisszal a gyerek,
S hogy dében a szobába léptek
S asztalhoz ültek a cselédek,
A gazda szeme lánggal égett
És szólt: — «Fogd béredet, gazficzkó és eredj!»

20. El is ment a hűséges szolga;
Nekünk bizony a gazda dolga
Nem tetszett, ámde nem mertük megmondani,
Csak néztük egymást mind a hányon . . .
Lerongyoltan és haloványon
Három hétig az irtoványon
Láttuk még a fiút búsan bolyongani.

21. Hol lassan járt, hol meg sietve,
Éjente bőgött, mint a medve
A ház előtt, Alis nevét zokogva el.
De egy reggel kigyúlt a szalma,
Mely udvarunkon állt kazalba,
S elpusztítá a tűz hatalma;
S a kútból egy veder Sivèstret húzta fel.»

22. — «Kis gyermek kis baj, — szólt a mester
S fölkelt, — de hogyha nőni kezd el
A gyermek: nő a baj — bizony, bizony fura . . .»
S morogva a szobába lépe,
Ünneplőjét magára véve,
Vörös sapkát nyomván fejébe,
Szöges czipőivel a Craun elindula.

23. Köröskörűl a gabna sárgán,
Kövér kalászszal állt a lábán;
Szent János üunepét előző este volt.
A hegyrül már a sík vidékre
Özönlött barnán, naptul égve,
Kepések gyors munkáju népe
S lábuk, magasra fel, veré az úti port.

24. A sarlójuk fügefa tokba,
Úgy van vállukra hátra dobva;
Két-két kaszás megett marokverője megy,
Vékony sípot hoznak magokkal
És tamburint, mely szallagokkal
Van feldiszítve, czifra-sokkal;
Hátul kocsikban a vénebbek fekszenek.

25. A szél fölötte elszaladván
A gabna mély hullámokat hány.
S szóltak mindannyian: — «Oh istenem be szép,
Mi érett és mi sűrü gabna,
Örömmel itt ki ne aratna?
A mint a szél fejét lecsapja
Nézzétek, hogy feláll, elnézni büszkeség!»

26. Ambroi mester közükbe lépett.
— «Mind ily gabnátok van tinéktek
Apó?» — így kérdezék — «mert ez nagyon derék.»
— «Ilyen bizony bármerre nézed,
A búza egy kicsit megkésett
— Sokat szenvedtek a vetések —
De ha szelünk marad, sarló se lesz elég.

27. Karácsony három gyertyaszála
— Emlékezel? — mint csillag álla
Az oltárok felett. Ez jó termés jele.»
— «Isten hallgassa meg beszéded
Apó és adjon eleséget
E termésből bőven tenéked.»
Szóltak s a fák alatt csak ballagtak vele.

28. Hol hallgattak, hol meg beszéltek
S a barkóczás majorhoz értek,
(Véletlenül oda igyekezett e had)
Ramoun mester épen kisétált,
Megnézni, hogy a merre szél járt
Nem tett-e gabnájába még kárt,
Kipergetvén a már aczélos magvakat.

29. A sárgáló hullámu tónak,
A nyugtalannak, suttogónak
Így hallá szólani érett kalászait:
— «Gazdánk, nézd, már ütött az óra,
E szél nem válik semmi jóra,
Ledönt s magunkat el-kiszórja;
A nádgyüszűt vegyék elé kaszásaid!»

30. Ezt is susogták: — «Nézd a hangyák
Szárunkat már is megrohanják
S mit elrabolnak ők: ne véld, hogy tán kevés;
Hát hol marad sarlóid éle? . . .
A gazda a fűzfák felé le
Mélázva nézett s ím feléje
Jött már a várt sereg: a sok szorgos kepés.

31. Mihelyt a gazdát észrevették,
A tokból sarlóik kiszedték
S villogtaták a nap szikrázó fényiben;
Majd meg fejük fölébe kapva,
Az aratók vidám csapatja
Ramount üdvözlé kurjogatva,
S eként kiálta ez feléjük szívesen:

32. — «Barátaim! Hozott az isten,
Minden kaszátok' várja itten!»
A kötőasszonyok körülvették legott
— «Hát fogj kezet, jó gazda, vélünk,
Bár engedné isten remélnünk,
Hogy mindig ily termésben érünk,
Haj, fogja ontani búzád a szép magot!»

33. — «Csaló a külső szine néha,
Ha majd megtellik mércze, véka,
Akkor látjuk csupán szemét mi, és mi kincs;
Volt már évünk — no, nem gyakorta —
Hogy húsz mérőt igért a holdja
S kicsépelten, hombárba hordva
Csak három lett. De lám, segítség erre nincs.»

34. Így szólt a gazda és mosolygva
Kezelt a munkásokkal sorba'
És jó szívvel beszélt az agg Ambròsihoz;
S midőn a ház előtt valának,
Ramoun beszólt a szép leánynak:
— «Mirèio megjött a vidám had,
Czikóriát hamar s bort is sietve hozz!»

35. Dehogy kell szólni, hogy siessen!
Mirèio gyorsan és ügyessen
Mindent elkészitett. Leült a ház feje,
Aztán a többiek körülte,
Szétmált a vastaghéju gyürke,
Kemény foguk közé kerülve
S izes katángmagot ropogtatnak vele.

36. A kőasztal súrolt fehére
Ragyog, miként egy zab-levélke.
Sajt, csipős, illatos és fokhagyma (mitől
Az embernek tüzell a szája),
Sült gomba, kert zöld paprikája,
Van bőven felhalmozva rája,
Mert semmit nem kimélt Ramoun kepésitől.

37. A korsót, mely mellette állt ott
Ramoun felkapta és kiáltott:
— «Igyunk egyet fiúk. — Mikor kemény a föld
S izmunkat túlságig feszíti
Miért kedvünket elveszíteni?
Meg kell a pengét nedvesíteni!»
És bort kepésinek Ramoun sorába tölt.

38. — «Hát nedvesítsük meg!» — A korsó
Kiadta lelkét az utolsó
Vörös cseppig. — «No majd — szólott Ramoun megint —
Ha estebédünket megettük,
Az éhet, szomjat szögre tettük
S erőink szépen összeszedtük,
Kezdjük munkánkat el, az ős szokás szerint.

39. Az erdőre eredjetek ki
Száraz fa-ágat gyüjtögetni,
S hordjátok össze azt, itt kinn az udvaron;
S ha meg lesz már a máglya rakva,
Egy kis tüzet gyujtunk alatta,
Mert holnap lesz szent János napja
Azé, kit jó Urunk, Jézus kedvelt nagyon.»

40. A gazda így beszélt vidáman; —
A nemes és nagy tudományban,
— Mely kell a birtokon, ahoz, hogy szolgahad
S dolgos-nép mindig rendbe légyen,
S ahoz, hogy a földnek rögében
Gyümölcsözzék a munka szépen: —
Oly jártas gazda, mint Ramoun kevés akadt.

41. Józan volt és türelmes élte,
Ámbár a kor — valót beszélve —
Kissé meggörbité, volt benn' elég erő.
Megtette még most is gyakorta,
— Bámulta is sok ifju szolga —
Hogy a hombárba vitt mosolygva,
Egy fölöntő buzát kinyujtott kézzel ő.

42. És ösmeré a holdsugárnak
Hatását, tudta jól, hogy árthat
A csírázásnak és használhat is neki.
Jól tudta mit jelent, ha sápadt,
Vagy túl veres; s azt is, ha bágyadt
Röpttel hagyák el a fa-ágat
A fecskék, s a czipót penész-zöld verte ki.

43. Ismerte az átkos tehénnek
Hét napját: augusztus ködének
Minden kárát s ha volt a napnak udvara
Tudott olvasni ő belőle,
Az néki száraz, jó időre,
Vagy negyven nap tartó esőre,
S jó, rossz termésre is biztos jelzés vala.

44. Zsiros földön, meleg időben,
Hogy szántogattak a mezőben,
Elnéztem gyakran én: hogy húzza az ekét
Három pár pompás, izmos állat,
Egyik se rest, egyik se fáradt,
Az omlós föld a napsugárnak
Szűz csókra dobja fel mélyen fekvő rögét.

45. S a mint a tájék őszi csendjén
Haladtak a barázda mentén,
Úgy véltem: értik is, mért kell dolgozniuk,
Mért kell bárázdájuk követni,
Mért nem szabad nagyon sietni,
Mért kell ily halkkal lépegetni,
Lágy ívben hajtva le a föld felé nyakuk.

46. Az új barázdát nézegetve:
A rendesnél nem szélesebb-e,
A szántó ballagott, s halkan dudolgatott,
A szarvat fogván egy kezével. —
Teendőjét így végezé el
Kis birtokán Ramoun s eszével
— Mint országán király — rajt' úgy uralkodott.

47. Az étkezés hogy véget ére
Így szól: — «Imánk istent dicsérje.» —
S keresztet vet Ramoun ájtattal. Szétsiet
A munkások vidám csoportja
S a János-máglyát összehordja,
Néhány az erdő szél-sodorta
Avarját gyűjti fel, galyját a többiek.

48. Hogy elmentek más nem maradt ott
Az asztalnál csupán az aggok,
Ambròsi szól: — «Ramoun tanácsért jöttem én.
Öreg fejem súlyos baj érte
Sok könnyem fog még hullni érte
S ha rajtam nem segítenél te,
E csúf bogot bizony szét én nem fejteném.

49. Van egy fiam, nagyon derék fi,
Kevés volt észre, párja néki,
— Ha másként mondanám, nem vón helyes beszéd; —
De hát örökkig ez se tartott:
Találsz a legszebb kőbe foltot,
Csendes víz mos le gyönge partot
S békés birkádat is, elfogja kergeség.

50. Hát Úr-Atyám mi lett belőle,
Meglát az álom-kergetője
Egy szép lányt s már fülig szerelmetes bele;
A lány gazdag szülők leánya. —
S ha látnád, hogy' sóvárg utána,
Hogy' sóhajtozza, hogy' kívánja!
Megijjeszt engem is a rossz fiú vele.

51. Hiába mondtam néki egyre:
Szegény gazdag nem illik egybe,
Csak azt felelte ő: «Mondd meg szülőinek:
Szemük ne csak vagyonra nézzen,
Vagyon van itt ez ifju kézben,
Mely jártas szántásban-vetésben,
S tudja mi munka kell a szőllő tőinek.

52. Mondd ezt: öszvérük mind a hat pár
Ha majd az én igám alatt jár
Megduplázik hamar. Mondd, hogy szívembe nagy
A tisztelet aggokkal szemben,
Mondd, hogy ha eldobják szerelmem,
Megölték lányuk s véle engem.»
Már most nekem, Ramoun, okos tanácsot adj.

53. Lányt kérni menjek rongyaimban,
Vagy el hagyjam szerelmi kinban
Pusztulni a fiam?» — Ramoun meg így beszél.
— «Kár volna ilyen semmi szélre
Vitorlát bontni; eh, ki félne,
Hogy lány, legény ezt túl ne élje!
Hát én mondom neked, Ambroi, cseppet se félj!

54. Mert hogyha én helyedre állnék,
Nagy dolgot ebbül nem csinálnék:
«Lurkó, tanácsolom, maradj meg békivel»
Ezt mondanám nem tétovázva:
«Intézd a dolgodat vigyázva,
Mert hogyha bajt zúdítsz a házra
Biz isten szivedet bot csendesíti el»

55. Ambroi meg szól: — «Ha bőg jószágod,
Mert éhes, — vajjon fejbe vágod,
S nem enni adsz neki?» S Ramoun mester felel:
— «Az atya bármit is kívánhat,
Követni kell szavát fiának,
Ha nyáj parancsol pásztorának,
Végül mindegyikük' a farkas falja fel.

56. Hogy egy fiú az agg apára
Ne hajtson . . . Nem volt példa rája,
Az én időmbe még . . . Megölte volna tán!
De volt is épség a családban,
Erősen állt minden bajában,
Miként platán a szél zajában,
Ha volt itt-ott harag: órákra volt csupán!

57. De hogyha jött karácsony-este
S a gyertyaláng fényesre feste
Gyolcsabroszt és falat, és összegyültenek
Szülővel gyermek, ifju aggal
És dédapó mély áhitattal
Áldást mormol: minden haraggal
Végez áldó keze, mely ránczos és remeg.»

58. De sápadt arczczal, lázban égve,
Mirèio szól most a beszédbe:
— «Megölnél hát apám? . . . Vincèn *engem* szeret
S nem is leszek más senki párja
Istenre, egyetlen fiára
Mondom neked s Szűz Máriára . . .» —
Halálos hallgatás ül az asztal felett.

59. De megszólalt a lányka anyja,
El-el csuklék bútól a hangja
És tördelé kezét: — «Haj, mit kell értenem!
Oh lány, hogy ilyet szólni mertél,
Házunk elé szennyet sepertél,
Éles tüskét szivünkbe vertél,
A mely sajogni, oh, meg nem szünik sosem!

60. Kinek sok száz birkája béget,
Alàri nem kellett tenéked
S Varen is hasztalan kéré tőlünk kezed.
Csufot tettél utána dőrén,
A zsíros csordák gazdag őrén
Ourriason is, — s most szinte pőrén
Jön egy ágról szakadt s már nincs helyén eszed.

61. Eredj hát evvel házról-házra
Lerongyoltan, éhezve, fázva;
Tégy úgy, a mint akarsz . . . Czigány! . . . isten veled
Igen . . . társad lesz a Roucano,
És a Beloun s a Roubicano,
Úgy kotyvasztod majd, mint a Cano,
Három füstös kövön, hid alján ételed.»

62. Ramoun mester még közbe nem szólt,
De sötét szeme sűrüen szórt
Dühös villámokat, bozontos hófehér
Szemöldöke alól. Haragja'
Zsilipje végül elszakadva,
Kizúdul habzó áradatba
És reszkető dühvel az agg eként beszél:

63. — Anyád jól mondta: — «Menj! eredj hát,
Mehetsz a merre csak szemed lát.
De nem!... nem!... itt maradsz ... itt fogsz maradni te;
Inkább kötéllel összekötlek
S a pinczém legmélyére vetlek,
De elmozdulni nem engedlek,
Ha mennykő csapna is házunk kürtőibe!

64. Ha bánattól fehérre válva
Orczád olvadna, szerte málna.
Mint dermedtvízü tó, ha éri napsütés!...
A mily igaz, hogy ég ropogva
E tűz, s kiönt a nagy sikokra
A Rhônenak habzó vize, hogyha
Áradt, ... a mily igaz, hogy mécses itt e mécs:

65. Époly igaz, hogy míg csak élek
Sosem találkozik te véled
Az a kölyök!» S Ramoun a tölgy-asztalra sujt,
Mint fűről harmatcsepp lerezdül,
Mint érett szem szőlőgerezdrül,
Ha szél jár a tőkén keresztül,
Mirèio könnye oly halkan peregve hullt...

66. — «Ki mondja, eh, ki mondja nékem,
— Hebeg Ramoun szörnyű dühében —
Hogy átkozott fiad ezt maga főzte ki,
Hogy naplopóddal egyetértve,
Nem épen úgy mesterkedél te!» —
Ambroit e sertés szíven érte
S a méltatlankodás erőt adott neki.

67. — «Mennykőbe is! — kiálta — pénzünk
Ha nincs is, még szemébe nézünk
Akárkinek, s szívünk még tiszta és nemes.
Szegénység még se szenny, se vétek! —
Agg fejjel tudni kéne néked:
Szolgáltam hosszú negyven évet
Ágyúdörgés között, ott lett hajam deres!

68. Mihelyt karom mozgatni tudta
A csáklyát: hosszú vizi utra
Mentem matróznak én. És künn a tengeren,
Szél csendjébe', vihar zajába'
Lementem messze Afrikába,
Majd meg Sufrennel Indiába,
S halálos nagy veszély sokszor játszott velem.

69. És átharczoltam azt a harczot,
Mely Európán végig viharzott,
A Délen támadott nagy harczossal, a ki
Spanyol földtől a muszka tájig
Pusztítva vitte katonáit
S mint gyermek útszél körtefáit,
A félvilágot úgy megrázták dobjai.

70. Küzdésben, ellenség-verésben,
És borzalmas hajótörésben
Nem jöttek el soha helyemre gazdagok.
És bár hazámban talpalatnyi
Földet nem tudtam vón mutatni
A mely enyém: Vérem hullatni
Elmentem érte, és szenvedtem hőt, fagyot.

71. A föld rögös hátán aludtunk
És ettük azt, mit kapni tudtunk
S rohantunk éhesen keresni a halált.
De eljárt az idő felette,
És ezt mindenki elfeledte . . .»
Így szólt s haraggal földre vetve
Válláról a köpenyt, Ambroi mester fölállt.

72. — «Eh, mit beszélsz itt most te másról,
Hajókázásról, harczolásról.
— Felel neki Ramoun. — Nem itthon ültem én,
Nem ám, mikor dörgött a bomba,
S ledült Toulon füstölgve romba,
S Arcolenál hevert halomba
Az ember, s folyt a vér Egyiptom fövenyén.

73. De háborunkból visszatérve
Munkához fogtunk: nem kimélve
Erőnk, és forgatók a fekete rögöt;
Ébren talált minket a hajnal,
És küzködvén ezernyi bajjal,
Dolgoztunk összecsapzott hajjal,
A míg a holdvilág sápadt orczája jött.

74. A föld jó szivű, nem mogorva,
De mint a mogyoró bokorja,
Ki meg nem rázza jól, annak semmit sem ad.
Ha megszámolnák ölrül-ölre,
Mennyit tesz ki a tanya földje
Látnák: hogy rögjét túrva-törve
Hány s hány ezernyi csöpp áztatta arczomat.

75. De hát erről nem szól a nóta,
Azért szánték, veték, mióta
Az eszemet tudom, azért éltem szüken,
Hogy munkát nem-biró koromra
Az élet vállamat ne nyomja,
Hogy szert tehessek kis vagyonra —
És lányom férje most éhes koldus legyen?

76. Hordd el pokolra rossz gunyádat!
S őrizd eztán jobban kutyádat,
Én őrzöm hattyumat.» — Ramoun elhallgatott
Nem válaszolt Ambròsi semmit,
Felvette botját és köpenyjit
S az ajtóból szólt vissza ennyit:
— Oh csak ne hozna ez reád még bánatot.

77. Isten veled — süssön kegyelme
Házadra mindig fényesen le!» —
Hogy Ambroi távozott, a nap már áldozott,
Fütyült a szél. Már áll a máglya
S belőle egy lángnyelv világja
Csapott ki, mint magános fáklya;
A kepés nép, körül, vígan kiáltozott.

78. Szabad fejük' fölvetve büszkén,
Tánczot járnak, egyszerre ütvén
A döngő földre le dobogó lábukat;
Szélrohamok a tűzbe kapnak,
A lángok mind magasbra csapnak.
A sok szép tánczoló alaknak
Orczája, homloka piros tűzfényt mutat.

79. Az udvart megvilágositva
Röpköd, csapong ezernyi szikra,
A síró zajba, mit a rőzse lángja ád,
A síp zengése szól kaczagva,
Mint pinty sötétzöld lombozatba . . .
Oh Szent-János! ujongva hatja
Lépésed hangja át a terhes föld anyát.

80. A tűz sírt és a síp sikongott,
A tamburin zümmögve zsongott,
Kitartón komolyan, miként ha könnyü szél
A tenger hullámát kihajtja
Lágy verdeséssel sziklapartra —
A tánczos had magasra tartja
Sarlóját, s fenn czikáz fehéren az aczél.

81. Kaszás legények hosszu sorja
Háromszor vígan átugorja
A Szent-János tüzet, s lányok szórnak bele
Feltürt ujjú fehér karokkal,
Foghagymát sok teli marokkal,
Linkát, orbánczfüvet — s dalokkal
Kisérik karban ezt: — «Tekints közünkbe le!

82. Szent János, Szent János!» — kiáltják,
Köröskörül tüzek világát
Mutatja minden egy halom s domb fényesen;
Mikéntha csillaghullás volna,
A szél a lángot felsodorja,
És füst s vörös fény egybefolyva
Kavarg a Szent felé, ki ezt elnézi fenn.

NYOLCZADIK ÉNEK.

A Crau.

1. Fékezhető nőstény oroszlán
Midőn kinn kóborolt a pusztán,
S megtérve: kölykeit fészkében nem lelé?
Elbődül borzasztó dühébe'
S száguldoz bosszúvágytól égve,
A míg a mór vadász az éjbe'
Prédájával lován vágtat hazafelé.

2. Szerelmes lány fékezhető-e? . . . —
A szép Mireille ágyára dőlve
Szorítá homlokát, mely égett, lüktetett
Könnytől ázott fehér kezébe . . .
Az éj a hallgató sötétbe
Csillagfényét rezgőn veté be,
— «Szerelmes Szűz-Anyám, oh mondd, most mit tegyek.» —

3. Kegyetlen sors, miért gyötörsz így?
Apám, mért hogy szivemre törsz így?
Ha látnád, mily sötét búbánat önti el:
Velem sírnál, velem sohajtnál,
Boldoggá tenni így akartál?
Hogy most nehéz igába hajtnál,
Mint egy szilaj csikót, melyet fékezni kell.

4. A tenger is mért meg nem árad!
Vizébe nyelvén ezt a tájat!
S e birtokot vele, mely könnyeim oka
Oh mért is van jó mód köröttem,
Miért nem koldus lánya lettem,
Az útszélén mért nem születtem,
Nem ért vón akkor ily szívfájdalom soha.

5. Ha egy szegény fiút szeretnék,
Mindjárt a párjává lehetnék,
Szép Vincèn édesem, ha, mint repkény a fát,
Ölelhetnének karjaim még,
Oh, elmennék én messze innét,
Az út keréknyomából innék,
Éhségem csókjaid lecsillapítanák . . .»

6. És míg keservével vivódik
Párnája könnyel átivódik
Keble láztól remeg és szerelemtül ég,
És rágondol a szebb napokra,
Míg nyilt szerelmük rózsabokra
S eszébe jut, hogy künn susogva
Mit mondott Vincènet a szebb napokba még.

7. S felsóhajt: régen . . . ó be régen
Te mondtad szívem párja nékem:
De hogyha homlokán mégis bú szánt redőt,
A szenteknél talál vigaszra
S ha gyík, kigyó vagy rét csikassza
Megsérti: őnekik mutassa
Mert ők segítik a szegényt és szenvedőt.

8. Most itt a bú, de elmegyek már
Reám ott bizton enyhület vár . . .»
És ágyáról leszáll ss szárnyas ajtaját
Magas szekrényének kitárja
Ebben függ sok csinos ruhája.
Diófaszekrény, vésve rája,
— De mestervésüvel! — van ékes lomb, virág.

9. Sok kis lány kincs huzódik ott meg:
Melylyel először áldozott meg
A virág koszorú — levendula köteg,
Mely illatát a gyolcsnak adja;
Szentelt gyertyának egy darabja,
Mely, — hogyha zeng az ég haragja —
Villámtul a tetőt legjobban védi meg.

10. Fehér zsinorral derekára
Piros péntelyt köt. — Diszre párja
Ennek kevés akad. Megnézni érdemes!
Himzése művészettel ér fel,
S Mireille csinálta kis kezével.
De fölső szoknyával födé el
A péntelyt s az talán még szebb is mint emez.

11. Aztán fekete fűzejébe
Szorítja keblét könnyedén be,
Lazán megtűzi egy karcsú arany tüvel,
— Mert gomb nincsen szélére varrva. —
Hó-vállát fürtös, hosszu barna
Hajsátra, mint köpeny, takarja
De most, hogy mennie ily hosszú utra kell:

12. Nem hagyja ily kuszán lebontva,
Ügyesen, gyorsan rakja kontyba
S átlátszó csipke lágy, könnyű háló-müvét
Borítja rá hajerdejére.
Majd kék galándot fon köréje
Hogy homlokának friss fehére
E diadém alatt még tisztább, még üdébb.

13. Kötényt is köt. Mellkeszkenőjét
Keblére téve, száz redőjét
Szemérmesen, miként illő, elrendezi.
De, jaj! nem gondol most a napra,
A délben omló tűz-patakra,
És a provencei kis kalapra,
A szárnyas szélüre! — s fejére nem teszi!

14. Ezt elvégezvén, kézbe fogja
Apró czipőit s szívdobogva
Zaj nélkül, lábhegyen a lépcsőkön lemén,
A nagy keresztvasat levéve
Az ajtóról, kilép az éjbe,
Lelkét a Szenteknek kegyébe
Ajánlja s mint a szél fut, fut a sík füvén.

15. Akkor történt meg ez, hogy enyhe
Világgal felvonul a menuyre
A Szent Három Király. S nézi patronusát,
Ki ott csillog, tüzell alatta
Szent János sassa, pislogatva.
S feléje megy lassan haladva . . .
Az égen néha egy hulló csillag fut át.

16. Az égnek csillaghímü síkján
A kék sötétséget hasítván
Megy a gönczöl szekér, a lelkek szekere . . .
A mennyország ölébe megy fel
A megdicsőült szellemekkel.
És nézi bámuló szemekkel
A gyors szekért, a nagy komor hegyek feje.

17. Előle nem fogyott a róna
S csak ment Mireille, mint Magyelóna,
Ki felkutatta a hegyet, völgyet s a zöld
Erdőt, midőn elhagyta párja
Provencei Péter, kit vad árja
A tengernek, vitt messzi tájra . . . —
De lassan véget ér az eke-járta föld.

18. Hol ilyen nyári éjszakán van
A birka nyáj: a nagy karámban
Ramoun juhászai el kezdtek fejni már,
A juh fejét fogták néhányon
Hogy míg éhes bárány vidámon
Dőzsöl tején: nyugodtan álljon . . .
A siró bégetés egy perczre el nem áll.

19. Mások nem-szoptató anyákat,
(Melyek külön csoportban álltak)
Tereltek a fejő elé, ki mint az éj
Némán ült egy kövön az árnyba'
S dagadt tőgyekbül lágy sugárba
Fejé a langy tejet sajtárba,
Hol szemmelláthatón emelkedett a téj.

20. A fal mellett aludtak ébren
A Crau magas kakukfüvében
A hosszúszörű, nagy liljomfehér kutyák
Köröskörül a puszta tájon,
A pillantás bármerre szálljon,
Csak nyúgalom van s szürke álom,
Az égen néha egy hulló csillag fut át.

21. És nesztelen', mint fény sugára,
Suhanva jő Ramoun leánya,
És összetorlanak birkák és emberek;
Mint künn a síkon forgószélben . . .
— «Oh pásztorok, ki jönne vélem
A Szentekhez, hogy elkisérjen.» —
S mint szellem úgy lebeg tovább a fű felett.

22. Megösmervén léptét a lánynak
Fektükből meg se mozdulának
A szunnyadó kutyák s Mirèio eltünék
A bokrok közt az éjhomályba',
S a mint repül, repül: nyomába
A szem se ér, mert könnyü lába
Nem érinté talán a nedves föld színét . . .

23. Félénk szalonkák meglapulva,
Aludtak sűrün összebujva
A fű alatt s a hogy Mirèio arra ment
Felrebbentek itt-ott csapatba'
S fölébreszték egy pillanatra
A bús rónát, a mint riadva
Kurr! Kurr! — kiáltozák a némaságba' fent.

24. Harmattól gyöngyös szőke hajjal
Már szállt a rózsaarczu hajnal
Lassú léptekkel a borongó földre le . . .
Ivén a halványló egeknek
Dalos reptükkel fönn lebegnek
Pacsirták már . . . a kék hegyeknek
Mint hogyh' a nap felé emelkednék feje . . .

25. A meddő Craun ébredt a reggel,
A puszta Craun, a mely kövekkel
Van végig födve, hol élés meg nem terem;
Hol, ha regéknek csacska szája
Valót beszél: e kövek árja
Az óriások rút hadára
Szégyent s örök halált zudított hirtelen.

26. A balga nép! létrát csinálva
És legfelsőbb fokára állva
Készült ledönteni a mindenség fejét
Santo-Vitórit elhurczolták
És az Alpinek dombcsoportját
Döngették, hogy reája hordják
A Mount-Ventourra sok meredek lejtejét.

27. De Isten szent kezét kinyitja,
Villám, Szél és Orkán sivitva
Három felé, miként sasok, repülnek el.
S öléből messze tengereknek,
S hegyen tátongó mély üregnek
Minden nagyobb követ kiszednek
És mint súlyos ködöt, viszik a légbe fel.

28. S Villám, Szél és Orkán leöntik,
Ez irtó záport s földre döntik
Az óriásokat. A Crau, a vad, kopár,
A terméketlen Crau, azóta
Gyászol búsan beburkolódva
E súlyos, szürke takaróba . . . —
Már atyja földitül Mirèio messze jár.

29. A nap feljebbb került az égre,
S forrón sütvén a sík vidékre
Már megreszketteté a fülledt kék legot.
S a tespedő nagy nyúgalomba'
Magát a torzs árnyába vonva,
A puszta zengő czimbalomja,
A sok bolond tücsök csak egyre czirpegett.

30. Nincs ember, nincs fa, nincsen árnyék
A nyár elől, a puszta tájék
Rövid, de zamatos füvéről elmegyen
Nyáj, csorda, mind az alpi tájra.
Mert ott ily hév nem süt le rája,
Mert ott mindig frissen találja
A pompás füveket a zöld lejtős hegyen.

31. Míg szinte dűl a szörnyü hó le
Fut egyre fut Mireille előre
S egymáshoz szólanak a szürke nagy gyikok
— «Bizony zavar lehet fejében
Hogy hozzánk mostan jött ki épen,
Midőn így rezg a tűz a légben,
S követ lágyítanak az izzó fénycsikok.»

32. Szitakötők esengve kérték
«— Menj vissza! menj, míg baj nem ért még,
Óh, látod szép leány, az Ur azért adott
Kristályvizet forrásnak, érnek,
Lombot fürtül a fák fejének,
Hogy arczod ily piros-fejérnek
Maradhasson, s te most, nappal barníttatod.»

33. Hiába szállt óvón elébe
A könnyű pillék tarka népe.
A Szerelem s a Hit úgy elragadta már,
Mint szél a víz ezüst sirályát,
A mely Aigues-Mortes szikes lapályát,
Elnézve nem lebbenti szárnyát. —
Pásztortul s nyájtul is elhagyva búsan áll

34. A rónán erre-arra széjjel
Egy-egy kunyhó, szittyó fedéllel.
A lánykát gyötri szomj, s látván, hogy itt sekély
Patak se fut sehol keresztül,
Úgy hogy kiég a fű tövestül
Kissé megretten, összerezdül,
S szól: — «Szent-Gentus, Bausset remetéje, segélj!» —

35. Oh ifju szántó! ki ekédbe,
— Hogy munkádnak legyen segéde, —
Hegy farkasát fogád! Isteni remete!
Ki környékén szerény tanyádnak
Enyhűl beteg, fáradt anyádnak
Kövébül meddő sziklahátnak
Fakasztál bort s vizet — reám tekints le te!

36. Mert, mint én, épen úgy szökél el
Te is szülőházadbul éjjel.
És jó anyád, midőn sokáig keresett,
Ott lelt meg Bausset zord hegyében.
Küldj hát egy korty vizet le nékem!
Lásd izzó ég borul fölébem,
Az útam égető és szomjan elveszek!»

37. Hallá Szent Gentus fenn az égben,
Mirèiot irgalmas kegyében
És a távolba' lát a lányka egy kutat
Kőkávája fényt szór a napba' ...
S a lég parázsán át szaladva
Olyan a lány karcsu alakja,
Mint záporon ha át kis fecske vág utat.

38. A sikságnak vén csorda-kutja
Volt az, borostyánnal befutva.
S az árnyban, mit köve rajzolt a földre le
— Csekély hűs! — egy fiucska játszott,
S gond nélkül halkan dúdorászott,
Mellette a füből kilátszott
Egy kis kosár, a mely csigákkal volt tele.

39. Naptól barnult kezébe vette,
S a míg elnézte-nézegette
A kis fiu, nekik eként dudolgatott:
— «*Apácza, nyujtsd szép szarvadat ki*
Mert hogy ha nem dugod magad ki
Nem hagylak klastromodba' lakni,
Köröskörül török rajt' ajtót ablakot!

40. Mireille égő szomját eloltva
A kút friss vizével, mosolygva
A játszodó fiut, így szólította meg:
— «Mi jót csinálsz, piczinyke. —» «Láthatd,
Most egy kicsit nyugszom.» — «Csigákat
Keressz a fű közt?» — «Eltaláltad,
Csigabigát szedek» — felelte a gyerek.

41. — «Nézd, együtt már mily sok van itten
Kerek, tányéros és mezitlen.»
— «És megeszed?» — «Dehogy! Anyám Arlesbe mén
Minden hétfőn s a nagy piacczon
Eladja őket, hogy hozhasson
Czipót nekünk — de, szép kisasszony,
Mondd csak, jártál-e már te Arlesben?» — «Nem-én.»

42. — «Sosem még? Ej no, ezt csudálom!
Ládd én már voltam benn' a nyáron.
Hej! milyen város az! — el sem gondolhatod
Elfogja csaknem — mert olyan nagy —
A hét ágát a Rhône-folyamnak.
S szigetkéin mezői vannak
— Csudás szépek — s minő marhák tanyáznak ott!

43. Arlesnek paripái vannak
Melyek, mint szélvész úgy rohannak,
Vannak szántói is, hol egy nyáron terem
Rozs annyi, mennyi kell tiz évre
Vannak halászi, kik vizére
Mennek szerencsétől kisérve.
Vannak hajósai a vészes tengeren.»

44. Aranynyelvén a kis fiucska
Fénynyel honát így koszoruzta
Aztán elmondta még csacsogó ajaka,
Hogy' rezg a tenger kékje lágyan,
S a Mont-Vontournak oldalában
Terem legjobb olaj; s a lápban
Hangos bölömbika, hogy bömböl éjszaka.

45. De oh Arles, oh barna, bájos
Mindig napos tájéku város
Legislegfőbb csudád el nem mondhatta ő
Hogy úgy adott az arlesi lánynak
Az Ég szépséget, mint a fának
Zöld lombot, mint dalt csalogánynak,
S mustot, szöllőinek a kedves ősz ha jő.

46. Mirèio nem figyelt szavára,
Mert gondolatja messze jára
— «Kisérj el, kis fiú, — így szólott hirtelen —
A Rhône-on át kell menni nékem,
Még mielőtt az est hüsében
A béka szól a part füzében,
Légy hát olyan szives, fiucska, jőjj velem!»

47. A kis fiú vigan kiáltott,
«Éppen jól jöttél erre, látod,
Az én apám halász a széles Rhône-vizen
Nyárfák alatt áll könnyü sátrunk,
Ma éjjel ott alszol minálunk
— Nyáron le sem vetkőzve hálunk —
S holnap, hajnalba' még, apám majd át viszen.»

48. «Nem, nem . . . elég erős vagyok még
Ma éjjel, érzem, járhatok még!»
«Ne tedd — a kis fiú így inté a leányt
Ne tedd, ne . . . isten óvjon ettöl
Ma éjjel jő egy csúf sereg föl
A síkra, a Capo-üregböl
S ha meglát még bizony a mélységekbe ránt.»

49. — «Mi van hát a Capo-üregbe?»
— «Gyerünk, s míg frissen lépegetve
Megyünk a síkon át majd elmondom neked.»
S így kezdte: — «Mult időkbe, régen,
Egy szérü volt e szép vidéken,
S rajt gabna állt kövér kepékben, --
A félelmes helyet holnap megnézheted.

50. Ostortól űzve, elgyötörve
Járt rajt' már egy hónapja körbe
Sok ló, — kiverve jól a gabna szép szemét.
Fáradtak voltak, ám hiába',
Szegény páráknak fürge lába
Nem nyughatott! Sűrű porába'
A kinzó szérünek: volt gabna egyre még!

51. A nap sugára egy tüzár volt,
A szérü — mondják — szinte lángolt,
S a villások hada szünös-szünetlenül
A kévét egyre csak dobálta.
A szúros pelyva és a szálka
— Mint nyilvessző dühös csatába' —
Rajzoltt sürűen a fujó lovak körül.

52. Szent Károly és Szent Péter napján,
Hivőid lelkét szólogatván,
Konghatsz harang! Maguk ki nem pihenhetik
Szegény lovak! Folyton szaladnak . . .
Folyton sülnek lángján a napnak . . .
Folyton lankadnak s megriadnak
A mint az ostoros rekedten bőg nekik.

53. Fösvény gazdájuk még fejökre
A szájkosárt is felkötötte . . .
De augusztusba' jő a Szent Szüz ünnepe.
S már gőzölögve körbe járják
A naptól izzó szérü-pályát,
A fáradt, nyálzó szájú párák
És lüktető szügyük már tajték lepte be;

54. De nem soká! Mert im süvöltve
Szörnyű orkán száguld a földre,
A szél végig seper a káromlás terén
S a kik szent ünnepét az Urnak
Tagadták: most mind megvakulnak.
Aztán a mély üregbe hullnak,
Mely, mint katlan, nyilik a szérüjök helyén.

55. A gabna óriási halma,
A mag s a polyva és a szalma
Mint forgószél kavarg. Villást és ostorost
Benyelt a föld félholdnyi szája.
A gazda és a háza tája,
Ménese és csürhéje, nyája
Mind, mind ott fekszenek a vak mélységbe most.»

56. Mireille szólt: «Megriaszt beszéded!»
— «Várj, még nem ért, szép lányka, véget,
Holnap ha arra mégy, tudom beszédemet
Bolondságnak kaczagva mondod,
Mert kék vizében sárga pontyok
S compók usznak vigan . . . S a lombot
A part körül: vidám rigó-fütty tölti meg.

57. De hogyha Boldogasszony eljő
S a nap mosolygó és tüzellő
Arczczal lassan halad az ég boltjára fel:
Akkor nézz jól a tó vizére.
Hogy változik szép, tiszta mélye
Sötétté, mint a bűnnek éje,
És földre fektetett füllel akkor figyelj.

58. És lenn a mélybe, lenn az árnyba,
Minthogyha száz legyecske szárnya,
Dönögne s küldené hangját füled felé . . .
De csengő cseng belé e zajba,
S a torzsikák közül kavargva
Rémítő, éles hangzavarba'
Támad vad lárma, — hogy tested remeg belé.

59. Aztán sovány lovak dobognak,
Majd meg hallik rekedt szitoknak
— Mit bőg az ostoros — ocsmány szava sürűn.
Olyan kinos hangkeverék ez:
Száraz, keserves, szörnyüséges
Minthogyha nagy-gyötrődve végez
Munkát lovak köre a kőkemény szürűn.

60. De hogyha lejjebb száll az égen,
A szent nap: lenn a vízfenéken
A káromlás, szitok s a lódobaj el-űl.
Elcsendesűl a nyáj kolompja,
A torzsikák közűl zsibongva
Száll már a lárma csak . . . S a lombba'
A tó körül megint vidám rigó fütyűl.

61. A kis fiú míg ezt beszélte
— Csigás kosarával kezébe' —
A szép leány előtt gyors léptekkel haladt.
S az égre már, a szép szinesre,
Alkony fénytől lilára festve
Meddő dombok nagy szőke teste
És kék hegyhát vetít hullámos vonalat.

62. S a nap sugári félkörében
A láthatár mögé lemégyen
Hagyván az isteni, szent békeséget itt
A Grand-Clarnak, a nagy mocsárnak,
A zöld vaulongoi határnak
S kepések elfáradt hadának
Mely fellélegzik és kiegyenesedik.

63. Szólott a gyermek: — «Lányka, látod
Apám fehérlő sátorát ott?
Szellő lebegteti a könnyű vásznakat.
Mellette áll egy karcsú nyárfa
Öcsém, Not, kúszik ép reája
Tán czirpegő tücsök-tanyára
Vadászik, vagy talán engem keres-kutat.

64. Meg is látott bennünket onnat
S leszóll — hallod: — Zeto hugomnak,
Ki éd's anyám felé a vizparthoz szalad
És kéri, hogy most már csinálja
A bouiabaissot vacsorára
Anyám a csónak szélin állva
Kivesz belőle friss, ficzkándozó halat.»

65. És míg Mirèio és a gyermek
A parti kunyhóhoz közelgnek,
— «Asszony! — szól a halász — nézd Andreloun az ott,
A dombon egy lánynyal siet föl.
Hej! még pompás halász lesz ebből
Az ördöngős, pajkos gyerekből
Lám most is mily csinos ángolnácskát hozott!» —

KILENCZEDIK ÉNEK.

A gyűlés.

1. A karcsú barkóczák zokogtak,
Dolgos népe a méhkasoknak
Mentához, borsfűhöz kimenni elfeledt.
Oly bús a csend a nagy majorban . . .
— «Nem tudjátok Mirèio hol van?»
A fecskéktől ezt kérdi sorban
A vízi rózsa, mely hajlong a tó felett.

2. Lélekgyötrő nagy bánatukban
Az agg szülék ültek magukban
S fájón, keservesen siratták lányukat
Búgott szavuk mind hangosabban:
— «Szerencsétlen, meggondolatlan!
Az őrültség izzott agyadban,
Midőn ifjú szived ilyen mélyen bukott.

3. A szép Mireìo ment el, ó jaj!
Egy semmiházi naplópóval
Sötét éjjel szökött!... s ki tudja merre van?
Szemérmetlen leány! ki tudja
Hová vitt el, mi messze utra?
S hol rejtett földalatti lyukba?...» —
És ránczos homlokuk megrázták boszusan.

4. Bejött a munkások szakácsa,
Szamáron reggel, mint szokása,
S a küszöbről beszólt: — «Jó gazdám jó napot!
Ételt-italt adj puttonyomba!» —
— «Ördög, pokol! menj vissza nyomba'
Lányom nélkül, mint bús pagonyba'
Lehántott héju tölgy, én oly beteg vagyok.

5. Fuss, fuss villámsebes futással
S kepéssel, gyűjtővel, juhászszal
Találkozván, kiáltsd: Éles kaszájukat
Dobják el, kik kaszálnak épen,
S kiknek gereblye van kezében,
Hagyják a széna közt a réten
Birkások, pásztorok, hajtsák be nyájukat.

6. És mind nyomban hozzám siessen!»
Mint könnyű kecske oly sebessen
Fut a hű ember el. Lihegve vágtat át
A baltaczimen, a fenyéren,
Nincsen sövény, melynek kitérjen.
Átugrik gödrön, bokron, éren,
S már érzi a kaszált szénáknak illatát...

7. A dús, virágos, lóherében,
Mely pompázik mély színü kékben,
Itt-ott egy-egy kaszás még pengét élesit;
A többiek lassan haladnak
S nyomán a sok görnyedt alaknak
Ferdén menő rendek maradnak
Tömött rendek, miket elnézni jól esik.

8. Fiuk és kaczagó leányok
Gereblyéztek gyorsan utánok
Mások meg már a kész szénát pupozva föl
Boglyákba: hangosan daloltak.
A tücskök féltek s csendbe voltak...
Odébb luczernát villán hordtak
Szekérre, mely előtt kérődzött két ökör.

9. Kőrizs fából készült szekér ez,
Rajt dolgozott az első béres
S a lóherét, miben csaknem kötésig áll
A villákról karjába kapva,
Ügyessen jobbra-balra rakva,
Emelte folyton magasabbra
A zöld alól kerék, s lőcs sem látszott ki már.

10. Lecsügg, lecsapzik, mind-körösleg
Oldalt, hátúl, a mi fölösleg. —
S ha mozdul a szekér, mint egy hajó olyan ;
S bár hátra még a munka nagyja,
Az első béres abbahagyja
És így kiált le megriadva:
— «Kaszások várjatok, valami hiba van!» —

11. A többi béres, ki a szénát
Villáról-villára vevén át
Föladta: megpihent s letörlé homlokát.
És a kaszások is megálltak
Tovább egy rendet sem kaszáltak
Tenyerükből ernyőt csináltak
S úgy kutatá szemük a széles síkot át.

12. Közéjük ér Ramoun követje
— «Halljátok! — szól nekik lihegve —
Gazdánk ezt üzeni: Éles kaszájukat
Dobják el, kik kaszálnak épen,
S kiknek gereblye van kezében,
Hagyják a széna közt a réten,
Birkások, pásztorok hajtsák be nyájukat.

13. És mind nyomban hozzám siessen!»
Fut, mint a kecske oly sebessen,
A hű ember tovább. Mély barázdákon át
Hol a buzér — Altèn örökje —
Ad lángvörös ruhát a rögre,
És látja mindenütt körötte
Az Érettség arany fáklyájának nyomát.

14. Vadpézsmától fehér ugarban
Szántókat lát ballagni sorban
Görnyedten, hallgatag, az öszvérek mögött...
A föld ébred, keblét kitárja
Fölnéz a fényes napsugárra
Itt-ott egy billegő csudálja
A nagy darab rögöt, mit a vas fellökött.

15. Közéjük ér Ramoun követje
— «Halljátok! — szól nekik lihegve
Gazdánk ezt üzeni: Éles kaszájukat
Dobják el, kik kaszálnak épen
S kiknek gereblye van kezében,
Hagyják a széna közt a réten,
Birkások, pásztorok, hajtsák be nyájukat.

16. És mind nyomban hozzám siessen.» —
Fut, mint a kecske oly sebessen,
A hű ember tovább. Átugrik árkokon
Mikben hajlong rét száz virága;
A sápadt zab közé bevágva
Átér a rőt sürű buzákba
Fut, fut, míg eltünik, hogy nincs utána nyom.

17. Negyven kepés negyven kaszája
Miként emésztő tüznek árja
Gyorsan leszaggatá a föld hímes mezét.
Az illatost, a dúst, a szépet
És meztelen testére léptek . . .
A nyárrul itt mindent letépett
E had . . . mindent: mi fény, virág és üdeség . . .

18. A búza földre dülve, mint a
Szöllővesszőn a hosszu inda,
Görbén támadt a rend; de már a gyors kötők
A fekvő gabnát ölre szedték,
A kötelet alája tették,
A kévéket jól megkötötték,
S térdükkel ügyesen hátuk mögé veték.

19. Szikrázott, mint a méhe szárnya
A sarló él a napsugárba,
Szikrázott, mint a hal, ha fel a szinre csap
A mélységből, vidor kedvébe'.—
A sok szúrós szakállú kéve
Egymás mellé csoportba téve
Alkot száz s száz kepét, kövéret, kúposat.

20. Úgy állnak, mint megannyi sátor,
S a tarló ollyan, mint a tábor
Volt, lenn Beaucaire alatt, midőn Simon lejött
Keresztesek élén e földre,
Hogy forró bosszuját kitöltve
Raymond gróf sergét összetörje,
És gyászt áraszszon a derüs Provence fölött.

21. De már böngészek jönnek arra
És böngészgetnek jobbra-balra.
Egy-egy pajzán leány akácz vagy árny-adó
Kereszt tövébe szívesen megy
— Vonzván tüzétül férfi szemnek —
S beszélgetés közt ott pihen meg,
Oh mert a szerelem szorgalmas arató.

22. Közéjük ér Ramoun követje
— «Halljátok!» — szól nekik lihegve
Gazdánk ezt üzeni: Éles kaszájukat
Dobják el, kik kaszálnak épen,
Kiknek gereblye van kezében,
Hagyják a széna közt a réten
Birkások, pásztorok hajtsák be nyájukat

23. És mind nyomban hozzám siessen!» —
Fut, mint a kecske oly sebessen,
A hű ember tovább. Lejtős szöllőkön át,
Hol áll a szürkéllő olajfa;
A tőkének, mint nyár viharja,
Letépi kaccsát — s íme hallja
A rónaság ölén foglyok harsány szavát.

24. A Crau égő meddő lapályán,
A törpe tölgyek vékony árnyán
A sík pemet-füvén pihent a birkanyáj,
A pásztorok már szundikáltak,
Bogár után kapkodva járkált
A birkákon, mik sűrün álltak
A fürge billegők, mitől se tartva már

25. Fehéren, áttetszőn, lebegve,
Emelkedett a kék egekbe
Ködsáv imitt-amott a tengerpart fölött.
De tán a nap előtt a mennybe
Istennek egy apácza-szentje
Ép most suhant el néma csendbe
És annak fátyola e foszló könnyü köd?

26. S hogy odaért Ramoun követje
— «Halljátok! — így beszélt lihegve
Gazdánk ezt üzeni: Éles kaszájukat
Dobják el kik kaszálnak épen,
S kiknek gereblye van kezében,
Hagyják a széna közt a réten
Birkások, pásztorok hajtsák be nyájukat.» —

27. Kaszás vasa, szántó ekéje
S a villa, mely magas szekérre
A szénát adta fel, most hirtelen megáll.
S mindnyájan felkerekedének
Minthogyha szárnya nő a méhnek
Rajba verődik s egy fenyőnek
Agára czimbalom hangjánál el-ki száll.

28. És a majorban összejöttek
Azok, kik kévéket kötöttek
S a kik megforgaták a széna rendjeit,
Azok, kik őrizői nyájnak,
S a kik tarlón böngészni járnak,
S a kik kúpos kepét csinálnak:
Munkájuk elhagyák s begyültek rendre itt.

29. Az agg szülők a szérü gyepjén
Busan maguk elé meredvén
Várták munkásaik', — fehér arczuk szine. —
Azok jönnek, köréjük állnak,
S a mélyen sújtott gazda-párnak
Parancsoló szavára várnak
«Gazdánk, te, hívatál s mi itt vagyunk, ime!»

30. Szólott Ramoun: — «Gabnánk ha érik
Mindegyre ártó vészek érik
Mit is használ a gond, a munka és ima
Mindig tátongnak ránk veszélyek,
Ne várjátok, hogy én beszéljek,
Mondjátok el, esengve kérlek,
Mit tudtok, s a mezőn mit láttatok ti ma?

31. Gout-i Laurèn eléje lépett
— Gyermekkorától ollyan évet
Nem ért ez, hogy ne jött vón' sarlóval övén
Gabnát vágni a róna-tájra. —
Vén szikla, mit a tenger árja
Hiába ver: A nap sugára
Arczán nyomot hagyott, mint templom ó kövén.

32. A sarló régi katonája,
Az első vágást ő csinálja
Akárha nap tüzell, akárha szél fütyül.
Volt hét fia, — szép szál legények,
Munkában szorgosak, kemények —
Ramoun kepési jól tevének,
Hogy Laurènt állíták maguk fölé fejül.

33. — «Ha áll, hogy esső kell, hogy essen,
Midőn a hajnal vérveressen
Kerül az égre fel, — az agg ekként beszélt. —
Akkor — bár Isten óvna minket! —
Még hullatjuk ma könnyeinket:
Reggel történt. Már meglegyintett
A pirkadat szele, s az éj is foszla szét.

34. Mi még harmattal talpra állunk
Hogy a buzában rést csináljunk
— «Fiuk, helyén legyen mindegyőtök feje,
És jól ügyeljetek a rendre» —
Igy szólva vágok és a penge
Rögtön belé hasit kezembe,
Nem történt ez velem harmincz esztendeje!

35. És tátongó sebét mutatja . . .
A szép Mirèio anyja, atyja
Csak sóhajt . . . Jan Bouquet szólalt utána meg
Hogy, mit tud ő is hírül adja,
S részvéttel néz a két bus aggra. —
Tarasconnak sárkány-lovagja
Jan s bár izmos fiú, szelid és jó gyerek.

36. Midőn Tarasconon keresztül
Vídám zajongás hangja pezsdül
Ha zeng a nóta és a «*Lagadigadeù!*»
S a nép kavarg sürű tömegben:
Akkor Jannak kezébe' lebben
A nagy zászló legékesebben
S legmesszebb dobja el a lándzsa-rúdat ő . . .

37. Első munkában is lehetne
— Ha hozzá mindig volna kedve,
Hanem türelminek hamar vége szakad.
De dáridón, kemény iváson,
Vagy vídám bika-futtatáson
Bizony túltesz mindenki máson
S olyan jó tánczos is, mint ő, kevés akad.

38. — «Gazdám! — így szólt Jan — hogy kaszáltunk
S már jól a tábla mélyin jártunk
Vadócz-csomó alatt, fiókákkal tele
Csinos kis fürjfészket találtam,
Én persze hirtelen megálltam
S hogy megnézzem, benn' hány madár van:
Nyomban lehajolék a lágy fészek fele.

39. Akkor láttam, hogy megrohanták
Dühös, vörös, nagytestü hangyák
A fészket s ellepék a fürjecskéket is.
Három kimúlt már és a többi
Mind-hasztalan próbál kiszökni,
Csak nyújtogatják szép fejök' ki
Minthogyha mondanák: Oh ember, jöjj, segits!

40. De vad csalánnál mérgesebben
A hangyák még nagyobb seregben
Mohón, veszett dühvel maguk' rájuk vetik
És én kaszámra támaszkodva
Csak néztem az ártatlanokra
S odébb hallottam: nagy-csipogva
Anyjuk hogy' síratá elpusztult gyermekit!» —

41. És Jan Bouquet gyászos beszéde
Új tőr az agg szülők szivébe
S dagasztja keblüket borzasztó sejtelem . . .
Mint hév nyáron, midőn a sikra
Sok száz fellegvászon boritja
Homályos sátrát s égi szikra
Egyszerre több helyen pattan ki hirtelen:

42. Még Marran is Ramoun elé áll. —
Az ő nevét jól ösmeré már
Körül minden major kocsissa, bérese
A mécs télen gyakran kiégett
S az istállóban a cselédek
Még egyre mondottak meséket,
S Marran felül beszélt a sok bohó mese.

43. Napszámba egyszer vetni ment el: —
Hajnalba persze minden ember
Hozzáfog s indul a szántó vasak sora
De elmarad Marran ekéje,
Nem boldogul sehogyse véle,
Ügyetlenül rángatja félre,
Minthogyha még ekét nem látott vón soha.

44. — «No szép legény vagy, vetni mégy el
És bánni sem tudsz még ekéddel.» —
Az első béres így kiált s kaczag nagyot
«Fogadni mernék: lusta vadkan
Az ormányával csínosabban
Barázdál» — Szól Marran: — «No abban
Kissé kételkedem s szívessen fogadok.

45. Ki veszt, az két aranypénzt veszt el
Mindegy akárki lesz. No kezdd el.» —
S a tulsó szélbe két nyárfát választanak, —
Az czéljuk. Több szót nem fecsélnek
Vasuk mindjárt a földbe mélyed
S útjukrul el újjnyit se térnek . . .
A barázdák közé aranyfényt szór a nap . . .

46. S így szólt Marran ellenfelének
A többi béres: — «Czél felé megy
Barázdád egyenest; bizony köztünk veled
Egy sincs, ki versengést megállna,
De lám méltó barázda-párja
E másik itt, mert nyil se szállna
Ily szép vonalban át a zöld ugar felett.»

47. És Marran nyert — az lett a vége. —
Marran sápadtan fog beszédbe
S hogy ily halvány vala volt is reá nagy ok:
— «Füttyöngve kísérém ekémet,
És mert idén, a föld keményebb
Sugáritól a nap tüzének:
Ép azt gondoltam el, hogy tovább maradok.

48. De ím felborzadt kurta szőre
Öszvéreimnek . . . és előre
Nem léptek s reszketett lábuk, mint vékony ág
És összebújva mindaketten
Hosszú fülük hegyzék ijedten . . .
Én duplán láttam . . . és köröttem
Úgy véltem lekonyúl minden fű és virág.

49. Majd ösztökéltem őket egyre
Szemét nagy-búsan hátra vetve
Baiard', nem inditott, Falet a hantokat
Szaglászta . . . Én csánkukra csaptam,
Ekkor megugrottak riadtan
S gerendelyünk, im, két darabban
Hullt szét és gyeplü-szár meg istráng elszakadt . . .

50. És engem kínos görcs fogott meg,
Testem fázódva rázkodott meg
A fogam vaczogott, hátam ludbőrözött . . .
Majd hév csapott ki rajtam ujra,
S érzém hogy jő orozva, bujva.
A csonthalál mögém s az ujja
Hogy' jár égnek meredt hajszálaim között.

51. — «Szentséges Szűz! Egek szerelme
Borítsd palástod gyermekemre!»
Kiált szegény anya s megtörvén ereje
Reszketve roskad földre térde,
És néma ajkkal néz az égre ...
De már jelentkezik beszédre
Anteume a fő-fejő, a pásztorok feje.

52. — «Nem értem, mért kószált, ma éjjel
Mireille a pusztán szerte-széjjel?»
— Anteume ezt kérdezi — «Karámjainkba' mi
Akkor készültünk fejni épen,
A rónaság fölött az égen
Kék kárpit sok száz szögje-képen
A csillagok sorát még láttuk fényleni.

53. Egy árny vagy lélek, vagy kisértet
Suhant felénk ... Ugatni féltek
Kutyáink s bámulák, a nyáj meg összebujt
«Ha jó lélek vagy szólj, ha rossz vagy
Menj vissza tüstént, hol gonosszak ...»
Örök tüz lángján kórjadoznak ...»
Akartam szólni, de a hang torkomba fult.

54. — «Oh pásztorok, ki jönne vélem
Hogy a Szentekhez elkisérjen?»
Susogva igy beszélt egy hang ... S csend lett megint
S bár nem hinné is senki nékem:
Való, hogy kinn a vad vidéken
Mirèio járt az éj ködében.» —
— «Mirèio?» — kérdezé Ramoun munkása mind.

55. — «Mirèio — bólintott az agg rá
A sok szinesszemű csillag rá
Elég sugárt vetett, jól megösmerhetém
De oh milyen más volt a képe,
Mint rendesen. Látszott: szivébe
Tövissét kínzó bú veré be,
Az arczán irva állt, hogy bánkódik szegény.»

56. Hallván e vészjósló beszédet
Szülők, munkások és cselédek
Összecsapják kezük. Bús anya kiált:
— «A Szentekhez! kocsit, legények
Hogy most mindjárt nyomába érjek!
— Ha fut, ha szárnyon jár, — szegénynek,
Oh én kis madaram, mely fészkébül kiszállt!

57. Ha mérges hangyák megrohannak:
Malmával harminczkét fogamnak
A hangyák rút hadát s bolyát szétmorzsolom
Ha jő, lehűtni ifju véred,
A csúf halál, attól se félek!
Tiéd az üdv, tiéd az élet:
Elveszlek tőle még, birkózva, angyalom!

58. Jano-Marìo föl s le jára
S egymásután tolúlt ajkára
Átok, szitok, panasz. A gazda meg kiszól:
— «Kocsis, borítót a szekérre,
Aztán Mouretot fogd eléje;
S hogy útunk közbe baj ne érje:
A tengelyt és agyat kenőcscsel kend be jól.»

59. Az utra kész szekérre fellép
A lányka anyja és a mellét
Dagasztó bánatot könnyekben öntve ki,
Így szól: «Mireille! szemem világa!
Oh Craunnak meddő pusztasága,
Sós partok elhagyott világa,
Égő sugáru nap, ne ártsatok neki!

60. Tavèn! környékünk rút banyája,
Kinek dohos barlang tanyája,
Ki kotyvalékaid' itattad meg vele,
S szivében elvetéd a mérget:
Minden gonosz jöjjön fel érted,
Ki Szent Antal körül kisértett,
És lánczoljon Li-Baus hegyes szirtjére le.»

61. Mit még mond gyötrött szíve-lelke:
A nagy szekérzörgés benyelte...
A munkáshad pedig dolgozni ballagott,
A Crau síkját mindegyre nézve:
Nem venne-é valakit észre?... —
A fák alá vig zümmögésre
Legyek gyülének és most múlatoztak ott.

TIZEDIK ÉNEK.

A Camargo.

1. Hallgas rám, népe szép Provencenak,
Arles földjétől messze Vencenak
Dombos határaig, s ha bánt a nagy meleg,
Gyerünk patak zöld lejtejére
S a habzsongást ének kisérje
Ének, mely hű Mireillet dicsérje
És sirjon bús panaszt a jó Vincèn felett.

2. A csolnak fut . . . keresztbe szegve
Az árt, mint víz könnyű keszegje,
A kis csigaszedő hajtá a csolnakot,
S a lány, kiről zeng ím ez ének,
Nem félt a Rhône zajgó vizének
Háborgásától. — Oh, szegénynek
Bútól borus szemén, most is könnycsepp ragyog!

3. Szólt Andreloun: — «Nézd csak mi széles
A Rhône itt! — Szép pár holdnyi tér ez!
Camargo s Crau között, azt mondom én neked,
Vón hely csinos hajó-csatára
Mert a Camargo ez. — Határa
Úgy szertenyúl, hogy majd elállja
A Rhônet, mely oszt csinál kerűlőt vagy hetet.

4. Mig igy beszélt, a Rhône vizében,
— Hol, akkor mártózott meg épen
A hajnal rózsaszín testével, fényesen, —
Bárkák jöttek gyorsan haladva . . .
A szellő őket hátba kapja
S vitorlaszárnyuk megragadva
Úgy hajtja, mint juhász a nyáját, kényesen.

5. A part felől körizsfa, nyárfa,
Bús árnyékot vetett az árra,
Mely visszatükrözé fehérlő törzsöket.
Vén vadszöllő kuszott a fákra,
Indája mind magasbra vágyva
Fonódott vastag s vékony ágra
S a csúcson ringatott éretlen fürtöket.

6. A Rhône csak folyt, folyt, félig alva,
Oly méltóságos volt nyugalma!
Avignont bánta, — hej, ott volt szép ház-öve!
És bánta tánczait, danáit,
S mint agg, ki már nem él sokáig,
Mélázott, s már az búsitá itt,
Hogy a tengerbe vész hulláma és neve.

7. A lány, kiről zeng ím ez ének,
Kiszáll, mihelyt a partra érnek
— «No most szól Andreloun — csak egyenest eredj!
Maguk, mint te, már sokan mentek
De eltévedni még a szentek
Jósága, ládd, egyet sem engedt» —
És csónakával a fiucska visszamegy.

8. Letűz a napnak szörnyü lángja
S fut, egyre fut megint a lányka . . .
Mást nem láthat sehol, bármerre is tekint,
Csak meddő, holt, sivár világot
Határtalan, bús pusztaságot,
Mely nem terem füvet, virágot . . .
A látkörön nehány fa és a tenger int.

9. Atán-cserjék, zsurlók teremnek
Ölén e puszta végtelennek,
S ballang- meg sófüvek . . . néhol fehér lovak
S koromszin ökrök legelésznek,
Melyek bátran szemébe néznek
Esőnek, szélnek, égi vésznek . . .
És mindnek lába gyors és pillantása vad.

10. A hallgató lápok fölébe
Borúl a menny mélyboltu kéke
S az izzó lánggolyó lassan megy tűz-egén
A messzeségben át a légen
Egy-egy ezüst-sirály csap épen,
Egy-egy madárárnyék sötéten
Vonúl a földön el: lud az vagy szürke gém.

11. Majd jő a part egy-két libuccza
És méltósággal, szinte uszva,
Egy kócsag is huz át; a büszke nagy madár
Tolldísze jobbra-balra lebben . . .
A nap tüzell mind hevesebben . . .
A hőség szinte tűrhetetlen . . .
Mellén a keszkenőt Mireille megoldja már.

12. A hőség egyre nő, növekszik
Lángsúlya mind az agyra fekszik. . .
Legfennebb áll a nap, parázszsal van teli
Minden sugár, mit küld az égrül
S csak néz, csak néz a tiszta kékrül,
Mint egy oroszlán, mely éhségtül
Szikrázó szemmel a pusztát majd elnyeli.

13. Be jó is vón hűs bükk tövében! . . .
A szőke fény, mely rezg a légben,
Olyan mint egy veszett darázsraj, mely dühvel
Surrog le-föl, zsákmányt keresve,
Hogy fullánkkal véresre fesse.
Lankad Mirèio gyönge teste
És ólmos, zsibbadó fáradtság önti el. . .

14. Lélekzete fogy, feje szédül. . .
A tűt kihuzza fűzejébül. . .
Hó-keble úgy dagad, mint két hullám-iker
A forrás átlátszó vizében;
Olyan, mint hóvirág a réten,
A mely tavasz hirnökje-képen
Terjeszti mindenütt páros virágit el.

15. De ím a tájék mind vidámabb,
Alig lengő szellőcske támad,
A messzi látkörön kis tó vizén ragyog
A napnak égető sugára. . .
S hatalmas jázminbokrok árnya
Borúl a friss, kék szinű árra
Mely folyton szélesebb, messzebb-nyúló, nagyobb. . .

16. Óh égi látvány! mint egy álom
Merűl a messze szemhatáron
A kék viz mentiben, egy város képe fel,
Arany-napfény özönben uszva. . .
Vastag fal van köréje huzva,
Szökő kút, templom, tér meg uccza
Tarkálnak sorra benn'. Bűvös szépségü hely!

17. Nagyobb hajók s aprócska bárkák
A rév bejáratát elállták,
A szél árbóczukon zászlót és pántlikát
Lebegtet vidám röpdeséssel.
E kép csodálatába vész el
Mirèio s közbe könnyü kézzel
Letörli többször is gyöngyöző homlokát.

18. Szegény leányka! hisz szemének,
Szivét az ébredő remények
Dobbantják ujra meg, s szalad. . . megint szalad. .
A Szent Kápolna véli, ott van,
S a mint fut és fut egyre jobban
A város folyton más alakban
Tünik fel s csalja őt mind távol, távolabb. . .

19. Hivságos, fínom légi munka,
Bohókás ujja szőtte fonta
A nap sugáribul és felhők színibül,
De sápad gyenge szövevénye
S végűl elfoszlik, színe, fénye. . .
Eltűnik víze, el növénye. . .
A pusztán áll a lány, zihálva, egyedül. . .

20. Tovább, tovább a rőt homokban
Mely süpped s ég, csaknem kilobban! . . .
Tovább, tovább a nagy sókérgü síkon át,
A mely izzik mind rémesebbül,
Minthogyha vón olvadt üvegbül! . . .
Tovább, tovább, érdes füvekbül
Nád és szittyó közé, hol szúnyog tart tanyát! . .

21. Csak Vincèn minden gondolatja,
S a Vaccarès mellett haladva
Soká, soká, soká. . . im ott merűl elő
Nagy végre, kéklő messziségben
A kápolnácska — úszva szépen
A tenger hullámzó vizében
És nőve, mint hajó, mely épen révbe jő.

22. De most a nap sugár-nyalábja
A lányka sima homlokába
Szúr száz lángvégü tűt, kegyetlenül, vadul!
Szegény! — erőiből kifogyva
Leroskad a forró homokra. . .
Ifjak, sirassátok zokogva!
O Crau! legékesebb virágod im lehull!

23. Ha egy vadász halkan közelget
S galambrajt lát ér víze mellett,
Mely ott tollászkodik s iszik ártatlanul.
A fegyver gyilkos ólmu szája
Mindég a legszebbet találja,
Melynek leggyászosabb halála:
Igy tett a nap heve most irgalmatlanul.

24. Eszméletlen nyúlott el ottan,
Hanyatt az égető homokban
Mireille, — egy raj szunyog véletlen' arra jött
S látván, hogy ott fekszik hörögve
S ott is maradna mind örökre,
Mert csak forró föld van körötte
S árnyék tenyérnyi sincs, kinzott feje fölött:

25. Sajnálkozón fölébe szálltak
S lágyan fülébe muzsikáltak:
«Hamar, leányka, fel! . . . kelj fel. Gyilkos lehet
A sóval fülledt hő e tájon».
És megszurták, hogy talpra álljon,
De csak gyöngéden, hogy ne fájjon.
Küldött a tenger is hűsebb lehelletet,

26. Hogy égő arcza csillapúljon,
Hogy teste forrósága múljon. . . —
Felvánszorgott a lány. Alig birá fejét
— «Jaj, benn' mi zúg ily háborogva!»
S erőit ismét összefogva
Indult botolva, tántorogva
És végre, végre a kápolnához elért.

27. Szemét könny sűrü fátyla födte
Reá roskadt a szent küszöbre
Mit párájával a viz nedvessé teszen
S ámbár csak halkan szólt az ajka
Segített szellő szárnya rajta,
Az égbe szállt, a mit sóhajta
S így szólt a bús fohász, sirón keservesen:

Szentek, ti virágot
Alkottok a könnybül
Tekintsetek, ó, rám,
E bánatos órán
A kék ivü mennybül.

Lássátok: a bú-baj,
Hogy' dúl kebelemben,
Hogy' vérzi szivem fel:
Szánó kegyelemmel
Segéljetek engem.

Vincènnek a képe
Van vésve szivembe',
Azért borulék le
Trónustok elébe,
Oh Szentek, a mennybe',

Mert úgy szeretem, mint
Medrét az erecske,
Vagy, mint a legekben
Csapongni szeret fenn
Fehér hasu fecske.

S gyötörnek: e lángnak
Hogy nem szabad égni,
És mandulafámnak,
Mert bimbaja támadt,
Tépjem gyökerét ki.

Szentek! ti virágot
Alkottok a könnybül:
Tekintsetek, ó, rám,
E bánatos órán
A kék ivü mennybül.

Eljöttem, a békét
Lelkem, o, hadd issza;
Széles folyam árja
S a puszta sivárja
Nem tarthata vissza.

S tüskéi az izzó,
A lánghevü légnek,
Az iszonyu napnak:
Velőmbe szakadtak,
Oh jaj, hogyan égnek!. . .

De hogyha enyém lesz
Vincèn: vele együtt
Én eljövök és itt
Bünk egykori vészit
Mosolygva feledjük.

S nem váj igy agyamba
A kín tüzes ujja.
Nem omlik a könnyem,
Szemem édes örömben
Ragyogni fog ujra!

Apám nem akarja. . .
Lelkében a mérget
Áldásra cserélni,
Ezt, Szentek, elérni
Csak semmi tinéktek.

Mert bármi kemény is
Olajfa bogyója,
Advent szele ráfuj,
S zöld állapotábul
Megérleli jóra.

A naspolya csípős,
Vásit a kökényszem
Szedés idejébe;
S száraz fübe téve,
Édes lesz egészen.

Szentek, ti virágot
Alkottok a könnybül,
Tekintsetek, ó, rám,
E bánatos órán,
A kék ivü mennybül.

. . . . . .
. . . . . .

Káprázom? . . . A menny ez? . . .
Tágulnak a boltok!
És kezd letüzelni
Csillag, sok ezernyi,
Mely rezgve mosolyg ott.

Oly boldog a lelkem!
Im égi honukból
Leszállnak a Szentek!
S ösvényin a mennynek
Fény tör ki nyomukból.

De dicskoszorútok',
A mennyei fényest,
Tőlem takaróval
Rejtsétek el! ó jaj!
Nem, nem birom én ezt!

A fellegek árnyát
Vonjátok elétek! . . .
Hol a bolt, hol az oszlop?
Mint pára eloszlott! . . .
Szentek! ti beszéltek?

. . . . . .
. . . . . .

28. És elragadva, szent mámorban,
Zihálló mellel, félig holtan,
Térdelt Mirèio ott, kitárva két karát,
Fejét fáradtan hátra vetve;
S ugy vélte megnyílott felette
A bolt és ő a kék egekbe,
A testi fátylon át, a túlvilágba lát.

29. Testét-lelkét a látománytol,
Láz fogja el, a szeme lángol
És arcza ragyogóbb, de sápadtabb leszen.
Igy halványúl a mécs sugára,
— A mely haldokló mellett álla, —
Midőn, a ködben úszó tájra
Hajnal világa száll, rózsásan, fényesen.

30. Csillaggal hintett ösvényen jő
Felé a három égi, szent nő.
Mindhárom ó be szép! A hogy' nyáj szertemegy,
Ha nyári hajnal fénye támad,
Úgy boltjai a kápolnának
S az oszlopok, mik sorban állnak:
Szétválnak, hogy Nekik utat engedjenek.

31. Fehéren szállt égi honából,
Körülragyogva glóriától,
A három Mária. Alabastrom-edényt
Szorított egyik kebelére.
Miként az éj csillagfüzére
Mely néz az alvó föld ölére:
Hintett a homloka oly édes, enyhe fényt.

32. A másik lágy arany haját a
Pajkos szellőcske szétzilálta;
Kezében pálmaág; tartása oly szerény!
A harmadiknak arcza barna,
S köpenynyel azt im eltakarja
Leplezni, rejtni, így akarja.
Gyémántnál csillogóbb sugár ragyog szemén. . .

33. A Máriák lassan leszálltak,
S a térdelő felett megálltak
És megzendült szavuk — mikéntha messzirül
Harang búgott vón át a légen. . .
S mosolyogtak. . . oly lágyan, gyöngéden,
Hogy a szegény leány szivében
Virág sarjadt fel a martyr-tövis körül.

34. «Vigasztalódj, szived ne fájjon
A Máriák vagyunk mi, lányom,
Li-Bausnak szentjei — vigasztalódj csitulj!
Ha tengeren hánytorg a bárka,
A háborgó, a vészes árba',
S a tengerész hozzánk kiálta:
Lenézünk és a víz, láttunkra, elsimul.

35. Tekints a menny felé nyugodtan,
A szép tejútat látod ottan?
Ott ültünk még imént s néztünk a földre le,
E folyton nyüzsgő hangyabolyra,
Néztük, hogy mennek hosszu sorba
Zarándokok, szent dalt dalolva,
A compostellai szent sirtemplom fele.

36. Fülünkbe jámbor ima zsongott
S az egyházak harangja kongott,
A többi szintelen hangvegyülék vala,
De lángja a hanyatló napnak,
Dala a zarándok csapatnak
Mind, mind: dicsőség szent Jakabnak,
Mert ő Hispánia első Apostola;

37. Örvendezénk fényén nevének,
Mit hirdetett a földi ének,
S a síron összegyült zarándokok fölé
Lelkünk nyugvást csendet bocsáta;
Ekkor jajszód hozzánk kiálta,
És mint vakító fényü fáklya
Csapott keserve fel békés lakunk felé.

38. Erős nagy hitnek ég a lángja
Szivecskédben, de ó, leányka,
Kérelmed oly nehéz! A tiszta Szerelem
Kútfőjéből kér inni ajkad.
Az Élet szín-üdvét óhajtod,
A míg a test békója rajtad!
De mondd, láttál-e már üdvöt te idelenn?

39. A gazdagnál láttad? Dagadva
Szennyes gőgtől: Istent tagadja.
S a jók útjába áll. De, ládd mindig lehullt,
Mocsárnak jóllakott nadálya,
S a dúst meggyötri majd birája,
Ki mennynek és földnek királya
S Jeruzsálembe egy szamár hátán vonult.

40. Az asszonynak szemébe' láttad,
Ki hosszú, kínos gyermekágyat
Midőn átszenvedett, fiának emlejét
Először boldogan kinálja?
S ha rossz a tejnek *egy* sugára:
Hűlt bölcsőben holt magzatára
Könnytől borítva néz s átkozza öntejét.

41. Vagy láttad homlokán a lánynak,
Ki öltözvén fehér arának
Megy vőlegényivel a templom ösvenyén?
De jaj! rajt' tüskéket fakaszt ám
Az élet s szúrosabb az osztán,
Mint egresbokra kinn a pusztán!
Oh mert a föld ölén minden sors zord, kemény!

42. Mégoly kristály vízből igyál itt:
Már szádban rossz izűre válik
Férget nevell a fa, ha gyümölcsöt hozott,
Minden porrá málik körötted,
Narancsból a legédesebbet
Válaszd ki bár — ha félre tetted
Ládd, később, mint epe olyanná változott!

43. Sokról azt véled: fellélekzik —
Pedig sóhajt s könnyét igyekszik
Leplezni. Hogyha vágysz a romlatlan vizet
Megizlelni e földi tájon:
Kell, hogy szived sajogva fájon.
Munkádtól kell, hogy szerte-máljon
A kő: ezüstjivel csupán akkor fizet.

44. Azért, oh lány, boldog, ki szenved,
Ki önsebére úgy lel enyhet,
Hogy másokat segél, ki sir, ha sirni lát;
Ki megalázkodik; ki, hogyha
Talál mezitlent, rája dobja
A köntösét; kinél lobogva
Tüz ég, min a szegény melengeti magát.

45. Felejti minden satnya lélek:
A jó ember halála: élet.
A jók, az együgyűk s a gyengék: boldogok,
Ők könnyű széltül szárnyra véve,
Liljom-fehéren szállnak égbe,
S e földet itt hagyják sötétbe,
Mely szentjeire még mindég fegyvert fogott.

46. Azért a mennybül, hogyha látnád,
Mint mi, a föld hitvány világát
Ha látnád éltetek, mily dőre, mily sekély,
Hogy mily sokat s nagyot hibáztok,
Hogy mily semmis panaszkodástok,
S hiú röghöz-ragaszkodástok:
Halált, bocsánatot, te térden esdenél.

47. Addig nem hoz kalászt a gabna,
A míg nem erjedt földbe' magva.
Ezt törvény szabja meg . . . A földön járva mi
Úgy szenvedtünk, mint minden ember,
Kit sors csapása sűrűen ver.
S hogy búdat hordozd türelemmel:
Utunk történetét el fogjuk mondani.»

48. A Szentek most elnémulának.
A parthoz lágyan símulának
A hullámok, melyek beszédük' hallani
Fehér nyájakban kisiettek;
A fenyves az égerligetnek
Intett át, és elcsendesedtek
A széles Vaccarès zajongó habjai...

49. A nap s a sápadt hold az égen,
A láp fölött, a messzeségben,
Meghajták homlokuk' a Máriák előtt.
Megreszkedt a Camargo sikja.
S a lányka búját csillapitva
Tolult a szó szent ajkaikra
És földi sorsukat eként mondták el ők:

TIZENEGYEDIK ÉNEK.

A szentek.

1. Még állt a Megváltó keresztje
A szent vértől pirosra festve
A gyászos Golgotán s nézett a völgybe le
A bűnök alvó városára,
És hangtalan szájjal kiálta:
— «Oh hol van Betlehem királya!?
Vétkek gyülőhelye, oh, mit tettél vele?!»

2. Az utczák már lecsendesültek,
Zajongás, lárma mind elültek
Csak a Kedron zokog a puszta holt kövén;
S mélyén a bú haragja forrván
A mélázó hullámu Jordán
A sík felé siet mogorván,
Elsirni panaszát a cziprusok tövén.

3. Busult a nép... Belátta mostan:
Megváltó volt, ki oly kinosan
Szenvedt kereszthalált, s feltámadt, megjelent
Tanítványok, hivők körének,
S midőn órái letelének
A kulcsokat hű Péterének
Atadva, mint a sas, eltünt az égbe' fent.

4. A szép galíleai ácsot
Siratva: sok szem könnytül ázott . . .
Példái mézitül a bánat úgy apadt! . . .
A bűnös embert megjavítá,
A nép éhségét — míg tanítá —
Három kenyérrel csillapítá;
Bélpoklost gyógyitott, fölkeltett holtakat.

5. De kiknek volt kemény birájok:
Irástudók, papok, királyok,
És árusok, kiket korbácscsal kergetett:
Eképen suttogtak szorongva:
— «A nép fellázadt, vért is ont, ha
Szamáriában és Sionba'
Ki nem pusztúl a mag, melyet Jézus vetett.»

6. Zsákmányai dühük hevének:
A vértanúk hitet tevének.
Következtül kelleték Istvánnak halnia,
Jakabot a kardél megölte,
Többet meg szikláról a völgybe
Vetettek. — Ám bármint gyötörve
Így szólt halódva mind: — «Jézus Isten fia!»

7. Bennünket, kik testvéri voltunk
És mindig véle vándoroltunk
Egy korhadt csónakon a vizre dobtanak,
Nem volt vitorlánk, nem lapátunk;
Mi asszonyok zokogva állltunk,
Sirattuk egyetlen barátunk;
Az ég felé veték szemük a férfiak . . .

8. Már látjuk, hogy törpülnek egyre
Ház és torony, erdő s ligetke
A Karmel szaggatott, fogas gerincze már
Komoran néz reánk le fentrül . . .
De hirtelen kiáltás zendül
Fülünkbe a vizparti csendbül
És látunk egy leányt. Karját kitárva áll,

9. Sovárgón, hangosan kiáltván:
— «Oh én is hadd megyek a bárkán!
A drága Jézusért meghalnom hagyjatok!»
Szolgálónk volt: hű szívü Sára,
Ki addig is nyomunkba' jára. —
Most, fönn a mennyben homlokára,
Mint április hajnala, dicsőség-fény ragyog.

10. Bárkánk a parttól messze jára,
De ím Isten sugallatára,
Salóme kiveté a vizre fátyolát . . .
Oh nagy hit végtelen csodája:
A rengő-ringó szőke árra
Szilárd lélekkel lépe Sára
S a mély tenger-vizen biztossan lábol át.

11. Salóme könnyű fátyla tartá,
A szél, a víz mozgása hajtá . . . —
S midőn a messzeség ködében elveszett,
— Csúcs-csúcs után, — a haza földje
És nőtt a tenger síma zölde
Szivünket oly bánat gyötörte,
Mit meg nem ért, ki még olyat nem érezett.

12. — «Isten veled Judéa földe!
Jót és nemest kiüldözöl te,
Megváltó Istened keresztre szögeled,
Szőlőid és pálmáid árnya
Oroszlánoknak lesz tanyája,
Falad tövén, zsákmányra várva,
Undok kigyó sziszeg . . . Hazánk, isten veled!»

13. A szél bárkánkat hátbakapja
S a nyilt tenger felé ragadja
Elől ül csendesen Saturnin, Marciál.
Az agg Trofim meg a középen,
Elburkolózva köpenyében
Nagy gondokat forgat fejében,
Mellette Maximin, a püspök, térden áll.

14. Lázár meg a hajó farában,
— Halálsápadt képére rá van
A sír irtózata sötéten irva még —
Mikéntha az árral daczolna,
Mely búg alatta szinte forrva . . .
Mellette Márta és Magdolna,
Ki egy zugban kuporg s könyűit sirja még.

15. Bárkánk' a hullám egyre hajtja
Kleon s Szidón is ott van rajta,
Eutrop s Marcella is, végül a jó öreg
József még, Arimátiából. —
És míg örvények torka tágul
Istentől s egyetlen Fiától
Zsoltárt dalolva ők kegyelmet esdenek . . .

16. A tajtékot hányó habokba'
Hajónk útját, oh, hogy' futotta!
Még véljük hallani a bőgő szeleket,
Mik felverék a szörnyü mélyet,
Mely órjás hullám-meredély lett,
Aztán párába, gőzbe széledt,
Mely fenn úgy eltünék, mint a kisértetek.

17. A nap a tengerből derült fel,
S megint a tengerben merült el . . .
S a sósvizű sikon partot nem érve, im
Csak hányódtunk a kis hajóba'
De szirtektől Isten megóva,
Mert arra szánt minket valóba,
Hogy terjeszszük hitét Provencenak térein.

18. Egy hajnalon szellő se lendült
A tengeren, s a légbe' csend ült,
Szemünk elől az éj lámpájával szaladt,
Mint özvegy asszony, a ki felkel
Kenyér sütéskor szürkülettel,
S el is készül, míg jő a reggel —
Meg sem locscsant a víz a csolnakunk alatt.

19. Egyszerre felleg kél dagadva
S nő . . . nő . . . — szivünket elragadja
A rettegés . . . A lég hangossan zugni kezd.
Oly hangon, mely még ismeretlen
Fülünknek . . . — bőg, sóhajtoz egyben . . .
S mi lélekfojtó rémületben
Allunk a csónakon s némán hallgatjuk ezt.

20. A tenger síma háta borzad . . .
A vész közelget . . . szárnya gyorsabb,
Mint a sirályoké . . . de csolnakunk körött
A hullám tán el van büvölve
Hogy ily nyugodtan tartja ölbe? . . .
Rossz jel! . . . s imé az égre törve
Hullámgát tornyosúl a tengerszin fölött.

21. A vizre felhők borulának . . .
Köröskörül hegy völgyre támad . . .
Hörög, nyög és süvölt . . . oh édes istenem
Reánk tör . . . s csónakunk elérve
Leránt bennünket szörnyü mélyre
Majd fel a hullám tetejére!
Mi nézzük s nem tudunk még csak susogni sem!

22. Hogy őrjöng, hogy szökell a hullám!
Hogy hasgat szét felhőt a villám!
Hogy zeng, hogy dörg az ég! Törékeny csolnakunk'
A poklok minden vad hatalma
Magába nyelni így akarja . . .
Fütyölve jő a szél viharja
S az árbóczhoz veri vaskarja homlokunk'.

23. Most fenn vagyunk hullám sörényén!
Majd lenn fekszünk fenék fövényén!
És látjuk uszni ott a szörnyek rút raját,
A vízi borjut és a czápát,
Mik a napfényt még sohse látták,
S a víz csodás állat-virágát . . .
És halljuk sirni a vizbefultak jaját.

24. Azt hittük: el kell vesznünk rútul,
Egy hullámhegy fölénkbe zúdul,
De Lázár felkiált: — «Uram! fönn és alant
Reánk halál leselkedik már!
Kit a halálból visszahittál,
Hű szolgád, most könyörgve itt áll.» —
Felhők közé a hang felröppent, mint galamb.

25. És Jézus a mennyből lenézve
A tánczoló vad vizre, vészre
Barátját látja lenn, barátját látja, kit
Már-már a hullám nyelne ott el;
Szemében irgalom ragyog fel,
S bár még a vész nem halgatott el:
Felhők közül utat egy napsugár szakit.

26. Dicsőség Néki! Még a hullám
Száguldoz, föl-föltörnyosulván
De lassan-lassudan haragja elcsitul;
A felhő elvonúl az árrul,
A kék mennyboltozat kitárul,
Felénk, a messze láthatárrul
A part zöldelve int és szívünk felvidul.

27. Sokáig tánczol még a hullám,
De aztán, ráncza elsimulván,
Az ár köröskörül nyugodtan megpihen;
S a bárka vidáman lebegve,
Tajték-foszlányt keresztbe szegve,
Barázdát szánt a kék vizekbe,
Bubos vöcsök gyanánt, mely úszik csöndesen.

28. Sziklátlan, síma partvidékre
Vetődtünk aztán végre . . . végre!
A nedves homokon sorban letérdelénk:
— «Oh *Krisztus Urunk* hála Néked
Te nyujtál váratlan segédet,
El nem hagyunk mi soha téged
És hirdetjük hited, bár vérpad néz elénk!»

29. E névre ujjongó örömtül
Provencenek földje összerendül
Zug róna és a part, az erdő és liget . . .
Ez új szó úgy hatott reája,
Miként hű házőrző kutyára,
— A mely urát remegve várja —
Az ismert hang, a mit hallván: elé-siet.

30. Kagylók feküdtek a fövenyben . . .
— Oh mi Atyánk, ki vagy a mennyben,
Éh ajkunknak kezed étket mi dúsan ad!»
S a sós kövek közt, hogy üditsen,
Forrást fakasztasz tiszta-frissen,
— Melyet ma is őriz kegyessen
A kápolnácska, hol csontjaink nyugszanak. —

31. A hitnek lángja hajta bennünk
A Rhône partján északra mennünk,
Haladtunk egyre fel . . . fel lápról-lápra át,
Míg végre — ujjongott a lelkünk! —
Szántó vasak nyomára leltünk,
S aztán Arlesnak vára feltünt,
S rajt láttuk lengeni a Császár zászlaját.

32. Oh Arles! arató leány vagy,
Ki most ágyán termő lapálynak
Szunnyadsz és álmodod multad szebb idejét.
Királyné voltál és öledben
Oly szép faj élt elégedetten!
A szél nem tudta tengeredben
Átjárni a hajók dús, árbocz erdejét.

33. Nagy Róma uj ruhát adott rád,
Czirkuszt, szinházat aggatott rád,
Százhusz magas kaput arénádnak rakott,
Az ország herczegnője voltál,
És bűnös életkedvbe' forrtál,
Szeszélyednek sok fényes oltár
Állt tetszésére még, és rajt áldozhatott . . .

34. A város kapuján belépve
Láttuk, hogy' tódul sűrű népe
A nagy Szinház felé; mi is mentünk vele . . .
A palotákból kiözönlik,
Térről, uccákból szinte ömlik,
Mint ha esőtül meggyülemlik
A hegyi tó s szalad a mélyebb völgybe le.

35. Óh szégyen, oh örök gyalázat,
Mitől a férfi vére lázad:
Pengett a lyra-húr; egy ifjú lánycsoport,
Mezítelen keblét kitárva,
A hangszer csábító dalára
Tüzes tánczot hajlongva jára
Egy márvány-nő körül, — mely Vénusz szobra volt.

36. A nép, mely mámoros a bortul,
Rajongva mind feléje fordul,
Sok ifjú és leány csengőn ismételé:
— «A szép Vénusznak énekeljünk,
Ő tőle jő éltünk, szerelmünk,
A nagy Vénuszt dícsérje nyelvünk,
A földnek anyja ő s a földi emberé.»

37. Merész orczával, mészfehérrel,
Fején mirtus virágfüzérrel,
Áll ott a kőszobor tömjénfüst közepett.
Az agg Trofim felháborodva
Ront a tánczos, dalos sorokra,
S csak nézik vissza-tántorodva . . .
A vakmerő öreg mindenkit meglepett!

38. Emelt karokkal ím megállt ott:
— «Oh arlesi nép, halld, mit kiáltok!
Krisztus nevébe', halld!» — Többet nem mondhatott,
Mert itt beszédében megállván,
Meging, megreng talpán a bálvány
S ledűl ezer darabra válván . . .
A tánczoló csoport szintén leroskadott.

39. Kiáltások dühös viharja
A békességet felkavarja,
A patricziusok virágfüzéröket
Megrettenve dobják a porba . . .
Köröttünk feldühödt, mogorva
Ifjak gyülnek sürű csoportba,
S látjuk villanni már a fényes tőröket.

40. De öltözékünk, melyre szinte
Havat a tenger sója hinte,
Trofim nagy homloka, mely csaknem úgy ragyog,
Mintha szentfény tüzne fölébe,
A síró Magdaléna képe
(Mely áll a holt márvány helyébe') —
Mindez egy perczre még kart, öklöt visszafog.

41. Trofim kiáltott: — «Arles népe,
Halld meg szavam, Krisztus nevébe,
Aztán vén testemet szét is szabdalhatod!
Elébb láttad: csupán nevétül
Az én Uramnak, porba szédül
Kőistened. — Nem szóm hevétül
Történt a nagy csoda; *én* semmi sem vagyok!

42. Kitől úgy megrettent a bálvány
Annak nincsen se kő, se márvány
Se másmily temploma. Ő *fenn* uralkodik.
S ki már oly sok bünöst gyötört meg:
Kegyes, mikor hozzá könyörgnek.
Ő teremtője mennynek-földnek;
Mindent ő alkotott, mi él és csillog itt.

43. Egyszer, lenézve a világra,
Látá, hogy férgek foga rágja,
Hogy könny és gyülölet ég a szolgák szemén
S nincs őket vígasztalni senki,
Hallá: uralmát hogy' jelenti
A Bűn, oltárról, gőgösen ki,
Látá, hogy ifju, lány gyönyörben tönkre mén.

44. És hogy megszünjék már e szégyen,
Hogy mindenkorra vége légyen
A karóhoz kötött ember gyötrelminek,
Hogy minden kinlódón segéljen,
Fiát küldé koldus-szegényen,
Mezitlenül, nem égi fényben,
S akolban, széna közt, *Szüz Anya* szülte meg.

45. Oh bánd meg bűnöd, Arles népe!
Mi társi voltunk életébe'
S élő tanuk vagyunk minden csudáira;
Hol éhen, rongyban körülállák,
Láttuk mi hófehér ruháját,
Hallók beszélni égi száját,
Láttuk, hogy' oktatott az Isten szent Fia.

46. Mondá, hogy egymást kell szeretnünk,
Hogy Atyja utját kell követnünk,
Kinek elérkezik országa fényesen. —
De nem lesz semmi része abban
Annak, ki rossz, ki dús javakban,
Annak, ki gőgös, hajthatatlan,
De a ki jó, szerény, ki sír, azé leszen.

47. Tett is bizonyságot sok ízben,
Száraz lábbal járt ő a vízen,
A beteget csak egy szóval meggyógyitá,
Sirból feltámasztá a holtat;
Imé Lázár, kit elhantoltak
És tagjai szagossak voltak . . .
De a nép vénei irigykedtek Reá.

48. Elfogták és törvénybe vitték,
Aztán egy dombra fölvezették,
Arczát a rút tömeg csúful leköpködé,
Felállitának egy keresztet
S rászögelék a gyönge testet . . .» —
Körül a nép zokogni kezdett,
— «Oh irgalmazz nekünk!» — rettegve ezt nyögé.

49. — «Oh irgalom! mondd, mit kell tennünk,
Hogy Isten meg ne verjen bennünk',
Beszélj Ég embere, beszélj! Ha vért kiván,
Száz áldozatnak lángja éghet!»
— «Nem szabad elkövetni vétket,
A mi gonosz, azt ne tegyétek
És ne vágyódjatok a bűnös kéj után!

50. Nem, nem vér kell az én Uramnak,
Templom nincs tetszésére annak:
A kis falat kenyért ő jobban kedveli,
Mit éhezőnek adsz kezébe;
A lányt jobban, ki jő elébe
S szüzességét oltárra téve
Magát — friss gyöngyvirág! — Krisztusnak szenteli.»

51. Ajkáról a nagy Apostolnak
Az Úr igéi igyen folynak,
Szentelt olaj gyanánt. A könny omol körül,
A sínlődők s munkás szegények
Csókolták Isten emberének
Ruháit, és leszédülének
A bálványképek a templom lépcsőirül.

52. S tanúságúl a néptömegnek,
Szidón, ki vakon született meg,
Mutatta két szemét, mit Krisztus megnyitott;
Másoknak Maximin beszélte,
Miként újúlt meg Jézus élte,
De hálás is volt Arles érte,
Elterjedt az napon a keresztény hit ott.

53. De mint a szél a rőzse tűzet,
Minket, hitét terjesztni, űzött
Isten szent szelleme, előbbre egyaránt.
Már mentünk s im jön egy követség:
— «Testvérek, mért e nagy sietség?»
S ők esdenek: — «Ne menjetek még,
Isten küldöttei, hallgassatok reánk!

54. Csodáitok hangos hirére,
S mert ajkatok uj tant igére,
Könyörgünk, hogy nekünk segédet hozzatok.
Mert reszket már bennünk a lélek,
Erdőn-mezőn egy szörnyü féreg
Tesz bennünket ki száz veszélynek,
Isten korbácsa ez! Oh irgalmazzatok!

55. Sárkányi farka van a dögnek,
Szemei égnek, füstölögnek,
Pikkely, tövis fedi a hátát sűrüen,
Oroszláné a szája, torka,
Testét irtó hat lába hordja;
Ott les zsákmányára vicsorgva,
Egy szirt alatt, a Rhône vizének mentiben.

56. Halászaink kimennek reggel,
És kevesebb van este egygyel!»
S a tarasconiak szeméből könny fakad.
Nem késett egy perczig se Márta:
— «Marczella jöjj — eként kiálta —
E féregtől, mely annyit árta,
Megszabadítani ez ártatlanokat!»

57. Egymást utószor megöleljük,
Remélve, hogy a mennybe' leljük
Fel ujra társaink, elválunk tőlük ott,
És Marcziál Limoge felé megy;
Toulouset Saturnin térité meg,
A pompázó Orange népének
Eutrop hinti el szivében a magot.

58. De útadat hová veszed te,
Oh gyenge szűz? Kicsiny kezedbe
Kereszt és szentelő?! És Márta mén elül,
Oly méltóságos, szende arcza, —
Meglátni, hogy e ritka harczba,
Nem lessz-e fájdalmas kudarcza:
Tarascon népe mind a fákra mász, körül.

59. Oh láttad vón, hogy talpra dobban,
A szörnyeteg rémes haragban!
De szentelt víztül a nagy test csak földre hull,
Hiába hortyog, fú dühödve,
A védetlen megáll elötte,
És egy vékony fonalra kötve
Kivezeti. — A nép a lábához borul.

60. — «Ki vagy te, mondd, ki? Tán Diána
— Kérdék bámulva — Vagy talán a
Szűz testű és erős Minerva?» — Oh dehogy,
Minerva nem, és nem Diána,
Csak Isten szolgáló leánya,
Ki lelketek javát kivánja.»
S a nép az Úr előtt, hivően, térdre rogy.

61. Avignon szikla-talajára
Büszkén lesujtó, szűz szavára:
Oly bőven buggyanék abból elő a hit,
Hogy nagy pápák jövén e helyre,
Csorgathaták sok szent kehelybe,
És Rómával versenyre kelve,
Hétszer tíz évig állt Krisztus trónussa itt.

62. De már Provence, ujjá születtél,
És Istennek kedveltje lettél,
A szél zsoltár dalát hordozta rajtad át!
Nem láttad még: ha rengetegben
Eső csak egy csöppöcske cseppen,
Mindjárt lendűl a lomb frisebben;
Igy itta fel Provencze a Szentek szent szavát.

63. Fennhéjázó Marseille, — mely egyre
Mosolygó arczú kék vizedre
Vetetted pénzsovár, bünös tekinteted.
Folyton jó s rossz szelekre lestél,
Mindég aranyról révedeztél: —
Lázár szavára térdre estél,
S magadba nézve, hajh! láttad sötétedet.

64. És az Huveauneba, — melybe könnyet
Magdolna ejtett, — összegörnyedt
Háttal mostad belé sok csúfos vétkedet,
De már ma gőgös ujra néped.
Vigyázz! a vész míg fel nem ébred,
Gondold el ünnepid középett:
Magdolna könnyüje váltott meg tégedet!

65. Aix dombjai, ti hallgató fák!
Sambucot árnyaló borókák!
Fenyők, mik feditek a lejtős Esterelt!
Trevaressoi tölgyesek ti:
Oh eltudnátok-é feledni,
Mily örömet éreztetek ti,
Midőn ott Maximin kereszttel megjelent.

66. De látod-é amott az erdőt,
S árnyán az ájtatos kesergőt,
A barlang mélyiben. Oh kínos nézni azt!
Térdét fölvérzi kőnek éle,
Nincs rajta semmi gúnya féle,
Csak szőke haj omlik testére,
Mellette fenn csupán a sápadt hold viraszt.

67. Az erdő is, hogy hallja, lássa:
Lehajlik s elcsitul zugása.
Figyelve angyalok halkan körülveszik,
S midőn a bágyadt szemtükörbül,
Igaz gyöngyként egy könnye gördül,
Sebessen fölvevén a földrül,
Arany serlegbe azt gondosan elteszik.
68. Elég Magdolna, oh, elég már!

A szellő, mely lágyan feléd száll,
Az úr bocsánatát már rég elhozta le.
A sziklán könnyedtől örökre,
Lassú, halk vízfátyol pereg le:
És a szerelmes nőszivekre
Fehérséget borít, könyűd, mint tél szele!

69. De semmitől se szünt a bánat,
A mely marón lelkére támadt.
Sok énekes madár a szent barlang előtt
Hiába kezdett víg dalába,
Az angyal-légió hiába
Repült le és vevé karába,
S ringatta édesen, naponként hétszer, őt.

70. Uram, tiéd minden dicséret!
Míg tart e kínos földi élet,
Nem láthatjuk sosem, valódat, fényidet. —
És mégis gyönge asszonyok, mi,
Kik érzők szivünkben lobogni
Szerelmed': nem tudtunk nyugodni;
Lehoztunk egy sugárt: terjesztettük hited!

71. Li-bausi dombok, álpi csúcsok,
Mik felhők fátyolában úsztok.
Ti tartjátok szavunk nyomát örökre fenn.
Mely ott van írva szikla vállán. —
A lápok elhagyott lapályán,
A Camargo-sziget magányán
Munkánktól a halál váltott meg csendesen.

72. Sirunk aztán el lőn feledve,
A szép Provencenak játszi kedve
Örökre megmaradt, év év után került
S mint lágyan zsongó habveréssel
A vad Durance a Rhôneba vész el,
Provence is édes kedvteléssel
Frankhon forró szivén álomba szenderült.

73. — «Oh Frankhon, jól ügyelj reája!
— Szólott utolsó nagy királya —
A szebb jövő felé együtt haladjatok:
Reátok dícső munka néz még,
Te az erő vagy, ő a szépség,
Szétfoszlik majd minden sötétség,
Ha fényes arczotok együtt, egyként ragyog.»

74. *René* szólott eként. Egy este,
Midőn ágyán szunnyadni kezde,
Megmondottuk neki, hogy testünk hol pihen.
Eljött Provence dicső királya,
Sok püspöke, sok katonája,
Egész udvara véle jára,
És föllelé sirunk' a part fövényiben.

75. Mireille, Ég véled, tűn az óra . . .
Benned már csak hunyorgva szórja
Az életmécs tüzét . . . kialszik nemsoká.
Lánykánk, az Ur áldása véled! . . .
Míg el nem hagyta még a lélek,
Szálljunk a menny felé, testvérek,
Hogy majd ha jő: mi már ott várhassunk reá.

76. Ott várjuk hófehér köpenynyel
És rózsaággal . . . mert szüzen kell,
Szerelmi vértanú gyanánt, meghalnia.
Ég útja: telj meg gyöngyvirággal,
Mennykapu! tündökölj világgal,
Vezesd Mireillet a földrül által:
S dicsértessék az Úr, Szent-Lelke és Fia!

TIZENKETTEDIK ÉNEK.

Mirèio halála.

1. Piros narancsok rónaföldjén,
Mély biborát magára öltvén,
Bucsúzik már a nap; a part halászai
Hálójuk' bent a vízbe hagyva
Eveznek ki a sziklapadra. —
Ifjú szedőlányok csapatja
A szöllőt kezdi már fején behordani.

2. Merre az Argens medre fordul,
Sikon, halmon a könnyü porbul
Hoz vídám éneket a szél mindenfelül.
De ballagó nyájak kolompja,
A pásztorsíp, mely szólt sikongva . . .
S szerelmi dal: — elhal zsibongva . . .
A barna hegy fölé mély árny és bánat ül . . .

3. Az ég felé szállván a szentek
Szavuk halkabbra válva zengett . . .
Aranyfelhőrül át aranyfelhőre ment . . .
Mint hogyha dal visszhangja volna,
Mintha magános, ó kápolna
Mélyében halk orgona szólna
S a szellő szárnyain lebegne idelent . . .

4. Mirèio ott térdel merengve
S az alkony fénye ráderengve
Fehérlő homloka uj szépségtől ragyog . . .
A pusztán mindent összejártak
Szülői, miglen rátaláltak.
Az oszlopok közt most megálltak
S nézték bámulva a sugárzó alakot.

5. De majd magához térve ujra
S a szentelt-víz-tartóba nyulva
Érinti homlokát a két öreg, s belép,
Léptük alatt kopog a márvány . . .
Lányuk felretten, mint a sármány,
Midőn vadászt lát bokra árnyán
— «Apám, anyám, ti itt!?» eként kiált elébb,

6. Aztán leroskad, — édes anyja
Melléje fut, keblére vonja,
S így szól hozzája, míg könyűi omlanak:
— «Az arczod ég . . . Mi baj leányom? . . .
Nem, oh, nem játszik vélem álom! . . .
Oh, hogy így kellett rádtalálnom! . . .
Én édes gyermekem! . . .» — és fölsír, fölkaczag . . .

7. — «Mirèio, kincsem, drága szentem,
Nézd, én tartom kezed' kezemben,
Én, vén apád . . .» — s az agg búbánattól remeg,
S dörzsöli a fagyos kezecskét. —
Miként ha vitték volna fecskék
A hir oly gyorsan terjedett szét.
A Li-Santo-iak mind odagyültenek.

8. És részvéttel és szánalommal
Szólnak: — «Vigyétek fel azonnal,
A szentek csontjait hadd érinthesse meg,
Hadd csókolhassa buzgó hitben
A Máriák hamvát, kik itten
Pihennek dús szekrényeikben,» —
S már két asszony karán fekszik a szép beteg.

9. A kis templomban, összeróva,
Irdatlan kőbül, egy hajóba',
Három kápolna áll, egymásra épitett,
Egy földalatti, melybe' Sára
Pihen, kinek imádatára
Czigányok népe jő e tájra,
Az Úr oltára van a Sáráé felett.

10. A két szentély fölébe rakva
A Máriáknak boltozatja
Nyúlik magasra fel. Itt vannak csontjaik,
— E három legszentebb ereklye,
Melyek, fürödvén égi kegybe',
Uj s uj csudát mivelnek egyre —
Ciprus-szekrénybe', mit csak négy kulcs tolla nyit.

11. Egyszer nyitják csak száz évben fel,
Oh boldog, hétszer boldog ember,
Ki látta őket és hozzájuk nyulhatott;
Annak a tenger szele kedvez,
S midőn készül a víg szürethez
Termése bővebb, édesebb lesz,
És hívő lelkinek az örök üdv ragyog.

12. Az ajtót, — mesterkéz remekjét, —
Mely őrzi a sok szent ereklyét
A jó Baucaire-iek állíttaták ide. —
De nem ennek dúsmívü fája,
És nem titkos forgóju zára,
Nem ember az, ki védi, zárja,
Hanem az égiek rááradó kegye.

13. Kanyargó lépcsőn a beteggel
Ehez ment a hivő sereg fel,
Az ajtót megnyitá fehér taláru pap
És mint a súlyos árpa szélben,
Ha az beléje kap kevélyen,
Kalászait lehajtja mélyen:
Ugy itt az emberek mélyen meghajlanak.

14. — «Oh kedves, szép, szent három asszony
Imánk hozzátok égbe hasson:
Gyógyítsátok meg őt, hisz oly nagyon beteg!»
És anyja is sír: — Oh tegyétek!
Gyürűm, keresztem mind tiétek
S hálából én, jámbor cselédtek,
Bucsúban hirdetem majd dicsőségetek'!

15. — «Oh szentek, ő a szemem fénye,
Vénségem egyetlen reménye!»
— És sóhajt agg Ramoun keserveset, nagyot —
— «Halljátok szolgátok nyögését:
Oh szentek, lányom ifju, és szép
Ő néki élet és egészség
Sokáig kellenek, de én öreg vagyok,

16. Hadd én megyek lányom helyett el!» —
Szó nélkül és csukott szemekkel
Mirèio ott feküdt . . . A nap hunyóba már
És hogy szabad szellőcske érje,
Hogy felpezsdüljön sűrü vére
Felvitték a lapos fedélre.
A honnan látható az óriás viz-ár.

17. Mert a szent kápolna szemölde,
Mely a belépőt üdvözölte:
Az ajtó-ívezet, ki a tengerre néz.
S fölülről látni: messze . . . lenn . . . lenn
Hogy vész el ott a végtelenben
Az ég a háborgó elemben,
Melyen sohsem pihen a szél s a habverés:

18. Nem tud meglenni nyúgalomba,
Barázdálódik völgybe, dombba,
S fáradhatatlanúl a part felé szalad . . .
A part homokkal van takarva,
Mentén a puszta birodalma
Nyúl el simán, — tenyérnyi halma
Sem domborúl az ég mély sátora alatt.

19. A tamariszkok lombja rezdül,
Ha szellő fut rajtuk keresztül . . .
Néhány kis tó körül leng a föveny-virág . . .
Rajt hattyuk úsznak hosszu sorba',
Odébb a szíkes izü porba
Tévelyg talán egy marha csorda,
Vagy ép a Vaccarès vizét gázolja át.

20. És megszólal Mirèio végre;
De halk és gyenge csak beszédje:
— «A föld s a víz felől két szellőt érezek.
Üdén jön egyik, friss sohajjal,
Miként ha küldené a hajnal,
A másik lopva, tompa zajjal,
S benn' fojtó fájdalom és izzó lég rezeg . . .»

21. Elhallgatott — a sós habokra
S a messzenyúló sik homokra
Tekintenek ki mind, kik körben állnak ott:
Egy ifju ember jő szaladva,
Porzik sűrűn az út alatta,
S egy-egy fa mellett elhaladva
Mögötte mintha az eltörpülne legott.

22. Vincèn ez ifju! . . . Oh szegény te!
Itt sirba száll lelked reménye! — — —
Ambroi, hogy haza ért, így szólt hozzá: — «Fiam,
Mirèio atyja nem akarja,
Hogy a barkóczák karcsu sarja
Tiéd legyen.» — Remegve hallja
Vincèn s hogy lássa még a lánykát: elrohan.

23. S midőn a barkóczás majorban
Megtudta, hogy kedvesse hol van:
Folyó, láp, pusztaság nem akadály neki . . .
Belép a templom udvarára,
S ott nagy csoport embert találva,
Sápadtan, lábujjhegyre állva
— «Oh, hol van, szóljatok, hol van!» — ezt rebegi.

24. — «A kápolnába vittük, ott van,
De már reszket halál-kinokban.» —
Ezt hallván felsiet bódult fejjel szegény.
S szerelmesét ott látja fekve . . .
Ráomlik sírva és remegve,
Aztán szemét az égre vetve
Kiált fel: — «Istenem, hát mit vétettem én!

25. Megfojtottam talán anyámat,
Ki keblén táplált fel fiának?
Vagy templom mécsinél gyujtottam meg pipám
Talán a mennyet megcsufoltam,
Vagy a keresztet sárban, porban
Bűnös lábakkal megtiportam?
Hogy most az Úr a kint ily szörnyen küldi rám?!

26. Oh, nemcsak hogy nekem nem adták
De még eként gyötrődni hagyták!» —
Átöleli a lányt. És hogy látták szegényt
Miként sir és jajong fölötte,
A népnek szivét, ott körötte,
A bú, a bánat eltöltötte,
S mindnyája véle sír, édes testvéreként.

27. Miként a völgyi víz robajja
A csúcs csendjét is felkavarja
S a pásztor hallja fent, mint zsongó éneket:
Aként a templom belsejének
Mélyén felbúgó tiszta ének
Szavai visszhangot verének
A karcsu boltokon s a templom reszketett.

28. — «Szent, tengervédő asszonyok ti,
Kik lápjainkon szálltatok ki,
Hogy terjeszszétek itt a szent Krisztus-hitet.
Hajh, mit tegyen a gyönge ember,
Midőn ordít a szörnyü tenger,
S hullám hegy-völgyet mérgesen ver,
Bárkáján mit tegyen, ha nem segítitek?

29. Oh mit tegyen szegény vak asszony
Nincs fű, ír, mely szemére hasson,
Kinos sorsára ő gyógyúlást nem talál,
S ha már sehol meg nem segélték
Panasz nélkül tengeti éltét:
Oh szentek, teljék be a mérték!
Az árny, az éjhomály rosszabb, mint a halál!

30. Urnői ti a kék egeknek,
Kik rónáink fölött lebegtek,
Hálónk megtöltitek, halászni ha megyünk.
Oh, partunk három hóvirága
Itt térdelünk a föld porába,
Ne zengjen el dalunk hiába,
Békéért esd szavunk, adjátok meg nekünk· . . .

31. A jó hivők így énekelvén,
A két öreg szülő keservén
Az égi asszonyok jó szíve megesett,
Mirèio im kissé föléledt,
Szemébe visszatért az élet,
Arcza örömtül fényessé lett,
Mert látva kedvesét a lelke repesett.

32. — «Szerelmem, honnan ily sietve?
— Igy kérdezé — jut még eszedbe,
Mikor mi egykoron otthon beszélgeténk
Te azt mondtad: — «Ha bánat érne
Indulj el, semmitől se félve,
S omolj a Szentek küszöbére:
Mert megsegítik ők a szenvedőt s szegényt.

33. Oh életem szerelme! bárha
Szivembe látnál, mint pohárba! —
Ott csend és béke van, ah, olyan isteni!
Lelkem forrás, a mely kicsordul,
Mert üdvvel tellett meg tulontul,
Oh most minden vígságra fordul,
Az angyalok karát már hallom zengeni!»

34. Elcsendesült . . . de szemsugára,
Mint hogyha nézne fénycsudára:
A kéklő végtelen egy pontjára tapad.
S míg hallgatói' könnye csorgott,
Mirèio bágyadtan mosolygott,
S így szólott: — «Boldog, oh be boldog
A lélek, mely a test bilincsétől szabad!

35. Láttad, Vincèn, az égi nőket,
S köröttük az arany-felhőket? . . .
Be szép könyv volna, ha megirná valaki,
Mit nékem elmondtak kegyessen,
De úgy hogy egy szó el ne veszszen!» —
Vincèn most felzokog hevessen,
Mert fojtó bánatát tovább nem birja ki:

36. — «Oh bár itt értem volna őket!
Könyörgve kértem volna őket,
Ruhájuk fogva át, sirván keservesen.
Oh szentek, mennybéli királynék,
A kiknél lelkünk üdvre vár még,
Hozzátok esdem én, az árnyék:
Vegyétek tőlem el szemem, fogam, kezem:

37. De hagyjátok meg kis tündérem,
Őt, az egyetlent, visszakérem! . . .» —
— «Itt jönnek . . . ujra, itt . . . ruhájuk hófehér . . .»
Hangzik Mirèio hangja ujra,
S anyja öléből szabadulva,
Kitárt karral előre nyulva,
A messzeségbe int, hol menny, víz összeér.

38. Körül a nép bámulva állott,
Minden tekintet arra szállott
És szóltak csendesen: — «Ott semmisem lebeg,
Nincs más a kéklő messzeségben,
Csak egy fehér vonalka éppen,
Hol elsímul az ár az égben,
Nem, nincsen semmi ott.» — «Jobban kell néznetek,

39. Vitorlátlan bárkában ülnek . . .
Gyorsan jönnek . . . csaknem repülnek,
Előttük elcsitúl a zúgó forgatag.
Oh ők azok! A légbe csend ül,
Lágy szellő jő a végtelenbül,
A viznek halkan fodra lendül,
S köszöntik őket a csapongó madarak.

40. — «Szegény gyermek, lázban beszél csak
A tengeren csupán a szél csap
Itt-ott fehér habot.» A napkorong lemegy.
S Mirèio suttog ujra: — «Jönnek! . . .
Nem káprázatja ez szememnek,
Határán a kékboltu mennynek,
Isten csudája, im, a csónak ott lebeg!

41. De arczát már elhagyja vére,
Fehér, mint a rét pipitére
Mit, még ki sem nyitott, nap lángja tönkre tesz.
Vincèn megtört lélekkel testtel,
Bódult fejjel mormolni kezd el,
A boldogságos Szűzhöz esd fel,
És a paradicsom minden szentjeihez.

42. Gyertyát gyújtnak, de fénye elvész
A félhomályban; jő a lelkész,
S felfrissítvén a szent Kenyérrel a beteg
Ajkát, mely hév láztól epedt el
Ellátja utósó kenettel
Mit teste hét helyére tett fel,
Mivelhogy szent szokás eképen szabja meg.

43. Körül nyugodt volt s néma minden
Csupán a pap mormolta csendben,
A haldokló-imát. A templom-kőfalát
A nyugvó nap bearanyozta,
A lágy fövényt kinn nyalta mosta
A tenger-ár . . . s a szél behozta
A hányódó habok egyhangu, halk dalát.

44. Vincèn, s Mirèio anyja, apja
Ott térdepeltek s szívszakadva
Zokogtak néha fel rekedten süketen
— «Könny arczotok miért borítja
A válást ez csak háborítja
Bucsuzzunk már, kezet szorítva,
A Szentek fényitül kápráz tekintetem.

45. Flamingók rózsaszín seregje
Üdvözletükre száll sietve
Virágos lombú fák meghajtják zöld fejük
Most ujra intenek kegyessen . . .
Hogy földi félelmem kivessem
Szivemből és őket kövessem,
A mennyországba fel hajózzam el velük.»

46. Ramoun mester sír: — «Oh leányom,
A földet már mihaszna vájom
Mihaszna dolgozom, ha házunk elhagyod
Te voltál éltem, munkakedvem,
Ha naptüzét kellett szenvednem,
Kemény ugarrögét bevetnem
Rádpillantottam és ez új erőt adott» . . .

47. Ha este, lámpátok tüzétül
Kis pille majd a lángba szédül,
Apám, az én leszek! — De most isten veled
A három Szent csónakja vár ott . . .
Beteg voltam, roskadva járok . . .
Mindjárt megyek . . .» — És anyja rárogy.
S keservesen zokog: — «Nem, oh ez nem lehet!

48. Nem, nem hagylak meghalni téged!
Még visszajő az egészséged,
És ekkor elmegyünk, Aurano nénihez
Viszünk majd néki almafádrol
Egy kaska almát, legjavából
Li-Baustól nincs Maiano távol
Estig megfordulunk, csak egy kis séta lesz.» —

49. — «Az lesz, anyus, de csak magadnak,
Leányod, látod, nem maradhat
Oh add most rám, anyám, a hab-fehér ruhám,
Nézd, nézd, a Szentek mily fehérben
Jöttek le a mennyekbül értem! —
Ha nállunk hó hullik le télen,
Nem, még az sem ragyog oly fényesen, puhán!

50. A könny nem fogy Vincèn szemében
Felsír: — «Te édesem! te szépem!
Ki felnyitád nekem szived friss csarnokát!
Lelkem virágát nékem adtad,
És hogy szerelmem elfogadtad:
Nem tudtam nálam gazdagabbat;
Te kastéllyá tevéd atyám pórhajlokát.

51. Te vagy Provencenak gyöngye, éke,
Ifjúság napja, fényessége,
Mirèio, te feküdsz halálos kinban itt??
Oh szentek, hát hiába jött-e?
Nem éreztek szánást fölötte?
Vagy már erőtök megtörött-e?
Hogy így elnézitek gyötrő fájdalmait.»

52. A lányka halkan ezt felelte
— De már a szót alig lehelte —
— «Vincèn mért szólasz így. Hiszen szép a halál,
Miben *nektek* csak fájdalom van:
Köd mely szét fog foszolni nyomban,
Ha ránk kondítnak a toronyban . . .
Álom, mely költöget, midőn az éj lejár.

53. Nem, nem halok meg! könnyü lábbal
A szent bárkába lépek által . . .
Igy . . . Isten véletek . . . A bárka már repül . . .
A viz háborgó végtelenje
Felvisz bennünket most a mennybe,
Hiszen körül az ég-perembe
A sós ár nyugtalan határköre vegyül.

54. A víz hogy ringat . . . O be lágyan . . .
Ott fenn a nagy csillagvilágban
Találunk majd helyet, a hol két tiszta szív
Élhet, szeretve és remélve . . .
Ah! . . . orgonák bugó zenéje . . .» —
Sóhajt s elfordul arcza félre,
Mint kit szendergeni az álom méze hiv.

55. Az ajka mintha még beszélne,
Mosolyg az arcza, mintha élne,
De már az emberek a holt gyermek közül
A gyertyát egymásnak kezébe
Adják át és melléje lépve
Keresztet vetnek mind fölébe . . .
Csak nézik a szülők ezt, értelmetlenül.

56. Mert bár arczára holt-szin ült már
S láztól égő teste kihült már:
Pirosnak nézik ők, s forrónak érezik . . .
Nem, ők még nem, hihetnek abban,
Hogy már nem él e pillanatban
Csak Vincèn látja megriadtan
Elfátylazott szemét, merev karját, kezit:

57. — «Meghalt! Nem látjátok, halott már!»
A mint kétségbeesve ott áll
Kezét úgy tördeli, mint fűzfa vesszejét
Majd ég felé emelve karját,
Igy kezdi el gyászos siralmát:
— «Ha testedet hantok takarják
Éltemnek törzsökét is elfürészelék.

58. Meghalt! Meg! — Meghalt volna? . . . Nem, nem,
Az ördög suttog csak fülemben
Úgy-é? jó emberek, óh hát beszéljetek!
Ti láttatok már sok halottat,
Mondjátok, még így mosolyoghat,
Ha már a szíve nem doboghat
Hiszen vonásain, öröm, vigság lebeg.

59. Miért fordultok félre tőlem . . .
Elrejtvén arczotok előlem . . . —
Jaj! nem hallom soha csicsergő hangodat . . .» —
Sajog minden szív gyötrelemtül
A könnyek árja sűrüen dül,
A tenger ottkinn közbezendül
Örök bút és panaszt zúg ég felé a hab.

60. Miként a Craun a nagy gulyában
Ha elhull egy tehén bujában
Mert borja elveszett: a csorda összegyül
S kilencz estén át, egysorába,
Siratja mind, körötte állva,
Láp, viz és szél zugó zajába
A bőgés gyásza még kilencz napig vegyül.

61. Szól Vincèn: — «Jaj, csak eddig éltem
Sirhatsz már Ambroi mester értem
Oh, jaj, jó emberek, temessetek vele!
Ott lenn a sírba, néma csendbe'
Susoghatsz, édesem, fülembe
A Máriákról — s zugva zengve
Jőjj el vihar s a sírt kagylókkal hord tele.

62. Nézzétek, térden állva esdem:
Tegyétek véle sirba testem
Ily gyászhoz mind kevés könny és siró beszéd
A tengerparti lágy fövényen
Vessétek ágyunk meg, de mélyen
Kő domborodjék rajt fehéren,
Ne mossa csontjaink a tenger víze szét!

63. A kik minket szétüldözének:
Örök bánatban, búban élnek,
S nyugtot nem lelve már lelkük fájdalmitúl:
Kijönnek majd a puszta helyre,
S míg zajg a hullám csacska nyelve,
Mi egymást forrón átölelve
Ajkuk lenn egy örök, egy izzó csókba fúl» . . .

64. Az őrülés mered szemébül,
Mirèio hült testére szédül
Az ajka néma és nem hullik könnye sem,
A holtat két karjába zárja
Ezernyi csókot hint reája . . . —
A templom mélyén körbe állva
A nép még énekel, borúsan, csendesen . . .

JEGYZETEK.

I. Ének.

A Crau: az Arlestól délkeletre elnyúló hatalmas, kavicsesal borított síkság. Északon az Alpinok dombsora, délen a tenger, kelet felől a martegue-i tó, nyugatról a Rhône határolja. Francziaország Köves-Arábiájának nevezték el. Felső részét a Craponne-csatorna szegi át, s a körötte létesített öntöző-hálózat a Crau e darabját itt-ott igen termékenynyé tette ma már.

Magalouno: (francziául Maguelonne) tengerparti város, Hérault départementban, egykori görög gyarmat. Ó kolostorának alapítását a monda Magyelónának tulajdonítja, kiről az eposzban egy hasonlat keretében később szó is van.

Li-Baus: (francziául Les-Baux) ma falu, hajdan a hasonló nevű provenczei fejedelmi család székhelye, Arlestól három óra járásra. Egykori vára romban hever.

Valabrego: (francziául Valabrègue) falu a Rhône balpartján, Avignon és Tarascon között.

Font-Vièio: (francziául Font-Vieille) falú, az Alpinok völgyében, Arles környékén.

Sufrèn, a ballivus, francziául bailli, XV. és XVI. Lajos altengernagya volt, híres tengerész, 1729-ben született Saint-Cannat-ban, az indiai vizeken győzelmesen harczolt az angol hajóhad ellen, meghalt Párisban 1788-ban. Teljes neve: Pierre André Sufrèn, sire de Saint-Tropez. A provençal legenda *Lou Baile Sufrèn* néven ismeri s mesés vitézt alkotott belőle.

Martègue: szigetkékre épített falu, a tenger és több tavacska között. Utczáit csatornák pótolják, ezért Provence Velenczéjének is hívják. Lakói csaknem kizárólag halászok.

Mikor még lenjét fonta Márta: (quand Marto fielavo) provençalismus; értelme: a régi jó időkben. A legenda szerint ugyanis Márta, miután Tarascont megszabadította a vidékén pusztító szörnyetegtől, a város környékén telepedett le s egy Rhône-parti házikóban töltötte szövéssel-fonással napjait.

De hát a Szenteknél se járt még? — Li-Santo (a szentek, francziául Saintes-Maries-de-la-Mer) kis falu a Camargo szigetén. Egy szép, költői vallásos legenda minden év május 25-ikén a zarándokok óriási tömegét vonja az e falu mellett fekvő kápolnába, ahol állítólag a Szentek, a három Mária csontjai nyugosznak.

A XI. énekben foglalt legendát egy régi franczia ének mondja el:

Les Juifs.

Entrez, Sara, dans la nacelle,
Lazare, Marthe et Maximin,
Cléon, Trophime, Saturnin,
Les trois Maries et Marcelle,
Eutrope et Martial, Sidoine avec Joseph,
Vous périrez dans cette nef.

Allez sans voile et sans cordage,
Sans mât, sans ancre, sans timon,
Sans aliments, sans aviron,
Allez faire un triste naufrage!
Retirez vous d'ici, laissez-nous en repos,
Allez crever parmi les flots!

(Ezt azok mondják, akik vízre vetik a Szenteket.)

A szent szekrények most leszálltak: A három Mária kápolnája három emeletre tagozódik: Alul van a kripta, mely állítólag épen azon a helyen épült, ahol a Máriák sirját feltalálták. Felette egy szentély emelkedik szokatlanul magasra s ezen áll a kápolna, melyben az ereklyeszekrényeket őrzik. Innen bocsátják alá a hivők közé őket.

Jean de Cossa (provençalul: Jan de Cueisso) nápolyi nemes René király kiséretében, ki Provence szenesálja lett később, 1476-ban halt meg. Mint legendás alak igen népszerű Tarasconban, ahol neki tulajdonítják a Mária-templom tornyának felépíttetését.

Aztán jól megszorítsd czipőcskédet, fiam. Provençalismus: Pos, moun paure pichot, liga ti courrejoun. Sajátságos egyezést mutat a magyar hasonló szólással, mely azonban egyebet szoríttat meg jól.

A nagy papirlovak Aixben: Provencei népszokás, különösen Aixben a nyargalászás, Ur-napján, festett keménypapirból csinált lovakon.

II. Ének.

Ha a selyembogár harmadszor alszik el: A selyemhernyó négyszer vedlik s minden vedlése előtt megmerevedik, a provençal nyelv szerint: elalszik. *Dourmi de la proumiero*, az első álmot jelenti, és így tovább négyig.

Font-dóu-Rèi (francziául Fontaine du Roi, Királykútja) kis falu.

Az Arany Kecske: (provençalul Cabro d'or) annak a legendás kincsnek mesebeli őre, melyet a szaraczénok Provenceban elástak az ókori épületek egyike alá. Amint a hatodik énekből kitetszik, a monda némileg vegyült az ó-testamentomi arany-borjú eszméjével.

Falatját veszti juh ha béget, (Provençalul: Perd lou mousseu fedo, que bramo) közmondás, melynek értelme, hogy két dolgot egyszerre elvégezni nem lehet.

Baus-Maniero: (francziául Bau-Maniere,) hegyes szirt Li-Baus városától északra.

III. Ének.

A *baumi muskotályt* ... Baume falu Vaucluse départementben, pompás muskotályáról nevezetes. *Ferigoulo-Bor:* a gravesoni dombokon szüretelt kitünő ital. Ferigoulo, provençalul kakukfüvet jelent, a róla elnevezett bor tehát kellemesen emlékeztet a kakukfű illatára.

If: várkastély a hasonló nevű szigeten Marseille kikötőjében.

Ventour, magas hegy, negyvennyolcz kilométernyire fekszik Avignontól, északkeletre, ezerkilenczszáz méter magas, csúcsát hat hónapon át hó borítja.

Barbentane falu Avignon közelében.

Faneto de Ganteume. A nemes Gantelme család nősarja. Eredetileg Estefanette volt a neve, ebből lett rövidítéssel Faneto. Állítólag ő lett volna elnöke az 1340 táján szintén csak állítólag létezett roumanini Szerelmi törvényszéknek. A roumanini kastély romjai Saint-Remy közelében ma is láthatók.

Dio grófnője: híres trouveresse (költőnő) a tizenkettedik század közepe felé. Fennmaradt dalai igen szépek s az erős szenvedély hangján szólanak.

Leberoun: hegyláncz. Vaucluse departementben.

IV. Ének.

Pèiro Malo (értelme: gonosz szikla) hasadék az Alpinok hegysorában Maussane és Saint-Rémy között.

Mig látsz egy nagy sirboltot abban: Saint-Rémytől félóránnyira az Alpinok lábánál két szép római emlékmű áll. Az egyik: diadalkapú, a másik: pompás mauzoleum, melynek tíz korintusi oszlopa közül két szobor látszik ki. Mindkét emlék *Glanum* marseillei gyarmat utolsó nyoma.

Sambu (francziául: Sambuc) tanya a Camargo-szigeten, Arles határában.

Camargo: a Rhône deltája által képezett hatalmas sziget. Ez a síkság, melyet sem domb, sem épület meg nem szakít sehol, ünnepies csendjével, sajátságos növényvilágával, délibábjával, tavacskáival, szunyograjaival és hatalmas méneseivel, gulyáival a délamerikai Pampasokra emlékeztet.

Sóuvage sivár, mocsaras vidék, melyet kis Camargonak is neveznek. Keleten a Rhône keskenyebb ága határolja — ez választja el a nagy Camargotól, délen a Földközi-tenger, nyugaton és északon a holt Rhône és az Aigues-Mortes-i csatorna. Itt találni a legszebb fekete ökröket.

Ferrado provençal neve a jószágbélyegzésnek, mely műveletet Arles környékén nagy czeremóniával végzik. Korláttal körülvett porondra hajtják a marhát, egyenként ledöntik őket — ami erőmutatványokra ad minden évben alkalmat — és tüzes vassal tomporára sütik a tulajdonos kezdőbetűit.

Aigues-Mortes, Faramon, Albaron: (provençalul Aigui-Morto, Aubaroun) községek a Camargo közelében.

Séuvo-Riau: fenyőerdő a kis Camargon.

Olymp (provençalul: Oulimpe) Var és Bouches-du-Rhône département határán álló magas hegy.

Queiras: völgy az Alpokban, római erődök maradványaival.

Eként veték a hold buzáját (provençalul: . . . semanavon à la bruno Soun blad, soun poulit blad de luno) poétikos provençalismus; könnyen átlátható értelme: titkos szerelem a holdvilágnál.

A Gardoun-híd: Nîmes közelében van, még a rómaiaktól származó híres építmény.

Sainte-Baume (provençalul Santo-Baumo, szent barlang) Var départementben fekvő híres búcsújáró hely. E barlangba vonult vissza, a legenda szerint Magdolna, hogy bűnbánatot tartson.

Kimult őszvért nem ostoroznak. (Fin de miòu, fin de cop de rounco) provençal közmondás, értelme, hogy a halálon túl senkit sem bánthatnak — a gonosz ember kivételére.

Trenco-Taio: Arles külvárosa a Rhône jobb partján, a Camargo területén már, a folyó elágazása alatt.

Roumanille (provençalul Jóusè Roumaniho) 1818—1891, a provencei költészet tulajdonképeni megalapítója. Tizenhétéves diákkorában nagy tetszéssel fogadott franczia költeményeket írt. De mert anyja, ki szimpla kertészné volt csak, nem értette őket, megcsinálta provençalul is mindegyiket. Ez adta meg az ötletet arra, hogy tovább is provençalul írjon. Mint huszonhét éves ifjú ember ismerkedett meg Mistrallal, ki akkor csak tizenöt esztendős volt s haláláig legjobb barátja maradt a Mirèio költőjének. *Théodore Aubanel* (1829—1886) a provençal Petrarca, *Antoine Crousillat* (1814—1899) Selounban élt, ahol Michel Nostradamus, a híres középkori csillagász 1565-ben meghalt, *Anselme Mathieu* (1828—1895), a *La Farandoulo* czímű kötet poétája. *Paul Giera* (1816—1861) Glaup álnév alatt írta műveit, *Adolphe Dumas* mutatta be Mistralt Párisban Lamartinenak s így megnyitotta előtte az irodalmat, mert a nagy költő valóságos lelkesedéssel fogadta az új hangot, új irányt és csaknem új nyelvet s megismertette Mistralt az akkori franczia íróvilág színe-javával. *Eugène Garcin* egy Alèn-i kovács gyermeke. Az itt felsorolt költők s kívülök még néhányan alkották meg a provençal nyelvű irodalom életrekeltésére és felvirágoztatására 1854-ben, Font-Segugno kastélyában a *Félibre*-ek szövetségét.

Tündérbarlang: (Trau di Fado) Li-Baus mellett fekvő sajátságos üregekbe ágazó barlang, melynek bejárója oly vad völgyre nyílik, hogy Mistral úgy véli: ezt látva, ébredt Danteban a Pokol gondolata — ami igen kevéssé valószínű.

Forgasd a rokkát: provençal gyermekvers:

Viro lo tour ma tanto Jano,
Viro lo tour, e piéi debano,
La niue, lou jour, soun fiéu de lano.

Bohókás (provençalul: Esperit-Fantasti = furcsa szellem) valami olyas kobold, manó-féle a provencei népmondákban.

Ez báró Castihoun: a népmondák rendes vadászó nagyura. Ünnepnapon, mise alatt, üldözőbe veszi a templom előtt elfutó vadat, miért is büntetésül örök vadászatra ítéli az igazságos égi hatalom.

Midőn a vénasszony csúfolja . . . Provence lakói azt az igen helyes megfigyelést tették, hogy február három utolsó és márczius három első napja még a rendesnél is erősebb hidegeket hoznak, s ennek okát következőképen gondolják el:

Egy vénasszonynak juhai voltak s azokat őrizgette február végén a legelőn (Dél-Franczia országban február enyhe szokott lenni) és azt hivén: vége már a télnek, a távozó februárt kicsúfolja, hogy nem volt elég kemény, nem ártott senkinek. Mire Február bekopogtat Márcziushoz és így szól hozzá:

— Ugyan, Márczius komám, tégy velem egy szivességet.

— Kettőt is, drága barátom — felel a szíves szomszéd.

— Add kölcsön a három utolsó napod, még magamnak is van három, ezekkel majd ellátom ennek a vénasszonynak a baját!

El is látta: az idő hidegre fordult, a fű elfagyott, a vénasszony juhai egyszálig megdöglöttek.

Sambuco. Erdővel borított hegy Aixtől keletre. A szorosan átvezető útat rablók leshelyének tartották azelőtt.

A nádgyűszű (lou dedau); Provenceban használatos gyűszűk a bal kéz ujjainak hegyére, melyek a megsebesülésnek elejét veszik.

Ismerte az átkos tehénnek . . . A fentebb említett vénasszony, miután juhai elpusztulnak, egy tehenet vett magának és azt szerencsésen ellegeltette márczius végéig. Ekkor azonban ismét felülkerekedett rossz természete és kicsúfolta megint a távozó hónapot, mely aztán ujra ismételte az egész dolgot, április első négy napját kölcsönvéve. A tehén megdöglött és ez a hét nap a *tehén napjai* nevet viseli.

De hogyha jött karácsony este . . . A karácsony Provence legfőbb ünnepe. A költő e helyen eredetileg részletesen leírta a karácsony megülését, de később, hogy a hosszadalmasságot kikerülje, a jegyzetek közé csatolta e versszakokat, melyek prózában így hangzanak:

. . . Oh Karácsony! karácsony, hol van halk lépésed? — Hol van a fiucskák és kis leányok — Kaczagó arcza? — Hol van kérges reszkető keze — Az aggnak, ki a szent ebéd fölé keresztet vetett?

A szántogató béres — Korán elhagyja a barázdát — És a szolgálólányok és pásztorok sietve mennek haza. — Testük megpihen a kemény munkától. — Vályogból vert kunyhóikba mennek, — hogy szüleikkel fogyasszák el a zeller egy szálát — hogy vígan tegyék az ünnepi hasábot tűzre, szüleikkel.

A nyárfából faragott asztalra — Már elhozták a kemenczéből Karácsony czipóját, — Melyet pálmalevelekkel és czirádákkal ékesítettek. — Felgyúlad már a három szál gyertya — Mindhárom tiszta-új, fehér és megszentelt — És három fehér tányérban — Áll az idei gabna, a termés legeleje.

Egy nagy fekete vadkörtefa — Már alig állt a földben a vénségtől . . . — A ház elsőszülött fia kivágja tőben — Hatalmas fejszecsapásokkal megfosztja ágaitól — és vállára vetve — a karácsonyi asztalhoz viszi — hogy nagyatyja lába elé állítsa tiszteletteljesen.

Az érdemes agg semmiért e világon — Le nem mondana az ősi szokások megtartásáról. — Feltűri elől széles karimájú kalapját, — És sietve megy a borral telt palaczkokért. — Hosszú mellényét öltötte magára mely fehér posztóból való — Azt az övet, azt a nadrágot — Melyet menyegzőjén viselt és bőrharisnyáit.

Körötte pedig az egész család — Vidáman zajong. — No, gyerekek, tűzre tegyük-e a hasábot? Igen, igen! — felel mindnyája azonnal. «*Vígsággal* — kiált fel az agg, *vígsággal, vígsággal — Töltse be szívünket Urunk! — S ha jövő esztendőre nem is lennénk többen, oh Istenem, kevesebben se legyünk!*

És poharát borral töltve meg — A mosolygó gyermekhad közepette — Háromszor feccsenti az italt a gyümölcsfára; — A legifjabb megfogja a fa egyik végét — A másikat az agg; a többiek meg — Közepén tartják kezükkel — És háromszor megkerülik így a gyertyákat, és az egész házat.

És a jó nagyapó örömében — levegőbe emeli a poharat. — *Ó tűz*, így szól, *szent tűz, legyen jó időjárásunk! Birkám szerencsésen elljék meg. — Pisztrángom legyen szapora — Tehenem könnyen borjazzon — És leányaim és mennyeim egészséges gyermekeket szüljenek!*

Áldott hasáb lobbanj lángra! És nyomban — Barna kezükbe véve a fát — Az egészet bevetik a széles kemenczébe. — Aztán esznek olajos pogácsát — Csigát *aiòli*-ban — Mert dús lakoma ez — Forralt borral, mandulás-lepénynyel és szöllővel fűszerezve.

Jövőbelátó lánggal — Ég a három gyertyaszál — És szellemek áradnak a lobogó tűzből — A gyertya kanócza pedig — Affelé fordul, aki meg fog halni; — Az abrosz fehér marad - A parázs nem árt neki, és a macskák némán ülnek . . .

Roucano, Beloun, Roubicano, Cano: koldusasszonyok nevei, melyek a költemény lejátszódásának idejében, tehát a tizenkilenczedik század elején, közismertek voltak.

VIII. Ének.

Szent-János sassa: A Sas csillagkép.

Santo Vitòri (győzelemhegy): sziklacsúcs Aixtől keletre.

Szent-Gentusz: Monteuxből való ifjú szántó, aki a XI. század ele-

jén a Bausset-i völgyszorosba vonult vissza, hogy ott remetéskedjék. A hely, hol állítólag kunyhója volt és a forrás, melyet a legenda szerint úgy fakasztott, hogy újjával érintette a sziklát: ma is búcsújáró helyek.

Apácza nyujtsad szarvadat ki. Provencei gyermekvers:

Cacalaus, cacalaus mourgueto,
Sorte lèu, de ta cabaneto,
Sorte lèu ti bèlli baneto,
O senoun, te roumprai toun pichot mounastiè!

A magyarban igen sok hasonló van: Csiga-biga told ki szarvadat — Én is tolom talicskában fiadat. Vagy: Csiga-biga gyere ki — Rí a fiad ideki! — De itt egyik sem volt felhasználható.

Capo-üreg (Trau de la Capo) mély szakadék, neve a Craun, mely ma már be van töltve.

Grand-Clar. Tó a Craun, melyet azonban kiszárítottak.

Vau-Longo (francziául Vallongue) völgy az Alpinokban.

Bouiabaisso (francziául: bouillabaisse) halleves, melynek ízletes elkészítését csak Provenceban értik jól. *Tóth Béla* kitűnő receptjét adta egyik Esti levelében.

IX. Ének.

Jean Althen, örmény kalandor 1774-ben honosította meg a buzért Venaissin grófságban.

Simon: Simon de Montfortról van szó, aki az Albigensek elleni keresztes hadjárat vezére volt (1208—1218.).

Tarasconnak sárkány-lovagja. Tarasconban, annak emlékére, hogy Szent Márta megfékezte a Tarasque nevű szörnyeteget, évenkint ünnepet ülnek.

A *Lagadigadèu* kezdetű ünnepi ének így hangzik:

Lagadigadèu,
La Tarasco,
Lagadigadèu,
La Tarasco,
De Castèu!
Leissas-la passa,
La vièio masco
Leissas la passa
Que vai dansa!

Coundamino: Tarascon külvárosa.

Baiardo barnás-vöröset, pejszínűt jelent, *Falet* szürkét.

Gòut (Agoult) falu Vaucluse départementben.

X. Ének.

Vence, falu Var départementban, csak némi költői szabadsággal tekinthető Provence határán állónak. *A Szentek,* kiket Mirèio lát: Szűz Mária, Magdolna és Sára.

XI. Ének.

Szent Marciál, Aquitánia apostola, Limoges patrónusa. E város első püspöke volt K. u. az első század végén.

Szent Trophime, Arles első püspöke.

Szent Saturnín Toulouse első püspöke, aki 257-ben K. u. mártirhalállal halt meg.

Huveaune, provençalul: Uveùno kis folyó, mely Marseille mellett ömlik a tengerbe.

Esterel, hegység Var départmentban.

Trevaresso, hegyláncz a Touloubre és a Durance között.

XII. Ének.

Argens, folyó Var départmentban.

Maiano, falu Arles mellett; itt él Mistral.

VIII.

TÁJÉKOZTATÓ KÖZLÉSEK.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG SZEMÉLYZETE

1905-IK ÉVI FEBRUÁR 12-DIKÉN.

Elnökség és tisztviselők:

Elnök ... ... BEÖTHY ZSOLT.
Másodelnök ... BERZEVICZY ALBERT.
Titkár ... ... VARGHA GYULA.
Másodtitkár ... KOZMA ANDOR.
Pénztárnok ... ... MAGYAR FÖLDHITELINTÉZET.
Ügyész ... ... Dr. SZŐCS FERENCZ.

A gazdasági bizottság tagjai:

BERCZIK ÁRPÁD. GYULAI PÁL. SZÜRY DÉNES.

A könyvkiadó bizottság tagjai:

BEÖTHY ZSOLT, elnök.

ALEXANDER BERNÁT.
BARKASSY GÉZA.
EMICH GUSZTÁV.
BÁRÓ FORSTER GYULA.
GÖRGEY ISTVÁN.
GYULAI PÁL.
HERCZEG FERENCZ.
KOZMA ANDOR.
ORMODY VILMOS.
RIEDL FRIGYES.
SZÜRY DÉNES.
VARGHA GYULA.
VÉGH ARTÚR.

Rendes tagok:

ÁBRÁNYI EMIL 1885 *Budapesten.*
ÁBRÁNYI KORNÉL 1878 *Budapesten.*
ÁGAI ADOLF 1877 *Budapesten.*

	Alexander Bernát	1899	*Budapesten.*
5	Ambrus Zoltán	1899	*Budapesten.*
	Apponyi Albert gróf	1893	*Budapesten.*
	Baksay Sándor	1872	*Kun-Szent-Miklóson.*
	Bayer József	1888	*Budapesten*
	Bárd Miklós	1905	*Turjaremetén.*
10	Bársony István	1898	*Budapesten.*
	Benedek Elek	1900	*Budapesten.*
	Beöthy Zsolt	1876	*Budapesten.*
	Berczik Árpád	1873	*Budapesten.*
	Berzeviczy Albert	1899	*Budapesten.*
15	Csengeri János	1904	*Kolozsvártt.*
	Dalmady Győző	1867	*Budapesten.*
	Dóczy Lajos báró	1887	*Budapesten.*
	Endrődi Sándor	1882	*Budapesten.*
	Ferenczi Zoltán	1903	*Budapesten.*
20	Fiók Károly	1902	*Budapesten.*
	Fraknói Vilmos	1903	*Budapesten.*
	Gárdonyi Géza	1903	*Egerben.*
	Gyulai Pál	1860	*Budapesten.*
	Hegedüs István	1893	*Budapesten.*
25	Heinrich Gusztáv	1882	*Budapesten.*
	Herczeg Ferencz	1893	*Budapesten.*
	Jakab Ödön	1895	*Budapesten.*
	Jánosi Gusztáv	1899	*Veszprémben.*
	Kozma Andor	1893	*Budapesten.*
30	Lévay József	1862	*Miskolczon.*
	Mikszáth Kálmán	1882	*Budapesten.*
	Négyesy László	1904	*Budapesten.*
	Pekár Gyula	1901	*Budapesten.*
	Radó Antal	1895	*Budapesten.*
35	Rákosi Jenő	1869	*Budapesten.*
	Rákosi Viktor	1897	*Budapesten.*
	Riedl Frigyes	1900	*Budapesten.*
	Sebők Zsigmond	1904	*Budapesten.*
	Somló Sándor	1897	*Budapesten.*
40	Szabolcska Mihály	1899	*Temesvártt.*
	Szana Tamás	1901	*Budapesten.*
	Szász Károly	1860	*Budapesten.*
	Szilády Áron	1867	*Kis-Kun-Halason.*
	Szüry Dénes	1893	*Budapesten.*

Thewrewk Emil, P.	1885	*Budapesten.*
Vargha Gyula	1883	*Budapesten.*
Váradi Antal	1889	*Budapesten.*
Vértesi Arnold	1887	*Budapesten.*
Zichy Géza gróf	1878	*Budapesten.*

Levelező tagok:

Bachat Dániel	1879	*Budapesten.*
Brábek Ferencz	1899	*Prágában.*
Butler Dundas Ede	1879	*Londonban.*
Cassone József	1882	*Notoban (Sicilia).*
De Gubernatis Angelo gróf	1893	*Rómában.*
Hadzsics Antal	1867	*Újvidéken.*
Handman Adolf	1879	*Budapesten.*
Jalava (Almberg) Antal	1880	*Helsingforsban.*
Jones Henrik	1893	*Mumby Vicarageben (Alford, Lincolnshire).*
Kont Ignácz	1903	*Párisban.*
Lechner Gyula	1905	*Budapesten.*
Neugebauer László	1882	*Budapesten.*
Opitz Tódor	1867	*Liestalban (Baselland).*
Schöldström Frigyes	1905	*Stockholmban.*
Schumacher Sándor	1898	*Kopenhágában.*
Sturm Albert	1880	*Budapesten.*
Vrchlický Jaroszláv	1905	*Prágában.*
Vulcanu József	1871	*Nagyváradon.*

Az évszám az illetőnek taggá választása idejét jelöli.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ELHUNYT TAGJAI

1905-ik évi február 12-ig.

A Kisfaludy-Társaság tagjai 1866-ig csak egyfélék voltak. 1867-től fogva belsők meg külsők. 1879-től rendesek meg levelezők.

1838 Kölcsey Ferencz aug. 24.
1841 Csató Pál febr. 15.
1842 Dessewffy Aurél gróf febr. 9.
1844 Kisfaludy Sándor okt. 28.
1846 Vajda Péter febr. 10.
Kis János febr. 19.
1847 Schedius Lajos nov. 12.
1849 Péczely József máj. 23.
1851 Hazucha Ferencz (Kelmenfi László) ápril 21.
1852 Helmeczy Mihály decz. 1.
1853 Garay János nov. 5.
1854 Nagy Ignácz márcz. 19.
1855 Vörösmarty Mihály nov. 19.
1857 Szenvey József jan. 22.
1858 Bajza József márcz. 3.
Bártfay László máj. 12.
Szontagh Gusztáv jun. 7.
Császár Ferencz aug. 17.
1860 Szenczy Imre febr. 2.
1861 Szemere Pál márcz. 18.
Vachott Sándor ápril 9.
Sárosy Gyula (Lajos) nov. 16.
1864 Kazinczy Gábor ápril 18.
Szalay László jul. 17.
Fáy András, *a társaság első igazgatója*, jul. 26.
Kuthy Lajos aug. 27.
1864 Madách Imre okt. 5.

1865 JÓSIKA MIKLÓS BÁRÓ, *a társaság első elnöke*, febr. 27.
1866 KISS KÁROLY febr. 17.
30 GAÁL JÓZSEF febr. 28.
EGRESSY GÁBOR jul. 30.
ZÁDOR GYÖRGY aug. 17.
CZUCZOR GERGELY szept. 9.
1867 PÁKH ALBERT *belső tag* febr. 10.
35 BÉRCZY KÁROLY *belső tag* decz. 11.
1868 ERDÉLYI JÁNOS *belső tag* jan. 23.
TOMPA MIHÁLY *belső tag* jul. 30.
1869 GREGUSS GYULA *belső tag* szept. 5.
1871 EÖTVÖS JÓZSEF BÁRÓ, *a társaság második elnöke*, febr. 2.
1872 40 SIR JOHN BOWRING *külső tag* nov. 23.
1875 KRIZA JÁNOS *belső tag* márcz. 26.
SZEBERÉNYI LAJOS *belső tag* jun. 4.
TOLDY FERENCZ, *a társaság negyedik elnöke*, decz. 10.
KEMÉNY ZSIGMOND BÁRÓ, *a társaság harmadik elnöke*, decz. 22.
1876 45 TÓTH EDE *belső tag* február 26.
SZÉKÁCS JÓZSEF *belső tag* julius 29.
1877 DÖMÖTÖR JÁNOS *belső tag* január 8.
STEINACKER GUSZTÁV *külső tag* jun. 7.
FÁBIÁN GÁBOR *belső tag* decz. 10.
1878 50 SZIGLIGETI EDE *belső tag* jan. 19.
HORVÁTH MIHÁLY *belső tag* aug. 19.
1879 TOLDY ISTVÁN *belső tag* decz. 6.
1880 CSENGERY ANTAL jul. 13.
1881 TÓTH KÁLMÁN *rendes tag* febr. 3.
55 SZEMERE MIKLÓS *rendes tag* aug. 20.
LUKÁCS MÓRICZ, *a társaság ötödik elnöke*, nov. 5.
DUX ADOLF *rendes tag* nov. 20.
1882 ARANY JÁNOS *rendes tag* okt. 22.
GREGUSS ÁGOST *rendes tag* decz. 13.
1884 60 FRANKENBURG ADOLF *rendes tag* jul. 3.
SZŰCS DÁNIEL *rendes tag* okt. 6.
1885 GERMANECZ KÁROLY *lev. tag* febr. 1.
GYÖRY VILMOS *rendes tag* április 14.
1886 TÁRKÁNYI BÉLA *rendes tag* febr. 16.
65 KOVÁCS PÁL *rendes tag* augusztus 13.
IPOLYI ARNOLD *rendes tag* deczember 2.
1887 BALÁZS SÁNDOR *rendes tag* augusztus 1.
1888 RING MIHÁLY *lev. tag* október 4.

Henszlmann Imre *rendes tag* deczember 5.
1891 70 P. Szathmáry Károly *rendes tag* január 15.
Pachler Faust *lev. tag* szeptember 5.
Csiky Gergely *rendes tag* november 19.
Hunfalvy Pál *rendes tag* november 30.
1892 Szabó István *rendes tag* márczius 24.
75 Salamon Ferencz *rendes tag* október 9.
1894 Paulay Ede *rendes tag* márczius 11.
1895 Stier Teofil *lev. tag.*
Phillips Henrik *lev. tag.*
1896 Gr. Széchsen Antal *rendes tag* augusztus 23.
80 Degré Alajos *rendes tag* november 1.
1897 Vajda János *rendes tag* január 17.
Pulszky Ferencz *rendes tag* szeptember 7.
Pálffy Albert *rendes tag* deczember 22.
1898 Sayous Ede *lev. tag* január 19.
85 Abonyi Lajos (Márton Fer.) *rendes tag* április 28.
Zichy Antal *rendes tag* május 19.
Szász Béla *rendes tag* julius 7.
Arany László *rendes tag* augusztus 1.
Horvát Boldizsár *rendes tag* október 28.
1899 90 Bartalus István *rendes tag* febr. 8.
Patterson Artúr *lev. tag* szept. 29.
Péterfy Jenő *rendes tag* nov. 5.
1900 Imre Sándor *rendes tag* decz. 21.
1901 Saissy Amadé *lev. tag* április.
1902 95 Szigeti József *rendes tag* február 26.
Tolnai Lajos *rendes tag* márczius 19.
Dobsa Lajos *rendes tag* julius 8.
Vadnay Károly *rendes tag* julius 27.
Kelety Gusztáv *rendes tag* szeptember 2.
100 Müntz Jenő *lev. tag* deczember.
Bartók Lajos *rendes tag* deczember 31.
1903 Tóth Lőrincz *rendes tag* márczius 17.
1904 Jókai Mór *rendes tag* május 5.
Jovanovics János *lev. tag* junius 13.
105 Öman Viktor Emanuel *lev. tag* augusztus 23.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ALAPÍTÓI

1905-ik évi február 12-ig.

Aczél Béla báró.
Adler Dávid.
Adódy István.
Almássy Edmund.
Almássy Pál.
Andrássy György gróf (1860 előtt).
Andrássy Györgyné grófné.
Andrássy Dénes gróf (400 K).
Apáthy István (1860 előtt).
Antonovics Kálmánné.
Arany János (100 aranynyal).
Arany Jánosné, Ercsey Julianna
Arányi Miksa dr. (400 K).
Ács Károly.
Baghy Imre.
Bajai kath. főgymnasium.
Balabán Adolf.
Balassa Antal báró.
Ballagi Mór (1860 előtt).
Balogh István.
Barbás József. (400 K).
Barcza Sándor.
Barkassy Géza.
Barkassy Kálmán.
Baros Gyula.
Bartal György.
Bartha Miksa.
Batthyány Fülöp herczeg.
Batthyány Géza gróf (1860 előtt).
Batthyány Kázmér gróf (1860 előtt).
Batthyány Lajosné grófné.
Bauer Antal.
Baumgarten Ferdinánd.
Baumgarten Fülöp.
Baumgarten Ignácz.
Baumgarten Károly.
Bay Ilona.
Bárány Pál és Dénes.
Báron Benedek (6000 K).
Belgrád Ignácz.
Beniczky Ödönné Keglevich Stephánia grófnő.
Benke Gyula.
Beöthy Klára.
Berczik Árpádné (400 K).
Beregszászy Pálné.
Berényi Ferencz gróf.
Bernátfy Ida bárónő.
Bernáth Gyula (400 K).
Berzeviczy Albertné (400 K).
Bethlen Bálint gróf.
Bethlen Józsefné grófné.
Bezerédj Pál (400 K).
Bezerédj Istvánné (2200 K).
Bischitz Mór.
Blaskovich Bertalan.
Boczkó Dániel.
Bohus Jánosné Szögyény Antonia.

Bolza István gróf.
Brázay Kálmán.
Bródy Zsigmond (400 K).
Budai Imre.
Budai népszinház.
Budapesti VI. kerületi állami gymnasium könyvtára.
Budapesti kereskedő ifjak társulata.
Budapesti nemzeti kaszinó.
Budapesti nemzeti szinház.
Budapesti ref. főgymnasium önképző köre.
Budapesti szinészek (1860 előtt).
Budapesti tanárképző intézet gyakorló főgymnasiumának ifjusági könyvtára.
Bukovinszky József (400 K).
özvegy Bulyovszky Gyuláné Szilágyi Lilla (4000 K).
Burján Pál.
Buth Károly.
Buzás Elek.
Csabai kaszinó (Békés).
Csanak József.
Csapó Kálmán.
Csapó Vilmos (ifjabb).
Csáky Albin gróf.
Csáky Kálmán gróf.
Csáky László gróf.
Csengery Antal (1000 K).
Csepely Sándor.
Cséry Lajos.
Csurgói ref. gymnasium Csokonai-[köre.
Czirbesz Gyula.
Danielik János.
Daray Imre (1000 K).
Darázsi Albert dr.
Deák Ferencz.
Debreczeni h. h. felsőisk. tanulók olvasó egylete.
Debreczeni kereskedő ifjak önképző egylete (1860 előtt).
Debreczeni polgári kaszinó.
Dedinszky Kálmán.
Desseőffy Jób.
Dessewffy Aurélné grófné (400 K).
Dessewffy Emil gróf (400 K).
Dessewffy Ödön.
Deutsch Mór (ifjabb) (400 K).
Deville János (600 K).
Dietrich Vilmos dr.
Domokos László.
Ebner Ede (400 K).
Ege Miklós (400 K).
Egressy Galambos Sámuel.
Első Magyar Általános Biztosító Társaság (800 K).
Emich Gusztáv (idősb).
Emich Gusztávné (idősb).
Eördögh Józsefné s Szentiványi Farkasné.
Eötvös Dénes báró.
Eötvös József báró (200 aranynyal).
Eötvös József b. alapítvány (4000 K).
Erdey Antal.
Erdélyi Pál, édesanyja, Erdélyi Jánosné emlékére.
Erdődy Kajetán gróf (1860 előtt).
Farkas László dr.
Fáy András (1860 előtt).
Fenyvessy Adolf.
Ferenczy Lajos.
Fiók Sándor (ifjabb).
Flesch Tivadarné.
Fluss Józsefné.
Fogarasi János (1860 előtt).
Forgó István (csongrádi).
Forster Gyula.
Fővárosi Orvos (névtelen 400 K).
Frank Antal.
Fraknói Vilmos (400 K).

FRANKL-VARGA MARGIT.
FÜLÖP LAJOSNÉ.
GÉVAY ANTAL (1860 előtt).
GHYCZY FERENCZ (400 K).
GHYCZY KÁLMÁN.
GICZEY SÁMUEL.
GÖNCZY PÁLNÉ GÖNCZY ILONA EMLÉKÉRE.
GÖRGEY GUSZTÁV.
GÖRGEY ISTVÁN.
GREGUSS ÁGOST ÉS GREGUSS ÁGOSTNÉ (45,800 K).
GRUBER JÓZSEF.
GRÜNWALD BÉLA.
GUNDEL JÁNOS.
GYENE GUSZTÁV.
GYENE KÁROLY.
GYENES JÓZSEF.
GYÖRGY ALADÁR.
GYŐRI TAKARÉKPÉNZTÁR.
GYULAI PÁL (2000 K).
HAJDU LÁSZLÓ.
HAJDUSKA ALBERT.
HAJDUSKA EMIL.
HAJÓS JÓZSEF.
HALÁSZ GEDEON.
HAMARY DÁNIELNÉ.
HAMVAY RAJSZ IZABELLA.
HANVAY ZOLTÁN.
HARKÁNYI FRIGYES.
HARKÁNYI FÜLÖP (2000 K).
HATVANY-DEUTSCH SÁNDOR.
HECKENAST GUSZTÁV.
HEGEDŰS SÁNDOR (250 K).
HELTAI FERENCZ.
HERTELENDY-KARÁCSONYI MÁRIA.
HOFFMANN ALFRÉD.
HOLLÓSY KÁROLY (ifjabb).
HONTMEGYEI KASZINÓ.
HORVÁT BOLDIZSÁR (2000 K).
HORVÁTH DÖME.
HORVÁTH LAJOS.
HORVÁTH MIHÁLY.
HORVÁTH-ROHONCZY ILONA BÁRÓNÉ.
HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI KASZINÓ.
IHÁSZ LAJOS.
ILLYÉS LAJOS (sófalvi).
IPOLYI ARNOLD.
IVÁNYOS LÁSZLÓ.
JÁLICS GÉZA.
JÁNOSI GUSZTÁV.
JÁSZBERÉNYI ÁLLAMI FŐGYMNASIUM.
JEKELFALUSSY LAJOS.
JENEY LAJOS.
JOANNOVICS GYÖRGY.
JÓKAI MÓR (2000 K).
JÓNY TIVADAR.
JÓNÁS KÁROLY.
JÓSIKA SAMU BÁRÓ (720 K).
JÓSIKA SAMU BÁRÓNÉ (2000 K).
JUST JÓZSEF.
KACSKOVICS IGNÁCZ.
KAJDACSY ISTVÁN (4000 K).
KÁLNOKY DÉNES GRÓF.
KANDÓ KÁLMÁN.
KAPOSVÁRI FŐGYMNASIUM VIRÁG BENEDEK ÖNKÉPZŐ KÖRE.
KARAP FERENCZ.
KARÁCSONYI GUIDÓ GRÓF.
KARCZAG BÉLA.
KARCZAG ISTVÁN.
KARSAI ALBERT (400 K).
KASSELIK JENŐ (10,000 K).
KAUTZ GYULA.
KÁLLAY ÁKOSNÉ.
KÁLLAY BÉNI.
KÁRMÁN LAJOS.
KÁROLYI TIBOR GRÓF (400 K).
KECSKEMÉTI KASZINÓ.
KEGL JULIA.
KEGLEVICH BÉLA GRÓF.
KEGLEVICH EMMA GRÓFNŐ.
KEMÉNY JÁNOS BÁRÓ (8000 K).

Kemény Zsigmond hagyatékából (800 K).
Kenessey Albert.
Kenessey Kálmán.
Kégl György (400 K).
Királyi Pál.
Kiss Lajosné (1860 előtt).
Kisujszállási ev. ref. gymnasium ifjuságának önképző köre.
Kolozsvári róm. kath. főgymnasiumi ifjuság önképző köre.
Kornfeld Zsigmond.
Kovács Aladár.
Kovács Ede (berenczei).
Kovács Ferencz és neje Küry Teréz (400 K).
Kovács Kálmán (400 K).
Kovács Lőrincz (400 K).
Kovács Mátyás (1860 előtt).
Kováts Gyula dr.
Kozma Ferenczné Domokos Judit.
Kónyi Manó és neje.
Kralovánszky György
Kriek Mária (1000 K).
Kubinyi Ferencz (idősb).
Kún József. (400 K).
Kvassay Ede.
Landau Horácz emlékére örökösei
Lányi Gyula. (2000 K).
Latinovics Illés (400 K).
Lederer Béla.
Lehoczky Tivadar.
Lethenyey Lajosné.
Léber Ignácz.
Lévay Henrik báró (600 K).
Lévai kaszinó.
Lévay József.
Lipcsey Tamás.
Lipthay Béla báró.
Lipthay Lajosné.
Lipthay Sándor (kisfaludi).
Lónyay Gábor.
Lónyay Menyhért gróf.
Lukács Antal.
Lukács Györgyné s Tar Sámuelné.
Lukács Móricz (20,000 K).
Madas Károly.
Madách Imre.
Magyar orsz. közp. takarékpénztár
Mailáth György. (400 K).
Mailáth József.
Majer Károly.
Markusovszky József.
Marosvásárhelyi Kazinczy-alapítvány (400 K).
Maszák Elemérné.
May Lajos.
Mármarossziget ev. ref. főgymnasium önképző társulata.
Mándy Elek.
Márton Ferencz (Abonyi Lajos).
Mechwarth András.
Mészáros Károly.
Mikó Anna grófné (400 K).
Mikó Imre gróf.
Miskolczi takarékpénztár.
Molnár György.
Nadányi Albertné (400 K).
Nadányi Ferencz (400 K).
Nagy Elek (káli).
Nagy Gedeon (tolcsvai).
Nagy Ivánné, Csató Mária (400 K).
Nagy Károly (1860 előtt).
Nagybecskereki főgymnasium önképző köre.
Nagybecskereki gymnasium önképző köre.
Nagymihályi kaszinó.
Nagyváradi takarékpénztár.
Nádasdy Lipót gróf.
Nemzeti színház könyvtára.
Neuwelt Armin.
Németh Lajos.

Némethy Anna, Imre (400 K).
Névtelen (1860 előtt).
Névtelen (1860 előtt).
Névtelen (400 K).
Névtelen (1904 deczember).
Nőképző egylet fels. leányiskolájának önképző köre.
Nyári Béla báró.
Nyirbátori kaszinó.
Okolicsányi Menyhértné.
Orczy Zoltán.
Ordódy István Károly.
Ormody Vilmos.
Pajor István.
Pallavicini Sándor őrgróf.
Pantocsek-Pereszlényi Irma
Papp Elek.
Papp Géza.
Paulay Ede (400 K).
Pesti Hazai Első Takarékpénztár (Alapitványát évenként 400 K-val megujitja).
Pesti Napló szerkesztősége.
Pécsi nemzeti kaszinó.
Pécsi takarékpénztár.
Péterffy István.
Pfeffer János (400 K).
Pilaszanovics József.
Pilta Jánosné (1860 előtt).
Piufsics Lajos.
Podmaniczky Ármin báró.
Podmaniczky Ármin báróné.
Podmaniczky Frigyes b. (1860 előtt).
Podmaniczky Géza báróné.
Poll Imre.
Pompéry János (400 K).
Pongrácz Anna.
Pongrácz Lajos (honti).
Radó Antalné.
Rakovszky István, főszámsz. eln.
Rácz György.
Ránolder János (400 K).
Reményi Ede.
Reviczkyné Bay Sarolta.
Rimaszombati kaszinó.
Ritoók Zsigmondné Tormay Mária.
Rosti Pál.
Rottenbiller Lipót.
Rökk Szilárd.
Rupp Kornél.
Ruszt József.
Ruttkay Márton.
Samarjay Károly.
Sárközy Kázmér (ifjabb).
Schedius Lajos (idősb. 1860 előtt).
Schlichter Izidorné.
Schmidt Mária dr.
Schossberger Vilmos (tornyai, 8 00 K)
Schwanfelder József.
Selmeczi magyar olvasó kör.
Sigray Fülöp gróf.
Singer Zsigmond.
Somssich Pál.
Sopronmegye (1860 előtt).
Sréter Klára (1000 K).
Stein I. Nátán (2000 K)
Stern Dávid.
Stépán Gábor.
Stiassny Ilona.
Stráda Béla.
Sváb Jakab.
Szabady Ferenczné.
Szabó Dávid.
Szarvasi kaszinó.
Szalóki Széher Árpád (400 K).
Szász Gerőné Pap Anna.
Szathmáry Károly (50 aranynyal).
Szecskay Kornél.
Szeged város közönsége.
Szegedi Sándor.
Szemere Pál (1860 előtt).
Szende Károly.
Szentandrássy Lajos.

Szentesi állami főgymnasium (Pálya Ferencz tanár adományából).
Szentgyörgyi Albert.
Szentiványi Károly (300 K).
Szentiványi Márton (ifjabb).
Szentiványi Miklós.
Szentpály Klementina.
Szerb György.
Szécsen Antal gróf.
Széchenyi Gyula gr.
Széchenyi Ödön gr. (400 K).
Széher Mihály, fia, Árpád, emlékére (10,000 K).
Székely Ferencz, takarékpénztári vezérigazgató.
Székesfehérvári kath. főgymnasium önképző köre.
Szelestey László.
Szigethy Ábor.
Szigetvári Iván.
Szigligeti Ede (600 K).
Szijjártó Sámuel.
Szilágyi Dezső.
Szilágy vármegye közönsége.
Szily Kálmán.
Szinnyei József id.
Szinyey-Jekelfalussy Valéria.
Szitányi Adolf.
Szitányi Bernát.
Szitányi Izidor.
Szitányi Vilmos.
Szlávy József (400 K).
Szmrecsányi Jánosné Szmrecsányi Paula.
Szombathy Lajos.
Szontagh Pál.
Szontagh Tivadarné.
Szőcs Ferencz (400 K).
Szőke Lajos.
Szőllősy Etele.
Szőllősy Jánosné (1860 előtt).
Sztankovánszky Imre.
Sztrokay Boldizsárné Edvi Illés Matild.
Sztupa György.
Szücs Lajosné.
Tanárky Julia.
Tárkányi Béla (600 K).
Teleki Domokos gróf (idősb).
Teleki Sándor gróf.
Than Károly.
Thanhoffer Pál.
Tihanyi Ferenczné.
Tisza Kálmán.
Tisza Kálmánné Degenfeld Ilona grófnő (400 K).
Tisza László.
Tisztviselők országos egyesülete.
Toldy Ferencz (800 K).
Tomori Anasztáz (10,000 K).
Tordai nőegylet.
Tormay Cecil.
Tóth György.
Tóth Lőrincz.
Tóth Rezső.
Tököly Péterné Gyiokó Irma (400 K).
Töltényi Miklós.
Török Elemér (400 K).
Török Sándor.
Trefort Ágoston (1800 előtt).
Udvardy Cserna Vincze.
Ullman Károly.
Ujvidéki kath. magyar főgymnasium Vörösmarty önképző köre.
Ungvári főgymnasium Dayka-köre.
Vadnay Andor.
Vadnay Károly hagyatéka (2400 K).
Vajda Ödön zirczi főapát (800 K).
Vajdafy Gusztáv.
Valics Antalné.
Vargha Gyula (400 K).
Vay Ádámné Lónyay Mária grófné.

Vay Károlyné grófné (400 K).
Várady János.
Várady Károly (400 K).
Veszprémi nemzeti kaszinó.
Végh Artúr.
Végh István (verebi).
Véghelyi Imréné Pázmándy Karolina.
Vérey József.
Vésztői kaszinó.
Vida Károly.
Vigyázó (bojári) Józefin grófné, testvére, ifjabb bojári Vigyázó Sándor emlékére (8000 K).
Viktorin József.
Viola József (1860 előtt).
Visontai Soma dr.
Vizaknai Antal dr.
Vojnics Márk.
Vojnics Tivadarné.
Wahrmann Mór (2400 K).
Weisz Bernát Ferencz.
Weiss Manfréd.
Wellisch Alfréd.
Wenckheim Béla báró.
Wenckheim Krisztina grófné.
Wenzel Gusztáv.
Weninger Vincze (400 K).
Wesselényi József báróné.
Vásárhelyi Wodianer Artur (régebbi rendes alapítványán kívül ujabb 10,000 K).
Wolfner Tivadar.
Wuk Mihály és fiai (400 K).
Zachar István.
Zentai Főgymnasium Kossuth önképzőköre.
Zichy Antal (8000 K).
Zichy Domokos gr. (1860 előtt).
Zichy Géza gróf (1000 K).
Zseny József.
Zsilinszky Mihály.
Zsivora György (1800 K).
Ziska Julia, Somogyi Dezső emlékére (1200 K).

Az 1860 előtt tett alapítványok rendes összege 100, az 1860 után tettek 200 koronásak. A nagyobb alapítványok külön meg vannak jegyezve.

TAGVÁLASZTÁS.

Az 1904 február 24-iki ülésben titkár jelenti, hogy az azon hó 2-ikán tartott tagválasztó közülésen rendes tagokká megválasztott *Csengeri János*, *Négyesy László* és *Sebők Zsigmond* megválasztásukat levélben köszönettel elfogadták.

*

Az 1904 deczember 14-iki ülésében a Társaság elhatározta, hogy a jövő februári tagválasztó ülésen a két megüresedett rendes tagsági helyből egy lesz betölthető és pedig *költővel*. Ugyanakkor az öt üres levelező tagsági hely mindegyikére választható lesz egy-egy tag.

Az 1905 január 25-iki ülésen titkár felolvasta a szabályszerű időhatáron belül (bezárólag 1904 deczember 31-ig) beérkezett tagajánlásokat, melyek mindenben megfelelvén az alapszabályok követelményeinek, ajánlott jelöltekül a Társaság elfogadta:

a) az egy betölthető rendes tagsági helyre:

Bárd Miklós költőt, kit Vargha Gyula rendes tag — és

Szávay Gyula költőt, kit Jakab Ödön rendes tag ajánlott;

b) az öt betölthető levelező tagsági hely közül háromra:

Lechner Gyula német műfordítót, kit Alexander Bernát rendes tag,

Schöldström Frigyes svéd irót, kit Ferenczi Zoltán rendes tag — és

Vrchlicky Jaroszláv cseh költőt és műfordítót, kit Radó Antal rendes tag ajánlott.

Több tagajánlás nem adatott be.

Az 1905 február 8-ikán megtartott tagválasztó közülésen a választási eljárás megkezdése előtt felszólalt Rákosi Jenő rendes tag és a Vargha Gyula által ajánlott Bárd Miklós költői jelentőségét méltatva, e jelöltnek rendes taggá megválasztását a maga részéről is legmelegebben ajánlotta.

Az alapszabályszerű választási eljárás folyamán titkos szavazással megválasztatott:

a) Rendes taggá:

Bárd Miklós, összesen 25 szavazatból 14 szavazattal.

Szávay Gyulára 9 szavazat esett; 2 szavazólap üres volt.

b) Levelező taggá:
Lechner Gyula,
Schöldström Frigyes és
Vrchlicky Jaroszláv, mindhárom összesen 26 szavazatból 25 szavazattal.

Az ujonnan választott rendes tagot az elnökség levélben értesítette megválasztásáról s felkérte őt: nyilatkozzék, vállalkozik-e a társaság czéljait tagképen előmozdítani és milyen működrben.

Az ujonnan választott levelező tagok választása jóváhagyás végett a m. k. kormányhoz terjesztetett. A jóváhagyás után meg fognak hivatni a Társaság üléseibe. *(Az ülések jegyzőkönyveiből.)*

A TÁRSASÁG IRODALMI ÜNNEPÉLYEI.

Az 1904 február 24-iki rendes havi ülésen az ülést, mint korelnök vezető Heinrich Gusztáv rendes tag megállapítja s jegyzőkönyvbe véteti, hogy Beöthy Zsolt megbetegedése miatt az azon hó 7-ikén tartott évi ünnepélyes közülésre kitűzött tárgysor változást szenvedett. Elmaradt ugyanis Beöthy Zsoltnak emlékbeszéde Vadnay Károly rendes tagról s a helyett Alexander Bernát rendes tag volt szíves «Shakespere jellemalkotó művészete» czímmel felolvasást tartani.

(Az ülés jegyzőkönyvéből).

*

Az 1904 február 24-iki rendes havi ülésen az ülést, mint korelnök vezető Heinrich Gusztáv rendes tag emlékezteti a Társaságot *Bajza József* elhunyt tag születése századik fordulóévének elérkeztére s arra, hogy e dátum méltatása a mai ülésről csak az elnök betegsége miatt maradt el. Fölkéri egyben Négyessy László rendes tagot, hogy valamelyik közelebbi havi ülésen Bajza Józsefről tartson fölolvasást. Négyessy László erre szivesen vállalkozik.

(Az ülés jegyzőkönyvéből.)

*

A Társaság 1904 április hó 27-iki rendes havi ülésén megünnepli *Bajza József* születésének századik évfordulóját. Beöthy Zsolt ez alkalommal mondott elnöki megnyitója és Négyesy Lászlónak Bajzáról szóló értekezése a jelen évlapkötetbe felvétettek.

(Az ülés jegyzőkönyvéből).

*

Az 1904 márczius 30-iki ülésen elhatározza a Társaság, hogy a jövő évi ünnepélyes közülést, melynek ideje közel fog esni *Csokonai Vitéz Mihály* halála századik évfordulójához, e költő emlékezetének fogja szentelni s felkéri Beöthy Zsoltot, Kozma Andort, Lévay Józsefet, Pekár Gyulát és Rákosi Jenőt, hogy ez alkalomra Csokonairól széptudományi és költői felolvasásokat írjanak. A felkérés teljesítésére Beöthy Zsolt, Kozma Andor és Pekár Gyula azonnal kijelentik készségüket. *(Az ülés jegyzőkönyvéből.)*

Lévay József és Rákosi Jenő a felkérésnek akadályozó körülmények közbejötte folytán nem tehettek eleget. Helyettük a Társaság felkérésére Csokonai emlékezetének szentelt 1905-iki ünnepélyes közülésen Ferenczi Zoltán olvasta fel az ezen kötetbe felvett értekezését és Váradi Antal szavalta el Csokonai költeményét a *Tihanyi ekhóhoz.*

*

A Társaság, már az előző évben hozott határozatának megfelelve, az 1904 május 25-iki havi ülést *Petrarca* születése hatszázadik évfordulójának ünneplésévé avatta. Ez ülést Beöthy Zsolt elnök Petrarcáról szóló beszéddel nyitotta meg s ezután Radó Antal «Petrarca emlékezete» czímen értekezést, majd a saját műfordításában verseket olvasott fel Petrarca dalos könyvéből. Végül Hegedűs István Petrarca latin költészetéről értekezett s bemutatta műfordításait Petrarca latin verseiből. Az elnöki megnyitó és Radó Antal értekezése jelen évlapkötetünkben olvashatók.

A TÁRSASÁG RÉSZVÉTELE
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS KÖZMÍVELŐDÉSI ÜNNEPÉLYEKEN.

Somló Sándor, a budapesti Nemzeti Szinház igazgatója, a Társaságnak is rendes tagja, szives meghivása folytán a Társaság a *Kisfaludy Károly* emlékezetére rendezett nemzeti-szinházi előadáson, mely alkalommal a megdicsőültnek «Csalódások» czímű vígjátéka került szinre, ez évben is képviselve volt.

(Az 1904. február 24-iki ülés jegyzőkönyvéből).

*

Ugyancsak Somló Sándor szíves meghivása folytán a Társaság 1904 márczius 7-ikén képviselve volt a budapesti Nemzeti Szinház-

ban *Szigligeti Ede* elhunyt tag születése 90-ik évfordulójának megünneplésére rendezett előadáson.

(Az 1904 márczius 30-iki ülés jegyzőkönyvéből.)

*

Az 1904 május 25-iki ülésen az Országos Irodalmi Szövetség meghivására a Társaság elhatározza, hogy a *Vas Gereben* emléktáblának Fügeden folyó évi junius 19-én tartandó leleplezési ünnepélyében résztvesz s felkéri Pekár Gyula, Rákosi Jenő és Sebők Zsigmond rendes tagokat, hogy az ünnepélyen képviseletében megjelenni sziveskedjenek.

Az 1904 szeptember 28-iki ülésen felolvastatott Rákosi Jenő rendes tagnak 1904 junius 20-ikán kelt következő levélbeli jelentése:

«Tisztelettel jelentem, hogy a vett kedves megbízásnak eleget tettem s a tolnamegyei Fügeden 1904 junius 19-ikén tartott Vas Gereben-ünnepen az ünneplőknek átadtam a Kisfaludy-Társaság üdvözletét.

Az ünnep igen szép és megható volt. Három vármegyéből és a fővárosból összesereglett úri közönséget mint egy tenger vette körül a vidékről odatódult föld népének impozáns sokasága. Ritka látvány irodalmi ünnepen s e nép nagy áhitattal és méltóságos magaviselettel hallgatta meg az előadásokat s végül formaszerint való búcsút tartott a fügedi pusztán.»

*

Csáktornyán *Zrinyi a költő* szobrának 1904 junius 12-ikén megtartott leleplezési ünnepén a Társaságot Berczik Árpád rendes tag képviselte, letévén a szobor talapzatára a Társaság koszorúját.

(Az 1904 szeptember 28-iki ülés jegyzőkönyvéből.)

*

A Komárom vármegyei és városi múzeum-egylet meghivására a Társaság Beöthy Zsolt elnök vezetése alatt 1904 október 12-ikén küldöttséggel vett részt *ifj. Péczely József* és *Tóth Lőrincz* elhunyt tagok komáromi szülőházának emléktáblával való ünnepélyes megjelölésében. Beöthy Zsolt rövid beszéd kiséretében elhelyezte az emléktábla alatt a Társaság koszorúját.

(Az 1904 október 26-iki ülés jegyzőkönyvéből.)

*

A Muzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének 1904 október 28—30-án tartandó gyűlésére a Társaság meghivatván, azon hó 26-iki ülésében Ferenczi Zoltán és Szabolcska Mihály rendes tagokat kérte fel, hogy a gyűlésen képviseletében megjelenjenek.

(Az ülés jegyzőkönyvéből.)

*

Lemberg városa meghívta a Társaságot *Miczkiewicz* nagy lengyel költő lembergi szobrának 1904 október 30-ikán tartandó ünnepélyes leleplezésére. A Társaság azon hó 26-iki ülésén elhatározta, hogy a leleplezési ünnepélyre latin nyelvű táviratban küldi el üdvözletét. *(Az ülés jegyzőkönyvéből.)*

*

A Délmagyarországi Közművelődési Egyesület meghívta a Társaságot 1904 deczember 11-ikén Temesvárott tartandó évi közgyűlésére. A Társaság 1904 november 30-iki ülésén Vargha Gyula titkárt és Szabolcska Mihály rendes tagot kérte fel, hogy a közgyűlésen képviseljék. *(Az 1904 november 30-iki ülés jegyzőkönyvéből.)*

*

A kassai *Kazinczy-kör* meghívta a Társaságot 1904 deczember 14-ikén tartandó Jókai emlékezetét ünneplő ülésére. A Társaság 1904 november 30-iki ülésében elhatározta, hogy a kassai Kazinczy-körnek a kegyeletes irodalmi ünnepélyre táviratban küldi el üdvözletét. *(Az 1904 november 30-iki ülés jegyzőkönyvéből.)*

*

Az 1904 november 30-iki ülésen titkár jelenti, hogy a Társaságot *Bartalus István* elhunyt tag síremlékének leleplezésén ő (Vargha Gyula), a Filharmóniai Társulat által emelt *Erkel Ferencz*-sírszobor leleplezési ünnepélyén pedig Kozma Andor másodtitkár képviselte. *(Az ülés jegyzőkönyvéből.)*

*

Az 1904 november 30-iki ülésen Ferenczi Zoltán rendes tag jelentést tesz, hogy a Társaság képviseletében a székesfehérvári *Petőfi-emléktábla* felavatásán megbizatása szerint elhelyezte az emléktábla alatt a Társaság koszorúját. Ez ünnepélyes alkalommal Székesfehérvárott 1904 november 6-ikán Havranek József polgármester beszéde után, mely egyúttal a tudományos és irodalmi társaságok megjelent küldötteinek üdvözlése is volt, mindezek nevében a következő beszédet tartotta:

Tisztelt Közönség!

A polgármester úr által hozzánk intézett szép szavakért, melyekben egyszersmind köszönetet mondott nekünk, hogy ez ünnepen megjelentünk, nyilvánosan kifejezem mindnyájunk nevében legmelegebb köszönetünket a magam részéről is. De a mint eljövetelünk nem különös érdem, úgy különös köszönetre sem tarthatunk igényt. Az Akadémia, mely Petőfi *Összes költeményeit*, a legnevezetesebb magyar könyvet, nagy jutalmával megkoszorúzta, a Kisfaludy-Társaság, mely természetes köteles-

ségének ismerte a költő életadatainak tisztázását, a Petőfi-Társaság, a mely állandóan ünnepli az egész nemzettel a költő emlékét: örömmel vesznek részt mindannyiszor a költő emlékének szentelt ünnepeken. Mi pedig, az egyszerű küldöttek, eljöttünk nemcsak magunk, hanem elhoztuk egész lelkesedésünket, egész szivünket, a mint az illik annak a költőnek ünnepén, ki ép oly mértékben volt lángszív, mint lángész.

Örömmel jöttünk volna ebbe az ősrégi magyar városba, mely történelmi emlékekkel van teleszórva, mely annyi magyar király és királyné fényes koronázásának volt tanuja és annyi magyar király tetemeinek őrzője, minden más egyéb ok nélkül is; de még nagyobb örömmel jöttünk, midőn e nemes város ezzel az ünneppel részese lőn annak az érzelmi és eszmekörnek, mely Petőfié. Annak az érzelmi körnek, mely a költő szívét dobogtatta, mely nyilt, egyenes és őszinte volt, mely lobogni birt szülőért, nőért, gyermekért, természetért és hazáért, nemzetért és emberiségért, kinek szive az a legnagyobb király volt, mely bármit megérintett, nemessé tette. Részese lőn e nemes város annak az eszmekörnek, mely felölelte a hazát, a nemzetet, a nemzet és világszabadságot, még pedig nem a szép szavak virágaival, hanem egy minden áldozatra kész, az ember által legnagyobb áldozatnak gondolt, halálos elszántság elhatározásával, bebizonyítva azt, hogy az apostolság feltételei ma is ugyanazok, mint voltak minden időben. Üdvözlöm tehát az Akadémia, Kisfaludy- és Petőfi-Társaság nevében a nemes város közönségét s kivánom, hogy ezeknek az érzelmeknek és eszméknek kultusa legyen jövőre is benne állandó, hogy egyesüljünk egyénileg és nemzetileg ezeknek szükségszerű ápolásában.

*

Az 1905 január 25-iki ülésen titkár jelenti, hogy Rákosi Jenő, ki az 1904 deczember 14-iki ülésen felkéretett, hogy a Társaságot a pozsonyi Toldy-kör azon hó 18-iki harmincz éves fennállását ünneplő ülésén képviselje, hozzá, a titkárhoz intézett következő levélben ad számot eljárásáról:

Budapesten, 1905 január 16.

Méltóságos Uram!

Igen tisztelt titkár úr!

A Kisfaludy-Társaság megbízásából és képviseletében részt vettem a Pozsony városában a pozsonyi Toldy-kör harmincz éves fönnállása alkalmára rendezett ünnepen s tisztelettel jelentem, hogy a pozsonyi vármegyeházán rendezett fényes ünnepi esti előadáson, a hol nagyszámú és igen előkelő közönség töltötte meg a tágas terem

minden zúgát, a programmba felvett esztétikai előadásom bevezetésében üdvözöltem a Kisfaludy-Társaság nevében Pozsony városa közönségét, valamint a Toldy-kört s ünnepeltem magának Toldy Ferencznek emlékét, mint a ki annak idején a Kisfaludy-Társaságnak is oszlopos kitünősége volt. A kör elnöksége ugyancsak nyilt ülésen hálásan emlékezett meg a Kisfaludy-Társaságról, a miért magát az ünnepen képviseltette. Ezt jelentvén maradtam Méltóságos titkár Uramnak kitünő tisztelettel

alázatos szolgája
Rákosi Jenő.

*

A Társaság részvételéről az arezzói Petrarca-emlékünnepen, a jelen évlap-kötet más helyén Hegedüs István rendes tag ád kimerítően számot, ki az ünnepen a Társaság képviselője volt.

A TÁRSASÁG KIADVÁNYAI.

Az 1904 márczius 30-iki ülésen a Társaság Berzeviczy Albert indítványára elhatározza, hogy ezentúl az *Évlapok* egyes kötetei, a mint elkészültek, haladéktalanul szét is küldessenek, tekintet nélkül arra, hogy az alapítók évi könyvilletményei már akkor szétküldhetők-e vagy még nem.

*

Az 1904 márczius 30-iki ülésen Radó Antal rendes tag kifejezi óhajtását, hogy a Társaság *népköltési* gyűjteményéből, melyre a kormány anyagi segélyt ád, évenként jelenjék meg legalább egy-egy kötet. A gyűjtemény szerkesztésével megbízott titkár jelenti, hogy a folyó évben Vikár Béla és Mayland Oszkár gyűjtéséből egy-egy kötet fog megjelenni s ezeket valószínűleg még egy harmadik kötet is követhetni fogja. Az elnök pedig elvileg megállapítja, hogy a népköltési gyűjtésre szóló kormánysegély nem épen a gyűjtemények sajtó útján való kiadási költségeinek fedezését czélozza, hanem általában azt, hogy a nép száján élő költemények, mesék stb. idejében feljegyeztessenek s a Társaság őrizetébe összegyűjtessenek. A Társaság ily értelemben sikeresen használja fel a kormánysegélyt s máris igen tekintélyes és becses népköltési anyagot gyűjtetett össze.

*

Az 1904 márczius 30-iki ülésen elhatározza a Társaság, hogy *Fiók Károly* rendes tag műfordításai az ind Hitopadésából a társasági *Évlapok* legközelebbi (1904/905-iki) kötetében kiadassanak.

*

Az 1904 április 27-iki ülésen titkár bemutatja a Társaság legujabban megjelent kiadványait: Dr. Sebestyén Gyula «A magyar honfoglalás mondái» czímű munkájának első kötetét, Gobineaud «La renaissance» czímű munkáját dr. Székely István fordításában, továbbá a társasági Évlapok XXXVI., XXXVII. és XXXVIII. köteteit, melyeket Kozma Andor másodtitkár szerkesztett. Ezek közül az utolsó már az 1904 februári ünnepélyes közüléssel lezárt esztendőre szól.

*

Az 1904 szeptember 28-iki ülésen Vargha Gyula titkár, mint a népköltési gyüjtemény szerkesztője jelenti, hogy az elmult nyári szünet folyamán a gyűjtési munkák buzgón folytak, s hogy immár igen tekintélyes és becses új anyag áll rendelkezésre. Vikár Béla Somogy vármegyei s Mayland Oszkár székelyföldi gyűjtései sajtó alatt vannak. Az utóbbiak már a népköltési gyűjtemények hetedik kötetét fogják alkotni.

*

Az 1904 szeptember 28-iki ülésen jelenti titkár, hogy az alapítói könyvilletmény-sorozat részére Vadnay Károly irodalmi emlékei és Sebestyén Gyula művének, a «Honfoglalás mondái»-nak második kötete sajtó alatt vannak.

*

Az 1904 szeptember 28-iki ülésen Ponori Thewrewk Emil rendes tag műfordítását Homer Iliásából a távollevő műfordító helyett Vargha Gyula titkár olvasván fel, elnök tájékoztatja a Társaságot. hogy Ponori Thewrewk Emilt hosszan tartó betegsége gátolta meg abban, hogy maga mutassa be *Homer-fordítását*, melyen ifjú kora óta nagy becsvágygyal s odaadó munkával dolgozik s mely lényegben és formában a lehető leghívebb tolmácsa kiván lenni az eredetinek, és pedig a teljes Homernak. A Társaság ez alkalommal az elnökség útján meleg üdvözletét küldi a beteg tagtársnak s erőt, egészséget és szerencsét kiván neki a részleteiben ma már bemutatott nagy irodalmi vállalkozáshoz. Óhajtja egyben a Társaság, hogy *Ponori Thewrewk Emiltől* ma bemutatott részletek az *Évlapokba* felvétessenek.

*

Az 1904 november 30-iki ülésen Sebők Zsigmond és Rittoók Emma által leforditott Kielland-féle «Garman és Worse» című regényt, melynek fordítását a nyelvi hűség tekintetében az ennek ellenőrzésére szakértőül felkért Erdélyi Károly úr rendben találta, igen melegen ajánlja kiadásra az alapítók könyvilletményeképen. Ez értelemben tétetik át a könyvkiadó bizottsághoz.

(Az ülés-jegyzőkönyvekből.)

ÍRÓK ÉLETRAJZAI.

A Társaság 1904 február 2-ikán tartott előzetes közülése — mint ezt már az Évlapok XXXVIII. kötete is hirül adta — a Ferenczi Zoltán által indítványozott életrajzvállalat ügyének előzetes intézésére az indítványozóból, továbbá Alexander Bernát, Riedl Frigyes és Szűry Dénes rendes tagokból bizottságot alakított.

E bizottság a Társaság 1904 április 27-iki ülése elé tervező jelentést terjesztett, melynek lényeges része a következő:

a) Mindenekelőtt bizottságunk megállapítja, hogy Ferenczi Zoltán r. t. indítványa lényegileg azonos a Beöthy Zsolt titkárnak 1890/91 : 134. j. k. pont alatt (Évlapok XXVI. 38. és XXVIII. 37. l.) beadott és 1893/94 : 24. j. k. pont alatt tárgyalt s elvileg elfogadott három indítványának azon részével, mely «a hazai és külföldi nevezetesebb írók és művészek életének és működésének oly forma feldolgozását ajánlja 8—10 íves kötetekben, mint az ott például felhozott *English men of latters, Grands écrivains* vállalatokban található, és a T. Társaság az eszmét már akkor helyeselvén, ennek elfogadását bizottságunk most is ajánlja, mert az akkor elősorolt okok ma is megvannak.

b) Mondja ki tehát a T. Társaság, hogy egy életrajz-vállalatot indít meg, mely minden életrajzot önálló egyes kötetekben adva, felölelje a jeles magyar írók életét és működését, különös tehintettel irodalmi hatásukra, felölelje továbbá azoknak a külföldi jeles íróknak életrajzát első sorban, kiknek működése irodalmunkra kiválóbb hatást gyakorolt, minthogy pedig e vállalat czélja a mellett, hogy kiválóbb írók életrajzai a közönség kezén forogjanak, egyszersmind a művészibb életrajzírásnak irodalmunkban való továbbfejlesztése: a feldolgozásnak a kutatás eredményeire támaszkodónak s az illető író egyéniségének, működésének és hatásának essay-szerű jellemzésében kellene állania. E szerint e vállalat lap alatti jegyzeteket nem adna, legfölebb a kötet végén vagy elején a források jegyzékét.

c) Élő íróról életrajz e vállalatban nem adható.

d) Minden életrajz álljon 8—12, de sohasem több ívből, a Kisfaludy-Társaság kiadványai ívét véve alapul, és csak egyetlen, az

író arczképét tartalmazza, a mennyiben van. Egy kötet ne legyen drágább 2 koronánál, kötve 2 korona 50 fillérnél s az ár egyenlő legyen.

c) Az egyes életrajzok megírásánál ne pályázat, hanem önkéntes ajánlkozás legyen irányadó; évenkint legalább két életrajz volna adandó; de tekintve az elérendő czélt, három életrajznál nem kellene többet adni semmi esetben sem, mert ez csak a művészibb kidolgozás rovására esnék. Helyesnek tartaná a bizottság, ha a megbizott vagy megbizandó szerkesztő egy névsort készítne el úgy a jeles magyar, mint a keretébe illő külföldi írókról, kiknek életrajzai a vállalatba tartozhatnak, s ezt a Társaságnak jóváhagyás végett bemutatná.

f) A vállalat vezetésére szerkesztő választandó, ki a kiadandó életrajzokra nézve mindannyiszor a Könyvkiadó-bizottságnak tenne határozathozatal czéljából jelentést.

g) A vállalat czíme volna: *Irók életrajzai.* Szerkeszti: X. Y. Kiadja a Kisfaludy-Társaság.

A Társaság 1904 április 27-iki ülésében a bizottság jelentését általánosságban helyeslő tudomásul vette s a könyvkiadó bizottsághoz utasította. A Társaság elnöke közölte ez alkalommal a Társasággal, hogy a vállalat kiadásának anyagi részére vonatkozólag ő már előzetes megbeszéléseket folytatott a Franklin-Társulat vezérigazgatójával, s hogy annál a vállalat kiadásának eszméje igen kedvező fogadtatásra talált.

A könyvkiadó-bizottság javaslatára a Társaság 1904 május 25-iki ülésén az életrajzok ügyében kiküldött bizottság tervező javaslatát fogadta el, a következő két módosítással:

1. egy-egy életrajz ne terjedjen túl 8—10 nyomtatott íven, de esetleg ennél kisebb terjedelmű is lehessen;

2. az életrajz-vállalat szerkesztője ne az alapítók könyvilletményeivel foglalkozó könyvkiadó-bizottságnak, hanem, — miután az életrajzok nem fognak az alapítói könyvilletmények közé soroztatni — egyenesen a Társaságnak tartozzék az életrajzokra vonatkozólag a tervező bizottsági jelentés *f)* pontjában említett jelentéstétellel.

Kiegészítette még a Társaság ez utóbbi intézkedést azzal, hogy a szerkesztő, valahányszor azt a vállalat érdekében szükségesnek véli, tájékoztatásért vagy döntésért a Társasághoz fordulhasson; nevezetesen pedig, olyan életrajzokat, melyekért a szerkesztői felelősséget a maga itéletével elvállalni nehezére esnék, megbirálttatás végett a Társaság elé terjeszthessen.

Ezek elhatározása után, a Társaság ugyanazon ülésben, Kozma Andor indítványára, egy szavazat hiján egyhangulag, Ferenczi Zoltán rendes tagot választotta meg az életrajz-vállalat szerkesztőjévé. A megválasztást Ferenczi Zoltán köszönettel elfogadván, megbízást nyert,

hogy a kiadásra nézve a Franklin-Társulattal a szerződési feltételekben megállapodjék, s hogy e megállapodásokról, valamint minden a vállalat gyakorlati megvalósulását illető ujabb körülményről még valamelyik folyó évi őszi ülésen a Társaságnak jelentést tegyen.

Ferenczi Zoltán, mint az életrajz-vállalat szerkesztője, a megbízásnak megfelelve, az 1904 október 26-iki ülésen jelentést tett sikeres eljárásáról s előterjesztette a kiadási szerződés tervezetét, melyekben a Franklin-Társulattal megállapodott. E szerződési tervezetet nagyjában a Társaság már ez ülésen jóváhagyta. Miután pedig a szerződés azon egyetlen pontja is, mely ellen a Társaság több tagja aggodalmakat fejezett ki, a Franklin-Társulat készséges hozzájárulásával közmegelégedésre módosíttatott — a Társaság a szerződés megkötését a következő, november 30-iki ülésen véglegesen elhatározta.

(Az ülés-jegyzőkönyvekből.)

BALASSA BÁLINT HAMVAI.

A Társaság 1904 október 26-iki ülésén Ferenczi Zoltán rendes tag Rexa Dezső úr, alsó-kubini könyvtárnoknak hozzá intézett figyelmeztető levelétől indítva, felhívta a Társaságot, hasson oda, hogy az első nagy magyar lyrikusnak Balassa Bálintnak ezidőszerint temetetlenül őrzött földi maradványai szentelt helyen, kellő ünnepélyességgel s méltóan megjelölt sírboltba tétessenek. A Társaság melegen karolta fel e kegyeleti ügyet s elnöksége útján összeköttetést keresett az illetékes hatóságokkal, melyek közreműködésére az ügy elintézésében szükség van. Ezek részéről megfelelő készséggel találkozván, a Társaság 1904 november 30-ikán elhatározta, hogy mihelyt a drága hamvak végleges sirboltba tételének időpontja meghatároztatik, annak költségeihez, ha szükséges lesz, maga is hozzájárul s esetleg a hozzájárulásra az ismertebb irodalmi egyesületeket és az irodalom tehetősebb barátait sürgősen fölkéri. *(Az ülés-jegyzőkönyvekből.)*

A CSURGÓI CSOKONAI-SZOBOR.

A csurgói reform. gymnasium tanári kara felkéri a Társaságot, hogy a Csurgón állítandó *Csokonai-szoborra* adakozzék. A Társaság, miután a társasági vagyonból az alapszabályok szerint adakozni nem lehet, az irodalmi czélra tagjai körében gyűjtést rendez.

(*Az 1904 márczius 30-iki ülés jegyzőkönyvéből.*)

Az 1904 május 25-iki ülésen titkár jelenti, hogy a csurgói Csokonai-szoborra a Társaság tagjai körében megejtett gyűjtés 227 koronát eredményezett. (*Az ülés jegyzőkönyvéből*).

A JÓKAI-EMLÉK.

Az 1904 május 25-iki ülésen Berzeviczy Albert másodelnök kezdeményezésére a Társaság felkéri Beöthy Zsolt elnököt, Vargha Gyula titkárt s Négyesy László és Rákosi Jenő rendes tagokat, hogy a Jókai-emlék létesítése ügyében a vallás és közoktatásügyi m. k. miniszter által összehívott előkészítő értekezleten a Társaságot képviseljék.

(*Az ülés jegyzőkönyvéből.*)

A PÉTERFY-ALAP.

Az 1904 szeptember 28-iki ülésen titkár jelenti, hogy dr. Csillag Gyula ügyvéd, Péterfy Jenő elhunyt tag örökösei képviseletében, az ezeket Péterfy kiadott munkáiért a Társaságtól megillető tiszteletdíjból 1000 korona összeget visszaadott a Társaságnak, hogy abból a Péterfy-síremlék gondozásának költségei fedeztessenek.

A Társaság 1905 január 25-iki ülésén a Péterfy-síremlékre vonatkozó végleges elszámolásokkal együtt ezen 1000 koronás adomány ügyét is a gazdasági bizottsághoz teszi át, kívánatosnak látván, hogy a mennyiben a síremlékre begyült összegből is lenne olyan maradvány, mely az emlék és a sír gondozására elégséges, az örö-

kösök adománya Péterfy irodalmi emlékezete ápolásának anyagi alapjául tőkésíttessék.

Az 1905 február 7-iki előzetes évi közülésen titkár jelentése alapján tudomásul vette a Társaság, hogy Péterfy-alap címén 1000 korona tőkésíttetett. *(Az ülések jegyzőkönyvéből.)*

NAGYOBB ÚJ ALAPÍTVÁNYOK.

Az *Első Pesti Hazai Takarékpénztár* és az *Első Magyar Általános Biztosító-Társaság* régebbi alapítványukat a Társaságnál ez évben is 400—400 koronával gyarapították. Hálás köszönettel vétetik. *(Az 1904 márczius 30-iki ülés jegyzőkönyvéből.)*

*

Hirsch Jakabné úrnő néhai *Landau Horácz* emlékére a Társaságnál 2000 korona alapítványt fizetett be. Hálás köszönettel vétetik. *(Az 1904 márczius 30-iki ülés jegyzőkönyvéből.)*

*

Az 1904 november 30-iki ülésen elnök örömmel jelenti, hogy *vásárhelyi Wodianer Artur* úr, ki mint könyvkiadó tette nevét hazaszerte ismertté és tiszteltté, a Társaságnál három évi részletben befizetendő alapítványt tett a czélból, hogy annak kamatai két évenként egy-egy a Társaság által kiadandó műnek kiadási költségeire fordíttassanak.

A Társaság felkéri az elnökséget, hogy vásárhelyi Wodianer Artur úrnak a Társaság hálás köszönetét irásban foglalva, személyes tisztelgéssel nyujtsa át. Az alapítvány-szabályzat kidolgozásával az ügyrendi bizottság hivatik fel, azzal, hogy az ezen alapítványból kiadandó művekre mindenkor nyomtatásban kiteendő, hogy a vásárhelyi Wodianer Artur alapítványból adattak ki. *(Az ülés jegyzőkönyvéből.)*

A TÁRSASÁG 1904. ÉVI ZÁRSZÁMADÁSA ÉS 1905. ÉVI KÖLTSÉGELŐIRÁNYZATA.

Az 1905 február 7-iki előzetes közülésen, az elnökségből s a gazdasági bizottságból alakult pénzügyi bizottság számadás-vizsgálata és jóváhagyása nyomán, a titkár előterjesztésére megállapította a

Társaság, hogy az 1904-re előirányzott 27,422 K 51 f bevétel helyett azon év folyamán valósággal csak 27,334 K 95 f rendes bevétel éretett el, ezenkívül azonban 7738 K 34 f előirányzaton kívüli bevétele is volt a Társaságnak. Viszont az ugyanazon évre kiadásul előirányzott 26,356 K összeg helyett valósággal csupán 24,807 K 75 f adatott ki. Az előzetesen tőkésítendőül fölvett 4000 korona helyett értékpapirokban valósággal 6245 K 16 f tőkésíttetett. A Társaság a vagyonkezeléssel megbízott Magyar Földhitelintézetnek meleg köszönetét fejezte ki, a fölmentvényt pedig az 1904 évre úgy ez intézetnek, valamint a kézi pénztár kezeléséért a titkárnak megadta s a pénzügyi bizottságnak három behajthatatlanná vált alapítvány és kamatai leírására vonatkozó javaslatát is elfogadta.

Az 1905 évi költségelőirányzatot ugyanakkor a Társaság a következő főbb tételekben határozta meg: 29,699 K 58 f bevétel, 29,380 K kiadás; 7000 K tőkésítendő, 1319 K 58 f pedig pénztári maradványul viendő át a jövő évre. *(Az ülés jegyzőkönyvéből.)*

A TÁRSASÁG VAGYONA

1904 deczember 31-én.

1. Künn fekvő alapítványokban	27,586 K	66 f.
2. Értékpapirokban névérték szerint	356,402 «	58 «
3. A Magyar Földhitelintézetnél vezetett folyó számlákon	10,265 «	58 «
Összesen	394,254 K	82 f.

M. T. AKADÉMIA K...

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 10311/1952. sz.